

LIBRERIA JIMENEZ

Mayor, 66
MADRID

UNED

es de más libros
2012 ~~2012~~

K.0000 14/2 151

F.A. 174

2012

JOAN. GOTTLIEB HEINECCII
ELEMENTA JURIS NATURÆ
ET GENTIUM.

THE UNITED STATES

DEPARTMENT OF THE INTERIOR

BUREAU OF LAND MANAGEMENT

JOAN. GOTTLIEB HEINECCII
ELEMENTA JURIS NATURÆ
ET GENTIUM

CASTIGATIONIBUS EX CATHOLICORUM DOCTRINA,

ET JURIS HISTORIA AUCTA

AB JOACHIMO MARIN ET MENDOZA,
J. N. et G. in Regio Matrit. Lyceo Prof.

EDITIO SECUNDA MATRITENSIS.

SUPERIORUM PERMISSU.

SUMPTIBUS PLACIDI BARCO LOPEZ.

MDCCLXXXIX.

PHILOSOPHIA JURIS

JOHANNES GOTTFRIED HEINRICHI

ALUMNI JURIS NATURALIS

ET GENITIVUS

CATEGORICUS EX CATHOLICORUM DOCTRINA

ET JURIS NATURALIS

AB JOSEPHO MARIN ET MENDOZA

J. N. et G. in Regio Minis. Leges Prof.

EDITIO SECUNDA MATRITENSIS

IN REGIO MINIS. LEGES PROF.

NUMERUS PLACITA BACCO LXXXV

MDCCLXXXV

V I R O
CLARISSIMO ET SAPIENTISSIMO
AMÆNIORUM LITTERARUM
MUSAGETÆ
GERMANI JURIS
VERÆQUE JUSTITIÆ
PRÆSTANTISSIMO CULTORI
BONO PUBLICO
NON STUDIO TANTUM SINGULARI
SED CONSILIO ET OPERA ASSIDUA
INTER PAUCOS
PROMPTISSIMO
ILLUSTRISSIMO DOMINO DOMINO
PETRO RODRIGUEZ
CAMPOMANES

SUPREMI SENATUS REGIÆQUE CAMERÆ FISCALI,
CONSPICUI ANTE ALIOS ORDINIS CAROLI III. EQUITI,
REGIÆ CIRCA REM HISTORICAM ACADEMIÆ
PERPETUO OMNIUM, ET ANNUO SUFFRAGIO DIRECTORI,
&c. &c. &c.

JOACHIMUS MARIN.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF THE HISTORY OF ARTS
AND ARCHITECTURE
MUSEUM OF ART AND ARCHITECTURE
54 EAST EAST
CHICAGO, ILLINOIS
60607
NON-PROFIT CORPORATION
ESTABLISHED BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO
FOR THE PURPOSES OF
PROMOTING
ILLUSTRATIONS OF THE HISTORY OF ARTS
AND ARCHITECTURE
AND FOR THE PURPOSES OF
PROMOTING THE HISTORY OF ARTS
AND ARCHITECTURE

SUBJECTS OF THE HISTORY OF ARTS
AND ARCHITECTURE
AND FOR THE PURPOSES OF
PROMOTING THE HISTORY OF ARTS
AND ARCHITECTURE

ILLUSTRISSIME
JUXTAQUE
PRUDENTISSIME
DOMINE

*H*eineccii Elementa Juris Naturæ,
et Gentium cum nostris aliquantum es-
sent moribus dissentanea, ne illius lec-
tione juventutem fidei meæ commissam-

*erroribus inescarem , emaculare non-
nulla , aut paullo liberiora compescere
pro meo instituto curavi. Has ego cas-
tigations , etsi tenue hoc est , et exile
munusculum , non potui non TIBI Vir Am-
plissime sacrare : non solum propterea
quod ut rationum pondere sententiam
fulcirem meam , haud semel ex doctis-
simis elucubrationibus tuis , tamquam è
purissimo fonte , aquam eduxi ; sed quia
cum hic qualis qualis labor pro usu gym-
nasii regii nuper instaurati insumptus sit,
immo ex ipsius sinu expressus , jure Tibi
erga nos , et scriptis , et factis egregie
merito nuncupari oportebat. Nemo si-
quidem est , sive causam et initium hu-
jus sapientissimi consilii retrospicio , si-
ve de optima studiorum ratione decer-
nenda , sive de constituendo publico in-
ter nos ordine agatur , à quo plus opis
quam à Te , et auctoritatis acceperit.
Quamquam ego jam pridem persuasus
sum nullatenus singulares depromendas
esse rationes , cum plurimæ , et gravis-
simæ omnibus constant , ut tuo maxime
nomini nos perpetuo profiteamur devinc-*

tos. Ea nempe sunt in publicam, tan-
taque in litterariam rem præclara tua
gesta, ut memoria nostra, dum nostri
memores simus, numquam effluere pa-
tiamur. Nam ex quo summo reipublicæ
bono, siquisquam alius, in Senatum ad-
scriptus es, consentiente bonorum om-
nium suffragatione testatum iovit, am-
plissimum quem singulari sollicitudine
geris honorem, virtute tua, et eximia
doctrina dudum ante meritum esse. At-
tulisse enimvero Te vidimus pulcherri-
marum rerum, et utilium incredibilem
cognitionem, quibus largiter diu men-
tem paveras, ut in eam animi culturam
Te expolisses, quæ patriæ, et civibus
quondam præsidio futura erat, et or-
namento. Ita jam tum maximæ Tibi, et
antiquissimæ curæ fuit optima quæque,
temporum vel vitio, vel pravitate dis-
pulsæ, non modo in pristinum redinte-
grare, sed erigere, aut altius evehere.
Castra juris squalore, et rubigine atra-
ta, veteri situ deterso nitent, Te totius
justi, et honesti strenuo assertore. Man-
suetiores etiam Musæ cum tandem ali-

quando nos sinu suo foveant, alium pro-
fecto quam Te nullum suspiciunt tuto-
rem, et litterarum simul, atque bona-
rum artium nutritium. Quanta vero Tibi
Hispanus Populus, quanta Academiæ
Publicæ, Florentissima olim scientiarum
domicilia, Tibi referant accepta, no-
runt qui saluberrima, quæ Optimus
Rex Noster, ejusque Regius Senatus,
Te modo auctore, et promotore, uno de-
cennio vere civilia sciverit, oculis lus-
trare non detrectant. Sed horum om-
nium, absque Te esse, nobis omni du-
bio procul haud ita facilis usura con-
tigisset. Atque id propterea etsi nulla
alia mihi, quæ certe est, sane quam
justissima causa, una hac accenderer,
ut summo pietatis cultu publice deve-
nerarer, uti laborum, quos pro omnium
commodo opera indefessa exhauris, uber-
rimos atque cumulatissimos in dies fruc-
tus Tu tuique posteri percipiant. Vale
Illme. Vir diu et feliciter in doctrinæ,
in studiorum, in totius reipublicæ tute-
lam, et decus. Matriti Kal. Jul.
MDCCLXXVI.

ADMONITIO AD LECTOREM.

Sæculo toto decimo septimo, et decurrentis, quantum est, spatio, adeo juris Naturalis, et Gentium disciplina exculpta fuit, ut jam cum ceteris aliis decertare de dignitate possit, sive magnitudinem, sive rerum gravitatem, et pondus spectes. Cujus laudis maxima pars inde illi accessit, quod doctissimi undiquaque viri ita se ad hoc studium contulerunt, perinde ac si generi humano inter alia omnia, quam maxime interesset. Tum Catholici, tum à sensu Ecclesiæ alieni juris consulti nervos omnes intenderant, illi ne receptis opinionibus vis aliqua fieret, hi ad congerenda, et expolienda quæcumque hanc pulchriorem redderent disciplinam. Etsi enim recentiores nonnulli sæpe licentius, interdum etiam intemperantius evagati sunt, cetera tamen industrii viri, et aliunde multa eruditione, et ingenii acumine præditi, diu multumque cum hanc materiam attriverint, id quodam modo suo jure sibi sumunt; nec nostri iccirco eorum conatus, et methodum minime sua laude fraudandos putant. Ex his unus Heineccius ceteris modestior, et pacatior,

quem ideo Auditoribus tradendum suscepi, et quia latini sermonis quodam nitore, perspicuitate, methodo sane quam eximia fulget. Ipse enim amœniorum musarum diu contubernio altus, vergente jam ætate opusculum hoc, ex aliorum floribus decerptum, in lectissimum juris epitomem reconcinnavit. Cum autem regio decreto, quo primum hæc Cathedra instituta, cautum sit, ut quæ in re morum, politices, sive in religionis negotio edoceantur, cum Catholicorum doctrina omnia sint composita: ideo has castigationes subjungere oportuit, quibus Auditores jam pridem præmunire curaveram. Heinecci equidem quædam sunt, quæ sanioribus principiis aperte pugnant, et his recissis, tutiora, ut fas erat, substitui: alia sunt præterea, quæ etsi in æquiores sententiam trahi utcumque valeant, quia tamen proniora sunt, ut quid sinistri suspicari possit, emollire aliquatenus, et simul aliorum errores pro data occasione detegere, operæ præmium duxi; quæ omnia ad calcem cujusque paginæ post auctoris notas reperies. Sic deinceps qui harum litterarum studio tenentur, tuto hoc stadium percurrent: unum enim ex hoc grege qui noverit, jam omnes ceteros novisse, probe intelli-

get. Textus vero, aut orationis siqua occur-
runt vitia, aut distorsio verborum, ac non-
nulla alia, quæ in locis auctorum laudandis
adhæsere, cum facili negotio in hac nostra
editione emaculari potuissent, in crastinum
non rejeci. Censuram vero ego quidem tan-
tum institui sententiæ, et opinionis illius,
quæ parum nostris moribus erat consona: et
ipsa pro modulo nostro aut judicio factam
existimes nolim; operam siquidem dedi, ut
nihil fere sine probatissimo teste dicerem.
Quibus omnibus, si quid ad hanc saxosam te-
rendam viam adjumenti afferre contingerit,
votis me, et muneri meo, cumulate perso-
lutum esse putabo.

ELENCHUS CAPITUM.

LIB. I.

JUS NATURÆ.

- CAP. I. De natura et constitutione juris naturæ et gentium. Pag. 1
- CAP. II. De actionum humanarum natura atque indole. 23
- CAP. III. De norma actionum humanarum, veroque juris naturalis principio. 46
- CAP. IV. De adplicatione hujus normæ ad actiones, et emergente inde harum differentia. 68
- CAP. V. De officiis hominis erga Deum. 86
- CAP. VI. De officiis hominis erga seipsum. 99
- CAP. VII. De officiis erga alios absolutis et perfectis, speciatim de nemine lædendo. 120
- CAP. VIII. De officiis erga alios imperfectis. 152
- CAP. IX. De officiis erga alios hypotheticis, et primo quidem, circa do-

minii acquisitionem originariam.	171
CAP. X. De derivativis domini acquisitionibus, quæ vivo priore domino fiunt.	188
CAP. XI. De derivativis acquisitionibus per successionem, ex dispositione defuncti et ab intestato.	201
CAP. XII. De juribus et officiis, quæ ex dominio oriuntur.	223
CAP. XIII. De rerum, in dominio constitutarum, commercio.	229
CAP. XIV. De pactis.	275
CAP. XV. Quibus modis obligationes ex contractibus solvuntur.	289

LIBER II.

JUS GENTIUM.

- CAP. I. De statu hominis naturali et sociali. 298
- CAP. II. De officiis, in societate conjugali observandis. 313
- CAP. III. De officiis, in societate parentum et liberorum observandis. 335
- CAP. IV. De officiis, in societate herili observandis. 351
- CAP. V. De societate composita, quam familiam vocamus, officiisque in illa observandis. 360
- CAP. VI. De societatis civilis origine, forma et adfectionibus. 366
- CAP. VII. De summa potestate, eamque acquirendi modis. 387
- CAP. VIII. De juribus majestatis immanentibus, quidque circa ea justum sit. 402
- CAP. IX. De juribus majestatis transeuntibus. 440
- CAP. X. De officiis civium. 470

CANDIDO LECTORI

S. P. D.

JO. GOTTL. HEINECCIUS.

QUI adhuc in jurisprudentia civili, cum Romana, tum patria, illustranda non perfunctoriam operam collocasse mihi videor: jam persuaderi mihi passus sum, CANDIDE LECTOR, ut etiam **JUS NATURÆ ET GENTIUM** brevi libello complecterer, et enchiridion illud in usum eorum, qui institutione mea utuntur, typis exscriptum, publicarem. Et rem sui fortassis periculi fecerunt amici, qui me consilio, atque auctoritate sua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita jam pridem occallui, ut non magnopere reformidem aliorum, de me judicia, sed sinceræ bene de communibus studiis merendi voluntatis mihi satis conscius, hac ipsa conscientia me facile consoler. Sive enim opuscula mea in virorum bonorum, et rerum hujusmodi intelligentium, manus incidant: non est profecto, quod verear, ne hoc consilium meum damnent: sive obtrectatores ea oculis lustrare non dubitent: eorum judicia ego non majoris facio, quam hominum à lacu et furno redeuntium, quibus non possunt non omnia, quæ suis ipsi impuris manibus contrectant, sordere. Quare, missis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id est, ad consilium meum, institutique rationem, quibus perspectis, quid ego præstiterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere possis, satis intelliges. Nulla est philosophiæ practicæ disciplina, quæ vel rerum argumentorumque pondere, vel utilitatis ubertate, cum hac jurisprudentia naturali ulla ex parte sit comparanda; quippe cujus tanta est dignitas, tantusque in vita humana usus, ut iis, qui illa neglecta, solis rerum abstractarum, ac naturalium speculationibus ingenii aciem intendunt, jure merito occlames illa *Helena* apud Euripidem in *Hel.* v. 928.

Αἰσχρὸν, τὰ μὲν σε βλάσφημοι ἐξέθεναι,
τὰ τ' ἔντα, καὶ μὴ τὰ δι' ἰσχυρὰ μὴ εἶδωαι.

*Nam turpe id esset, quum scias hominum ac Deum
Quod est, eritque, justa te haud cognoscere.*

Sane ii, qui ad jurisprudentiæ civilis intelligentiam cogitationes suas, ac studia conferunt, ii magnopere falluntur, si se operæ pretium, sine hac præstantissima scientia, sperant facturos. Nam si iis demum ad veram ac solidam doctrinam, rerumque scientiam pervenisse dicendus est, qui, quas perspectas habet, veritates, ex fonte, non ex impuriore lacunis hausit: jurisprudentiæ profecto nostræ non alius fons, aliaque scaturigo est, quam jus illud primævum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum è natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus, ut si quis maximam jurisprudentiæ Romanæ partem jus naturale, factis hominum applicatum, dixerit, is me non admodum habiturus sit dissentientem. Vidit id incomparabilis philosophus, Epictetus, qui apud Arrianum *Diss. Epict. IV. 3.* eos, qui sapientiæ student, ad sempiternam illam legem divinam, tamquam ad limpidissimum fontem, non ad solos legum civilium rivulos, vocans: *Ὁδοὶ, inquit, εἰσὶν αἱ κεκλιθεὶς ἀπὸ τῶν ἀποστολῶν, τὰ αὐτὰ διατάγματα, τῶν ἐφευρότων δὲ ἀφιδάει, τοῖσι ὑποτάσσουσιν, ἢ τοῖσι Μασσαίοις, ἢ Κασίοις. Hæ sunt inde, (a Deo,) ad nos missæ leges, hæc præcepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem: non Massurii, aut Casii legibus.* Et Tullius noster de legibus II. 4. ubi ex instituto de legum, justitiæque origine disserit: *Hanc, inquit: video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec scitum esse aliquod populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Ita principem legem illam et ultimam, mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte est laudata: est enim ratio, mensque sapientis, ad jubendum et ad deterrendum idonea.* Addit, sibi à parvis ediscendum fuisse, illud: *SIN JUS VOCAT, id est, corpus illud XII. Tabularum et hæc, aliaque jussa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte fac-*

PRÆFATIO. III

facta vocandi , et à pravis avocandi : quæ vis non modo senior sit , quam ætas populorum et civitatum , sed et æqualis illius cœlum atque terras tuentis , et regentis Dei. Quod ubi præclaris exemplis demonstravit , inde porro colligit , esse aliquam rationem profectam à rerum natura , et ad recte faciendum impellentem , et à delicto avocantem : quæ non tunc denique incipiat lex esse , quum scripta sit ; sed tunc , quum orta sit : ortam autem esse simul cum mente divina. Eam demum esse justorum , injustorumque distinctionem : ad illam antiquissimam , et principem naturam leges hominum dirigendas esse , quæ supplicio improbos adficiant , defendant ac tueantur bonos. Hæc illo loco Cicero , qui et alibi de officiis III. 17. hunc locum tractat , et , ubi discrimen juris gentium , et civilis ostendit , prioris principia pæne ex hominum memoria evanuisse , ac proinde jurisprudentiam Romanorum fere totam oblanguisse , graviter conqueritur. Ita enim intelligenda sunt verba viri prudentissimi sequentia : *Quod civile , non idem continuo gentium : quod autem gentium , idem civile esse debet. Sed nos veri juris , germanæque justitiæ solidam , expressamque effigiem nullam tenemus : umbra et imaginibus utimur. Eas ipsas utinam sequeremur , feruntur enim ex optimis naturæ et veritatis exemplis.* Quid vero aliud hic docet Cicero , quam quod nos non satis unquam doceri posse , idemidem monemus , præclaram esse Romanorum jurisprudentiam , et ex optimis naturæ , ipsiusque interioris philosophiæ præceptis expressam ; sed inanem eam tamen umbram , ac vita veluti destitutam imaginem futuram , nisi accedant veri juris , germanæque justitiæ principia : quæ , quia sola ab ipso Deo immortalis , divinaque ratione proficiscuntur , nullius hominis imperio suffragioque populi tolli , atque abrogari possunt ? Hæc vero si jungantur cum civili illa , quam jurisconsulti perpoliunt , sapientia : tunc demum illud nescio quid præclarum et singulare solet existere. Accedit , quod , si vel maxime ita comparata esset jurisprudentia Romana , nullo ut alio præsidio indigeret , totaque ex decemvirorum tabulis , aliisque legibus civilibus , tamquam ex uberrimo fonte , promanaret : ea tamen nihil auctoritatis habitura sit in definiendis integrorum

- omnesque de iustitia et veritate gen-

IV PRÆFATIO.

gentium litibus et controversiis, quippe, quæ inter se non alio jure, quam quod ipsa natura inter omnes homines peræque constituit, reguntur; jure, inquam, illo universali, quod in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, exterorum regum, in universo denique belli jure et pacis versatur; quodque Cn. Pompejum et quum requiesceret, litteras, et, quum rem gereret, rem ipsam docuisse, gloriatur Cicero pro L. Cornelio Balbo *Cap. VI.* Quare in quantum integræ gentes, et respUBLICÆ præ privatis quibusdam hominibus eminent: tanto jus naturæ et gentium est jure civili, quod inter privatos tantum cives viget, excellentius, ut de eo vere dici possit, quod, comparatis inter se Græcorum, Romanorumque linguis, dixit Tullius pro Archia poëta *Cap. X.* *jus illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; civile suis finibus, exiguis sane, contineri.* Qui jam vulgo glossatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec juris civilis imperiti, at sæculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, existimabant, illas regum gentiumque controversias, quam ex diffusa illa juris Justiniani collectione, qua comprehensas leges si quis recte imbibisset, eum, tamquam ex tripode, de belli pacisque juribus oracula illico fundere posse, jactabant. Et sanè id tam facile faciebant, quam pîrum vulpes comest. Quoties enim quæstio incidebat de jure Imperatoris augustissimi in universum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerunt: sedes hujus doctrinæ erat in *LEG. IX. DIG. DE LEGE RHOD. DE JACTU*, in qua, tamquam gemma quædam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: *Εἰς μέν τῶ νίκης νόμος, ἔ δὲ νόμος τῶν βαρβάρων.* Ego quidem mundi dominus: lex autem maris. Si de jure belli disceptandum esset faciales suos ablegabant ad titulos Digestorum de captivis, et postliminio, et redemptis ab hostibus, de re militari, de castrensi peculio, de veteranis, de testamento militis, de bonorum possessione ex testamento militis, et in primis ad titulos insignes Codicis Justiniani, qui militare possunt, vel non possunt, et de servis, ad militiam vel dignitatem adspirantibus, et ut nemo duplici militia, vel dignitate et militia simul utatur, negotiatores ne militent, de re militari, de castrensi peculio militum, et præfectianorum, de erogatione

ne

ne militaris annonæ, de excoctione et translatione militarium annonarum, de militari veste, de metatis et epidemeticis, de salgamo, similesque alios quamplurimos; in quibus omnibus tantos jurium belli et pacis thesauros reconditos esse, adseverabant, ut copia ipsa inopes redditura sit omnes, qui illis occupandis animum velint adpellere. Quod si de fœderibus, pactionibus ac sponsionibus liberarum gentium esset respondendum? Quid vero? Quasi non in pandectis, æque, ac codice fulgerent verbosissimi tituli de pactis, de transactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis stipulationibus, et similes: quos quisquis, multis vigiliis excussos, in succum et sanguinem converterit, eum nihil existimabant ignorare, nimisque stupidum esse querebantur illum, qui in ista rerum præstantissimarum farragine vel decissionem, vel argumentum legis, quod vocant, non illico reperiret. Sic et de legatorum juribus disceptantes, nihil desiderare posse contendebant, si in consilium adhiberent titulos de legationibus. De jure vero leges ferendi, magistratus constituendi, pœnas infligendi, exigendi tributa, et vectigalia, et similibus, omnia jam in titulis de legibus, senatus consultis, longa consuetudine, constitutionibus principum, de officio præfectorum prætorio, præfectorum urbi, et sequentibus, de pœnis, bonis damnatorum, interdictis et relegatis, denique de publicanis, vectigalibus, et commissis, et similibus exhausta, et ad liquidum perducta esse, credere auditores sua fide jubebant. Quin si vel maxime ibi aliquid non satis explicatum alicui videatur: eum tamen sitim non melius expleturum, putabant, quam si in subsidium adhibeat scripturam sacram, jus canonicum, pontificum decretales, et maxime diffusa illa philosophorum scholasticorum opera, in quibus omnibus et ille juris gentium vindex, Hugo Grotius, *prolegom.* §. XLVIII. *et sequent.* invenisse sibi visus est quam plurima, quæ ad jus illud naturæ et gentium illustrandum non parum adferant utilitatis. *At, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur, quam parum ponderis apud gentes, juris Romani ignaras, et à Christiana pietate alienas habitura sint argumenta ex jure Justiniano, sa-*

VI PRÆFATIO.

cris pandectis, jure pontificio, Thomæ, Alberti Magni, Sancti Bonaventuræ, et aliorum operibus depromta. Apud Plautum *Mostell. III. 1. vers. 29.* consultus à domino,

---

CASTIGATIONES

AD PRÆFAT. EDIT. ANNI M DCC XXXVII.

At, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur: Heineccius in hac præfatione, et aliis hujus opusculi pluribus locis aperte sententiam Hobbesii, Puffendorffii, Thomasii, et ceterorum Protestantium profitetur, qui solo lumine naturæ quæcumque illius juris sint, perdicenda volunt, qualibet auctoritate sublata sive Scripturarum, sive Patrum, sive quorumque. Nam et jurisconsultos et Catholicos Scriptores parum prodesse ad jus hoc Naturæ, et Gentium dilucidandum non solum asserit, quin et eos plautino Tranionis servi sale perfricit. Sed auctoritatis necessitas ab ipsa natura adstruitur, quippe nisi illa accederet, vix quidquam aut potius nihil discerent, adeoque nec scirent homines, uti infantes à consortio hominum remoti, vel quicumque auditus organo destituti sint. Duplici via igitur insistendum, auctoritate, et ratione: homo enim cum sit natura sua rationalis, ingenita illi vis ratiocinandi est, eaque in omni scientia et disputatione uti debet, non ita tamen rectæ rationis argumentis eo usque se addicet, ut omnem auctoritatem, vel ipsius sacræ scripturæ, maxime in hac juris scientia, prorsus negligat. Juris quippe decreta alia sunt perspicua, et omnibus pervia, uti illa de quibus loquitur Paulus Epist. ad Rom. cc. 1. 2. difficilia quædam, alia difficiliora, et obstrusissima nonnulla, quæ reserare mentis nostræ acies haud potens est. Infirma natura humana, et densissimis tenebris circumquaque obducta, quas sine labore, dolore, et timore nequit discutere. Ad hæc mores corrupti, humanarum rerum illecebræ, mordaces curæ, et perturbationes veri et recti consequutionem præpediunt. Quapropter sapientes omnes tum Ethnici, tum Christiani superno lumine fovendam putant

no, Theuopide, Tranio servus, quid nunc faciendum

isbuopide respobde
cent

runt imbecillitatem nostram, ne caligaret sæpiusque cæcutiret, ut probat Clarkius de verit. relig. Christ. t. 2. cc. 10. 11. Ut turpiter errent, qui regnum rationis uti Joannes Pheronius, sive Clericus et alii, à quo omnis exulât auctoritas, in veri perspicentia vigere arbitrantur; et ii simul qui sola recta ratione innixi intimos naturæ recessus adire præsumunt, ut Jurisconsulti Protestantes, immo et primi Pelagianismum, alteri Naturalismum fovent. Nec erat cur jurisconsultos et Scriptores Catholicos hac præfatione traduceret, quia cum ipsis vim ratiocinandi, et rectæ rationis exercitium haud negari possit, tum singulari profecto titulo id sibi vindicabunt in jure naturæ interpretando. Romanæ enim vero jurisprudentiæ auctores quantum in hac re profecerint, ipse supra testatus est Heineccius, quandoquidem maximam jurisprudentiæ Romanæ partem jus naturale factis hominum applicatum dixit, et pleraque eorum, quæ in hoc opusculo versat, eadem ipsa ab jurisconsultis et interpretibus civilis inculcantur. Quod Theologos autem, et Catholicos Scriptores attinget, plura hujus argumenti ita perspicue, et dilucide ex ipsius naturæ principiis tractarunt, ut Protestantium industriæ nihil nisi spicilegii curam reliquerint. Fatetur id ipsum Hugo Grotius, vir gravis et doctus, in prologomenis, quæ præcipue forte causa à recentioribus plerumque in discrimen adducitur. Sed si ipsi quæ ex illorum scriniis expilarunt persolvere pergant, implumes omnino, et obæratî paria facere nequibunt. Quibus palam fit quam injuste, ac temere notam adscribant Sanctæ Ecclesiæ, Patribus, ac Scriptoribus Catholicis, quasi à recta tradendæ scientiæ juris naturæ methodo recedant, propterea quod in subsidium Scripturas Sanctas, et sapientium testimonia advocent. E contrario præfata hæc omnia ad hanc illustrandum scientiam magnopere utilia, et valde opportuna proculdubio sunt, quod autem re ipsa valde utile, quod commodum, illud cum M. Tullio, et cæteris sapientibus, in morali acceptione dicitur necessarium. Quamquam si quis naturales leges sola ratione deduc-

VIII PRÆFATIO.

censeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quæ ipse retulisset? lepide ac percallide respondet:

Egon' quid censeam?

Cape, obsecro hercle te, cum eo una judicem.

Sed eum, videto, ut capias, qui credat mihi:

Tam facile vinces: quam vulpes pirum comest.

Idem, vereor, ne postulent ii, qui se jura belli, pacis, fœderum, omnesque, quæ inter gentes intercedere possunt, controversias, vel ex legibus Romanis, vel ex jure pontificio, vel ex sacris veteris, novique fœderis libris, vel denique ex vastis philosophorum scholasticorum commentariis, se definire velle pollicentur. Judices enim postulant eos, qui his libris sibi que eorum auctoritate fretis, credant, pollicenturque victoriam tam facilem, quam si vulpes pirum comedit. *Quid vero si gens quædam cum Turcis, vel Sinensibus, vel Japonibus de violatis fœderum legibus expostulet? His scilicet fa-*

---

ducere vellet, et hoc facile ferri possit, de eisdem tamen nihil statuere debet, quin disquisierit prius, an cum lumine revelato consentiant nec ne. A Christiana namque pietate alienum videtur, quæcumque ad mores pertinent insuper habita revelatione, et Theologorum censura definire. Quam methodum cordatiores etiam Protestantes quadantenus servarunt, et servat, si dicendum quod res est, ipse Heineccius, cum in hac præfatione incidisse se in harmoniam illam incomparabilem revelationis et rationis credit, et in calce ipsius scholia paragraphis subjunxisse admoneat, ut consensum veterum ac recentiorum ipsarumque sacrarum litterarum ostendat. v. Dan. Concina t. 6. Theol. Christ. Diss. prolegom. de jure nat. et gent. cap. 8. et seqq. Anselmus Desing. Larva detr. lib. 1. cc. 5. 9. lib. 2. cc. 3. 8. Joann. Franc. Finetti de princ. jus. nat. lib. 1. c. 4. et infra not. ad §. 16.

Quid vero si gens quædam cum Turcis, vel Sinensibus, vel Japonibus de violatis fœderum legibus expostulet? Cum argumentis in præcedenti nota pro auctoritate, et Sacra
Scrip-

cile persuadebitur , justa esse omnia , quæ non dicam ju-
 re.

b

Scriptura adductis pressius urgeantur Heineccius ceterique Protestantes , hoc de Sinensibus , et Japonibus excipiunt , sed futilis , et intempestivæ responsionis. Quoniam nunc quæstio haud est , sintne Ethnici Scriptores Scripturas divinas amplexuri , quas scimus ab illis ignorari , ut nihili fieri. In hoc vertitur difficultatis cardo : sitne universo generi humano , originali labe sauciato , tenebrisque obsepto , necessaria doctrina revelata ad difficilima juris naturæ decreta cognoscenda , et ad ordinem istius societatis humanæ moderandum ? Homo utpote à nobis imbuendus est non commentitius sed verus , et ita imbuendus jure naturali , ut in virum probum et honestum , civem etiam sincerum , fortem , fidelem evadat , qualem exprimit teste ipso Heineccio §. 106. lib. 2. Divus Paul. ad Thimoth. epist. 1. c. 2. *ut quietam (scilicet) et tranquillam vitam agamus in omni pietate , et castitate.* Quo posito , artes , et scientiæ formandæ sunt , prout earum exigit indoles , sive multos , sive paucos habituræ sint lectores ; ac proinde cum hæc juris disciplina tradenda sit , immerito utique silentio prememus potissimum ejusdem instrumentum , vel principium , quia quibusdam nationibus minime probetur ; cum sat sit eò subsidio hanc scientiam agere , ut certe indiget doctrina revelata ad mentis humanæ aciem acuendam. Ex quibus perspicere licet utramque recentiorum sectam errare , alii siquidem juris artem à doctrina revelata omnino sejungunt , alii conjungendam putant utramque doctrinam , dum Christianis , secus , dum Ethnicis juris naturalis decreta explicantur. Nam veritas non uni nationi , non uni populo , sed universo generi humano patescere omnino debet. Nec admodum difficile erit ex ipsis tela , quibus jugulentur , depromere , quia neque Heineccius , neque Pufendorffius est à Sinensibus receptus , et tamen illi dicunt , jus à se descriptum esse jus naturæ , et ex eorum libris , et scholis hoc dici posse. Fallaciis etenim utuntur cum Sinenses , ei Aethiopes inducunt Sacrarum litterarum ignaros , quia sophisma hoc accidentis est ut vocant logici , nam per accidens est quod Scriptura , et Auctores Catholici ig-

X PRÆFATIO.

reconsulti, aut Pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, sed ipsi Prophetæ, ac Apostoli scripserunt. At ego id eos, credo, non facilius consequuturos, ac Turcas, si Mahumedem; aut Sinenses, si Confucium suum nobiscum iudicem capere vellent. Ex eo vero profecto consequitur, ut aut omnes gentium rerumque publicarum controversiæ inter τὰ ἄνωγα referendæ sint, aut in promptu esse oporteat præcepta vel leges, quas ipsa recta ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter omnes gentes, quantumvis linguis, ac regionibus dissitas, constituerit; quibusque se populi omnes, qui non plane obbrutuerint, obligari fateantur. Quum vero hæc ipsa non alia sint, quam quæ juris naturæ ac gentium vocabulo designamus, quid quæso, utilius, quidque magis in omni vita frugiferum esse potest, quam præclara ista vereque divina præcepta ita percepta habere, ut iis non ad ostentationem, sed ad dijudicanda integrarum gentium civitatumque negotia, utaris? Quis præclare de studiosa juventute mereri neget eos, qui se illi duces ad tam incomparabilem scientiam profitentur? Denique quis non eos ipsam rectam rationem in exilium agere velle dicat, qui operam omnem in jure naturæ ac gentium collocatam, non modo infructuosam, sed et noxiam, et cum maximo juvenum detrimento conjunctam esse, clamant? Sed hæc quidem fortassis ad pudorem purgandum mihi sufficerent, si vel solus, vel inter primos in hac perpolienda disciplina operam aliquam atque industriam collo-

---

norentur à Sinensibus, atque ita non recte concluditur, inutilia ea esse per se ad jura naturalia agnoscenda. Quemadmodum nec scite pariter instituitur argumentatio, cum dicunt, Scripturam esse ignotam, aut non receptam Japonibus, ut eliciant neque aptam esse ad veritatem demonstrandam. Sicut Heinecci libellus non est notus, aut receptus Aethiopicibus: ergo non est idoneus ad docendum reliquos juvenes, vel Euclides non est cognitus à Groetandis: ergo ex eo nemo docere poterit Sinenses. Fraus igitur inest, quia à negatione actus ad negationem potentia fit transitus: liber ignotus mihi, actu me non docet, aptitudinem tamen habet ad docendum. Concinn. Diss. proleg. jur. nat. c. 2. Desing. Larva lib. 1. cc. 5. 10.

Iocassem. Jam vero quum jam pridem non modo æterna illa Grofii et Pufendorfii opera in omnium manibus versentur, sed et hodie nemo fere sit umbraticus doctor, quin aliquod meditationum suarum, ad hanc vniversalem jurisprudentiam pertinentium, specimen, tamquam evulsum splendidissimo palatio lapidem, circumferat: actum egisse videbor plerisque, et otium, quod melius transigi poterat, in adornando hoc libello male contrivisse. Enim vero hos meminisse velim, suum cuique esse iudicium, et quod uni supervacuum videtur, id aliis non modo utile, sed et necessarium videri. Et sane qui in academiis erudiendæ juventuti operam navant, ii re ipsa quotidie experiuntur, quanto cum tædio conjuncta sit servitus, cui obnoxii sunt omnes, qui aliorum libellos enarrare coguntur; ac proinde nihil illis accidit molestius, quam si alios duces sequi, et confidere jubeantur alieno ingenio. Sæpe enim talia sunt auctoris cujusdam, quem interpretandum suscipiunt, principia, qualia ipsi probare non possunt. Sæpe ille pleraque sine ordine etiam confuse pertractat, ut nihil sit in libello, quod veluti certam sedem ac fixum domicilium habeat, nihil, quod non æque facile alienissimo, ac suo loco, pertractatum reperiatur. Aliquando contingit, ut auctor, quem quis ducem elegit, in rebus vel nugatoriis, vel *ἀναγοσθηνοῦσι* admodum sit verbosus, magnoque conatu maximas agat nugas; in aliis, perquam scitu necessariis, tam brevis, ut eas saltu magis transilire, quam attingere videatur. Atque inde duo consequi necesse est, primum ut docentes multa, quæ auctor scripsit, refellere, rebus nihili cum tædio immorari, plura ab eo omissa magno cum temporis dispendio supplere teneantur: alterum, ut discentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius pervenire potuissent, res, tam variis interruptas disputationibus, suoapte ingenio connectere nequeant; atque ita præcipuo fructu, quem ex illis acrosibus capere debuissent, priventur. Id vero vel solum satis idoneam rationem sufficit doctori, ut in docendo suis, quam aliorum, libellis uti malit: adeoque et mihi prodesse debet, elementa hæc juris et gentium scribere auso, ne temere eum laborem suscepisse, aut post tot Homeros Iliada exorsus esse videar. Sed habere mihi visus sum et alias causas, quæ me ad scribendum non modo invitarent, sed et

quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa disciplinâ versati sunt, illi doctrinas suas vel nulli certo ac indubio principio superstruxerunt veritates varias, easque utilissimas; veluti uno fasce collegisse contenti: vel principia parum idônea admiserunt: vel ea denique tam longe ex subtilissimis, quas metaphysica suppeditat, notionibus petierunt, ut data veluti opera tenebris omnia involvere voluisse videantur. At ego, expensis omnibus, quæ huc facere videntur, hanc feci summam cogitationum mearum, nullius disciplinæ philosophicæ evidentiora oportere esse principia, quam juris naturæ, et gentium: quippe quod Deus immortalis non solis eruditis, iisque, qui acutius reliquis vident; sed omnibus omnino hominibus non modo perspectum, verum etiam eorum mentibus inscriptum esse voluit. Nullum vero reperiri principium evidentius, existimo, quam quod vir illustrissimus, SAMUEL L. B. DE CONCEJJI, aulæ Regiæ Prusicæ Papinianus, tum adhuc admodum juvenis, pereruditus dissertationibus demonstravit, puta VOLUNTATEM DEI. Quamvis enim plerique hodie veterem illam scholasticorum doctrinam de naturali actionum bonitate et justitia, à Pufendorffio tanto molimine profligatam, in lucem revocare malint: ego tamen perspexisse mihi videor, esse quidem actiones in se et sua natura bonas: at justas illas dici non posse sine jure, nec jus intelligi sine lege, nec legem sine legislatoris voluntate concipi posse: adeoque bonitatem actionum naturalem posse illam quidem hominem, qui rectæ rationi, quam cupiditatibus suis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere; verum non tamquam legem, sed tamquam consilium aliquod, quod qui non sequitur, imprudenter quidem, at non injuste, egisse videri potest. Sed non minus porro perspicue intelligere mihi visus sum, Deum voluisse, ut verò bono frueremur. Quod quum aliter consequi, quam per AMOREM, nemo possit: ex eo solo, tamquam limpidissimo fonte, totum jus naturæ et gentium prono alveo fluere, censeo, atque ita incido in harmoniam illam incomparabilem revelationis et rationis, quippe ab eodem benignissimo Numine profectarum. Nam et illa, amorem totius legis divinæ, quæ decalogo comprehenditur, summam, *ἀγαπήθεισιν, ἀγάπῃ, τὸν* esse discrete docet, *Matth. XXII. 37. Luc. X. 27. Rom. XIII. 9. I*

Tim.

Tim. I. 5. Non equidem ignoro, quid obverti soleat huic sententiæ, puta, amorem esse virtutem, ad quam nemo cogi vel externa obligatione obstringi possit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quæ et imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed præterquam quod decalogi leges, quæ procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta officia inculcant, ad AMOREM, tamquam ad principium suum, ab ipso Servatore revocantur: luculenter videmur ostendisse, verum amorem non modo cum propensione alteri benefaciendi, sed et cum proposito, eum, quem amamus, non lædendi, eique omnia, quæ jure etiam perfecto debemus, tribuendi, conjunctum esse: et priorem AMOREM BENEFICENTIÆ, posteriorem JUSTITIÆ, commode posse adpellari; utrumque vero esse intelligendum, quoties ex amore universum jus naturæ et gentium derivatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipsos, aliosque homines; eaque tum absoluta, tum hypothetica, re ipsa nos ostendisse, arbitramur. Nec aliam juris gentium originem esse, patet. Sive enim in statu naturali, sive in societate vivant homines, ad tuendam vitam, sanitatem, substantiam, rem denique publicam, amore impelluntur, nec gens à gente quidquam exigere ex ulla ratione potest, nisi ex regulis amoris notissimis: *Quod tibi vis fieri, id et aliis facito*: itemque: *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*. Immo ad ipsas ineundas societates nihil aliud impulit homines, quam amor tum sui, tum aliorum, quorum communi saluti talibus pactis consulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum summam: quibus me, ob illam rationis et fidei concordiam, magnopere delectari non diffiteor; sed ita, ut eas obrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipse etiam hic libellus, uti spero, ostendet, me nusquam id egisse, ut aliis insultarem, sed ut mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quæ obverti illis posse viderentur, modeste vindicarem. Nullum scriptorem, cujus memini, paulo acerbius reprehendi, quamvis aliquando non defuisset occasio: quin eorum nomina plerumque dissimulare, quam aliquid, quod non dicam immodestius, sed duriuscule scriptum videri posset, scribere malui. Methodo usus sum, Musis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel

XIV PRÆFATIO.

geometrica , sed naturali , et perspicua , quam auditoribus commodissimam esse , re ipsa per tot annos expertus sum. Operam dedi , ut omnia præcepta ex claris definitionibus , deductisque inde axiomatibus derivarem : eaque stilo , non ornato illo quidem , aut multis eloquentiæ luminibus distincto , quem hujusmodi libelli non desiderant ; sed puro tamen , quantum fieri potuit , et perspicuo proponerem. Plerisque paragraphis scholia subjunxi , in quibus modo doctrinas , in iis propositas , aliis argumentis firmavi : modo objectiones quasdam solvi : modo consensum veterum ac recentiorum , ipsarumque sacrarum litterarum , ostendi : non quod turpi *μικράβροχ* *αὐτὸ ἄλλο γένος* , juris naturæ et gentium præcepta ex aliis , quam suis ac domesticis principiis , derivare voluerim ; sed quod ea et oblectare lectorem , et convincere possint , talia esse hujus disciplinæ præcepta , ut ea et veteres solo rationis ductu perspexerint , et ipsi sacri scriptores , divino adflatu , humano generi inculcarint. Indicis conficiendæ laborem filius in se suscepit , quem non male hoc officio functum esse , speramus. Sed quum spe longius procedere orationem , animadvertam , hic eam abrumpo , meque benevolentiam bonorum omnium , et tuæ maxime , CANDIDÆ LECTOR , vehementer etiam atque etiam commendo. Vale,
 Halæ Magdeb. ipsis Idibus Octobris. MDCCXXXVII.

E L E M E N T A

JURIS NATURÆ, ET GENTIUM.

LIBER PRIMUS.

JUS NATURÆ.

CAPUT PRIMUM.

*De Natura, et Constitutione Juris naturæ,
et Gentium.*

§. I.

Quemadmodum omne id homini BONUM esse dicimus, Quid
quod eum conservat ac perficit; MALUM, quod eum actio bo-
dem destruit deterioremq; reddit, (*Elem. phil. na, et*
mor. §. CXLII.) ita et ACTIO BONA erit, quæcum- mala.
que ad conservationem perfectionemque hominis prodest;
MALA, quæ destruit eundem, ac imperfectiorem reddit.

§. II.

CASTIGATIONES.

In Lib. I. c. I. §§ I. 2.

Quemadmodum omne id homini bonum esse dicimus,
quod eum conservat, ac perficit... Ita actio bona... Conserva-
re hominem dicitur quidquid ad ejus durationem, et conti-
nua-

§. II.

CONSERVARE HOMINEM dicitur , quidquid ad ejus du-

---

uationem status presentis aliquid confert. Hæc boni , et mali , et actionum bonarum , et malarum definitio justo longius abit , et arctioribus limitibus circumscribenda est , quo vera et expressa boni idea tradatur ; præsertim cum non omnibus juris naturæ Scriptoribus una eademque sit circa bonum sententiâ. Hobbesiani enim , eorumque similes , bonum et stimant ex cujusque desiderio , ex voluntate. Thomasius cum universali , et fundamentali sua propositione faciendæ esse statuat quæ vitam hominum reddant et maximè diuturnam , et felicissimam , vel Epicureus est , vel ad Epicureorum insaniam proxime accedit. Sed utrisque procacior Christianus Wolfius non tantum Epicureismi factor dicendus , quia immo longius quam Epicurus præstitit. Nam cum Epicurus voluptatem , commoditatem , jucunditatem per se expetenda asseruerit : Wolfius vero præterea docet nos lege naturali ad ea persequenda obstrictos esse. Quapropter clarius , et distinctius finienda est boni natura , ne ad illorum errores offendamus. Nec satis est recursus ad Elem. Philos. Moral. §. 142. quo se recepit Heineccius ; pauca etenim et fere iisdem verbis dixerat *bonum adpellamus quidquid rem conservat ac perficit* , et quamvis in scholio nonnulla addit nempe : si ergo malum repugnat naturæ nostræ et essentiæ , adeoque destruit *id* esse , vocatur physicum : sin repugnat voluntati Dei , et destruit *id* bene esse , morale dicitur , quæ divisio etiam ad bonum pertinet , rem penitus non extricat. Bonum itaque aliud est naturale , seu physicum , illud scilicet quod rei alicujus naturam facultatesve conservat , auget , aut perficit ; aliud est bonum rationis , quod vulgo morale dicitur , atque in conformitate actionis cum ratione positum est. Bonum siquidem morale dicimus quidquid consonat , vel conforme ordini rationis , et legi est æternæ : quia duplex voluntatis humanæ adest regula , altera proxima , et intima , nempe mentis ratio , altera extima , et remota , videlicet
lex

durationem et continuationem status præsentis aliquid confert: PERFICERE, quod ea omnia, quæ ad essentiam integritatemque ejus pertinent, quæque omnino gradus admittunt, auget atque amplificat. *) Ex quo, quid nos DESTRUERE AC IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

Quid
conser-
vatio,
perfec-
tio, des-
tructio
et imper-
fectio?

*) Eadem est perfectionis idea, quæ Simplicio obversata est, dum ad *Epiet. Enchir. Cap. XXXIV. p. 176.* scribit: *μὴ τὰ πρῶτα μίνα, καὶ τὰ μέσα ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἰσχυρὰ, ἴδιον ἔχει τοὺς τελευταίους.* Non prima tantum et media habere, sed extrema quoque, proprium est PERFECTIONIS. Nec aliter Aristotel. *Metaph. IV. 16.* ubi licet varias vocabuli notiones evolvat, ad eandem tamen ideam omnes reducit.

A

§. III.

lex æterna. Hæc vero æterna lex rationem nostram dirigit lumine signato super intellectum humanum; et divinæ providentiæ dispositio sicuti causis secundis vim ad agendum communicat, cumque iisdem una producit effectus: ita quoque lumen suæ æternæ legis hominibus impertit, quo moderari proprias valeant actiones. Quò sensu bonum hic sumi debet, utpote de natura actuum humanorum, et de jure naturali agimus, et ita quodammodo sibi cohærebit Heineccius, cum infra §. 116. actiones bonas dicat esse, quæ sunt conformes rectæ rationi, quod eodem recidit, alias etsi non dissertis verbis, saltim principiorum consecutione argui posset eum cum Epicureis, et aliis consentire. Quare cum bonum in convenientia naturæ generaliter ponatur, et in homine potissima pars ratio sit, proptereaquod non brutorum more bonum sensuale appetitu, et delectatione æstimare debet, sed peculiari et propria ipsius regula, nempe ratione: quæcumque itaque rectæ rationi tantum conveniunt, quæque perficiunt, et servant, bona dicenda. Et eadem ipsa cautio esto cum de felicitate, et perfectionibus loquamur, ne de sensuali, et corporeis suboleamus. *Concin. Diss. 1. de jur. nat. c. 8. Desing. jus nat. c. 6. cum Divo Thoma, et August. Finetti de princip. jur. nat. lib. 1. cc. 9. 10. lib. 4. c. 6.*

§. III.

Hominis æque male ac bene agere possunt. Quum ergo ea sit voluntatis humanæ indoles, ut semper adpetat bonum, malumque aversetur: (*Elem. phil. mor. §. XXIX.*) fieri quidem 1) non potest, quia semper bene actiones, quæ ad conservationem et perfectionem nostram pertinent, edere velimus, ab iisque, quæ nos destruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2) quia bonum et malum æque adparens, ac verum esse potest, et bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum est: (*Elem. phil. mor. §. CXLIII.*) sæpissime sane contingit, ut quemadmodum Ixion nubem pro Junonē, ita nos bonum adparens pro vero amplectamur, malumque adparens pro vero aversemur, ac proinde 3) æque facile male, ac bene agamus. *)

*) Id denuo recte vidit Simplicius ad Epictet. *Enchir. Cap. XXXIV. p. 184.* ubi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν ἀντιθέσιν ἀντιθέλων καὶ ἀνυ βίαι ποτε μὴ τὸ ἀλλοῦς ἀγαθὸν αἰσθῆναι, ποτε δὲ τὸ κακίον, liberam animi naturam, que suapte voluntate et absque coactione alias verum bonum amplectitur, alias IMAGINARIUM.

§. IV.

Itaque actionum suarum norma indigent. Facultas ex duobus possibilibus alterutrum eligendi, adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non potest, 4) dari actiones hominis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quæ æque facile à tramite deflectere, ac viam rectam tenere possunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: consequens est, 5) ut et actiones humanæ liberæ ad normam quamdam componendæ sint. *)

*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arrian. *Lib. II. Cap. XI.* πάντα καλῶς ἔχει τὰ δυνάμενα ἅπασιν; καὶ πως δυνατόν τὰ κακίονα καλῶς ἔχει; οὐκ ἄρα ἀγνῆ τὸ δυνάμεν ἐκείνων πρὸς τὸ εἶναι ἐδὲ γὰρ ἐπὶ βλάτων, ἢ κίτρων, ψιλλῆτῶ ἐμψάσα ἀγνόησα, ἀλλὰ κακίονα πάντα ἐφ' ἑκάστη ἰσομοίῃ. Ἐνταῦθ' εἰ δὲ εἶς κακίον ἀντιτιθῆ τὸ δυνάμεν; καὶ πῶς διὸν τι ἀνημαρτία εἶναι πνεύματα τὰ ἀναγκαστικὰ ἐν ἀνθρώποις; *Omnia ne recta esse existimas pro eo, ac cuique visa fuerint? At qui*

fieri potest, ut pugnantia inter se sint recta? Itaque ut aliquid recte se habeat, satis non est, ita alicui visum esse, quum ne in gravibus quidem librandis, mensurandisque rebus nudis visis simus contenti, sed in omnibus REGULAM quamdam adhibeamus. An ergo in his, de quibus loquimur, REGULA nulla erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed qui fieri potest, ut CERTA NORMA nulla sit vel pervestigari non possit, qua in vita humana nil est magis necessarium?

§. V.

Per NORMAM hic intelligimus evidens boni malique criterium. Neque ergo 6) illa recte suo fungeretur officio, nisi RECTA, CERTA, et CONSTANS esset. Pone, *rectam* illam non esse: nec normatum recte se habebit. Pone, *certam* eandem non esse: non boni malive erit criterium. Si denique *Lesbiam* esse sibi *non constare* hanc normam fingas: actio ad illam composita modo bona, modo mala est futura, ac proinde omnibus his casibus nec normæ nomine digna illa esse videbitur. *)

Et hanc quidem rectam, certam, et constantem esse oportet.

*) Adeo verum est, quod cecinit Lucret. *de re nat. Lib. IV.*

v. 515.

*Si prava est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum:
Omnia mendose fieri atque obstipa, necessum est,
Prava, cubantia, prona, supina atque absona, tecta,
Jam ruere ut quælam videantur velle, ruantque,
Prodita judiciis fallacibus omnia primis.*

§. VI.

Præterea 7) parum utilitatis homini attulerit hæc norma actionum, nisi ita sit comparata, ut motivo aliquo, quod vocant, impellatur voluntas ad illam adhibendam. Quia enim numquam agit homo, ut non aliquid, quo impellatur ad agendum, simul animo obversetur: sane nec normam adhibebit, vel saltim parum sua interesse existimabit, adhibeatne eam, nec ne, nisi motivo aliquo ad id impellatur. *Quum vero motivorum nexum*

Necnon cum obligatione conjunctam

A 2

xum

Ad §. 6.

Quum vero motivorum nexum cum actione libera obligationem vocemus. Hæc obligationis definitio pro connexionem

mo-

xum cum actione libera OBLIGATIONEM vocemus : consequens

motivi cum actione , quæ Wolffii etiam et aliorum est , valde displicet , et merito quidem Joanni Francisco Finetti de princ. jur. nat. lib. 10. c. 1. maxime quia moralis necessitas agendi , vel non agendi nequaquam inducitur per solam connexionem actionis cum motivo , seu per connexionem actionis cum representatione boni , vel mali ex ipsa actione profluentis. Hæc siquidem representatio cum pravis etiam actionibus connexa identidem reperitur. Præter bonum enim malumve ex actionibus ipsis profluens , possumus nos , immo debemus ad agendum permoveri representatione ipsa debiti , quod nobis incumbit officio nostro satisfaciendi ; puta parendi ei , qui legitime imperat : adeoque representatione boni , non quidem illius , quod ex ea actione promanat , sed quod ipsimet actioni inest : quatenus eadem ipsa actione nostrum recte servandi ordinis debitum explemus. Igitur distinguenda omnino est obligatio agendi ab incitamento , et impulsione ad agendum : hæc à representatione vel acquirendi boni , vel mali vitandi proficiscitur , à superioris illa auctoritate descendit : representatio boni excitat voluntatem ut velit agere , obligatio præstat ut agere debeat , seu inducit agendi debitum. Quare concludi ex hac obligationis definitione potest , jus naturale totum everti , siquidem convellitur , et exturbatur obligationis idea , quandoquidem obligationi morali substituitur , si ita loqui fas est , physica , seu quodcumque agendi motivum , aut impulsus : subversa autem obligatione , tollitur substantia legis , quæ absque vera obligatione consistere non potest. Sublata vero lege , ubi jus naturale , quod aliud non est , nisi lex naturalis ? Ulterius igitur assurges , nempe ad ipsum auctorem naturæ , ad quem solum spectat obligationem veram naturalem nobis indere , seu naturalibus agendi motivis robur legis superaddere , quo veram obligationem invenias. Sed auctores isti cum Atheis , Sincensibus , Aethiopicis , et aliis nationibus jus naturale constituere cupiant , huc tandem recidunt , ut credant in ipsa natura rationem esse sufficientem , unde possit obligatio fluere ; verum neque obligatio , neque lex naturalis

quens est, 8) ut normam actionum humanarum, si officio suo fungi debeat, oporteat esse obligatoriam.

§. VII.

Quandoquidem ergo obligatio est nexus motivorum cum actione libera: (§. VI.) illa motiva vel in ipsa actione Quid et num bonitate pravitateque; vel in entis cujusdam, cu- qu o tu- jus imperium agnoscimus, actiones aliquas sub commi- plex sit natione pœnæ prohibentis præcipientisve, voluntate con- obliga- sistunt. *Priore* ergo casu OBLIGATIO INTERNA: posteriore tio? *EXTERNÆ* vocari solet. Vide. THOMAS. *fund. jur. nat. et gent.*

lis habet in natura nisi manifestationem, et promulgationem. Quo circa alia reponi poterit obligationis definitio, videlicet: moralis necessitas agendi, vel non agendi ex actionis bonitate vel morali malitia orta. Hæc et alia uberius Finetti ibid. et c. 6. ejusd. lib. 10. vel si verba definitionis Heineccianæ retineas, sub connexionem necessitatem agendi, motivorum nomine bonitatem, aut malitiam moralem subintellige. v. infra not. ad §. 9. et de bono ac morali malo supra §. I.

Ad §. VII.

Priore ergo casu obligatio interna. Ad eundem fere lapidem, quem indicavimus §. anteced. impinges, si obligationem internam, quæ veri propriique nominis sit admittas, quapropter uti minus propria, et imperfecte talis tantummodo hujusmodi obligatio est censenda. Non quia omnem obligandi vim abnegandam rationi putem, nam cum quid honestum, quidque iniquum sit suggerat, et ratio in ipso homine quasi munus aliquod superius exerceat, quia rationes suas modo probat, modo improbat, non tantum ipsa alicujus obligationis est fons, sed etiam aliquatenus ad recte agendum movet. Sed hujusmodi obligatio valde infirma, et imbecilla, quia ratio cum pars hominis sit, quidquid ea dictaverit, remanet iterum in sua libertate naturali agendi, et quam facillime aliunde cupiditatibus distrahitur, nisi fortior alia vis, et validior accedat ad eum in officio continendum, quæ sola proprie obli-

gent. Lib. I. Cap. IV. §. LXI. seq. Illa ad actiones BONAS; hæc ad JUSTAS homines impellit. Utriusque vero correlatum quod vocant, est jus. Si enim alter est obligatus; alteri jus est, vel facultas aliquid ab altero exigendi.

§. VIII.

obligatio est, ea nempe quæ oritur ex supremi imperio legislatoris, judicis, et vindicis, quam hic externam vocat Heinecc. et in §. Schol. tantum sufficere asserit. v. Finet. lib. 10. c. 6.

Ibid. Illa ad actiones bonas: hæc ad justas homines impellit. Ut melius hoc innotescat, consule not. infra ad §. 70. Non nihil enim interest inter bonum, et justum: bonum est quod consonat rationis ordini: justum quidquid conforme est legi naturæ, et justitiæ naturali, vel universali, quæ bonum commune promovet, vel particulari, quæ privatas respicit personas.

Ibid. Utriusque vero correlatum, quod vocant, est jus. Plerisque recentioribus ita alte infixæ est hæc correlatio, ut passim concludant nullum jus esse si nulla sit obligatio, ita ipse infra §. 109. in schol. actiones coactas obligationem non edere hac correlatione probat, et alias sæpe. Sed jus oriri ex obligatione falsam omnino est, jus quippe hic sumitur pro facultate morali agendi, vel habendi, ac proinde jus ad ea omnia, quæ facere non prohibemur, extenditur. Hæc autem multo latius patent, quam ea, quæ præstare tenemur. Sunt certe jus, et obligatio correlata, sed alterius alterum causa non est. Quare absonum videtur quærere, num jus ex obligatione, vel obligatio oriatur ex jure, potius attendenda est actio ipsa, quæ jus, et obligationem fundat; nam si ea sit per se obligans, ex ea immediate quidem fluit obligatio, mediate autem jus alterius: si vero sit actio per se jus conferens, ex ea jus immediate oritur, mediate vero obligatio. E. c. si quis alteri obedientiam promittit, immediate quidem in eo obediendi oritur obligatio, in hoc vero mediate jus oritur imperandi: Si Rex autem quempiam constituat alicujus civitatis præsidem, immediate in eo jus imperandi oritur, et in populo mediate obediendi obligatio. Sed et alia plura incommoda ex hac correlatione sequi disces infra not. ad §. 201. 209. v. Fineti lib. 10. c. 1.

Prior

§. VIII.

Jam facile intelliges, 9) non sufficere homini normam, cum interna tantum obligatione conjunctam. Quum enim hæc obligatio bonitatem cum actione connectat, (Non sufficere obligatio VII.) adeoque hominem ad agendum ideo moveat, quod actio bona sit futura, at ita natura comparatum sit, ut bonum adparens sæpe pro vero amplectamur, (§. III. 2.) ternam. fieri profecto non posset, quin norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta futura sit, adeoque indigna, quæ normæ nomine veniat. (§. V.)

*) Non equidem negamus, speciem obligationis nobilissimam esse internam, quippe quam sapientes et probi viri sequuntur, secundum sententiam notissimam: *Oderunt peccare bani virtutis amore*. Quin veteres omnes vel eo maxime nomine laudarunt nascentis mundi homines, quod suoapte ingenio, suaque sponte et sine lege, quæ justa rectaque essent, fecerint, Seneca *Epist. XC. Primi mortalium, et ex iis geniti, naturam in-rupte sequebantur, eamque habebant et ducem, et legem*. Add. Ovid. *Metamorph. Lib. I. v. 90*. Tacit. *Annal. III. 26*. Sallust. *Catil. Cap. IX*. At sufficere illam negamus, quia quærimus jus naturale, improbis et bonis, stultis et sapientibus commune, ut si quæ ratio continere in officio non possit, obligatio saltem externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga prosiliat frænis natura remosis.

Horat. *Lib. II. Serm. sat VII, v. 74*.

§. IX.

Si vero norma, cum interna obligatione conjuncta, incerta esset futura: opus omnino est 10) tali, quæ obligationem externam producat, atque in entis cujusdam, Opuser-go est ex cujus imperium agnoscimus voluntate, consistat. Quum perfecta, vel vero ens illud nos vel sine coactione ad virtutem vel im-honestatem obliget, vel actiones quasdam sub commi-perfecta natione pænæ vel proposito præmio prohibeat præci-piatve, prior obligatio IMPERFECTA: posterior PERFECTA ap-

A1 §. IX.

Prior obligatio imperfecta. Plenius hæc omnia, ita ut

appellatur. Denique 11.) voluntas entis superioris, actiones quasdam sub comminatione pœnæ prohibentis præcipientisve, dicitur LEX: ac proinde 12.) norma actionum humanarum liberarum, ad quas perfecte obligamur, consistit in legibus, earumque complexio *κατὰ τὸ φύσιν* JUS adpellatur. *)

*) JUS enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, est *complexio omnium legum unius ejusdemque generis* (*Elem. Int. §. XXXIII.*) Itaque *jus* sine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non posse, ipsa vocabuli origo satis ostendit. Est enim illud non à *Jov*, uti sibi persuasit Menag. *Anæn. Jur. Cap. XXXIX. p. 295.* nec à *Jove*, uti post Scip. Gentil. *Orig. p. 270. existimavit Grotius prolegom. jur. belli et pac. §. XII. sed à jubendo.* Jura enim veteres JUSA vel JUSSA vocabant. Festus: *Jussa, jura.* Add. Hieron. Magii *Var. Lect. IV. 1.* Similiter et Germanicum RECHT involvere notionem legis, juris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus ostendit Jo. Geor. Wachter. *Glos. p. 125 1.*

§. X.

Jam quum SUPERUS procul dubio dicendum sit ens,
à

omnes obligationis species complectatur Finetti de princ. jur. nat. lib. 10. c. 6. ubi has affert definitiones.

1 *Obligatio naturalis perfecta activa*, est jussio, vel interdicitio divina actionis humanæ naturali lumine nota.

2 *Obligatio naturalis perfecta passiva*, est impossibilitas contrarium agendi, vel actionem omittendi, salvo debito obsequio erga naturæ auctorem, ac supremum Legislatorem.

3 *Obligatio naturalis activa imperfecta*, est connexio actionis cum honestate, vel regula rationis.

4 *Obligatio naturalis passiva imperfecta*, est impossibilitas contrarium agendi, vel actionem omittendi salva actionis honestate, seu conformitate cum regula rationis. De regula rationis diximus supra not. ad §. 1.

Ibid. Existimavit Grotius. Sed à jubendo etiam deduxerat Grotius in suis ad ipsum locum notationibus.

à quo et existentia nostra, et essentia pendet, cujusque agnoscere tenemur IMPERIUM, quia et justam habet causam exigendi à nobis obsequium, et facultate pollet malum nobis repræsentandi, si fræna mordeamus, et voluntatem suam, quod huic imperio numquam renunciarit, nec renunciare unquam velit, argumentis luculentissimis ostendit: *) 13) ens istud superius, cujus imperium agnoscere tenemur, non aliud erit, quam DEUS O. M. adeoque 14) hic solus etiam auctor dicendus JURIS illius, quod universo generi humano pro norma esse oportere, diximus.

1) Justa obsequium exigendi causa procul dubio est non modo ipsa entis alicujus *perfectio et bonitas*, ceu visum est tum MOSI AMYRALDO *dissert. de jure Dei in res creatas*, tum olim DEMOCRITO, cujus est dictum notissimum: *ὅτι οὐκ ἀρκούν τινῶν τῶν κτισθέντων. Natura evenit, ut, quod melius est imperet*: Stob. *serm. XLVII. p. 323.* verum etiam *d. pendencia*, Quis enim negaverit, eum merito ab altero exigere obsequium, qui alteri existentiae ac conservationis causa est? Jure ergo obsequium exigit DEUS O. M. *ὅτι ἡ φύσις, καὶ ἡ ἀνάγκη, καὶ ἡ ἀρετή, In quo vivimus, movemur, et sumus. Act. XVII. 28.* Perro et malum nobis fræna mordentibus repræsentare posse Deum, ejus justitia et omnipotentia nos dubitare non patitur (*Elem. phil. mor. §. CLXXXV. seq.*) Denique si renunciasset vel etiamnum renunciaret huic in homines aliasque res creatas imperio: hoc indignum esset ejus sapientia ac bonitate, siquidem satis novit, tamquam ens sapientissimum, nos sine ejus imperio ac ductu fore miserimos, ut ens vero optimum non potest ens à se conditum, quod se ipsum gubernare nequit, deserere, ac summæ miseræ objicere. Quod vero ejus sapientia bonitateque indignum est, id nec velle, nec posse intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines et res creatas nec velle nec posse intelligitur. Idque observandum est contra illustrem Leibnitium, qui quum vir illustrissimus, SAM. à COCCHEIS, singulari dissertatione *de principio juris naturalis unica, vero et adæquato*. Francof. MDCXCIX. edita, solide demonstrasset, non aliud fingi posse juris naturalis principium, quam voluntatem Dei, anno MDCC. in Ephemeridibus Hanoveranis, quæ *monstliche auzuge* vocabantur, mense Julio huic hypothesi inter alta objecit. *Obs. VII. Si fingeretur creaturarum tantarum virium esse posse, ut à creatore semel producta, deinde non posset cogi: eam habendam fore pro manumissa, uti liberi possunt eo pervenire. potentia, ut à parentibus à quibus generati sint, cogi non possint.* Id enim fingere esset insanire,

quum contradictionem involvat fictio rei creatæ finitæ tantarum virium, ut à creatore, ente infinito et omnipotente, cogi amplius non possit. Quales sunt et reliquæ illæ fictiones, quibus verissimæ doctrinæ absurditatem ostendere ibi conatur vir doctissimus, veluti, *quod, si fingeretur, malum quendam genium summam rerum potestatem habere, non ideo quod irresistibilis esset, desiturus ille sit malus esse, et injustus, et tyrannus*. Fingi enim non potest, malum aliquem genium rerum potiri, si Deum infinitæ potentæ existere credimus. Sin Deum existere negamus, nec malum genium, nec res creatas existere, salva recta ratione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum est, si convelli non possit propositio, nisi fictionibus, quæ contradictionem manifestam involvunt.

§. XI.

Nec aliter ea lex Quum ergo ex his omnibus adpareat, non aliud nos querere jus, quam quod Deus o. m. universo generi humano, tamquam normam actionum liberarum tradidit: generi (§. X. 13. 14.) consequens est, 15.) ut illud toti generi humano debeat innotescere. Quumque quidquid innotescit universo humano generi, vel per *revelationem* aliquam, quam totum genus humanum pro vera ac divina agnoscit, vel per *rectam rationem* ei cognitum perspicuumque esse oporteat, *talis vero revelatio*, quam omnes ho-

Ad §. II.

Talis vero revelatio, quam omnes homines pro vera ac divina agnoscant, nec extiterit, nec hodie extet. Hinc infert jus naturæ eas complecti leges, quæ per solam rectam rationem universo generi humano communem promulgatæ sint. Et si hic subsisteret, ferendum ut cumque esset, sed hoc argumento veluti validissimo ariete, omnem quati auctoritatem creditur à nonnullis, in quos ex adverso calamum strinxit pulcherrimo opere de verit. Relig. Christ. Samuel Clarkius Anglus t. 2. cc. 9. 10. 11. ubi postquam revelationis necessitatem monstrarat ex omnium sapientium consensu, et desiderio ad veram boni, et justii ideam nanciscendam, ob mores corruptos, et

homines pro vera ac divina agnoscant, nec extiterit unquam, nec hodie extet: nemo non intelligit, 16) jus naturæ eas complecti leges, quæ per solam rectam ratio-

B ii

tio-

et humanam ignorantiam, huc tandem devenit quod obicitur; revelationem nempe divinam nullam fuisse, nec esse, quam totum humanum genus ubique, et omni tempore pro vera agnoscat, quod ex *Oraculo Rationis* famoso altero libello anglice itidem scripto traductum ait, et facili negotio evertit. Nam si quid hoc probat, nimis certe probat, cum non tantum auctoritatem divinam, seu revelationem, et Religionem Christianam, sed etiam ipsum lumen naturæ labefactat, adeo ut neque natura sola nihil de Deo, ejusque attributis, providentia, et mundi origine intelligi potest, quia, et si quis mediocri ingenio præditus has veritates percipiat, non inde infertur æque ceteros illas capere, cum omnibus non eadem vis ingenii. Deinde quia nullatenus probari potest necesse fuisse ut Deus omnes creaturas iisdem mentis et ingenii viribus creasset, uti Angelos, sed imbecillitas nostra revelationis necessitatem convincit, non tamen universis, et eodem modo insinuatam hominibus. Hoc autem non eo fine dictum velim, ut plus æquo humanam rationem extenuemus, aut deprimamus. Suppetit quidem nobis regula certa ad ea, quæ ad moram directionem pertinent, satis liquido noscenda, quæ est recta ratio, et tuta habet cognoscendi *agrippia*, ita ut leges naturales non sola scriptura, et traditione, sed ex ratione plane possunt à nobis colligi, quia et demonstrari. Quod vero attinet ad leges divinas positivas, seu revelatas universales, sistendo intra ordinem naturalem seu moralem, negat fuisse promulgatas universo generi humino Finetti de princip. jur. nat. lib. II. c. 5. adversus Grotium, et Thomasium, nec alias dari leges divinas positivas universales præter à Christo Domino latas, et ab Apostolis ubique terrarum promulgatas, quæ supernaturales, seu ad supernaturalis hominis statum spectant.

Ad

tionem, universo generi humano communem, promulgatae sint, ac proinde universo generi humano natura innotescant. *)

*) Hinc Cicero *pro Milone Cap. IV.* id jus vocat *non scriptum, sed natum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum è natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quod non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus.* Immo et Apostolus, dum *Rom. II. 14.* ait, gentes legem scriptam Dei non habentes, ipsas sibi fuisse legem, atque ostendisse, τὸ ἔργον τῆ νόμου, ἡραπτόν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, opus legis scriptum in cordibus suis, rationem redditurus, quomodo hoc jus illis innotuerit, statim subjicit: *συμμετρήσουσιν αὐτῶν τῆς συνείδητας, καὶ μετὰ τὸ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, καὶ ἐλογισθῶσιν ἢ καὶ ἀπολογισθῶσιν: una testimonium reddente eorum conscientia, et cogitationibus, sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus.* Quod sane aliter fieri non potest, quam per ratiocinationem, adeoque per rectam rationem. Communis sane omnibus hæc doctrina est, qui jus naturæ veluti ex compacto pro *dictamine rectæ rationis* habuerunt, si ab illis solis discesseris, qui justum aliquid esse natura plane negarunt, veluti Archelaus apud *Laert. II. 16.* Aristippus apud eundem *II. 93.* Carneades apud *Lactant. Instit. divin. V. 14. et 19.* Pyrrho apud *Sext. Empir. Hypot. III. 24.* immo ipse Aristoteles, quem ab hac sententia non admodum alienum fuisse, probat *Menag. ad Laert. VII. 128. p. 311.*

§. XII.

Itaque *JUS NATURÆ* est complexio legum, ab ipso Deo immortalis generi humano per rectam rationem promulgatarum. Si vero illud, tamquam scientiam con-

---

Definitio juris naturæ et juris-prudentiæ naturalis vel divinæ.

Ad §. 12.

Jus naturale est complexio. Probatum hæc juris naturalis definitio ex adductis in §. proximo sequenti, et recta est. immo convenit fere admassim definitioni Covarr. de rest. p. 2. §. 11. n. 4. ubi cum Soto et Div. Thoma idem sentit, nec recedit ab explanatione Concinae Diss. 2. c. 12. n. 8. jur. nat. Ceterarum definitionum censuram egit Finetti de princ. jur. nat. lib. 2. c. 6.

siderari malis, JURISPRUDENTIA illa naturalis erit habitus practicus voluntatem supremi legislatoris ex recta ratione cognoscendi applicandique quibusvis speciebus obvenientibus. Quæ, quia in jure, à Deo immortali profecto, enarrando applicandoque versatur, recte etiam JURISPRUDENTIA DIVINA dici potest.

§. XIII.

Quia ergo etiam hoc jus est complexio legum : (§. XII. Divisio 17.) omnia, quæ in leges cadunt, etiam in jus naturæ in præcadere animadvertimus, veluti *vetare, permittere, punire* : l. 7. *De legib.* Quin ex eodem colligimus, 18) illud, et recte dividi in PERMISSIVUM, quod homines universos ad permittendo alios in usu juris libertatisque suæ non turbandos; et PRÆCEPTIVUM, quod eosdem ad actiones bonas edendas, malasque omni tendas obligat : itemque, 19) nullam circa jus præceptivum libertatem relictam esse homini, quum permissivo unusquisque, cui quidquam permittitur, recte omnino renunciet. *)

*) Uaque JUS PERMISSIVUM regulam constituit : JUS PRÆCEPTIVUM exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quæ non præcepit vel prohibuit. Sic e. g. quum sola arbore scientiæ boni, et mali hominibus interdixisset Deus : recte omnino inferebant protoplasti, licere sibi fructibus reliquis omnibus vesci. *Gen. III. 2. 3.* Cessante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem conjunctam esse cum jure permissivo. Obligat enim universum genus humanum, ne quem usu libertatis suæ prohibeat. Sic e. g. quia Deus hominibus omnibus permisit, ea, quæ nullius sunt, suis usibus applicare, et dominia rerum constituere : non possunt non injusta ac illicita esse furta, rapinæ, defraudationes, cetera.

§. XIV.

Et quandoquidem deinde jus naturæ ab ipso Deo immortali, tamquam supremo legislatore, proficiscitur, (§. XII.) consequens est, 20) ut, quamvis possit quis aliquando suoapte ingenio, et sine lege *bene agere*, impellente illum obligatione interna, (§. VII. idque 21) et homo, nullo religionis sensu imbutus, quandoque faciat, Deus?

An jus naturæ futurum esset, si non esset Deus?

eo,

eo, quod actionem, prælucente ratione, bonam sibi que utilem fore cognoverit: non tamen 22) ideo dicendum sit, atheum posse *juste agere*: (§. VII.) multoque minus, 23) etiamsi detur, quod sine impietate dari nequeat, non esse Deum, nec res humanas curare, *tamen aliquid jus naturæ futurum esse.* *) Vid. Grot. *proleg. jur. bell. et pac.* §. XI.

Po-

Ad §. 14.

Tamen aliquid jus naturale futurum esse. Jus naturale non penitus interiret ut pro certo sumit Heineccius, tametsi Dei existentia, aut ignoretur turpissime, aut impiissime abnegetur. Quia secluso per summam impietatem Deo, vel ejus providentia, subsisteret jus aliquid naturale, imperfectum illud quidem, et minus proprium, cum aliqua suppetat obligatio imperfecta utique, et minus propria etiam, propterea quod natura, vel ratio sola nequit veram propriamque obligationem, ut supra animadversum est §. 6. inducere. Nihilominus iis ipsis, qui negant aut Deum ignorant, motivum aderit etiam aliquid à malis, atque pravis actionibus abstinendi: quia in ipsa hominis natura, atque in actibus ipsis ratio est aliqua, cur aut congruum sit, aut debitum alios quidem actus divina lege esse præceptos, vetitos alios; quandoquidem absque piaculo existimari nequit mundi summum opificem non aliqua motiva, et æquissimas causas præ se tulisse cum naturæ præcepta ederet, ut probant Scholastici adversus Puffendorffium, et alios, præsertim Concina de jur. nat. Diss. 1. à c. 8. et Diss. 2. à cap. 9. ubi bonitatem, et turpitudinem ante omnem legem inesse actionibus dilucide commonstravit, et hæc est moralitas, quæ objectiva vocari solet, vel fundamentalis etiam. Communem igitur opinionem hanc amplexatus erat Grotius, in proleg. §. 11. et apertius lib. 1. c. 1. quod maxime usit istos homines, et ideo apud omnes fere illos immerito odio laborat. v. Concina. Diss. 2. c. 9. n. 6. Finetti lib. 7. c. 1. in fine, lib. 10. c. 6. lib. 11. c. 2. et D. Petri Perezii Valiente Appar. jur. publ. lib. 1. c. 5. ubi

*) Potius ergo juri naturæ veluti nervos incidunt, qui illud sine Deo concipiunt, et legem sibi sine legislatore fingunt. Omnes sane, qui paulo religiosius philosophati sunt, agnoverunt, et jus omne à Deo proficisci, et, si illum existere neges, nihil jam amplius justum injustumve fore. Ipse Deus O. M. ad justitiam incitaturus Abrahamum: Ego inquit, sum *יהוה* Deus sibi sufficiens vel omnipotens: *ambula coram me: et esto integer. Gen. XVII. 1.* Et Apostolus *Hebr. XI. 6.* eum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, *δὲν ἴσι, καὶ τοῖς ἀσφύρασι αὐτῶν προσκυνῶντες γινώσκαι: esse Deum, et præmia largiri illis, qui ipsam requirant.* Immo et Cicero *de nat. Deor. I, 2.* *Haud scio, inquit, an, pietate adversus Deos sublata, fides etiam, et societas humani generis, et una excellentissima virtus, JUSTITIA, tollatur.*

§. XV.

Quumque hoc jus complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. XII.) *recta vero ratio nobis sit* Cur difficultas ratiocinandi, seu veritates alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (*Hist. phil. cordibus inscriptum?* §. II.) facile patet, 24) cur hanc juris notitiam cordibus inscriptum?

ubi durissimas Ferdinandi Vazquez Menchacæ sententias, absque ejus offensione, temperat.

Ad §. 15.

Recta vero ratio nobis sit. Cave tamen nec rectam rationem pro actu ratiocinandi seu ratiocinatione sumas: utrumque enim verum, et falsum esse potest, et recta ratio non potest non vera esse. Quia non qualemcumque ratiocinationem, sed veram, et ex veris principiis recte propositis concludentem hinc intelligimus; quæ rectitudo, et veritas in ipsa rerum natura sita est, nec hoc habet à nostra opinione. Itaque ad comparandam rectam rationem, rerum natura omni conatu expendenda, et undequaque consideranda est, nec quid tantum proprium ratiocinantis, sed etiam generale totius hominum communis bonum curare debet. Quæ et alia multa adversus Hobbesium, et alios ex propria opinione rectam rationem aestimantes, tradit Joann. Franc. Finetti de princ. jur. nat. lib. 4. c. 5.

bus hominum esse inscriptam, dicat Apostolus. * *Rom. II. 15.* Tribuit enim hominibus facultatem vel potentiam de justo injustoque ratiocinandi, quæ, quum non semper ponat actum, 25) cur, et infantibus à quibusdam vindicetur connata quædam justî injustique, notitia non obscurum est.

*) Elevant hujus phraseos emphasim Grot. *ad Rom. II. 15.* et Joan. Clericus. *Art. crit. Part. II. Sect. I. Cap. IV. §. X.* qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile sine magistro disci, et memoria teneri possit, atque ideo multa accumulunt veterum loca, ubi *ἡ γράφα δαίτῳ φρονῶν, γράφα φρονῶν ἰσῶν, γράφα ἐν τῷ ψυχῷ*, nihil aliud significet, quam quod diximus. Sed his jam satisfacit Jo. Franc. Bud. *Inst. Theol. mor. Part. II. Cap. II. §. V.* * ubi et Jo. Lockii sententiam acuratus examinavit.

§. XVI.

An ex-
sacris
litteris
vel tra-
ditione
derivand-
um?

Ex eodem consequitur, 26) ut jus naturæ derivandum

Ad §. 16.

Ex eodem consequitur, ut jus naturæ derivandum non sit ex sacris litteris. Sæpius revelationem omnem à juris naturæ doctrina remotam vides ab his auctoribus, ne quid scilicet obstaculi loco sit, quominus ea quæ lubent proferrant; quo profecto nihil est ad quoslibet procudendos errores accommodatius, ut funesta nimis experientia constat. Contra nos asserimus in indagandis juris naturæ principiis, atque præceptis, Scripturam, et Patres, et antiquos etiam sapientes in subsidium esse vocandos; à revelatione saltem præscindi omnino non posse. Quia quoties aliqua disciplina multas variasque complectitur veritates, quarum plures difficiles, obscuræ, et implexæ sunt, ipsa prudentia dicat, eos qui in id studium incumbunt, iis uti debere omnibus, quæ ad veritatem facilius, ac certius detegendam conferre valent. Hoc itaque modo pius, et sapiens doctor hac in re se gerere debet, ut primo quidem ratione ex naturali principio deducta, quas statuit propositiones confirmet: tum vero cum revelatione con-

dum non sit ex sacris litteris, nec 27) ex legibus divinis positivis, veluti ex septem præceptis, quæ Noacho data esse, jactant Hebræi: * quamvis, quum idem sit revelationis, ac rectæ rationis auctor, facile largiamur, 28) non modo multa, quæ ratio dicitur, in sacris litteris repeti, sed et 29) miram esse utriusque juris consonantiam, nec 30) quidquam Deum in sacris pandectis vel præcipere vel prohibere, quod juri per rectam rationem promulgato adversetur.

*) Hebræi quomodo jus naturæ, et gentium ex septem præceptis, Noacho datis, derivent, ex instituto ostendit Jo. Selden. *de jur nat. et gent. secundum disciplin. Hebræorum*. Quamvis vero illam Hebræorum de præceptis Noachidicis traditionem non omni fundamento destitui existimet laudatus Buddeus *Introl. ad hist. philor. Hebr. p. 14. et 15.* tamen nec probari hodie potest, illa vere data esse Noacho, et si quædam eorum, quæ præcepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota sunt Noachidarum posteris: ea illis non ex traditione, sed ex recta ratione, innouerunt, ac proinde non sunt leges positivæ, sed per rectam rationem promulgatæ.

§. XVII.

Porro ex eodem axiomate intelligimus, 31) jus naturæ non minus esse immutabile, quam ipsam rectam rationem, quæ non potest non semper eadem sui que similis esse: adeoque 32) nec Deum, qui non potest, quod non vult, quidquam contra legem illam sempiternam in-

Jus naturæ immutabile.

C

dul-

conferat, ostendatque eas revelationi ipsi consonas esse, vel saltem minime repugnare. Præsertim cum multa, quæ in sacris scripturis præcipiuntur, ad legem etiam pertinent naturalem, maxime in Evangelio, ubi præter ea, quæ circa sacramenta, et fidei articulos sunt instituta, nihil lege evangelica nec præcipitur, nec ut illicitum prohibetur, quod non idem sit juris naturalis legibus vel præceptum, vel prohibitum, ut tenet Covarr. Var. lib. 3. c. 1. n. 5. cum Divo Thoma. 2. 2. quæst. 78. art. 1. Soto, et communi Theologor. v. supra præf. not. 1.

dulgere, multoque minus 33) ullum mortalium in illam quidquam sibi imperii adrogare posse : *)

*) Eleganter apud Lactant. *Instit. divin. VI. 8.* Cicero: *Huic legi nec abrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum, aut per populum, solvi hac lege possumus. Neque est quærendus explana- tor, aut interpret ejus alius. Nec erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac: sed et omnes gentes, et omni tempore, una lex continebit, unusque erit communis quasi magister, et imperator omnium, Deus, ille legis hujus inven- tor, disceptator, lator.* Neque huic veritati refragatur Ulpia- nus l. 6. pr. *D. de just. et jure*, quam legem alibi satis expos- sisse nobis videmur.

§. XVIII.

Ejus dif-
ferentia
à jure ci-
vili

Nec difficile jam erit concipere JURIS NATURALIS, et CIVILIS differentiam. Nam 34) illud ex recta ratione; hoc ex lege, sive viva voce, sive per scripturam promulga- ta, innötescit. 35) Illud tam late patet ac ipsa recta ratio; hoc cuique civitati proprium est. §. 1, et 2. *Inst. de jur. nat. gent. et civ.* 36.) Illud ad actiones natura bonas malasque internas ac externas; hoc ad indifferentes et ex- ternas quatenus salutis populi cujusque vel reipublicæ at- temperandæ sunt, *) pertinet.

*) Cicero *de invent. l. 38.* *Omnes leges ad commodum reipu- blicæ referre oportet, et eas ex UTILITATE COMMUNI, non ex scriptione; quæ in litteris est, interpretari. Ea enim virtu- te, et sapientia majores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi SALUTEM atque UTILITATEM REI- PUBLICÆ proponerent, neque enim ipsi, quod obesset, scri- bere volebant, et si scripsissent, quum esset intellectum, repu- diatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum causa salvas esse vult, sed reipublicæ.* Magnopere ergo falluntur, qui jus, quod naturale vocatur, ab utilitate profectum esse pu- tant, veluti post Epicurum Horat. *Serm. I. 3.* cujus est *αὐτὸ βέλαιον* illud:

*Non natura potest justo secernere iniquum:
Sola est UTILITAS JUSTI prope MATER et æqui.*

Verum est, nihil jure naturali præcipere Deum, tamquam ens sapientissimum optimaque, nisi quod sit utile: at non ideo aliquid præcipit, quod illud utile sit, sed quod volunta-

ti suæ conveniat. Non ergo justum aliquid est, quia utijse: sed mile, quia justum est. Nam ἡ φιλανθρωπία ἐστὶ κατὰ φύσιν, *emulumentum est omnis actio naturæ consenti mea*, ut eleganter observat Marcus Antoninus Imp. *in l. i. de leg. VII. 74.* Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *proleg. jur. bell. et pac. § XVI.* Puffendorff. *de jur. nat. et gent. 2. 3. 10. et 11.* et illustrissimus Sam. de Coccei. *de princ. jur. nat. et gent. sect. II. §. IX. seq.*

§. XIX.

Quamvis vero maxime inter se hæc jura differant: nullum tamen dubium est, 37) quin jus naturæ incredibilem utilitatem adferat iis, qui juri civili excolendo animum adpellunt, quum 38) et pleraquæ illius præcepta ipsum jus civile adoptet, iisque acriora poenarum vincula injiciat, *l. 1. §. 1. D. de just. et jur. §. ult. Inst. eod. et 39.)* novas inde conclusiones eliciat, et 40) numquam à jure civili, et stricto sejungenda sit naturalis æquitas, ne summum jus in summam evadat injuriam.

EjUSD.
SUMMA
IN JURE
CIVILI U-
TILITAS.

§. XX.

Porro ex eo cognoscendi principio manifestum est, 41) hoc jure non alias res creatas regi, quam homines, quos solos recte rationis prærogativa donavit summum Numen, ac proinde 42) manifesto falsam esse definitionem Ulpiani: *JUS NATURALE esse, quod natura omnia animalia docuerit. l. 1. §. 3. de just. et jur. *)*

Bruta
JURE NA-
TURÆ
NON RE-
GUNTUR.

*) Observavit hoc jam Hesiodus, cujus notissimus est locus *oper. et dier. v. 274. seq.*

Τὸνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον δὶστὰξι Κρονίων

Ἰχθύσι μὲν καὶ θυγῆσι καὶ ἰαυρῆσι περὶ νεύουσι,

Ἐδὲν ἀλλήλους, ἰσθὶ δὲ δίον ἔστιν ἐν' αὐλοῖσι.

Ἀνθρώποισι δ' ἰδὼναι δίον, ἢ πολλὸν ἀγίγνυ.

Namque hanc hominibus legem posuit Saturnius

Piscibus quidem, et feris, et avibus valueribus,

Se mutuo ut devorent, quandoquidem JUSTITIA CA-
RENT.

Hominibus autem dedit justitiam, quæ multo optima est.

Neque rem expedivit Jac. Cujac. in *Not. prior. ad Inst. p.*

8. Tom. I. dum scripsit, *quæ bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, jure gentium eos facere*. Sic enim non ideo aliquid erat juris naturæ vel gentium, quod idem faciunt bruta animata, sed quod homines id faciunt, prælucente recta ratione.

§. XXI.

Quum præterea jus naturæ eas complectatur leges, quæ universo generi humano per rectam rationem sunt promulgatæ, (§. XII.) homines autem, vel singuli seorsum, vel, prout in certas societates coaluerunt, considerari possint: 43) jus, quo singulorum actiones reguntur, NATURALE; quod, quid in societatibus, et inter eas, justum injustumve sit, præcipit, JUS GENTIUM vocamus, adeoque 44) eadem juris utriusque sunt præcepta, eadem leges, quin immo JUS GENTIUM et ipsum jus naturale, vitæ hominis sociali negotiisque societatum atque integrarum gentium adplicatum. *)

Quid
jus gen-
tium?

*) Itaque latius patet JUS NATURALE, quam JUS GENTIUM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes constituit, quod non et singuli observare certa ratione teneantur. At sunt quædam juris naturæ, quæ non æque commode adplicantur integris gentibus: e. g. jura matrimonii, patriæ potestatis, cetera.

§. XXII.

An à jure nature diversum sit? Ex quo colligimus, 45) jus naturæ à jure gentium nec principio cognoscendi, nec ipsis regulis, sed solo obiecto, differre: adeoque 46) rationem eos fugere, qui nescio quod jus gentium, à jure naturæ diversum, sibi fingunt. 47) JUS GENTIUM POSITIVUM vel SECUNDARIUM, quod veteres commenti sunt proprie huc non pertinere, quum nec à Deo constitutum, per rectam rationem promulgatum, nec universo generi humano commune, nec denique immutabile sit. *)

*) Pleraque, quæ ad jus gentium positivum referuntur, vel ex ipso jure naturæ, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita jura legatorum pleraque ex jure naturæ recte explicantur. Multa quoque inter se servabant

bant Græci, quæ barbari insuper habebant, v. g. ut inducias darent vicris ad cadavera tollenda. Postea mores Germanorum pæne omnibus gentibus communes facti sunt, uti recte observavit Grot. *de jur. belli et pac. II, 8. 1. 2.* Denique et inter Christianos mores quidam inoleverant, quorum apud posteros vix mansit vestigium. Leibnit. *Præfat. Cod. jur. gent. dipl. pag. VIII.* cujus et hæc est elegantissima observatio, quod multa, quæ olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Christianarum reipublica sanxerit, pro jure gentium communi sint habita. Quo elegante exemplo de usu balistarum adversus Christianos ex *cap. un. X. de sagittar.* illustrat Hert. *ad Pufendorf. de jure nat. et gent. Lib. II. Cap. III. §. XXIII. litt. c.*

§. XXIII.

Itaque non inutile fuerit, jura hæc, quum ad eandem partitio normam exigenda sint, hoc libello conjungere, illa tamen operis. quum et objeto, et adplicatione differant, simul in tractationes distinguere, et utrumque jus seorsum eo expendere ordine, ut *librum* opusculi *priorem* JURI NATURÆ; *posteriorem* JURI GENTIUM destinemus.

CAPUT II.

De Actionum Humanarum Natura atque Indole.

§. XXIV.

EX iis, quæ hactenus de natura, et constitutione juris naturæ ac gentium diximus, non obscurum esse existimamus, illud ad dirigendas HOMINUM ACTIONES pertinere, adeoque rem ipsam exigere, ut de earum natura atque indole paulo accuratius agamus.

Transitio ad tractatum de actionibus humanis.

§. XXV.

Varios in homine motus, variasque contingere mutationes ab ipsa rerum omnium magistra, experientia, satis superque convincimur. Quum vero motus nullus sine sufficiente aliqua causa motrice fieri atque intelligi possit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus,

Quid actio, et passio? Quid actio interna, et externa?

hendimus, causam aliquam sufficientem habere, eamque vel in ipso homine, vel extra eundem esse oportet. Motum ergo; cujus causa sufficiens in ipso homine est, ACTIONEM; cujus causa extra eundem quærenda est, PASSIONEM adpellamus. Quum vero motus iste, quem ACTIONEM vocamus, vel in cogitatione consistat, vel in corpore à voluntate producat, prior ACTIONIS INTERNÆ; posterior EXTERNÆ nomine venit.

§. XXVI.

Passiones ergo quamvis non à nobis ipsis, sed à causa extra nos posita, proficiscantur, ac eatenus non sint in potestate nostra, sed sæpenumero, et nobis invitissimæ oriuntur: aliquando tamen veluti repelli possunt, atque impediri, si instructi simus viribus sufficientibus ad resistendum causæ, extra nos positæ, motumque hujusmodi in nobis excitaturæ. Contra ea etiam contingere potest, ut veluti adjuvemus hanc causam motricem, extra nos positam, ut motum hunc in nobis tanto facilius ciere possit. *) Ex quo consequitur, ut passiones aliæ sint IN NOSTRA POTESTATE, aliæ NON SINT.

*) Omnia hæc exemplis luculentissimis facile possunt illustrari: Calefieri est passio. Et aliquando resistere non possumus, si aëre admodum calido iter facimus: aliquando possumus, si hieme procul à foco recedamus: aliquando illam veluti adjuvamus, quoties nempe propius accedimus ad ignem, ut tanto magis incælescamus. Calefieri ergo aliquando est in potestate nostra, aliquando non est.

§. XXVII.

Quum ergo jus naturæ circa actiones hominum liberæ versetur: (§. IV.) consequens est, 1) ut illud subsint non dirigat passiones, quæ non sunt in potestate nostra: 2) Ut, quamvis illud quædam sancire possit de passionibus, quatenus in potestate nostra sunt, non tamen tunc dirigat passiones, sed actiones liberæ, quibus resistere vel subvenire possemus his passionibus, ostendatque, quid nimirum sit officii nostri circa passiones

nes

nes illas vel impediendas, vel adjuvandas. *)

*) Ita sane iræ, qua adfcimur, leges præscribi non possunt: at actiones nostras dirigere lex potest; ut ne iræ fræna laxemus, ut resistamus principiis, ne illam ad impetum pervenire patiamur, ut actionem, fervente hac animi perturbatione, suspendamus, cetera. Hæc omittentem quis neget adversus legem peccare? Recte ergo, si quidquam aliud, observavit Cicero *Tusc. Quæst. I. 3. animorum omnes morbos, et perturbationes ex adspersione rationis evenire*, id est ex omissione eorum, quæ agenda suadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus succumbamus.

§. XXVIII.

Itaque solas ACTIONES nostras dirigit jus naturæ. Quamvis vero hæc omnes causam sufficientem in ipso homine habeant: (§. XXV.) eadem tamen experientia docet, aliarum actionum nos nobis semper conscios, easque in potestate ac arbitrio nostro sitas, alias ita esse comparatas, ut ex dispositione quadam mechanica oriuntur, ac proinde nec earum nobis conscii semper simus, nec easdem in potestate nostra habeamus. *)

An circa illas versetur jus naturæ.

*) Sic *in potestate nostra est*, stare, sedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, an nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, nobis conscii sumus. Contra per nos non stat, quo minus cor per *συστόλην καὶ διαστολήν*, intestina motu peristáltico, sanguis per circulum moveatur. Quos motus sæpe nec sentimus, nec eos in nobis fieri, novimus. Paulo aliter hanc distinctionem accipiunt Stoici, quando *τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἔσονται*, quædam IN POTESTATE nostra ESSE quædam NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, desiderium, aversationem, uno verbo, quaslibet nostras actiones: ad posteriora corpus, possessionem, gloriam, principatum, quæcumque denique nostra opera non sunt. Epictet. *Enchirid. Cap. I. Ac proinde rerum hæc est divisio, seu τῶν ὄντων*, non actionum tantum.

§. XXIX.

§. XXIX.

Actio- Actiones, quarum nobis conscius semper sumus, quæ-
 nes vel que in potestate nostra ac arbitrio sunt, *HUMANÆ* vel
 huma *MORALES*; quarum nec conscius nostri sumus, nec arbi-
 tri, *PHYSICÆ*, vel *NATURALES* adpellantur. Quare illas
 natura- *LIBERAS*; has *NECESSARIAS* esse, facile patet: atque inde
 les. *EAS* merito infertur, 3) humanas, vel morales tantum actio-
 an diri- nes à jure naturali dirigi, (§. IV.) 4) non naturales,
 gat jus nisi quatenus, ut has vel adjuvemus, vel turbemus ac
 natura- impediamus, in nostra potestate positum sit. *)

*) Quamvis enim, ut paulo ante diximus, in circulum san-
 guinis, motumque cordis, et intestinorum in se nihil nobis sit
 arbitrii: experientia tamen docet, posse nos illos motus non
 modo medicamentis, et temperantia adjuvare, verum etiam eos-
 dem, vel turbare ingluvie, vel ferro, venenis, aliisque modis
 plane sistere. Quis ergo dubitet, quin jus naturæ prohibere
 possit, quidquid motus illos naturales, unaque ipsam vitam
 turbat vel abruptit? Animadverterunt hoc ipsi veteres philoso-
 phi. Etsi enim plerique nescio quid laudabile facere existima-
 bant eos, qui ultro sibi manus inferrent violentas: eleganter
 ta-

Ad §. 29.

Humanæ vel morales. Aliquantum hoc §. et sequenti
 confunditur moralitas cum libertate, ut commiscuerat
 etiam Puffendorfius lib. 1. c. 5. cum diversæ tamen sint.
 Actus enim actiones sive officia humana, ut moralia con-
 siderant etiam Theologi, ita ut actiones humanas, et mo-
 rales pro eadem re accipiant. Sed moralitas non est
 sita in libertate, immo libertatem præcedere oportet mo-
 ralitatem, tamquam ejusdem fundamentum, et causam
 effectricem. Quoniam actio quæ non est libera, nequit
 moraliter esse bona, aut mala, quod idem ac moralis
 sumitur, et intelligitur. Moralitatis igitur hujusmodi no-
 tio provenit ab ordine, seu conformitate ad regulas mo-
 rum, seu rationis. v. sup. not. §. 1. Concin. Diss. 1. c. 3.
 §. 9. c. 8. Desing. Larva lib. 2. c. 6.

tamen Democritus apud Plutarch. *de sanit. tuenda*, p. 135.
 *Εἰ τὸ σῶμα δικάζεται τῇ ψυχῇ κακώσεως, ἔκ ἀν' αὐτῆς ἀποφυγῆναι. Si
 corpus animam damni injuria dati accusaret, hanc, quin co-
 demnesur, effugere non posse.

§. XXX.

Quum itaque actiones humanæ, morales, liberæ, sint
 in potestate nostra atque arbitrio, (§. XXIX.) quidquid **Princi-**
 autem in potestate nostra sit, à voluntate nostra dirigi- **pia ac-**
 tur: consequens est, 5) ut actiones humanæ, vel mora- **tionum**
 les, ac liberæ à voluntate nostra dirigantur. Quumque nihil **humana**
 decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum aver- **rum, in-**
 sandumque excitata: *) merito inde colligimus, 6) **intellec-**
 tum quoque ad edendas actiones humanas liberisque con- **tus, et**
 currere, ac proinde, 7) duo esse actionum humana- **volun-**
 rum ac liberarum principia, **INTELLECTUM** et **VOLUN-**
TATEM.

*) Voluntas enim est facultas boniformis, adeoque semper
 adpetit bonum, malumque aversatur. (*Elem. phil. mor. §. XXIX.*)
 Hinc nihil potest velle, nisi quod intellectus illi tamquam bo-
 num, justum, utile, repræsentavit; nihil nolle, nisi quod
 idem intellectus illi tamquam malum, injustum, noxium, os-
 tendit. Recte Simplicius *ad Epict. Enchir. Cap. I. p. 8.* Ὀρθῶς
 δὲ, ὅτι προσηῖται μὲν ἡ πρόθυσις, καὶ λογικὴ τις ἴσα γνώσις, καὶ
 ἀνθρώπου κατασκευάσθαι δὲ περὶ κακοῦ ἢ ἀγαθοῦ ἡμετέρῃ ἑαυτοῦ ἢ
 πρόθυσις ἢ ἀνακινῆσθαι πάσης ἰουδαίῃ ἢ ὀργῆς, ἰσακινῆσθαι δὲ ἢ
 ὀργῆς ἢ ἐπιθυμῆσαι γὰρ δὲ πρότερον ἢ ἀπαγορεύσθαι, καὶ ἕως ὅτου
 προσηῖται τῷ ὀρεκτῷ, ἢ ἀποπροσηῖται τὸ ἰουδαίον, ὅτις ἰουδαίον ἐστὶ τὸ
 ὀρεκτῶν, **Constat autem, OPINIONEM, quæ est cognitio quædam,**
à ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quæ quum in
corum aliquo versatur, quod nobis bonum malumve est, aut esse
videtur, omnino PROPENSIO, aut AVERSATIO commo-
vetur, ADPETITIO sequitur. Prius enim quam adpetas rem
desideratam, et amplecteris, aut eam declines, quæ est rei de-
sideratæ contraria, vel averseris, animo propendens aut abhor-
reas, oportet.

§. XXXI.

Quid in tellectus? INTELLECTUS est facultas mentis, res distincte percipiendi, dijudicandi, de iisque recte ratiocinandi. Quæ facultas quando IMAGINATIONIS nomen adsumat, jam alibi, quantum satis ext, diximus. (*Elem. phil. rat. §. XII. et XIII.*)

§. XXXII.

Sine e-ri, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) consequens
jus con-est, 8) ut nec actionem tamquam justam edere, vel tam-
cursu ac- quam injustam aversari possit, nisi intellectus, eam cum
tio non quam injustam aversari possit, nisi intellectus, eam cum
et mo- lege comparando, id est, ratiocinando, distincte perce-
ralis. perit, illam justam injustamve esse, utque adeo 9) cir-
ca actiones morales opus sit ratiotinatione, qua earum
justitiam injustitiamque distincte percipiamus. *)

*) Hinc satis patet, jus naturæ non dirigere actiones infantum, quos ipse Deus negat discernere posset dextrum, et sinistrum, *Jon. IV. 11.* bonum et malum, eligenda, et rejicienda: *Isaias VII. 16.* multoque minus actiones furiosorum, mente captorum, morbo insanientium, qui de justitia injustitiaque actionum ratiocinari non possunt. Recte ergo Aristot. *magn. moral. I. 34.* *Quorum quis non est causa, sed ignorantia, ut delinquat: ob ea neutiquam injustus est. Est enim vero ejusmodi ignorantia naturalis, veluti quum nescii infantes patres cædunt. Hæc nimirum naturalis inscitia non facit, ut ab actione infantes dicantur injusti. Ipsa siquidem hæc faciendi causa est inscitia: neque ipsi sunt suæ causa inscitæ, ideo ne injusti quidem dicantur.*

§. XXXIII.

Inde
con-
scientia.

Ratiocinatio illa, vel facultas de justitia injustitiaque actionum nostrarum ratiocinandi vocatur CONSCIENTIA, cujus naturam variasque species jam alibi explicavimus. (*Elem. philos. mor. §. XVIII. seq.*) Attamen, et hic quædam vel repetere, vel tamquam supplementa addere, nostra vel maxime interest.

§. XXXIV.

§. XXXIV.

Quia ergo de justitia injustitiaque actionum nostrarum ratiocinatur conscientia, (§. XXVIII.) justæ autem actiones vocantur contemplatione obligationis externæ, ex lege ortæ: (§. VII.) 10) conscientiam comparare inter se oportet *legem*, et *factum*, id est, duas propositiones, ex iisque elicere tertiam. Quod quum fieri non possit, nisi per syllogismum: (*Elem. phil. rat.* §. LXXVIII.) consequens est, 11) ut omnis conscientiæ ratiocinatio sit syllogismus, eumque 12) semper absolvant LEX, ACTIO propria, et SENTENTIA, tamquam tres hujus syllogismi propositiones. *)

(* Ita comparata erat ratiocinatio Judæ τὸ παραδίδοτος. *Quisquis innocentem prodit sanguinem, male agit. Id ego feci: male ergo egi. Matth. XXVII. 4.* Ubi prima propositio manifesto LEGEM; altera ipsam Judæ ACTIONEM; tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente nostra, quoties ratiocinantem in nobis persentiscimus conscientiam: ut adeo contra conscientiam philosophari videantur, qui conscientiam pro vano sacerdotum terculamento cum Tolando venditant.

§. XXXV.

Quum ergo conscientiæ syllogismus pro conclusione semper habeat sententiam: (§. XXXIV.) sententiâ autem omnis vel absolvat, vel condemnet, prout actio legi vel convenit, vel adversatur: 13) conscientiam, à qua quis absolvitur, BONAM; à qua condemnatur, MALAM vocamus. *) Quorum *illa* semper cum *fiducia* quadam, hæc, quum tuta omnia timeat, cum *suspensione* conjuncta est.

*) Hinc Paulus Apostolus *Rom. II. 15.* actus conscientiæ vocat λογισμοὺς καὶ ἡγορήσεις, ἢ καὶ ἀπολογισμοὺς, *cogitationes vel ratiocinationes ACCUSANTES vel EXCUSANTES*, itemque Joanni Apostolo, 1. *Epist. III. 21.* integri vitæ scelerisque puri sunt ὅτι ἡ καρδία αὐτῶν μὴ καταγγέσκει, *quos cor suum non condemnat*, contra flagitiorum sibi conscii v. 20. ὅτι ἡ καρδία αὐτῶν καταγγέσκει, *quos cor suum condemnat*. Quin et poëtæ

Prima hæc est ultio, quod se
JUDICE, nemo nocens ABSOLVITUR: improba quamvis
Gratia fallaci Prætoris vicerit urna.

§. XXXVI.

In antecedentem, et consequentem.
Ratiocinari porro possumus 14) de actionibus tum
FUTURIS, tum PRÆTERITIS, etiam perpetratis: ac proinde
de conscientia de nondum edita vel futura actione ratio-
cinans, ANTECEDENS; de præterita et jam perpetrata,
CONSEQUENS adpellatur.

§. XXXVII.

In quibusnam utraque reperitur?
Utroque casu conscientia actionem cum lege conten-
dit. Quumque actionem futuram ad legem, vel volunta-
tem Dei componere non studeat, nisi cui est *incoctum ge-
neroso pectus honesto*, seu qui animum vera virtute præ-
munivit: (*Elem. phil. mor. §. CCXVII.*) 15) conscientia
antecedens non nisi in iis, qui veræ virtuti student. *)
consequens etiam in sceleratissimis hominibus sese exerit.
Sero enim sapiunt et Phryges.

*) Virtus semper conjuncta est cum studio indefesso inqui-
rendi in voluntatem DEI. (*Elem. phil. mor. §. CCXVIII. 2.*)
Quo magis ergo quisque profecit in virtute, eo illud studium
est ardentius. Atque inde fit, ut virtute ornati super iis quoque
actionibus futuris, quæ aliis vel indifferentes, vel levioris vi-
dentur momenti, secum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur
CONSCIENTIA TENERA, quæ et tuta quævis metuere ali-
quando videtur, aut absimilis oculo, qui ne atomum quidem
incidentem sine sensu, et dolore excipit. Eleganter Plutarch.
de profectu virt. sent. p. 85. 'Ετι τίνων πρόσλαβε τοῖς ἕξουσιν οὐμῶν
ἔμινον, εἰ βόλαι, τὸ μὲν ἐστὶ μινδὸν ἡγᾶσαι τῶν ἀμαρτανόμενων,
ἀλλ' ἔξωλαβεσθαι καὶ προσχεῖν ἀπῶν. *Et quoque, si lubet, ad
prædicta adjunge signum non exiguum, quod recte proficiens
nullum jam peccatum EXIGUUM putat, sed omnia studiose vi-
tat, et cavet.*

§. XXXVIII.

§. XXXVIII.

Præterea 26) quoties futuram actionem contendimus cum lege, toties eam vel *præceptam* à Deo, vel *prohibitam*, vel *permissam* esse, deprehendimus. 17) Primo casu conscientia nos ad agendum exstimulat. 18) altero à peccando revocat: 19) tertio prudenter, et adhibita in consilium ratione, agendum esse, monet. Hinc 20) conscientiam in INSTIGANTEM, REVOCANTEM, et ADMONENTEM recte diviseris. *)

Est ea
vel insti-
gans.
vel re-
vocans,
vel ad-
monens

(* Ita Mosen, et Zipporam conscientia INSTIGABAT ad circumcidendum filium, quia iis in memoriam revocabat præceptum divinum de circumcissione. *Exod. IV. 24.* Eadem conscientia Davidem REVOCABAT à cæde Nabalis, cujus jam ceperat consilium, quia eum admonebat legis prohibitiæ: *ne occidito. 1. Sam. XXV. 32. seq.* Denique conscientia Paulum Apostolum ADMONEBAT, ne carne, quam Diis immolatam sciret, vesceretur, et ut idem consilium daret Corinthiis. Quamvis enim non ignoraret, Christianos haud pollui cibo et potu: prudenter tamen agendum esse, monebat conscientia, ne forte alii exemplo offenderentur. *1. Cor. X. 28. seq.* Et huc pertinent aurea verba *v. 10. πάντα μοι ἔστιν, ἀλλ' ὃ πάντα συμφέρει, πάντα μοι ἔστιν, ἀλλ' ὃ πάντα δινοδεύω. Omnia mihi licent: at non omnia prosunt. Omnia mihi licent: at non omnia ædificant.*

§. XXXIX.

Quia porro conscientia est ratiocinatio: (§. XXXIII.) 21) eadem, quæ in syllogismum, etiam in conscientiam cadunt. Hinc, 22) quemadmodum ratiocinatio, ita et conscientia vel RECTA vel ERRONEA est: et 23) sicuti omnis ratiocinatio falsa vel in FORMA, vel in MATERIA, peccat: ita et conscientia errat, sive falsa lex, falsæ actionis circumstantiæ præmittantur, sive ipsæ ratiocinandi regulæ non observentur. *)

Con-
scientia
porro
vel rec-
ta, vel
erronea

*) Ut et hoc exemplis illustremus, in MATERIA errabant Judæi, dum se parentibus beneficia, salva religione, subtrahere posse existimabant, modo, quæ illis debebantur, Deo dicarent, Loco enim majoris propositionis præmittentur

bant

bant falsam legem; ὅς ἐν ἑκῇ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον δ' ἴαν ἴψ' ἑμὸς ἀφαιρούς. *Qui dicit patri aut matri: Donum est, quocumque à me juvari posses* (eum inson'tem fore.) *Matth. XV. 5. Marc. VII.* In materia quoque errabat Abimelechas, dum se Saram, salva religione, in totum recepturum, sperabat. Falsam enim ponebat facti περίστασις, se cum inupta rem habiturum. *Gener. XX. 2.* Denique errore in FORMA errabant Pharisei, dum ex lege de sabbato eliciebant falsam conclusionem, quod omne opus, etiam quod vel imperiosa necessitas, vel charitas, et humanitas exigeret, eo die sit intermittendum. *Matth. XII. 10. seq.*

§. XL.

Itemque vel certa, vel probabilis, Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum maxime in conscientia, contingit, ut modo ex certo aliquo principio, modo ex hypothesisi, probabili illa quidem, at hypothesisi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log. §. CXXX.*) Hinc 24) et conscientia modo CERTA est, quoties nimirum ex certa atque indubia lege; modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum sententia ratiocinatur.*) Ex quo denuo consequitur, 25) ut, quemadmodum plures sunt gradus probabilitatis, (*Elem. log. §. CXXXVI, seq.*) ita et conscientia modo magis, modo minus dici possit probabilis.

*) Non ergo conscientia PROBABILIS opponenda est RECTÆ, quia et probabilis aliquando recta esse potest. At potest tamen eadem falsa esse, quia cum ratiocinando decipi aliquando possimus sub specie certitudinis per paralogismos, id multo magis fieri potest sub specie probabilitatis per sophisticata. (*Elem. log. §. C. et CI. Ex quo consequitur*, ut lubricum admodum sit dogma illud novorum casuistarum de probabilissimo, seu

Ad §. 40. in Scholio.

Ex quo consequitur ut lubricum admodum sit dogma. Circa conscientia dictamen in extrema in via abierunt Protestantium Naturalistæ. Et quidem Hobbesius de Cive. cc. 12. 14. non tantum conscientiam nostram tamquam normam actushonesti proximam, sed etiam divinam ordinationem excludit. Puffendorfius de jur. nat. et gent. lib. 1. c.

seu conscientia probabili, à peccato excusante, de quo Lud. Montalt. *Litt. ad provincial. Epist. V.* et Sam. Rachel. *Diss. de probabilismo.* Nisi enim pro norma actionum adsumere velis regulam Lesbiam: fieri non potest, ut satisfecisse tibi videaris officio, si agas secundum conscientiam probabilem, quæ nec *recta* semper, nec *certa*, nec *constans*, est, (§. V. maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opi-

ni-

3. §. 4. omne conscientiæ nostræ dictamen rejicit, utpote constientiæ nullum locum. tribuit circa dirigendas hominum actiones, nisi quatenus cognitione legis imbuta est. Puffendorffius Heineccium adegit in verba sua, et id ipsum hic urget, quia dictamen requirit metaphysice certum, nec sequendas aliorum sententias, et pro confirmatione inter alia locum Pauli adducit ad Roman... 14. 5. *unusquisque in suo sensu plane certus esto.* Sanctus vero Doctor l. c. sola hæc verba habet *unusquisque in suo sensu abundet*, quin reperitur *vox plane*, immo 1. ad Thesal. c. 5. v. 21. manifeste dicit *omnia autem probate: quod bonum est tenete*, hinc non obligat ad optimum, nec semper ad melius, præterquam in amplectenda fide. Ita ut approbationem mereatur communis sentientium doctrina ex verbis Divi Pauli Roman. c. 14. fin. *omne autem quod non est ex fide, peccatum est*, quæ non plus ad licentiam actionis requirit, quam dictamen conscientiæ practicum, non vero certitudinem summam, et absolutè infallibilem. Sufficit igitur dictamen moraliter certum, seu tale judicium de licentia, et honestate actionis, aut ejus omissionis, quod omnibus rite consideratis, ita certum faciat operantem, ut nihil prudenter metuat, ne actio vel ejus ommissio legi naturali adversetur. Taddæus Werenkus jus nat. p. 1. c. 1. à num. 67. Jure etenim naturæ nos adstringi, quoties certitudo haberi non potest, ad id quod probabilius, tutiusque est seligendum sequendumque pluribus evincit Finetti de princ. jur. nat. lib. 11. c. 10. ubi simul notam Catholicæ Ecclesiæ ob probabilismum à Protestantibus inustam dispellit, quam semper ab ea cane pejus, et angue abhorruisse, res explorata est.

nionibus æstiment, Apostolus vero nos aliorum sententia in re tanti momenti stare prohibeat, dum inculcat præceptum: *ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφροσύνην*. Unusquisque in suo sensu plane certus esto Rom. XIV. 5.

§. XLI.

Quia vero, quod probabile est, æque falsum, ac verum esse potest, (§. XL. *) evenit aliquando, 26) ut animo

Quid nostro sese in utramque partem objiciant argumenta probabilia, ac proinde de re nondum liquida amplius deliberandum esse censeamus. Ea conscientia *DUBIA*; vel, si cura illa, *que nos coquit, versatque in pectore fixa* paulo levioris momenti aliis videatur, *SCRUPULOSA* dici solet. *)

*) Non male quidem ipsam dubitationem, quæ veluti in diversa trahit animum, *SCRUPULUM* vocat celeberrimus Wolfius *Eth.* §. LXXVI. at vocabuli tamen notioni magis convenire videtur definitio nostra. Est enim *SCRUPULUS* lapillus, minimæ ille quidem molis, sed qui, incidens in calceum, pedem miser adffigit. Servius *ad Æn. VI. v. 236.* *SCRUPUS proprie est lapillus brevis, qui pressus sollicitudinem creat, unde etiam SCRUPULUS dicitur.* Apulejus *scrupulum* opponit sollicitudini, quam *lanceam* vocare solet. Vid. Scip. Gentil. *ad Apuleji Apolog. pag. 150.*

§. XLII.

Præterea contingere potest, 27) ut mens, pravis cupiditatibus in transversum acta, ac veluti servitute oppressa, de actionibus vix libere ratiocinetur, sed potius propensionibus suis suffragari cogatur. (*Elem. philos. mor.* §. XXIX.) Quo fit, 28) ut in hoc servili statu ratiocinans conscientia *MINUS LIBERA*; ea contra, quæ se ex tristi illa servitute in libertatem vindicavit, *LIBERA* adpellatur. *) Quam distinctionem accuratius explicavit Wolfius *Eth.* §. LXXXIV.

*) Hinc *αγαθήν* Stoicorum: *ἢν μὴν ὁ σαρπὶς ἐκλύθη, καὶ πᾶς ἀφῆκε τὸν ἄνθρωπον, solum sapientem liberum, et omnem stultum servum esse.* Cicero *Parad. V.* Qui se per virtutem in libertatem vindicavit, is spernit calcatque vitia, magnoque animo clamat: *Non sum imperata facturus, jugum non recipio: immo, quod*

ma-

maiorē virtute faciendum est, excusio. Non est molliendus animus. Si voluptati cessero, sedendum est labori, cedendum paupertati. Idem sibi juris in me esse volet, et ambitio, et ira. Seneca Epist. LI. Ad quæ verba Lipsius Manuduct. ad philos. Stoic. Lib. III. Diss. XII. Ecce, inquit, quot dominos ille jam effugit? adde libidinem, avaritiam, alia vitia: turbam habebis, ut vero nomine dicam, tyrannorum. Miserum mancipium, qui his subjicitur! erectum et liberum, qui evasit! Quid vero libertatis superesse dixeris conscientia, cui tot vitia pravæque cupiditates veluti nervos ac compedes injiciunt?

§. XLIII.

Nec minus ipsa experientia docemur, homines aliquando suis vitis ita veluti indormiscere, ut nullo miserisæ suæ sensu adficiantur, neque amplius de justitia injustitiæque actionum ratiocinetur conscientia. Quemadmodum itaque 29) illam tunc DORMITARE, vel, 30) si diuturna peccandi consuetudine occalluit, quasi CAUTERIO USTAM esse dicimus: *) ita 31) eadem veluti EXPERGEFIERI videtur, si quando homo calamitatibus vel periculo aliquo excitatus, actiones suas expendit paulo accuratius, et de earum justitia injustitiæque incipit ratiocinari.

*) Loquutio Paulina 1. *Timoth. IV. 2.* eaque *ἐμαρτυρούται*. Quemadmodum enim caro, usta cauterio, omnem amittit sensum: ita mens, adsueta criminibus, non sentit miseriam, quam alii non sine horrore contemplantur. Sic idem Apostolus *Ephes. IV. 19.* homines hujusmodi vocat *ἀνυπερότους* quasi *qui dedoluerint*: ubi notatu dignissima sunt, quæ adnotavit Theod. Beza.

§. XLIV.

Sua quemque conscientia aut condemnari, aut absolvi, jam supra nos dicere meminimus. (§. XXXV.) Quum vero absolutio non possit cum summa animi voluptate; condemnatio cum maxima ægritudine, atque acerbissimo dolore non esse conjuncta: consequens est, 31) ut conscientia bona, eaque certa, plerumque sit TRANQUILLA, 32) mala REMORDENS, quam lanienam veteres Furiarum

E

fa-xia?

facibus æquiparare soliti sunt : *) ut denique 33) conscientia dubia plerumquæ simul sit IRREQUIETA et ANXIA, ut nesciat homo , quo se vertat. Enimvero illas adfectiones ad effectus potius conscientiæ , qui se in voluntate exerunt , quam ad ipsam pertinere conscientiam , facile unusquisque animadvertit,

*) Ita Cicero *pro Sex. Rosc. Amer. Cap. XXIV.* Ceterum ipsi hi conscientiæ morsus argumento sunt luculentissimo , rationem fugere eos , qui cum Tolando lanienam istam ex metu supplicii , à republica imminenti , oriri existimant. Primum enim non privati tantum hisce Furiis dies noctesque agitati sunt, sed et ii , quos vel nascendi sors , vel fastigium imperii omni supplicio exemerat , veluti Nero apud Sueton. *Cap. XLVI.* Deinde si credere malis , hunc quoque sibi timuisse à populo : non desunt exempla eorum , qui morti proximi , quamvis nullo futuro metu angerentur , se tamen ob delicta quædam occulta , neminique mortalium nota , vix ferre dolores conscientiæ , conquesti sunt : veluti Chilo Lacedæmonius , qui apud Gel. *Noct. Att. l. 3.* *Ego quidem certe , inquit , in hoc tempore non fallo me , nihil quiddam esse commissum à me , cujus memoria rei aliquid pariat ægritudinis , nisi profecto illud unum.* Sed et Titi Cæsaris , jam animam agentis , dictum haud absimile extat apud Sueton. *Tit. Cap. X.*

§. XLV.

Ex quo facile intelligas , 34) quid de eorum sententia sentiendum sit , qui pro interna actionum humanarum norma , ac regula habendam esse conscientiam , existimant. Si enim norma , nisi sit recta , certa et constans , suum perdit officium : (§. V.) quis pro norma adsumeret ratiocinationem , quæ aliquando *erronea* ; (§. XXXIX. ?) aliquando *probabilis* tantum ; (§. XL.) aliquando *dubia* ; (§. XLI.) quin sæpe prævis cupiditatibus oppressa est ? (§. XLII.) Hinc 35) quamvis peccet omnino , qui agit contra certam vel probabilem conscientiam : *non tamen*

36)

Ad §. 45.

Non tamen ideo recte. v. not. §. 40. Immo recte agere

36) ideo recte statim, et juste agere dicendus est, qui se egisse contendit secundum conscientiam. *)

*) Non ipsa conscientia norma est; sed normam adplicat factis; et speciebus obvenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cuius de pravitate nos convictos arbitramur, quam aliquid agitur, quod justum, et bonum esse nobis sine certa lege persuadet conscientia. Qui ergo conscientiam erroneam sequitur, eo ipso, quod hanc potius, quam legislatoris voluntatem, sequitur, peccat, aliquanto quidem excusatus, quam qui agit contra conscientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem suffragari nolim sententiæ Limborchii, qui *Theol. Christ. Lib. 5. Cap. §. II. VIII. seq.* etiam erroneam conscientiam sequendam esse contendit.

§. XLVI.

Ex quo porro colligimus, 37) dubia adhuc, et inter contrarias sententias misere fluctuante conscientia, suspendendam esse actionem tantisper, dum res ad liquidum perducta sit. Quod 38) merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium *Observat. XIX. ad Pufend. de offic. hom. et civ. Lib. I. Cap. I. §. VI.* quod summa hæc est hominis protervia, si tam obfirmato animo aliquid agat, ut parum laboret de exploranda voluntate divina, idem omnino acturus, si vel maxime, id sibi à Deo interdictum esse, noverit. *)

Conscientia
adhuc
dubia
actus
cur suspen-
dus?

*) Adposite Cicero *de Offic. I. 9: Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, æquum sit, an iniquum. Æquitas enim luget ipsa per se, dubitatio cogitationem significat injuriæ.* Id est, qui dubitans de æquitate actionis tamen agit, eo ipso prodit animum injuriam faciendi Deo. Unde et Apostolus: *ὁ δὲ διακρινόμενος, ἴσως φάσκει, κατακρίνεται, ὅτι ἐν τῷ πικρῷ.* Qui ambigit, si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide. *Rom. XIV. 23.*

E 2

§. XLVII.

re dicendus est, seu non peccare, qui omnibus rite exploratis, tale iudicium habeat de licentia actionis, ut nihil prudenter metuat ne legi naturæ adversetur, uti paulo ante notavimus in §. 40.

§. XLVII.

Itaque ex his, quæ hactenus diximus, patet, 39) in adplicatione legis ad factum conscientia luminibus quam maxime officere IGNORANTIAM, et ERROREM. Et per illam quidem simplicem cognitionis privationem; per hunc sive ideam, sive iudicium, sive ratiocinationem, à rei natura discrepantem, intelligimus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cujus nulla idea omnino obversatur; ERRARE, qui rei ideam concepit, sed vel ab objecto discrepantem, vel obscuram, confusam atque inadæquatam. Et tunc fieri nequit, quin error, in ideis admissus, in iudicia, atque inde in ipsas ratiocinationes sese diffundat.

Imbecillitates intellectus ignorantia, et error.

§. XLVIII.

At quum nec omnibus hominibus imposita sit obligatio veritates abstrusiores, ac veluti in Arcesilai puteo demersas, investigandi, et rerum quarumdam ignorantio cum utilitate potius, quam detrimento, conjuncta esse videatur, *) immo sæpe ignorantes imprudentesque plus boni uno die faciant, quam scientes antea unquam: Terent. *Hecyr. V. v. 39. seq.* merito inde colligimus, 40) non omnem, vel IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum esse ac vituperabilem.

An omnis error et ignorantia culpam mereatur.

*) Exemplo esse potest certorum scelerum, de quibus ne fieri quidem licet, ignorantia, si tunc ignotorum nulla cupido est. Quis enim eam non pluribus exoptet, quum animum turpissimis cupiditatibus ocludat, præstetque impervium? Sic sane Scythas eo nomine laudat Justinus *Hist. II. 2. quod in iis tanto plus profecerit VITIORITYM IGNORATIO, quam in Grecis cognitio virtutis.* Nec minus majores nostros miratur Quintilianus *Declam. IV.* ubi de impurissimo agens flagitio: *NIL tale, inquit, NOVERE Germani, et sanctius apud Oceanum vivitur.*

§. XLIX.

At quum nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum aversandumque excitata, ac proinde in-

Intellectus quoque ad edendas actiones humanas liberatque concurrat : (§. XXX. 6) consequens sane est, 41) Quæ ignorant non absint à reprehensione, qui in principiorum boni ac mali, justique injustique, quorum sibi cognitionem facile comparare potuissent, turpissima ignorantia versantur, vel circa illa errant, circa quæ errorem, si intellisissent nervos, facile potuissent evitare.

§. L.

Hinc variæ ignorantia atque erroris divisiones. Quatenus enim primo ignorantiam evitare in nostra potestate est, vel non est : eatenus vel **VINCIBILIS**, vel **INVINCIBILIS** adpellatur. *) Quatenus quis illius causa est, vel non est : eatenus vel **VOLUNTARIA** est, vel **INVOLUNTARIA**. Denique si quis aliquid egit, quod non fuisset acturus, nisi ignorantia menti caliginem offudisset; ignorantia illa **EFFICAX** vocari solet : **CONCOMITANS** vero, si quid factum est, quod factum fuisset, si vel maxime abfuisset vel ignorantia. Quamobrem prioris argumentum est poenitentia, posterioris facti illius, etiam ex ignorantia admissi, adprobatio. Quæ omnia ad errorem non minus, quam ignorantiam pertinere, nemo non intelligit.

*) Ignorantiam atque errorem **INVINCIBILEM** esse ajunt vel **IN SE**, at non in sua causa, vel **IN SE ET SUA CAUSA SIMUL**. Sic enim ignorantia hominis temulenti in se quidem *invincibilis* est, quamdiu durat suavis illa insania : at non in sua causa, quia homini licuisset non insanire. Contra peccata furiosorum ex ignorantia in se et sua causa *invincibili* proficiscuntur, quum nec sciant emota mente, quid agant, nec per eos omnino steterit, quo minus furerent. Vera sunt hæc omnia, nec usu suo in doctrina de imputatione destituuntur : ac prior tamen vix dici potest **INVINCIBILIS**, quum potuisset evitari, si mens non læva fuisset. Rem optime explicat Aristoteles *Nicomacheor. III. 7.* dum legem memorans Pittaci, quæ ebriis peccantibus duplicem poenam irrogari jusserat, statim subjicit : *Τοῖς μεθύουσι διπλῆ ἐπιτίμια ἢ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς κέρως γὰρ μὴ μὴνοθῆναι. τὸτο δ' αἰτίον τῆς ἀγνοίας.* In ebrios duplex poena constituta est : principium enim in ipsis est. Nam siuum in iis erat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem causa inscientiæ est. De ipsa Pittaci lege videndi *Diog. Laer. I. 76.* et *Plutarch. in Conviv. sept. cap. p. 155.*

§. LI.

Quid vo-
luntas?

Progredimur ad alterum actionum humanarum libera-
rumque principium, VOLUNTATEM, (§. XXX.) quæ est illa
mentis nostræ facultas, qua adpetimus bonum, malum-
que aversamur. Ut adeo verissimum sit, intellectum circa
verum, et falsum; voluntatem circa bonum, et malum
occupari. Nam et veritatis non ob aliam causam cupida
est voluntas, quam quatenus bona est, nec falsum, quia
falsum, sed quia simul malum est, aversatur. *)

*) Sic nemo sanus præscire cupit calamitates sibi imminen-
tes, quia si vel maxime vera esset hæc scientia, mentem tamen
illa ante tempus vehementer excruciet, et sic bona videri non
posset. Contra fabularum cupidissimi sunt pueri, quamvis eas
fictas esse subolfaciant, quia eas vel ad componendos mores,
vel ad animum saltim oblectandum comparatas esse, intelli-
gunt, easque proinde bonas esse existimant.

§. LII.

Ejus ac-
tus, et
natura.

Ex ea ergo definitione colligimus, 42) non posse vo-
luntatem quidquam adpetere, nisi quod ei tamquam bonum
ab intellectu sistitur: nec 43) aversari, nisi quod ei tam-
quam malum ab eodem representatur. 44) Quo magis quod-
que nobis bonum malumve videatur: eo vehementius
nos illud adpetere vel aversari, ac proinde 45) contin-
gere posse, ut minoris boni adpetitio, vel minoris mali
aversatio, proposito majore malo bonove, cohibeatur.
46) Aversationem non in sola adpetitionis privatione con-
sistere, sed conjunctam esse cum aliquo positivo, *)
quod NOLUNTATEM, vel RECLINATIONEM vocat V. C. Henr.
Koehler. *Exerc. jur. nat.* §. CLXVII. seq.

*) Quemadmodum Jcti accurate distinguunt *non nolle et velle*
l. 3. D. reg. jur. ita non minus discerni debent *non velle*, vel
non adpetere. et *nolle*, seu *aversari*. Multa sane non vult sa-
piens. à quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit im-
mortalitatem, quam natura; non imperium, quod nascendi
sors negavit: nec tamen res illas aversatur, sed magnas ac
præ-

præclaras esse judicat. Non vult, quod non capit ejus conditio, quamvis ab eo non abhorreret, si caperet. Ita quamquam regnum nec voluit, nec adfectavit intentus operi diurno hortulorumque sterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen nec noluit, nec adspersus est, quum se regem salutari, regiæque vestis insignibus exornari, animadverteret. Curt. *de gest. Alex. IV.* 1.

§. LIII.

Nec minus ex ea definitione patet, 47) hominem, quod ad voluntatem attinet, non modo SPONTE, sed et LIBERE agere. Quum enim SPONTANEITAS sit facultas ^{Ejusdem} spontaneitas, et ^{libertas.} libertas.

Ad §. 53.

Spontaneitas sit facultas se ipsum dirigendi ad certum, et antea cognitum finem. Libertas vero facultas ex duobus possibilibus alterutrum, prout è re videatur, eligendi. Optimæ quidem frugis, præsertim cum omnes fere Protestantes humanæ libertatis osores sint. Et quoniam de humanarum actuum natura, et ordine jejune et exiliter nimis tractant, adeundi sunt Theologi, et maxime Div. Thomas qui intima naturæ penetralia ingreditur, et arcana occultiora reseravit, ex cujus sententiâ Concina Diss. 1. c. 6. libertas naturæ, inquit, vocatur etiam spontaneitatis seu complacentiæ, quæ à violentia, et coactione, seu vi extrinsecus illata, immunis est. Alia est libertas indifferentiæ, quæ non modo à coactione seu violentia, verum etiam à determinatione ad unum immunitatem affert. Duplex hæc est, una contrarietatis, seu specificationis, ut ajunt, quæ oppositos producere actus, nempe odium et amorem, bonum et malum valet. Altera est contradictionis, seu exercitii, quæ agere, vel non agere potest. Ad libertatis perfectionem sola requiritur exercitii indifferentiâ, sublata indifferentiâ contrarietatis ad malum, quæ imperfectio potius libertatis est. Quod fusius versat etiam dicto cap. et seqq. adversus Protestantes juris auctores, qui omne liberum arbitrium tollunt, et libertatem in externorum impedimentorum

ab-

tas se ipsum dirigendi ad certum, et antea cognitum finem, LIBERTAS vero facultas, ex duobus possibilibus alterutrum, prout è re videatur, eligendi: utramque facultatem menti nostræ inesse, vel ab ipsa experientia docemur. Neque 48) obstat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicavit, suis adfectibus cupiditatibusque adhuc servire. Esse enim hæc obstacula ita comparata, ut majore menti proposito bono malove removeri superarique possint, jam supra monuimus. *)

(§. LII. 45.

*) Sic quantacumque in fure sit contractandæ rei alienæ cupiditas, ei tamen ille non succumberet, si sibi tanti criminis effecta, veluti squallorem carceris, ergastulum, flagra, equuleum, ipsam denique furcam, poneret ob oculos. Nec mi-

---

absentia concedunt tantum, verum necessitate admixtam, quia ab externis causis extrinsecus impellimur, cum quid agere decrevimus. Cum autem vero pro libertate intelligamus facultatem agendi, et non agendi immunem ab omni necessitate, hominem vero esse libertate præditum validissimirationibus propugnatur: quia intima experientia, quemadmodum certi sumus existere, ita interiori convincimur multa nos facere, vel omittere ex propria nostra ratione, et beneplacito; nec aliunde quam ex nostrâ conscientia ad id demonstrandum validiora erui poterunt argumenta. Quapropter homo censendus est liber, si neque ab exteriori ullo principio cogatur, neque demum ab objectis ulla ei necessitas imponatur. Nam etsi voluntas ad generalem rationem boni, et ad summum etiam bonum, cujusmodi est Beatitudo, naturaliter est intenta, adeoque erga tale bonum nulla ei conveniat libertas: non perinde se habet circa particularia bona, finita, et limitata, quia nullum particulare bonum hujusmodi est, in quod voluntas necessario feratur. Omnimoda vero libertas exitialis, et inutilis foret ipsi. Quare recte Heineccius ita definit *facultas ex duobus possibilibus, alterum, prout è re videatur, eligendi*, ut jam planum ex his fiat quid spontaneitas, quid hic libertas sit. v. Finetti lib. 4. c. 8. Bergier Exam. Material. p. 1. c. 11.

minus, qui voluptatibus atque otio magnopere delectantur, ad honestiora studia ac diligentiam sese illico inflammari sentirent, si, adhibita in consilium ratione, paullo expenderent accuratius, quanta sit doctrinæ ac sapientiæ præstantia, quanta utilitas, quam incredibilis suavitas, et quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia conjunctum sit. Rem omnem breviter exprimit Epictetus apud Arrian. I. 17. *Τίς ἔγωγε νικῶσι δυνάται; ἢ ἄλλο ἔγωγε. Τίς δ' ἔγωγε καὶ ἰκνούσι; ἢ ἄλλο ἔγωγε καὶ ἰκνούσι.* *Ecquidnam adpetitionem vincere potest? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propensionem? Profecto alia inclinatio, ac propensio.* Id quod eodem, quo nos usi sumus, furis exemplo illustrat Simplic. *ad Epictet. Enchir. Cap. I. p. 22.*

§. LIV.

Hinc 49) illi voluntatis humanæ libertati non officit constitutio coporis, quum TEMPERAMENTUM vocant philosophi. (*Elem. phil. mor. §. LI. seq.*) Quamvis enim mens à corpore diversimode adficiatur, (*ibid. §. XLV.*) et ad certa vitia reddatur proclivior: ista tamen determinatio non magis in coactione consistit, quam homo cogitur ad prodeambulandum, dum eum sudum celumque serenius invitatur. Quis enim negaverit, voluntatem omnia integra habere, illasque verni solis blanditias non impedire, quo minus è duabus caussis, quarum una deambulationem suadet, altera dissuadet, prægnantiori adsentiat?

An eam impedit temperamentum?

§. LV.

Idem porro 50) dicendum videtur de AFFECTIBUS, id est, commotionibus voluntatis ex repræsentatione boni malique ortis. Quamvis enim mens, quo ad primum motum attinet, passive se habeat, reliqua tamen in ejus potestate sunt, puta, ut obstet principiis ne, motum istum adprobet, nec primam animi incitationem ad impetum pervenire patiat. Quod 51) et de MORIBUS, id est, propensionibus, diuturna consuetudine firmatis, repetendum videtur. Tametsi enim et hi paullatim veluti in naturam abeunt, *quam si expellas furca, tamen usque recurret*: Horat. *Epist. I. 10. v. 24.* non tamen vel emenda-

An affectus est motus?

dari non possunt, *) vel non vinci saltim, si quis libertate sua uti velit.

*) Mores sunt propensiones et adfectus, diuturna consuetudine firmati. (*Elem. philos. moral. §. LXIX.*) Quod diuturna consuetudine adscivimus, id procul dubio desuetudine paulatim inumbrari atque aboleri potest, si ea in re tantum adhibere diligentia velimus, quantam adhibuimus, dum illam primum contraximus. Quo pertinet elegans, quam jam Hertius ad Puffendorffium laudavit, sententia Aristophanis in *Vespis*.

Τὸ γὰρ ἀποσῆναι χαλεπὸν
 φύσις, ἢν ἔχει τις ἀεὶ.
 Καὶ τοὶ πολλοὶ τῶν ἱππέων
 εἰθυσίαι γυμνασίαι τιγόν
 μεταβάλλοντο τὸς τρίπους.
 Usus quo fueris diu,
 Mutare ingenium, grave est.
 Multos invenias tamen,
 Qui mores moniti suos
 Mutarunt melioribus.

§. LVI.

Denique 52) **EXTERNA** vis tantum abest ut libertate sua privet voluntatem humanam, ut illa vel maxime argumento sit, eam esse liberam. Quamvis enim fieri possit, ut aliquis ut prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus quod vult, velit, vel compelli, ut quod non vult, velit. *) Immo si intellectus bonum, quod actionem sequitur, tamquam majus malo imminente, repræsentet: nulla vis externa hominem ab eo, quod semel animo concepit, absterrebit, eumque *nec civium ardor prava jubentium, nec vultus instantis tyranni mente quatiet solida*. Vid. illust. Wolffius *Metaphys. §. DXXII*.

An vis
 exter-
 na?

*) Id quoque observavit Epictetus apud *Arrian. I. 17*. Postquam enim adpetitionem non nisi alia adpetitione vinci posse docuit: statim subjicit "Αυ μοι, φράσι, προσάγου θανάτου φόβον, καὶ κινῆσαι με' εἰς τὸ προσαγγέμενον, ἀλλ' ἵνα δὸνῃ σοι κρείττον ἔσται ποιῆσαι αὐτὸν ἀποθανεῖν. Πάλιν δὲ τὸ σὺν δόγματι ἀνάγκησιν, ἵνα τίς τινι προσάγει σοι προαίρεσιν. At, inquit quis, qui mihi mortis proponit metum,

me cogit. Profecto non, quod imminet in causa est, sed quia tibi satius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coegit, id est, voluntas vicit voluntatem.

§. LVII.

Ex quo colligimus, 53) non rejiciendam esse distinctionem voluntatis ANTECEDENTIS, et CONSEQUENTIS, quarum illa sine contemplatione *περιτήριον*, quæ sese tempore actionis exserere possunt, decernit: hæc actionem circumstantiis, quæ sese tunc exserunt, attemperare statuit. Quare 54) voluntas consequens ab antecedente diversissima videtur, quum tamen utraque sibi invicem non refragetur. Ita verum est, et pacem velle Deum, et eundem bellum, certis positis circumstantiis, non improbare.

Voluntas vel antecedens, vel consequens

§. LVIII.

Præterea inde intelligitur, 55) SPONTANEAS esse actiones, quæ proficiscuntur ex mente, se ipsam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56) INVITAS, quæ à mente seipsam determinante non proveniunt. (§. LIII) Porro 57) spontanearum alias ULTRONEAS esse, ad quas patrandas nulla hominem necessitas extrinsecus impulit, alias 58) COACTAS, quas quis, tali urgente necessitate, patravit: (§. LVI.) nihil autem 59) causæ esse, cur addamus MIXTAS, quippe quæ quum itidem, necessitate extrinsecus urgente) fiant, *coactis* quam commodissime accensentur. *)

Actiones spontaneæ, invitæ, ultroneæ, mixtæ.

*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, sed ita, ut eas omittere mallet, nisi urgeret necessitas. Tale quid animadvertimus in iis, qui jactum faciunt imminente naufragio, de quibus Lucret. *de rer. nat. Lib. II. v. 277.*

Jamne vides igitur, quamquam vis extima mulios

Pellit, et invitos cogit procedere sæpe,

Præcipientesque rapit, tamen esse in pectore nostro

Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit?

Enimvero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta esse potest, ut nos adigat ad volendum,

quod nolumus, vel quod volumus, aversandum: (§. LVI.) adeoque omnis actio coacta, mixta; omnisque mixta, coacta est. Quis vero probaret divisionem, cujus membra adeo non disjuncta sunt, ut potius unum de altero prædicetur? (*Elem. log.* §. XLVII. 2.)

§. LIX.

Hinc 60) verum quidem est, nullam actionem *invitam* esse voluntariam: (§. LVIII. 56.) at 61) negari nequit, voluntarias esse actiones *coactas*, quia, quamvis non agere mallems, nisi nobis repræsentaretur malum atrocius, voluntas tamen hanc actionem vere decernit. Ex quo porro consequitur, 62) ut non male philosophati sint veteres juriconsulti, dum, COACTUM ETIAM VELLE, statuerunt. l. 21. §. 5. D. *quod met. caus.*

Actio-
nes invi-
tæ involun-
tariæ;
coactæ volun-
tariæ
sunt.

CAPUT III.

*De norma actionum Humanarum, veroque Juris
Naturalis Principio.*

§. LX.

NON ita comparatam esse naturam hominis, ut actionum liberarum norma ac regula carere possit, jam supra à nobis demonstratum est. (§. III. seq.) Ibidem vero ostendimus, illam normam esse desitutam, neque functionem officio suo, nisi et *recta, certa ac constans*, et cum *obligatione*, eaque non interna, sed *externa*, conjuncta sit. In talem vero normam, in quam hæc virtutes omnes manifesto cadant, jam paullo accuratius erit à nobis inquirendum. *)

Qualem esse oporteat actionum humanarum normam?

*) Nolim vero confundas NORMAM actionum humanarum, et PRINCIPIUM JURIS NATURALIS. Illa enim est principium, quod *essendi* vocant philosophi, quodque nobis *principium obligationis* est. Per hoc intelligimus *cognoscendi principium*, id est, propositionem quamdam, ex qua, ad quid obligati simus, illico adpareat. Sunt hæc et in rebus publicis diversa. Nam *principium obligationis*, quæ civibus reipublicæ omnibus incumbit, est voluntas summæ in qualibet republica

ca potestatis, eaque simul *norma* est, ad quam omnes et singuli actiones suas componere tenentur. At si quæras, unde cognosci atque intelligi possit illa summæ potestatis voluntas? ad leges te omnes remittent, eaque adeo unum et adæquatam erunt *cognoscendi principium*.

§. LXI.

Normam illam vel *in nobis* ipsis vel *extra nos*, existere oportet. In nobis si reperiretur, illa non alia esse posset, quam vel intellectus ac conscientia, vel ipsa voluntas nostra. At neutra mentis facultas semper recta, neutra certa, neutra constans atque immutabilis est. Ergo nec alterutra, nec utraque, normæ actionum humanarum officio recte fungetur. Ex quo sane consequitur, 1) ut norma illa actionum nostrarum non in nobis, sed extra nos, omnino quærenda sit.

Ea non
in nobis
sed ex-
tra nos
quæren-
da est.

§. LXII.

Extra nos cum aliæ res creatæ existunt, tum ipse rerum omnium auctor DEUS. Quum vero quæramus actionum humanarum normam cum obligatione externa conjunctam, (§. IX.) et per rectam rationem universo generi humano promulgatam: (§. XI. obligatio vero externa in entis cujusdam, cujus imperium agnoscimus, voluntate consistat, §. IX. 10. denique nullum sit ens; cujus imperium magis agnoscere teneamur, quam DEUS optimus maximus, §. X.) isque solus etiam per rectam rationem, cujus ipse auctor est, aliquid promulgare possit: consequens est, 2) ut sola VOLUNTAS DEI SIT norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis, quin et omnis justitiæ principium. *)

Et qui-
dem in
volunta-
te Dei.

*) Incidimus itaque in sententiam viri illustrissimi, jam supra à nobis laudati, SAMUELIS à COCCEIS, qui in laudatis dissertationibus (§. X. *) hoc principium non solum solidissimis rationibus demonstravit, sed et ab adversariorum stricturis erudite vindicavit, in primis *Dissert. I. quæss. II. §. VI. s/q. ubi §. XXXIV. p. 31. seq.* etiam veterum, idem sententiam, testimonia quamplurima accumulavit, quorum maxime

notabilia sunt Xenophontis, Sophoclis, et Ciceronis, quæ, quum dissertationes illæ doctissimæ omnium manibus terantur, hic non repetimus.

§. LXIII.

Neque dubitari potest, 3) quin hæc norma RECTA sit, quum nihil velle possit ens infinite bonum ac sapiens, nisi quod vere bonum est: 4) quin eadem sit CERTISSIMA quum omnibus per rationem innotescat: 5) quin sit CONSTANS, quia non magis mutari potest voluntas Dei, quam ipse Deus, et per quam illam promulgavit, recta est ratio. Denique 6) quin sit OBLIGATORIA, quum et Deo justissimæ causæ sint, obsequium à nobis exigendi, et nullæ sint hominibus rationes, cûr se illius imperio subtrahere vel velint, vel possint, (§. X.) Ex quo simul patet, 7) non omnem Dei voluntatem, sed obligatoriam tantum, pro norma actionum humanarum esse habendam. *)

Voluntas Dei norma est recta, certa, constans, et obligatoria.

*) Quam late pateat DEI VOLUNTAS, accuratius ab iis, qui Theologiam naturalem tradunt, explicatur, imprimis à Ruardo Andala *Theol. nat. Part. II. Cap. VIII. §. VI. seq.* et celeb. Wolfio *Theol. nat. Part. I. tot. Cap. III.* Sane quum voluntatis divinæ objectum sit primum ipse Deus, dum perfectiones suas amat, adprobat, in iis adquiescit, deinde universus mundus, quem vult esse, certis legibus moveri, conservari, tum omnia reliqua contingentia, præterita et futura: hic tantum intelligimus *voluntatem Dei circa actiones rerum creaturam intelligentium, vel edendas, vel omittendas, eamque vocamus OBLIGATORIAM.*

§. LXIV.

Quum vero VOLUNTAS DEI OBLIGATORIA, quam unicam actionum humanarum normam esse ostendimus, sit eadem voluntas Dei circa actiones rerum creaturarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas: (§. LXIII. *) consequens est, 8) ut ea contemplatione hominis recte etiam vocetur LEX DIVINA, quippe, quæ nihil aliud est, quam voluntas entis supremi, sub comminatione pœnæ, vel proposito præmio, certas actiones, vel præcipientis,

Eadem et lex dici potest ratione hominum.

tis, vel prohibentis. (§. IX. 11.) 9) Ut quum et aliæ leges divinæ, per revelationem hominibus promulgatæ, dentur, quas POSITIVAS vocant, hæc, quia natura homini innotescunt, merito NATURALES adpellentur, et prout aliquid præcipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in AFFIRMATIVAS, NEGATIVAS, et PERMISSIVAS recte dispescantur.

§. LXV.

Quumque hæc divina voluntas, seu lex divina naturalis, omnis justitiæ sit fons et principium: (§. LXIII. Ex voluntate Dei etiam divina justitia recte potest explicari.) sequitur 10) ut omnis actio, non modo humana, sed et divina, huic voluntati divinæ attemperata JUSTA sit, ac proinde 11) male huic doctrinæ opponatur, nullam fore Dei justitiam, si non aliud statuatur juris naturæ principium, quam DEI VOLUNTAS. *)

*) Exprobare hoc viro illustrissimo, SAM. DE COCCFIS, non dubitavit auctor. *Observationum Hanoveranarum Obs. VIII. Periculosa etiam alia ex his dogmatibus consequuntur, qualia à quibusdam minus circumspecte jamdudum sunt jactata, veluti nullam esse ipsius Dei justitiam. Nam si jus est nihil aliud quam justum creatoris, vel ejus qui potentia sua cogere potest: manifestum est, in ipso Deo justitiæ rationes cessare, quum cogi nequeat, et posse cum jure damnare innocentem, heare sceleratum. Quibus admissis, in justitiæ consideratione restabit timor Dei, amor cessabit.* Enimvero quum Deus nihil velit, nisi quod æquum et justum est: quidni ex voluntate Dei explicari posset etiam divina justitia? Cessat quidem circa Deum ratio jussus, et coactionis, adeoque obligatio externa: sed eadem et in summis imperantibus cessat, quod attinet ad leges suas. Quamvis enim illis obstrictus non sit princeps, cui *ἀντιβουβου* est imperium: tamen eum dicimus JUSTUM, si suum cuique secundum leges suas tribuit. Quidni ergo, et Deum ideo dicamus JUSTUM, quod hominibus jus suum secundum VOLUNTATEM, seu LEGEM SUAM tribuat? Homo ergo dicitur JUSTUS, qui VOLUNTATI DEI, per modum legis promulgatæ, obsequium præstat. Deus vero JUSTUS est, quia secundum VOLUNTATEM SUAM sine coactione, et lege suam cuique tribuit. Nec periculum est, ne Deus damnet innocentem, sceleratum heet. Ita enim non ageret secundum voluntatem suam, qua nihil vult, nisi quod justum, æquum, et perfectione sua dignum est.

§. LXVI.

In eo tamen 12) maximum discrimen inter DIVINAM et HUMANAM intercedit justitiam, quod quum in illa legis et coactionis ratio omnis cesset, (§. LXV. *) hæc involvat rationem legis, et coactionis, (§. LXIV. 8.) ac proinde 13) voluntas divina, quatenus hominibus pro actionum norma est, conjuncta sit cum comminatione pœnæ, seu mali cujusdam, iis à Deo repræsentandi, qui voluntati suæ non præstent obsequium. Quamvis 14) eâ pœna etiam positiva *) non, ut in legibus humanis, certa et definita, sed plerumque indefinita sit, Deusque eam suæ sapientiæ ac justitiæ reservavit.

Differ-
rentia
normæ
justitiæ
divinæ
et huma-
næ.

*) Qui omne malum passionis, quod malam sequitur actionem, et cum hac connectitur, POENAM adpellant, hi illam recte dividunt in NATURALEM et POSITIVAM, Clariss. Koehler. *Exercit. jur. nat.* §. CCCLXII. seq. Sed si per pœnam intelligas malum passionis, quod ipsa lex divina peccantibus comminatur: pœna positiva tantum pœnæ nomine *negiæ* veniet. *Naturalem* et athei agnoscat: *positivam* non nisi ii, qui et existere Deum, et rerum humanarum curam gerere statuunt. Jam quamvis pœna positiva definita non sit: vel ipsa tamen recta ratio satis nos convincit, Deum non posse, non hominibus et pœnas, et præmia rependere, prout actiones voluntati ejus vel non attemperent, vel attemperent. Id enim *αὐτὸς* ex idea justitiæ divinæ fluit, et admissum est ab omnibus, qui in dubium non vocant divinam providentiam. Xenophon *Memorab. Sacr. I. 4. 16.* *Ὅσα δ' ἂν τὰς θεῶν τοῖς ἀνθρώποις δεῖν ἰκάνῃσαι, ἢς ἰκανῶν εἴη τῶν καὶ καυῶς ποιεῖν, εἰ μὴ δύναται ἕσασθαι, καὶ ἀρροῦσθαι ἑκατομῶν τὴν πάλαι χεῖρην ἑδέσασθαι ἀναιδέδαι;* Num arbitraris, Deos hominibus opinionem indituros fuisse, quod et beneficiis, et pœnis adficere possint, si non revera id possent? et homines, per petuo deceptos, horum nihil unquam sensitse?

§. LXVII.

At quum dubitari vix possit, quin norma actionum humanarum non alia esse possit, quam voluntas, vel lex Dei: (§. LXIII.) jam porro merito quæritur, quo
Ut nor-
mam il-
pac-

pacto illam quam facillime cognoscamus? Et sane dum eam per rectam rationem universo humano generi promulgatam esse, omnes fatentur, (§. XI. 16.) recta vero ratio nobis est facultas ratiocinandi, veritatesque alias ex aliis per necessariam concludendi rationem elicendi (§. XV.) facile patet, 15) dari aliquam veritatem vel propositionem, ex qua per necessariam concludendi rationem, quid voluntati Dei consentaneum, adeoque justum sit, elici possit, adeoque 16) esse oportere commune aliquid ac generale jus naturæ COGNOSCENDI PRINCIPIMUM. *)

*) Id quomodo ab ipsa norma differat jam supra (§. LX. *) ostendimus. Quum vero principii vocabulum latius acceperit illustrissimus SAM. DE COCCEIS: in *λογικῶν* abit, quidquid obvertit clarissimus Jac. Fridr. Ludovici. Quomodo enim illa voluntas Dei nobis innotescat, ipse vir illustrissimus *Diss. I. quest. III* ostendere conatus est, adeoque manifesto distinguit voluntatem Dei, tamquam normam, et principium essendi, quod vocat, *juris naturæ, à mediis intelligendi, et probandi voluntatem Dei*, adeoque à principio cognoscendi.

§. LXVIII.

Quumque omne cognoscendi principium ita comparatum esse oporteat, ut sit VERUM, EVIDENS, atque ADEQUATUM: consequens est, 17) ut et juris naturæ principium debeat esse VERUM, ne si illud vel falsum sit, vel in nuda fictione consistat, tales etiam conclusiones ex illo eliciantur. 18) Ut idem EVIDENS esse oporteat, et 19) ita quidem, ut non modo à docto aliquo, sed et à quolibet plebejo, quippe qui æque, ac ille, ad obsequium juri naturali præstandum obstrictus est, perspicui atque intelligi possit. *) Denique 19) ut esse debeat ADEQUATUM, omniaque officia tum hominum, tum civium, non modo Christianorum, sed et à Christiana pietate alienorum, inde prono alveo fluant.

*) Quemadmodum ergo suspectæ sunt justo subtiliores existentiae DEI demonstrationes, quia illa veritas ita comparata esse dicitur, ut et plebejus quisque ad eam animo concipiendam obstrictus sit, ac proinde Apostolus eam palpando in-

veniri posse docet, quippe *μακρὰν ἀπὸ ἡμῶν ὑπέχοντο*
non lege absentem ab unoquoque nostrum: Act. XVII. 27.
 ita vix suspicione caret subtile nimis juris naturalis princi-
 pium, quum *ἀναπλογοῦνται* sint omnes, etiam indocti, et subtilio-
 ri philosophiæ non adsueti, si contra jus naturæ peccaverint.

§ LXIX.

Unde **20)** juris naturalis principium quærere non
 possumus in convenientia actionum nostrarum cum sanc-
 titate Dei: quia, si vel maxime largiamur, veram esse
 hoc prin- titate Dei: quia, si vel maxime largiamur, veram esse
 cipium hanc propositionem, ea tamen nec evidens est, nec ita
 non est comparata, ut omnia officia vel hominum, vel civium,
 in sanc- inde elici probarique possint. *)

Deiquæ
 rendum.

*) Quam obscura enim sit sanctitatis divinæ idea, sive eam
 in sensu theologico, sive in juridico, accipias: jam ostenderunt
 Sam. Pufendorff. *Specim. Controv. IV. 4.* Thomas *Fundam. jur.*
nat. et gent. I. 6. 11. seq. Et quam multa sunt officia, quorum
ἀρχήτυπον in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga be-
 nefactores, reverentia erga superiores, redditio crediti, similia.

§. LXX.

Nec magis **21)** sufficit propositio, id, *quod sua na-*
tura justum est, esse faciendum, quod sua natura injus-
 tum,

Ad §. 70.

Id quod sua natura justum. Sæpius justî, et boni factam
 hæcenus mentionem vides, quin inter ea certum statua-
 tur discrimen. Bonum autem morale, ut supra diximus
 §. 1. sumitur pro conformitate cum ordine rationis, et
 ita hic intelligendum: justum vero generatim usurpatur
 pro justo naturali, vel quicquid conforme est, commen-
 suratum, aut adæquatum legi naturali, uti normæ; et
 regulæ omnis operationis humanæ; sive actus, aut omis-
 sio ejus ita conformis evadat justitiæ naturali, universa-
 li, et legali, sive particulari. Justitia equidem alia uni-
 versalis est, quæ virtutum actus promovet, et impellit,
 qua-

tum, fugiendum. Quamvis enim jam supra à nobis concessum sit, actiones quasdam in se suaque natura bonas, vel malas, et ad illas amplectendas, has fugiendas, hominem intrinsecus obligari: (§. VIII.) falsum tamen est, actionem illam intrinsecus, et antecedenter ad legem justam esse. * §. VII.) Ut jam non dicamus, nec evidens esse hoc cognoscendi principium, nec omnia hominis, ac civis officia inde posse derivari.

Nec ipsa ad
tionum
humana
rum justitia vel
injustitia.

*) Ad actiones enim JUSTAS obligatione externa impellimur. (§. VII.) Obligatio externa consistit in entis, cujus imperium agnoscimus, quodque actiones quasdam sub comminatione poenæ prohibeat, præcipiatque, voluntate. (§. IX. 10.) Quum vero talis voluntas sit LEX; (§. IX. 11.) nulla actio justa injustaque esse potest sine lege, adeoque non datur actio, intrinsecus, et antecedenter ad legem justa, sed quia legi convenit, ideo justa habetur, quemadmodum ideo injusta est actio,

G 2

tio,

---

quatenus illis omnibus commune bonum perficitur, et integratur, quæ legalis etiam dicitur, quia dum dirigit aliarum virtutum actus in bonum commune, indolem legis exprimit, cujus est bonum commune fovere, lex enim propter communitatem, et in bonum commune tendit. Particularis alia justitia, quæ privatas respicit personas, et vel commutativa est, quæ hominem ad alterum recte riteque disponit in commerciis, et permutationibus: vel distributiva, quæ in bonorum, onerumque distributionibus versatur; et harum prima expletrix, altera attributrix infra cum Grotio ab Heineccio appellantur §. 118. Hinc Jurisprudentia naturalis ab Ethica distinguitur, quia hæc honestatem actionum humanarum curat, præscindendo à justitia, et rationem mere honesti, et decori potius quam justitiam naturalis sectatur: jurisprudentia vero naturalis in omnibus perpetuo adhæret naturali justitiæ. Werenk jus nat. p. 1. c. 1. n. 18. 75. Finetti lib 2. c. 5. Concina Diss. 2. c. 3. Dising. lib 2. c. 7. Recte itaque Heineccius justum hic, quod lege, vel jure fit, antecedens ad legem negat ullum fuisse, bonum autem extitisse ait, quia legem præiverat, uti diximus supra §. 14.

tio, quod legi refragatur, et hinc omne peccatum *ἀόμια*, seu legis transgressio, vocatur. I. Epist. Joann. III. 4.

§. LXXI.

Nemo porro 22) temere suffragabitur viris doctis, à quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, consensus pro principio juris naturalis habitus est. Nam nec *verum* est, id, in quo gentibus inter se convenit, etiam voluntati divinæ convenire: *) nec omnibus *evidens* est ille gentium consensus, quippe ex multis veterum, et recentiorum scriptorum testimoniis colligendus, nec tam *adequata* hæc videri potest propositio, ut omnia hominum civiumque officia inde pronò alveo fluant.

*) Ita jus gentium voluntarium, quod vocat, probandum jam olim censuit Cic. *Tusc. Disp. I. 13. Omni in re consensus omnium gentium lex naturæ putanda est.* Eidem principio postea permultum tribuit Grot. *de jure belli et pac. prolegom. §. XL.* ubi de modo probandi jus naturæ et gentium ex instituto disserens: *Usus sum, inquit, ad juris hujus probationem testimoniis philosophorum, historicorum, poetarum, postremo, et oratorum, non quod illis indiscrete credendum sit, (solent enim sectæ argumento causæ servire:) sed quod, ubi multi, diversis temporibus, et locis, idem pro certo adfirmant, id ad causam universalem referri debeat: quæ in nostris questionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio, ex naturæ principii procedens, aut communis aliquis consensus. Illa jus naturæ indicat: hic jus gentium.* Enimvero in multis mirum gentium pæne omnium consensum deprehendimus, quæ nemo juris naturæ, vel gentium esse dixerit, veluti in *πολυθεωσί*, idolatria, sacrificiis, latrociniiis, extra cujusque rempublicam licitis. κ. τ. λ. Deinde difficillime hic gentium consensus ostenditur, ipso fatente Grotio *I. 1. 15. Latius autem patens est jus gentium, id est, quod gentium omnium, aut multarum, voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur, extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet omnibus gentibus commune. Immo sæpe in una parte orbis terrarum est jus gentium, quod alibi non est, ut de captivitate ac pestilimino suo loco dicemus.* Quam multa ergo sunt officia, quæ ex consensu gentium demonstrari á nemine possunt?

§. LXXII.

Quemadmodum vero, qui jus naturæ vel gentium ex illa gentium consensione derivandum existimant, non modo principium minus verum, invidens ac inadæquatum adsumunt, sed et simul *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος* committunt, dum jus naturæ non ex ipsa natura, sed ex gentium traditione, derivare conantur: ita 23) iisdem vitiis laborare jus naturæ et gentium Hebræorum, quod ex præceptis Noachi vel promanare, vel probari posse existimant, jam supra, quantum satis est, ostendimus. (§. XVI.)

Nec in septem Noachi præceptis.

§. LXXIII.

Quid porro 24) dicamus de tota illa Tho. Hobbesii philosophia, quam tum in libello de cive, tum in Leviathane, quem vocat, proposuit? Dum enim vir ille doctus in statu naturali jus omnium in omnes esse docuit, nec *veram* proposuit propositionem, nec *evidentem*, nec *adæquatam*, quum officia erga Deum, et seipsum inde deduci nullo modo possint. Immo hoc ipso, dum se jus naturæ hoc modo explicaturum promittit, illud plane sustulit evertitque, ceu ostendit celeb. Henr. Coccei. *Diss. de jur. omn. in omnes*. Ex quo simul patet, 25) quid statuendum sit de altero principio, quærendam esse pacem externam, si haberi possit, sin id minus fieri possit, belli circumspicienda esse auxilia. Nam et hic, veluti sub sipario, latitare Hobbesium, nemo non intelligit. *)

Nec in jure omnium in omnia, vel studio pacis externæ.

*) In primis vel maxime invidens est hoc principium. Quid enim sibi vult illa limitatio: *Si haberi possit*? Quam facile ea, quocumque modo explicata, abutentur homines litigiosi, seque pace, invito altero, frui non potuisse conquerentur? exemplo lupi; qui sibi turbatam ab agno aquam, causabatur. Phædr. *Fab. I. 1*. Vere nescio quis cecinit:

Sic nocet innocuo nocuus, causamque nocendi

Invenit. Heu regnant qualibet arte lupi.

Observavit hoc illius principii vitium jam celeberrimus Thomas. in *Fundam. jur. nat. et gent. I. 6. 13*.

§. LXXIV.

§. LXXIV.

Nec in statu integritatis. Magna *veritatis* pietatisque specie blanditur 26) principium VAL. ALBERTI, theologi et philosophi Lipsiensis de statu integritatis: quamvis ne id quidem *verum* esse, jam alii ostenderint. Pufend. *Specim. controv. IV.* 12. et Thomas. *Jurisp. divin. IV.* 40. *seq.* sed si vel maxime largiamur, vere juris naturæ esse quæ statui illi primævæ integritatis conveniunt: quam *inevidens* non modo paganis, sed et ipsis Christianis, hoc sit principium, nemo non intelligit. Denique quum ex illo principio explicari nequeat, quæ sint jura civitatis, belli, contractuum, similiaque plurima, quibus fortassis in statu illo felicissimo vix locus fuisset: quis *adæquatam* esse hoc principium dixerit? *)

*) Quam pauca enim sint, quæ sacræ litteræ de imagine Dei statuque integritatis inculcant, res ipsa docet. De iis quoque, quæ nobis de eo statu revelata sunt, ipsi Christiani, ex quo in sectas discesserunt, quam maxime inter se dissentiunt. Quid dicamus de Judæis? quid de paganis ipsis priscis ac hodiernis? Servarunt illi fabulam de sæculo aureo, quam quidam ex traditione de statu paradisiaco natam existimant. Hi aliis commentis, quæ doctrinæ Christianæ de imagine Dei quodammodo similia sunt, delectantur, de quibus erudite suo more disserit Petr. Dan. Huet. *Quæst. Alnetan. II.* 11. p. 172. Sed quum hæc omnia non parum inter se discrepent: sane nec Christianus Judæo, vel pagano, nec hi Christiano ulli persuadebunt, esse hoc vel illud juris naturæ, quod ipsi ex traditionibus, vel revelationibus suis de statu integritatis, vel paradisiaco derivarunt. Opus ergo est principio Christianis cum Judæis, et paganis communi, quod non aliud profecto esse potest, quam qua omnes mortales præditos esse novimus, recta ratio,

§. LXXV.

Nec in socialitate. Mirifice non modo GROTIUS et PUFENDORFFIUS, sed et veteribus plerisque, *) placuit principium socialitatis. Nec negari potest, quod infra ex instituto demonstrabimus, homines jam ita esse comparatos, ut eos vivere oporteat socialiter. At 27) falsum tamen est

est, esse hoc totius juris naturæ principium, *verum evidens* atque *adæquatum*. Qua in re demonstranda quum otium nobis jam fecerit vir illustrissimus atque excellentissimus SAM. DE COCCEIIS *de princ. jur. nat. diss. I. quest. II. §. XI. seq.* id unum addimus, officia erga Deum, et nos ipsos pleræque locum esse habitura, si vel maxime homo solus, et extra omnem societatem humanam, in hoc terrarum orbe viveret.

*) Societatis custodiam, tamquam verum justitiæ fontem, jurisque naturalis principium jam olim laudarunt Cicero *de Legib. I. 5. de Offic. I. 16. seq.* Seneca *de Benefic. IV. 18.* Jambl. *in Protrep. Cap. XX.* et alii, quorum testimonia accumulavit Pufend. *de jur. nat. et gent. II. 3. 15.* et Io. Henr. Boecler. *in Grot. prolegom. pag. 48. seq.* Quamvis vero in hoc principium et olim, et nostra memoria plures consenserint; inter eos tamen parum convenire animadvertimus de ratione, cur ad societatis custodiam obstricti sint homines natura duce ad illam ferri, aliis jussu Dei. O. M. illam colendam esse, aliis denique ipsam necessitatem homines ad vitam socialem compellere statuentibus.

§. LXXVI.

Sunt et alia, quæ alii jactant, juris naturalis principia veluti 28) ordo naturalis, quem creator in condendo hoc terrarum orbe intendit, 29) utilitas humani generis, 30) theocratia moralis, et similia. * Sed ne illa quidem vel evidentiâ, vel adæquata esse, inter omnes constat. Quin in his quedam, non nisi adhibita cautione, tamquam vera admitti posse, nemo temere negaverit.

Nec in ordine naturæ, similibusque hypothesis.

*) Ordinem illum naturæ post Sfort. Pallavicinum verum ac genuinum juris naturalis principium, esse docuit Henr. Bodin. *in Diss. de jure munli*, edita primum Rinthel. anno MDCXC. recusa Halæ MDCXCVIII. sed ex instituto refutata à cel. Thomasio *de fundam. definiendi caus. mat. hact. recep. insufficient.* §. XVIII. seq. Utilitatem humani generis pro juris naturæ principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitiuss, tum omnes, qui cum laudatissimo Thomasio commendarunt propositionem fundamentalem: *Facienda esse omnia, quæ vitam hominis reddant, et maxime diuturnam, et felicissimam, et evitanda ea, quæ vitam reddant infelicem, et mortem acce-*

le-

lerent. Thomas *Fund. jur. nat. et gent. l. 6. 21.* Theocratiam quendam moralem singulari disertatione, Ultraii. MDCXCVII. edita, pro fundamento juris naturæ habuit Jo. Shute, Anglus, ex qua dissertatione, satis ingeniosa, quædam excerpfit illustrissimus SAM. DE COCCEI. *de princip. jur. nat. et gent. diss. I. quest. III. §. VIII.*

§. LXXVII.

Dei voluntas feliciter nos intendit. Ut ergo, quid nobis rem omnem paulo accuratius expendentibus, in mentem venerit, perspicue ostendamus: primo omnium observamus, 31) Deum, tamquam ens infinitæ sapientiæ ac bonitatis, nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices sint ac beatissimi. Quum enim ipse tamquam ens perfectissimum nulla re indigeat: homines, qui soli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces sunt, non suæ felicitatis causa condidit, sed, ut eos veræ felicitatis participes redderet. *)

*) Non quidem excludimus finem primum, gloriam ipsius creatoris, suarumque perfectionum, quæ ex tot rebus quam sapientissime conditis clarissime elucet, manifestationem. Sed iste quidem finis est generalis, et ad totum hoc universum pertinet. Cel. Wolff. *von den Absichten der Dinge, Cap. I. §. II. Cap. II. §. I.* Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus essentialibus, quas ei dedit, est judicandum. Quemadmodum ergo *intellectum* accepit, ut Deum, naturam, omneque verum bonum cognosceret, *voluntatem*, ut Deo veroque bono frueretur, *corpus*, ut varias actiones quæ ad acquirendam conservandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifesto patet, hominem ideo condidisse Deum, ut veram cum eo felicitatem communicaret.

§. LXXVIII.

Ad eam que nos naturali obligat. Quum ergo hæc Dei voluntas sit, ut homines quos condidit, vere felices ac beatissimi sint, (§. LXXVII.) voluntas vero Dei sit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons juris naturæ ac justitiæ: (§. LXII.) consequens est, 32) ut quum humani legislatores, tamquam variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus suam, quam civium suorum, utilitatem ob oculos habeant: Deus contra leges naturæ hominum causa condi-

diderit, nec 33) iis quidquam intenderit aliud, quam ut homines vera felicitate perfruerentur.*)

*) Non vero ideo cum Carneade aliisque (§. LXXVI.) *solam utilitatem justı prope matrem, et æqui esse* contendimus. Ita enim jus naturæ, ex sola utilitate natum, non esset obligatorium, quippe cui unusquisque, vel saltim totum humanum genus, jure renunciaret, ceu præclare docuit vir laudatissimus, Sam. de Cocceis *diss. I. quest. II. §. IX. seq.* Sed quidquid veræ nostræ felicitatis causa secundum jus naturæ agimus, id omne agimus volente ac jubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, sed et externa, ac proinde tantum abest, ut renunciare quisquam suæ utilitati possit, ut potius non minus penam mereatur, qui legem suo bono conditam violat, quam qui in republica contra legem omnium singulorumque civium bono latam, vel in ejus fraudem aliquid facit.

§. LXXIX.

Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque consequendam jus naturæ comparatum est, (§. LXXVIII.) vera vero felicitas in fruitione boni, et malique absentia consistit: (*Element. philos. moral. (§. CXXXVIII.)* consequens est, 34) ut et lege naturæ id intendat summum numen, ut vero bono perfruamur, per malumque evitemus. Quandoquidem vero bono perfrui non possumus, nisi per AMOREM: (*Philosoph. moral. (§. CXCVII.)* inde porro inferimus, 35) *Deum nos obligare ad AMOREM*, eumque 36.) et principium juris naturæ, et 37) ejusdem veluti compendium esse.*

Illa felicitas in fruitione boni et malique absentia consistit: (Element. philos. moral. (§. CXXXVIII.) consequens est, 34) ut et lege naturæ id intendat summum numen, ut vero bono perfruamur, per malumque evitemus. Quandoquidem vero bono perfrui non possumus, nisi per AMOREM: (Philosoph. moral. (§. CXCVII.) inde porro inferimus, 35) Deum nos obligare ad AMOREM, eumque 36.) et principium juris naturæ, et 37) ejusdem veluti compendium esse.*

H

* N. est amor.

Ad §. 79.

Deum nos obligare ad amorem, eumque, et principium juris naturæ. Nimis genericum esse etiam hoc juris principium, cum amor bonus, et malus esse possit, et aliis præterea vitiis laborare ostendimus infra not. ad §. 94. nec ullatenus probari posse, nisi sub triplici relatione erga Deum, erga alios, et erga se, uti amoris officia postea dividit Heineccius. §. 90.

En

*) En mirificum legis divinæ revelatæ ac naturalis contentum. §. XVI. 29.) Illius summam servator his paucis comprehendit. *Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente, et cogitatione tua: et proximum tuum sicut teipsum: Matth. XXII. 37. Luc. X. 27.* additque *ἐν ταύταις δύοις ἐντολαῖς ὁλος ὁ νόμος κρημαται. Ab istis duobus præceptis tota lex pendet.* Quemadmodum, et Apostoli amorem alibi vocant *ἀναγκαζαίωσιν τὸ νόμος, summam legis*, nec non *πληρωμα νόμος, legis impletionem, Rom. XIII. 9. 10.* alibi *σύνδεσμον πῶς τελειότητος, vinculum perfectionis, Col. III. 14.* alibi *τὸ τέλος τῆς παραγγελίας, finem præcepti. 1. Tim. I. 5.* Idem ergo vera ratio docet, non aliud inculcans juris naturæ principium, quam amorem, quippe quo solo medio felicitate seu vero bono, quod Deus lege sua intendit, perfruihur. Unde et Leibnit. *præf. Tom. I. Cod. jur. gent. dipl. præmissa P. X. si numeres*, justitiam caritatis sapientis definit.

§. LXXX.

Amor nobis est appetitio boni, cum percepta ex ejus perfectione et felicitate delectatione conjuncta: ODIIUM aversatio mali, cum percepta ex ejus infelicitate voluptate conjuncta. Itaque, 38) quod amamus, ex ejus præstantia et felicitate voluptatem capimus, eamque, quantum in nobis est, amplificare vel conservare connitimur. 39) Quod contra odio prosequimur, id infelicissimum potius quam felix ac beatum, esse cupimus.

Quid amor et odium?

§. LXXXI.

Quum ergo quod amamus, ex ejus præstantia felicitateque voluptatem capiamus: (§. LXXX.) 38) per se patet, 40) amantem nihil ægre facere velle ei, quod amat: immo potius 41) dolorem inde concipere, si quis alius tale quid audeat. Quia enim qui ægre alicui facit, vel id fieri æquo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit; voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem est, ac odisse, (§. LXXX.) denique simul amare, simul odisse, contradictionem involvunt, adeoque una consistere non possunt: (*Elem. phil. rat. §. LXXI.*) consequens est, ut et consistere non possint amare aliquid, et eidem ægre facere, vel ut id fiat æquo animo pati.

Amor alteri ægre non facit.

§. LXXXII.

§. LXXXII.

Ægre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura est, reddit, faciendū: vel felicitatem, quam jam habet, eidem intervertendo. Jam quum facientes aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura est, sit LÆDERE; intervertere alteri aliquid, quod jam sibi juste adquisivit, et ad ejus felicitatem pertinet, SUUM ALICUI AUFERRE vel DENEGARE: sequitur, 42) ut is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum lædit, quodque ejus est, aufert, intervertit, ac denegat; 43) ut contra infimus sit amoris gradus neminem lædere, et suum cuique vel tribuere, quod debetur, vel quod jam habet, relinquere: quem*) amoris gradum nos quidem vocamus AMOREM JUSTITIÆ.

Inde a-
moris
primus
gradus,
quem
justitiæ
amorem
voca-
mus.

*) Animadvertit hoc Seneca dum *Epist. XCV.* ait: *Quantulum est, ei NON NOCERE cui debeas prodesse?* Qui alteri non nocet, tantum non sceleratus est, nondum autem eo justitiæ generi legi amoris satisfacit, quæ, ut et proximus aliis, jubet, adeoque de virtute gloriari non potest. Unde et illustris Leibnit. in *præf. Cod. jur. gent. diplom. p. VII.* tres statuit juris naturæ gradus: *jus strictum*, quod neminem lædere, *æquitatem*, vel *charitatem*, quæ suum cuique tribuere, et *pietatem*, quæ omnem honestatem servare jubeat. At in gradu secundo ab eo discessionem facimus, quia et is suum cuique tribuit, quæ alteri, quod jure stricto debetur, tribuit, adeoque illud *suum cuique tribuere* non ad solam justitiam distributivam referendum videtur.

§. LXXXIII.

Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. LXXX.) consequitur, 44) ut ei, quem amat, et illud libenter tribuat, quod jure stricto non debet, et tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertit, iisque multo sublimior sit amoris gradus, quem nos AMOREM HUMANITATIS et BENEFICENTIÆ appellamus. *) Quum vero facultatem discernendi ea, quæ ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, SAPIENTIAM vocemus; facile patet, 45) hunc amorem huma-

A quo
differta-
liter
gradus,
quem a-
morem
humani-
tatis et
benefi-

centiæ
voca-
mus.

nitatis ac beneficentiæ directricem veluti habere debere sapientiam.

*) Et ita quidem differunt HUMANITAS et BENEFICENTIA, quod ex illa aliquid sine detrimento nostro tribuamus alteri, quod ei profuturum animadvertimus; hæc nos subigat, ut ne nostris quidem rebus parcamus, ut utilitatem adferamus alteri, adeoque et cum detrimento nostro alteri prodesse studeamus. De priori Cicero *de Offic. I. 16. Omnia communia hominum videntur ea, quæ sunt generis ejus, quod, ab Ennio positum in una re, transferri in multas potest:*

Homo, qui erranti comiter monstrat viam,

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit:

Nihilominus ipsi luceat, quum illi accenderit.

Una ex re satis præcipit, ut quidquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia: pati ab igne ignem capere, si qui velit: consilium fidele deliberanti dare, quæ sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta. De posteriore Seneca totum librum composuit, quem de beneficiis inscripsit.

§. LXXXIV.

Ceterum quum, qui AMOREM JUSTITIÆ alteri negat, sit sceleratus, contra, qui negat AMOREM HUMANITATIS, et BENEFICENTIÆ tantum virtutes non præstet, (§. LXXXII. *) ad virtutem vero cogi nemo possit: quum

Utriusque amoris differentia ratio ne obligationis

contra scelera pœnis coerceri omnino oporteat: (§. IX.) facile patet, 46) ad AMOREM JUSTITIÆ homines cogi posse, non autem 47) ad AMOREM HUMANITATIS ac BENEFICENTIÆ. Quandoquidem verò obligatio, cum coactione conjuncta, PERFECTA; coactionis expers IMPERFECTA vocetur: (§. IX.) merito inde colligās, 48) ad amorem justitiæ perfecte; ad amorem humanitatis et beneficentiæ imperfecte tantum nos esse obligatos.

*) Qui obligationi perfectæ satisfaciunt, ad legem boni esse dicuntur Senecæ. Id vero exiguum quid esse docet: alibi; à sapiente vero multo plus exigi, nempe ut amorem beneficentiæ ostendat, etiam ubi sese nihil jure stricto debere noverit. *Multa, inquit, legem non habent, nec actionem, ad quæ consuetudo vitæ humane, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex jubet amicorum secreta non eloqui: nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos, quod alicui promissimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermone-*

nem.

nem non continuerit, et fidem datam, nec servatam, indignabor.
Sen. de benef. V. 21.

§. LXXXV.

Quum porro AMOR semper adpetat bonum, (§. LXXX.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel sit ens *perfectius*, vel *nobis æquale*, vel denique *inferius* ac minus præstans: primi generis amorem DEVOTIONIS, vel OBEDIENTIÆ, secundi AMICITIÆ, tertii BENEVOLENTIÆ vocamus. (*Elem. phil. mor. §. CC.*)

Amor quomodo ratio ne objecti differat?

§. LXXXVI.

Amor DEVOTIONIS, vel OBEDIENTIÆ est amor entis præstantioris perfectiorisque, cujus præstantia ac felicitate ita delectamur, ut illud ideo omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor AMICITIÆ amor entis nobis æqualis, cujus felicitate æque ac nostra delectamur. Amor denique BENEVOLENTIÆ amor entis inferioris atque imperfectioris, cujus felicitate ita delectamur, ut illam servare, et quantum in ens istud cadit, amplificare studeamus.)

Quid amor devotionis vel obedientiæ, amicitiae et benevolentiae?

§. LXXXVII.

Ex quibus definitionibus colligimus, 49) non posse nos aliquid amore devotionis vel obedientiæ prosequi, nisi cujus de majore perfectione et superioritate convicti sumus. 50.) Nec amorem hunc locum habiturum, nisi ens, quod illo amplectimur, ita comparatum sit, ut amari à nobis velit. 51) Eum amorem semper cum ea veneratione atque obedientia, quæ ente illo ejusque perfectionibus digna sit, conjunctum esse debere. *)

Amoris devotionis et obedientiæ incholes.

*) Est enim VENERATIO vel HONOR justa perfectionum, quæ alteri insunt, æstimatio; OBEDIENTIA, proclivitas meritis ad ea omnia, quæ alter tamquam superior à nobis jure exigere potest, facienda, et quæ fieri vetat, omittenda. Quum ergo et perfectionum, et superioritatis gradus quamplurimi sint; etiam venerationis atque obedientiæ totidem gradus esse,

se,

se, et, quo major est entis perfectio ac sublimitas, eo majorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

§. LXXXVIII.

Itemque Præterea inde patet, 52) amorem amicitiae ex æqualitate nasci. Æqualitas est vel NATURÆ, vel PERFECTIO-
 amoris-amicitiae. NUM. Hinc, illa quidem posita, 53) æqualia etiam amoris officia debentur: ac proinde 54) inter omnes natura æquales obtinere debent regulæ incomparabiles, *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*: nec non 55) *Quod vis tibi ab alio fieri, id alii feceris*, *Matth. VII. 12. Luc. VI. 31. Tob. IV. 16.* quorum prior amoris justitiæ, posterior humanitatis ac beneficentiæ verum, ac genuinum fundamentum est. Quia tamen, si vel maxime æqualis subjecti amantis, et amati natura sit, alterutrum tamen vel perfectius, vel imperfectius esse solet: 56) fieri potest, ut hominem, tamquam nobis natura æqualem, amore amicitiae, simulque, tamquam perfectiorem imperfectioremve, amore vel devotionis et obedientiæ, vel benevolentiae prosequi teneamur. *)

*) Sic quamvis princeps, tamquam superior, venerationem atque obedientiam à nobis jure exigit: id tamen non prohibet, quo minus nobis officia, quæ ex æqualitate naturæ promanant, debeat, e. g. ut ne quem nostrum injuria occidat, nec illi damnum det injuria, nec contumelia nihil tale meritum adficiat, denique ut id præstet, quod in Trajano laudat Plin. *Pa-neg. Cap. II. ut non minus hominem se, quam hominibus præesse, meminerit.*

§. LXXXIX.

Necnon Denique quum amor benevolentiae entis imperfectio-
 amoris-amicitiae. ris felicitatem, quanta in illud cadit, servare atque benevo-
 lentiae. amplificare studeat: (§. LXXXVI.) consequens est, 57) ut nec ens inferius, illumve, cui in illud jus est, lædere, aut jus ei denegare debeamus, 58) Ut illi benefacere teneamur, sed adhibita prudentia: adeoque 59) profusio, et quidquid potius, quam liberalitas et beneficentia, existimanda sit, cui ratio non constat.

§. XC.

§. XC

Jam si entia, quæ nos circumstant, omnia paullo accuratius consideremus: non nisi tria reperimus, quibus amoris quædam officia præstare possimus, DEUM, rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis sane sumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis natura æquales esse, animadvertimus. Quod enim ad spiritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio sola non ita perspectam habet, ut iis certa à nobis officia deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla est juris communio, *) adeoque ipsis nihil officii; sed Deo tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo creatis perverse utamur. Pufend. *de jur. nat. et gen.* IV. 3. 6.

Quot
sint hu-
jus amo-
ris ob-
jectat?

*) Illam enim juris communionem, ceu infra patebit, ex pacto esse oporteret. At obligationis ex pacto tum activæ, tum passivæ, bruta prorsus incapacia sunt. Nec suffragari possumus Pythagoreis, et Porphyrio in libris *περί ἀποχῆς*, qui non solum sensum et memoriam, sed et mentem ratione præditam brutis tribuebant. Quatenus tamen homines adfectum quemdam in brutis animadvertunt, eatenus illis amorem quemdam benevolentiam reddunt, ut nec facultate sua in illis occidendis abutantur, et commodiore eorum vita delectentur, ceu exemplo catellorum domesticorumprehendimus. Eleganter Plutarch. in *Catone major.* p. 339. *καίτοι χρυσίτουλα τῆς διναιούνης πλατύτερον τίπον δέσμων ἐπιλαμβάνουσαν. Νίμα μὲν γὰρ καὶ τῷ διναιῷ πρὸς ἀνθρώπου μόνον χρῆσθαι πέφυκαμιν ἐπὶ τῆς ὑπερβολῆς δὲ καὶ χάριτας, ἔτιν δτι, καὶ μέχρι τῶν ἀλλῶν ζώων. ὡσπερ γὰρ ἐν αὐγῆς πλοσίας ἀπερρῆ τῆς ἡμετέρας, καὶ γὰρ ἰσπαν ἀπειρηότου ὑπὸ πύκ, τροφαί, καὶ κυνῶν ἐν συνουσίαις μόνον, ἀλλὰ καὶ γυρονομίαι τῷ χρυσίῳ προσκινύουσιν. Atqui benignitati videmus, quam justitiæ, latiore patere campum. Lege enim et justitia uti erga solos homines valemus: beneficentiam et merita porrigimus nonnumquam, et ad bruta animantia, quippe emanante, velut ex largo fonte, mansuetudine. Pertinent namque, equorum labore confectorum alimenta, et canum non incunabula modo, sed et senectutis cura ad mitem hominem.*

§. XCI.

Axioma primum de amore erga Deum.

Quum vero DEUM optimum maximum aliter concipere non possimus, quam tamquam ens perfectissimum, à quo omnis nostra pendet, et existentia et conservatio, cujusque de perfectione et superioritate, immo et de voluntate, ut à nobis ametur, convicti sumus: (§. LXXXVII. (sequitur 60) ut ei debeamus amorem DEVOTIONIS et OBEDIENTIÆ: qui quum dignus ente perfectissimo esse debeat, 61) primum se nobis sua sponte offert axioma, DEUS, TAMQUAM ENS PERFECTISSIMUM, ET A QUO TOTI PENDEMUS, OMNIBUS ANIMI VIRIBUS *) COLENDUS, EIQUE PERFECTISSIMUM AC INTERNUM QUOQUE OBSEQUIUM PRÆSTANDUM EST.

*) Quum enim venerationem, qua ens superius prosequimur, dignam illo esse oporteat: (§. LXXXVII.) non possumus non colligere, enti perfectissimo deberi venerationem summam. Quumque Deus non modo actiones externas, sed et ipsum animum nostrum, perspectissimum habeat: ei nos non externa tantum venerationis signa, verum etiam animum venerandum, præstare debere, satis patet. Et hic quidem est cultus ille vel amor, quem sacræ litteræ exigunt, *ἐν ὅλῳ τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῳ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῳ τῇ διακρίσει ἡμῶν*, ex toto corde nostro, ex tota anima nostra, et ex tota mente nostra, *Matth. XXII. 37.* vel quod *Luc. X. XXVII.* additur, *ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ἡμῶν*, ex omnibus viribus nostris.

§. XCII.

Axioma secundum de amore erga nos ipsos.
 NOSTRUM IPSORUM amor non potest aliter esse comparatus, quam ut perfectione ac felicitate nostra delectemur. (§. LXXX.) Hinc ergo 62) ad perfectionem felicitatemque consequendam, et pro virili conservandam amplificandamque, obligamur. At quum quo ens est perfectius, eo majorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. LXXXVII. *) 63) cavendum est, ne nos ipsos magis, quam Deum, amemus, atque ita in pravam degeneret amor iste nostri immodicus. Ex quo 64) alterum fluit axioma: HOMO NIHIL EORUM, QUÆ AD PERFECTIONEM FELICITATEMQUE ADSEQUENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQUE PERTINENT, PRÆTERMITTERE TENETUR, *) DUM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.

*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. LXXIX.) adeoque ad felicitatem adipiscendam, conservandam amplicandamque. Quum vero aliquando plura ei bona represententur, quorum unum altero præstantius est, (*Elem. phil. mor. §. CXLIX. seq.*) bonumque minus, quod nos fruitione majoris boni privat, pro malo habendum sit: (*Ibid. §. CLII. 12.*) nemo non videt, Deum nos obligasse ad id, quod ex bonis pluribus sit optimum, eligendum.

§. XCIII.

Quandoquidem porro homines omnes nobis natura æquales sunt, illa vero naturæ æqualitas æqualia etiam amoris officia exigit: (§. LXXXVIII. 53.) consequens est, 65) ut alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam nostra, delectari, adeoque 66) eum perinde, ac nos ipsos, 67) nos ipsos vero non minus, quam proximum amare teneamur. Unde 68) tertium axioma: **HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI FIERI NON VULT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA, QUÆ SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT.**

Axioma
tertium
de amo
re erga
alios.

§. XCIV.

Ceterum genuinum hoc esse juris naturalis principium,

I

pium,

Ad §. 94.

Ceterum genuinum hoc esse juris naturalis principium.
Rectius fecisset Heineccius si pro amore generali, sub triplici insuper amore, sive relatione ad Deum, erga alios, et erga se ipsum, fundamenta juris posuisset. Amor enim generalis nimium late patet, bonus, et malus esse potest; vacillat insuper ratiocinium Heineccii, nam si ad amorem obligamur, qui bono frui nisi per amorem nequimus, similiter sumi poterat: Deus nos obligat ad parandum nobis congruum victum labore; at laborare non possumus sine manibus; igitur Deus nos obligat ad habendas

pium, comparatis, quæ supra præmisimus, principii cognoscendi requisitis, facile præstabimus. Nihil enim illo potest esse *verius*, quam ex ipsa voluntatis divinæ, naturæque humanæ indole fluat, et, quo ego magnopere delector, in ipsis sacris litteris præsidium reperiat. Nihil *evidentius*, quum omnes, quæ illud ingrediuntur, notiones ita sint comparatæ, ut ex sola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo et à pagano, cognosci facillime possint. Nihil denique magis *adequatum*, quum reipsa nos paullo post demonstraturos putemus, nullum esse vel hominis, vel civis, officium, quod non ex his principiiis, tamquam ex uberrimo limpidoque fonte, promanet.

CAPUT IV.

De Applicatione hujus normæ ad actiones, et emergente inde harum differentia.

§. XCV.

Visa jam actionum humanarum liberarum indole, *Conne-* *xio.* *sa* itidem norma, ad quam illæ exigendæ sint: proximum est, ut de *ADELICATIONE HUIUS NORMÆ AD ACTIONES* humanas, et liberæ quædam adjiciamus. *Adli-* *ca-*

---

das manus, et aliis præterea vitiis laborat hoc genuinum juris principium, ut evincit Joann. Franc. Finetti de princ. jur. nat. lib. 7. c. 7. Deinde necesse omnino non est, immo parum expedit, unum in hac disciplina statuere officiorum omnium fontem, quia illud in scientiis maximi momenti est, ut omnia earum effata certo, evidenterque demonstrantur, sive id uno veluti filo deductis rationibus fiat, sive à diversis principiiis, modo indubia, et certa sint, apteque ex iis naturalia hominum officia erui, ac definiri queant, uti in aliis disciplinis usu evenit. Interim tamen à plerisque probatur ratio perscrutandi naturæ leges ex hoc tripliciter amore vultu Almicini cap. 3. fin. Concina Diss. 2. c. 13. n. 10. ubi ita præcepta naturalia disperitur, et Finetti hinc inde

catio legis ad factum dicitur IMPUTATIO, ac proinde de imputatione potissimum hoc capite erit disserendum.

§. XCVI.

Quum ergo IMPUTATIO sit adplicatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri possit, quam lege et facto, id est, duabus propositionibus, per syllogismum, inter se et cum tertia comparatis: consequens est, 1) UT IMPUTATIO sit syllogismus vel ratiocinatio, cujus majorem propositionem LEX; minorem ACTIO; conclusionem SENTENTIA absolvit.*)

Imputatio fit per comparationem legis et facti adeoque per ratiocinationem.

I 2

*) IMPUTARE proprie est aliquid in alterius rationes, vel expensi tabulas referre. Sen. *Epist. VIII. Hoc non imputo in solutum de tuo tibi.* Quemadmodum ergo hoc fit comparatis inter se acceptis, et in rem alicujus expensis: ita postea commodissimum visum est hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quæ itidem fit, instituta hujusmodi comparatione. Sic quum apud Livium l. 26. sororem occidisset Horatius, et quæstio oriretur, an lex de perduellione, ut ejus rei colligatis manibus velatoque capite vel intra pomerium vel extra pomerium verberati, ex arbore infelici suspenderentur, ad atrocium illud ferocis juvenis factum sit adplicanda? Duumviri judicandæ perduellioni à Tullio Hostilio rege constituti, legem illam ad factum Horatii pertinere judicabant. Unde alter ex his: *P. Horati, inquit, tibi perduellionem judico. I, lictor, colligatis manus.* Provocante vero Horatio, ejusque patrocinium ipso patre suscipiente, populus reum absolvit. Duumviri itaque ita ratiocinabantur: *Qui hominem sciens, dolo malo obruncat, is, tamquam perduellis, colligatis manibus, velatoque capite verberandus, et ex arbore infelice suspendendus est.* En LEGEM! *P. Horatius, sororem gladio transfigens, hominem sciens, dolo malo obruncavit.* En FACTUM! *Est ergo tamquam perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, et ex arbore infelice suspendendus.* En SENTENTIAM! At aliter rationes subducebat populus. Is enim, quum sororem illam, Curiatii sponsi cædem flebiliter lugentem, hostilem animum erga patriam ostendisse existimaret: absolvens Horatium ita ratiocinabatur: *Qui hostem patriæ occidit, ab eo, tamquam à perduelle, non est sumendum supplicium.* En LEGEM! *P. Horatius sororem occidens, hostem patriæ occidit.* En FACTUM! *ab eo ergo, tamquam à perduelle supplicium non est sumendum.* En SENTENTIAM, et ea quidem absolutioriam!

Duum-

Daumviri ergo factum illud *imputabant* P. Horatio ; populus non *imputabat*.

§. XCVII.

Quomodo differat à conscientia? Quandoquidem vero idem supra de CONSCIENTIA hominis observavimus, (§. XXXIV.) nec tamen hæc eadem cum IMPUTATIONE est: 2) merito notamus discrimen, quod inter CONSCIENTIAM et IMPUTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa est ratiocinatio de justitia vel injustitia actionum *proprium*: ita hæc de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore casu 3) ipse sibi quisque judex est ; posteriore alius de actionibus nostris judicat, easque cum lege contendit. *)

*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, ut de aliorum actionibus judicent, et ea tamen sit naturæ humanæ labes, ut plerique sibi facile ignoscant, nec de exploranda propria conscientia admodum laborent, de aliorum vero nævis etiam levissimis illico urnam moveant: non mirum est, istud tamquam iniquum et improbum reprehendi non modo à Servatore, *Matth. VII. 1. Luc. VI. 37.* ejusque Apostolo, *Rom. II. 1. XIV. 4. 1. Cor. IV. 5.* verum etiam ab ipsis scriptoribus profanis, qui solam rectam rationem ducem sequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini post tergum; altera, alienis gravis, ante pectus suspensa sit, cui hanc interpretationem subjunxit Phædrus *Fab. IV. 9. v. 4.*

Hac re videre nostra mala non possumus:

Alii simul delinquant, censores sumus.

Similia veterum loca quamplurima Isaac. Casaub. *ad Pers.* p. 340. et viri docti ad Phædri illam fabellam collegerunt, quorum scrinia explare nolumus.

§. XCVIII.

Imputatur à aliis. Quemadmodum vero quælibet legis ad factum alienum applicatio IMPUTATIONIS nomine venit: (§. XCVII.) foro vel ita 4) perinde est, sive actio nostra cum lege divina, divino, sive cum humana comparetur, itemque 5) sive ipse vel homo, sive homines, quorum ad officium id pertinet, legem facto adplicant. Priorem imputationem vocabulo,

mo-

moralistis recepto, VOCAMUS IMPUTATIONEM IN FORO DIVINO, posteriorem IMPUTATIONEM IN FORO HUMANO. Inter utramque vero 6) permagnum illud discrimen intercedit, quod quum in hoc cogitationis pœnam nemo patiatur, l. 18. *D. de pœn.* Deus tamquam ens omniscium, et quod obsequium etiam internum jure suo exigit, (§. XCI.) et cogitationes legi adversas homini jure imputet. *)

*) Viderunt hoc et veteres philosophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, sed et cujusvis cogitationes perspicere docebant, veluti Thales Milesius, Socrates, Platonici, Pythagoræi, et quicumque paullo sublimius de Deo philosophabantur. Eorum testimonia collegit. Huet. in *Quest. Alnetan. II. 2. 16. p. 111. seq.* Hinc facile patet, quam ipsi rectæ rationi consentanea sit interpretatio legis Mosaicæ, quam dedit Servator noster. *Matth. V. 22. 28.*

§. XCIX.

Quum porro lex', quæ factis hominum adplicatur, Et tunc vel sub comminatione pœnæ, vel proposito præmio, ali- declaratur, quid præcipiat vel prohibeat: (§. LXIV.) inde merito colli- tur, ho- gimus, 7) IMPUTARE idem esse, ac declarare effectum, minem, quem lex actioni adsignat, huic actioni competere. Effec- vel præ- tus vero ille vocatur MERITUM et PœNA quidem, si effec- mium, tus ille actioni à lege propositus malus; PRÆMIUM, si bo- vel pœ- nus sit. *) nam me- ruisse.

*) Præmia vero cum non debeat legislator, facile patet, actiones etiam justas in se non esse meritorias. Et huc pertinet insignis Christi sententia: *Omnia si feceritis, dicite: servi inutiles sumus, quia quod facere debuimus, fecimus. Luc. XVII. 10.* Si tamen præmia promittit legislator, quod fecit Deus, dum leges naturæ non sui, sed hominum causa, præscripserit, eosque quam felicissimos esse voluit: (§. LXXVIII. 32. 33.) tunc quidem meritum dici possunt præmia ratione imputationis, non ratione legislatoris, qui ex mera gratia illa proposuit.

§. C.

Itaque IMPUTATIO est ratiocinatio, qua factum alienum omnesque ejus circumstantiæ cum lege sive divina, sive humana, comparantur, actionemque illam effectum, à lege propositum, sive bonum, sive malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8) non posse ad liquidum perducì, sitne actio aliqua imputanda, nec ne, nisi et LEGEM, et ipsius FACTI CIRCUMSTANTIAS omnes, perspectas habeamus, adeoque 9) unam sæpe *αξιότιμον* totam rem mutare.

Definitio imputationis, de eaque axiomata.

§. CI.

Quum ergo LEGEM perspectam esse oporteat ei, qui de actionum imputatione recte judicare vel ratiocinari cupit: (§. C. 8.) consequens est, 10) ut et certum eum esse oporteat, legem aliquam extare, et 11) totam illam legem recte intelligere, adeoque 12) si verbis brevioribus, vel obscurioribus concepta sit, *) eam rite INTERPRETARI, id est, mentem legislatoris ex ejus verbis aliisque signis distincte repræsentare debeat.

Ea supponit notitiam et interpretationem legis.

*) Itaque interpretatio ad jus naturæ proprie non pertinet, sed ad leges positivas, sive divinas, sive humanas. Quum enim interpretatio juridica sit distincta mentis legislatoris ex ejus verbis aliisque signis repræsentatio, (§. CI. 12.) jus naturæ vero non verbis conceptum, sed per ipsam rectam rationem promulgatum sit: (§. XI. 16.) sequitur sane, ut ex verbis aliisque signis mens summi legislatoris erui non possit, adeoque nec interpretationem illud jus admittat. Ipsa se sine interprete satis intelligit recta ratio. *Arrian. Diss. Epict. I. 1. p. 4. Ἡ δόξα μὲν ἀνὴρ καὶ ἀνὴρ κατανοήσασα παράλληλος, τίς τί ἐστὶ, καὶ τί δύναται, καὶ ποῦς ἀξία ἕνα ἐκλήθει καὶ τὰς ἄλλας ἀπάσας. Sola facultas ratiocinatrix, ipsa semetipsam intelligens, adprehendit, quid ipsa sit, et quid possit, et quanti sit pretii, si se ceteris facultatibus adplicarit.*

§. CII.

Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris ejus verbis, aliisque signis, distincte repræsentat: Ejus fun-
damenta
con-

consequens est, 13) ut et ad propriam, et translata[m] verborum significationem, et 14) ad eorundem *συνηθη* seu nexum cum iis, quæ antecedunt vel consequuntur, et 15) ad ipsius rei naturam atque indolem, et denique vel maxime 16) ad legislatoris finem ac rationem, quæ illum ad ferendam legem impulit, attendendum sit, adeoque 17) illi et sapiant omnino, et mecum faciant, et Jove judicent æquo, qui rationem legis ejusdem animam esse profitentur. *) Vid. *præfat. nostram ad Elem. Pandect.*

*) Exemplum insigne, quo incredibilis hujus regulæ utilitas ostendi potest, ipse Servator noster dedit, dum reprehensus á Judæorum magistris; quod die sabbathi opera charitatis necessitatisque non intermittenda putaret, verum ostendit fontem interpretandi legem de sabbato, et hinc dixit: τὸ σάββατον διὰ τὸν ἀνθρώπον ἔγειντο, ὃς ὁ ἀνθρώπος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbatum hominis causa factum, non homo sabbathi causa.* Marc. II. 27. Ex qua sane ratione legis manifesto ac pronoveluti alveo fluit, omnia opera, quæ hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non autem quæ ad ejus felicitatem ac conservationem pertinent, esse prohibita. Tolle hanc legis rationem, unam atque adæquatam, et certissimum erit, in ipsis legis verbis nihil esse, ex quibus incomparabilem illam Christi doctrinam colligere potuisses.

§ CIII.

Quum porro ratio legis ejusdem veluti anima sit (§. CII. 17) consequens est, 18) ut unica legis ratione prorsus et in universum cessante, etiam ipsam legem cessare oporteat: 19) Ut si ad certum casum illa non quadret, ob rationem legis iste à lege eximendus, idque fundamentum sit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVÆ; ad quam et ÆQUITATEM, id est, facultatem correctricem ejus, in quo lex propter universalitatem deficit, recte retuleris. Grot. *de Æquit. indulg. et facilit.* Cap. I. num. 3. 20.) Ut, si in casum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino possit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSIVA: denique, ut legis verbis ac ratione parî passu ambulantibus, INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVÆ locus sit. *)

Et variæ species.

*)

*) Ita *restrictive* Christus interpretatur legem de sabbatho : *extensive* legem de adulterio et homicidio. *Matth. V.* Quod quum non facerent Pharisei , male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apostolis spicas sabbatho vellentibus, et ipsi Servatori, sabbatho sananti, exprobrabant irreligiosum animum ; eos vero , qui traditionibus Rabinorum satisfaciebant, justos reputabant , si e. g. pocula diligenter eluerent , decimas penderent , stipem elargirentur pauperibus , in ediam sæpius ferrent , quamvis et aliis multo gravioribus peccatis sese polluerent , et id ipsum fastus causa facerent.

§. CIV.

Præterea prout legem interpretatur vel ipse *legislator*, vel *judex* aliusque , cujus ad officium pertinet , legem facto adplicare , vel *jurisperitus* : 21) eatenus illa interpretationis pretatio vel *AUTHENTICA*, vel *USUALIS*, vel *DOCTRINALIS* adpellatur , ubi primæ fundamentum est *voluntas legislatoris*, alterius *usus forensis*, postremæ adplicatio regulæ *regulæ* interpretationis , quales paullo ante (§. CII.) exposuimus. *)

Inter-pretationis authentice, usualis et doctrinalis differentia.

*) Hujus quoque triplicis interpretationis exempla ipsæ sacræ litteræ suppeditant. Sic quum Deus *Num. XXVII. 7.* legem condidisset , ut , nonsuperstite agnato , bona paterna ad filiam *ἡτιμωσεν* devolverentur : ipse summus ille legislator : legi suæ hoc postea adstruxit interpretando , ut filia ista *ἡτιμωσεν* tribu sua non enuberet. *Num. XXXVI. 5. 6.* Quod est exemplum interpretationis *authentice*, quæ sæpe pro nova lege est. *Usualis* exemplum habemus *Ruth IV. 7.* ubi detractio calcei ejusque projectio , quamvis initio tantum ad levitarum pertineret , *Deut. XXV. 7.* usu forensi , et ad repudiationem hereditatis prolata dicitur , ubi erudita sunt , quæ de hoc usu forensi monuit Ant. Bynæus *de Calc. Hebr. Lib. II. Cap. VII.* Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Esdras , de quo *Nehem. VIII. 13.*

§. CV.

Quumque et facti circumstantias omnes perspectas habere deceat eum , qui de facti imputatione Jove æquo judicare velit , (§. C. 8) præcipua vero circumstantia sit ipsa persona agens : merito inde colligimus , vel caus 22) ei , qui actionis alicujus auctor vel causa est , eam

Imputatur actio ejus auctori vel causæ.

ac-

actionem jure imputari, contra 23) cessare imputationem, si quid factum, cujus ipse faciens nec caussa, nec auctor est, præterquam 24) quod aliquando et aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25) vulgo **EX GRATIA** vocare, alterique **EX MERITO**, vel **DEBITO** opponere solent. *) Pufendorff. *de jure nat. et gent.* I. 9. 2.

*) Et hæc nobilitatis gentilitæ, immo et aliquando regnorum hereditariorum, origo est. Sic apud Germanos insignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adolescentulis adsignabant. Tacit. *de morib. Germ. Cap. XIII.* Et de regnis hæreditariis Polyb. *Histor. VI. 5.* ἄνθρωποι βασιλείας ἀνυθιγὲν ἀγνὴ καὶ γένεσις. ἐν γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν τούτοις ἐπι πολλὴ διαφουράτῃσι τὰς ἀρχάς, πεπεισμένοι ὑπὸ ταῖς παρὰ παλαιούς ἔξεν καὶ τὰς προαιρέσεις. Hæc veri regni origo, hinc ortus. Non solum enim ipsis, sed et soboli, per longum tempus imperium subditi conservant, persuasi, talibus viris prognator, et a talibus educatos, animis quoque et voluntatibus pares eis futuros.

§. CVI.

Si ergo actio nulli imputatur, nisi ei, qui ejus caussa vel auctor est, (§. CV. 22) homo vero caussa ullius actionis dici nequit, quæ non humana est, id est, quæ non prælucente intellectu decernenteque voluntate editur: (§. XXX. 7) facile patet, 26) nec passiones actionesque naturales, nec 27) eventus à sola providentia divina profectos, nec 28) vitia corporis animique, nec 29) facta vel in furore atque insania, vel 30) in somno, vel 31) in ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, nisi quatenus per agentem stetit, quo minus hujusmodi quid contingeret. *) (§. XXVI. seq. XXIX. XLIX. seq.)

*) Sic homini imputatur impudentia, si quis circa actiones naturales decori sit negligens. Sic imputatur navarchæ naufragium, si male gubernando navem, in causa sit, ut ea pereat, quum alioquin verum omnino sit illud Taciti *Annal. XIV. 3.* Quis adeo iniquus, ut sceleri adsignet, quod venti, et fluctus deliquerunt? Sic et deformitas imputatur homini, qui nassum Veneri obtulit, quum alias vere et Phædrus *Fab. III. 11. v. 6:*

Sed quid fortunæ, stulte, delictum arguis?

Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui à puero proficiendi fuit occasio, ignorantia imputatur, quæ non imputatur homini agresti. Immo et somnia imputantur, quæ quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti provocavit. De quibus somniis, quæ veteres *ὑπνία*, teste Macrobio *in somn. Scip. I. 13.* vocabant recte Claudian. *in sextum consul. Honorii Aug. Præf. v. 1.*

Omnia, quæ sensu voluntur vota diurno,

Pectore sopito, reddit amica quies.

Furto gaudet amans, permutat navita merces,

Et vigil elapsus quærit avarus opes.

quibus gemina plura testimonia suo more collegit Casp. Barth. *in Notis p. 714. seq.* Denique et ebrietatem voluntariam, actionesque in illo statu perpetratas, imputari posse homini, adeo extra omnem dubitationis aleam positum est, ut vel verbum addere nolim.

§. CVII.

An quæ
ex ig-
noran-
tia et er-
rore pa-
trata?

Quod speciatim ad ignorantiam et errorem attinet, quum utraque intellectus imbecillitas, vel INCULPABILIS sit vel CULPABILIS, (§. XLVIII. XLIX.) hæc vel INVINCIBILIS vel VINCIBILIS, itemque vel VOLUNTARIA, vel INVOLUNTARIA: (§. L.) ex eodem axiome facile intelligitur, 32) ignorantiam *inculpabilem, invincibilem*, et *involutariam* nemini jure imputari: recte autem 33) imputari actionem ex ignorantia *culpabili, vincibili, et voluntaria* susceptam: idemque 34) et de errore esse tenendum: multoque minus 35) suam cuiquam ignorantiam vel errorem præsidio esse posse, si actio ipsa illicita, vel non in loco temporeque, vel modo illicito, patrata sit, quia tunc non modo per agentem stetit, quo minus in ignoratione versaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omnino fuit obligatus. *)

*) *Non ergo Judæ, ineunti Thamarem, nurum, præsidio esse po-*

Ad §. 107. in Scholio.

Non ergo Judæ. Sed facta quæ in Scripturis referuntur, et quasi flagitiosa nobis videntur, cum ex Dei,

potuit ignorantia, quia in re illicita versabatur *Gener. XXXVIII. 15. 16.* Nec excusatur, qui loco ac tempore non licito jaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, suscepta, in se illicita est. §. 4. *Inst. de leg. Aquil.* Nec denique injuria fit arborem juxta viam publicam, vel vicinalem putanti, si ei cædes hominis imputetur, quam proclamando evitare potuisset. §. X. *Inst. eod.* Hinc tale quid facientes apud Romanos olim proclamare solitos: CAVE; apud Athenienses: ΦΥΛΑΞΑΙ, ostendit Theod. Marcil. *ad §. 5. Inst. eod.* Parum ergo æqua est sententia Areopagitarum apud Arist. *Magn. moral. I. 17.* absolutum feminam, quæ adolescentem, oblato philtro, occiderat: *δίτι δὲ ἐν τῇ ἀγορῇ. ἴδαντο γὰρ γὰρ φίλιον, διήμαρτε δὲ τῆς, quod non consulto, et cogitato id fecisset; amoris enim causa dedisse, verum à proposito aberrasse.* Quasi non in se illicitum esset, philtreum conciliandi amoris causa offerre. Quanto rectius vero Paulus noster, *l. 38. §. 5. D. de pœn.* Qui abortionis aut amatorum poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam, amissa parte honorum, relegantur: quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio adficiuntur?

§. CVIII.

Porro vel in *jure* erratur, quem errorem JURIS vocant, vel in *facto*, qui FACTI error dicitur. Ad hunc Specia- 36) pertinent regulæ paullo ante expositæ, (§. CVII.) tim ex quia facti circumstantia et prudentissimos fugere, ac errore proinde error hujusmodi *inculpabilis, invincibilis, involuntarius* esse potest. (§. CVII. 32) Ille vero, 37) in *jure* facti? naturali admissus, non excusat, quia hoc jus unicuique per rectam rationem est promulgatum, nisi forte ætas, stupiditas, ipsiusque juris illius ratio paullo subtilior, mitiorem sententiam suadeat. *) Quod vero 38) ad *ius civile* attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud et promulgatum est, et ita comparatum, ut in hominem hunc cadat ejus scientia.

K 2

*)

Dei, quæ hominum persona sunt, quorum sanctitas nobis commendatur, tota sunt figurata, juxta regulas Divi August. de Doctr. Christ. lib. 3. c. 12. seq.

*) Quis enim juris naturæ peritiam accuratationem amarius exigat ab infantibus, infantia proximis, surdis, ac mutis, stupidis, inter bruta animantia educatis? Præterea, quamvis jus naturæ mentibus hominum veluti inscriptum inculptumque sit: illud tamen non aliter cognoscitur, quam per ratiocinationem de justo injustoque. §. XV. 24.) Jam quum quædam juris naturalis præcepta ex principiis rectæ rationis *à natura* fluant; alia plurium propositionum nexum, ac integram argumentorum veluti catenam exigant: nemo dubitaverit, prioris generis præcepta facile à quovis homine non plane stupido; posterioris difficilius, nec nisi ab ingenio exercitatore, intelligi. Hinc quamvis Romani incestum aliquem juris gentium esse faterentur: l. 38. §. 2. D. ad L. *Ful. de adult.* l. 68. D. de rit. nupt. aliquando tamen in feminis masculisque eum mitius censuerunt puniendum, veluti si post divortium privignus cum noverca coisset l. 38. §. 5. D. ad L. *Ful. de adult.* Cujus quidem rei non alia reddi potest ratio, quam quod non *à natura* sed operosiore saltim ratiocinatione, incestus prohibitio ex juris naturæ principiis derivatur.

§. CIX.

Quum vero et VOLUNTATEM hominis liberam ad actionem, cujus ipse auctor et causa dicendus sit, concurrere oporteat, (§. XXX. 7.) INVITÆ vero actiones ita comparatæ sint, ut à mente se ipsam determinante non proveniant: (§. LVIII. 56) consequens est, 39) ut nemini id, quod invitatus fecit, possit imputari. 40) Ut imputari contra possit, quod quis *sponte*, multoque magis, 41) quod *ultra* fecit, immo et 42) quod quis *coactus* fecit, si jure suo usus sit is, qui illum coëgit, non vero 43) si cui nullum jus cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi. *)

*) Quamvis enim et coactus velit: (§. LIX. 62.) tamen, *quia correlata sunt jus et obligatio*, quæ se mutuo ponunt et tol-

Ad §. 109. in Scol.

Quia correlata sunt jus, et obligatio. Vulgatum axioma correlationis non usquequaque verum esse, inter jus,

tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente *jure*, deficere etiam *obligationem* oportet: consequens est, ut, si uni non sit jus cogendi, nec alteri incumbat obligatio id præstandi, ad quod injuria coactus est. Hinc ratum est promissum debitoris morosi, à magistratu, quamvis comminatione exsequutionis, extortum, quia magistratus, dum debitores morosos solvere cogit, *jure suo* utitur: at si latro cogit viatorem, ut certam pecuniæ summam promittat: quia latroni nullum cogendi jus est, in viatore quoque nulla potest esse obligatio id præstandi, quod quis coactus promissit. Huc pertinet notissimum epigramma Martialis *Epigr. XI. 59. v. 5.*

Quid si me tonsor, dum curva novacula supra est,

Tunc libertatem divitiasque roget?

Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,

Latro rogat: res est imperiosa timor.

Sed fuerit curva quum tuta novacula theca:

Frangam tonsori crura, manusque simul.

jus, et obligationem, ut alterius alterum causa sit, vel ita ut jus ex obligatione proficiscatur, probavimus supra in §. 7. Quare etsi pro certo ponatur promissionem vi injusta extortam implendam non esse: tutiori tamen via hoc efficiunt Grotius, et qui eum sequuntur, quippe existimant promissorem obligari, verum eum, cui promittitur, teneri ob metum non justum ad damni reparationem. Coactio enim non tollit voluntatem, quin plenissima est, teste ipso Heineccio supra §. 56. in promittentes; sed in hoc negotio duæ concurrunt diversæ causæ, promissio ejus, qui cogitur, et vis illicita cogentis, et illa valida est, hæc injuria est, actus prædonis, ex quo obligatur ad reparationem. Unde duobus judiciis, et actionibus res erat expedienda, altera à prædone cui promissum est, altera postea ab eo, qui vi coactus promissit, uti Cæsar jure usus est, qui promissa pyratibus præstitit, sed postea illatam injuriam armis vindicavit. Per compendium vero prosequi solet, et non spectata actione ejus, cui promissum est, aut datur actio vim passo, qua agit ad rescindendum negotium: vel si alter ex promisso petit, dat promittenti exceptionem, qua actio illa, omnisque ejus effectus eliditur. V. Grot. *de jure belli* lib. 2. c. 11. §. 7. eum Cocceii not.

*) Sane si quid contra religionem et justitiam viro bono injungitur, tunc non cedendum esse cuicumque vi ac dolori, non modo sacræ litteræ docent, sed et ipsi, quod mireris, scriptores pagani agnoscunt, ex quibus Juvenalis *Sat. VIII. v. 80.*

*Ambiguæ si quando citabere testis,
Incertæque rei: Phalaris licet imperat, ut sis
Falsus, et admoto dictet perjuriam tauro,
Summum crede nefas, animam præferre dolori,
Et propter vitam vivendi perdere causas.*

§. CXII.

Quoties intellectus et voluntas, et ipse motus corporis physicus ac actionem concurrunt; toties is, qui illam patravit, vocatur CAUSA ACTIONIS PHYSICA. Sin la mens, sine motu corporis physico CAUSA MORALIS appellatur. Quumque non alia sint actionum humanarum principia, quam intellectus et voluntas: (§. XXX.) inde colligimus, 49) *causæ morali* actionem non minus imputari, quam *physicæ*, si par utriusque ad actionem concursus sit, 50) immo magis, quam *physicæ*, si quis jubendo cogendoque alterum, cui in obsequio gloria relicta est, ad agendum induxerit, denique 51) minus quam *physicæ*, si quis consilio tantum, vel adprobatione concurrerit. *)

An e-
quomo-
do actio
impute-
tur cau-
sæ mo-
rali?

*) Hinc omnino utilissima est distinctio V. C. Henr. Koehleri *Exerc. jur. nat. §. DVIII. seq.* inter voluntatem *efficacem*, ubi conatus ad producendum suspendendumve actum sufficit, et *inefficacem*, ubi conatus ille non sufficit. Quare si voluntas *causæ morali* fuit *efficax*, actio merito imputatur, et quo magis minusque *efficax* fuit, eo magis minusve imputatur. Quis enim e. g. dubitet, quin patri jubenti filium furari, hoc furtum magis imputetur, quam extraneo, vel jubenti, vel suadenti?

§. CXIII.

Ad circumstantiam personæ, cujus in imputatione habetur ratio, (§. CV.) et qualitas, dignitas et conditio ejusdem pertinet, ac proinde nemo dubitaverit, 52) quin pluribus personis ad eandem actionem concurrentibus, actio justa minus, injusta magis imputetur, an quid

Perso-
næ a-
gentis
conditio
tur, an quid

faciat
ad impu-
tatio-
nem?

tur illi, quem cognatio, prudentia, officium, ætas, dignitas, *) vel ad bene agendum instigare, vel à male agendo revocare debuissent, quam 53) homini extraneo, stupido, nullo speciali vinculo obstricto, puero vel adolescenti, denique in nulla dignitate constituto.

*) Sic quidquid boni et cognato, id veteres vocabant *officium*; quod extraneo, *beneficium*. Seneca *de Benefic. III.* 18. Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra proculdubio patri illata injuria magis imputanda est filio, quem ipsa pietas ab isto facinore revocare debeat, quam extraneo. Quis porro culpam quaecumque non magis imputet viro prudenti, et ejus rei perito, quam stupido, et inexercitato, seni vel justæ saltim ætatis viro, quam adolescentulo, theologo, quam rerum sacrarum rudi, viro nobili, vel in eminentiore dignitate constituto, quam terræ filio, vel inhonestiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas sacerdotum: sed major ruina, si peccat*. Salvian. *Lib. IV. de gubern. Dei p.* 118. *Criminosior culpa est, ubi honestior status. Si honoratior est persona peccantis, peccati quoque major invidia. Furtum in omni quidem est homine malum facinus, sed damnabilius absque dubio senator furatur, quam infima persona. Et paucis interjectis: atrocius sub sancti nominis professione peccamus. Ubi sublimior est prærogativa, major est culpa. Et cui quæso ignotum illud Juvenalis. Sat. VIII. v. 140.*

*Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto, qui peccat, major habetur.*

§. CXIV.

Quum vero in imputatione non modo personæ, sed et reliquarum circumstantiarum habenda sit ratio: (§. C. 8.) iste vero concursus circumstantiarum objecti, loci, temporis, viriumque sufficientium, OCCASIO vocetur, sine qua aliquid fieri à nemine potest: consequens est, 54) ut non excusetur quidem, quem ad peccandum invitat occasio: *) nec 55) qui occasionem bene agendi sordidia sua amittit: at 56) nemini tamen imputanda sit omissio actionis, si agendi occasio defuerit.

*) Nam et vitanda peccandi occasio, et pugnandum col-
luctandumque erat cum vitiorum blandimentis. (*Elem. philos.*

mos.

mor. §. CCXCI. et CCXCIII.) Id qui non facit, in culpa est, si cupiditatibus subceebuerit. Est ergo actionis istius auctor et causa, ac proinde illa ei jure imputatur. Misera ergo excusatio illa Chæreæ apud Terent. *Eunuch.* III. §. v. 56. *An ego occasionem mihi ostentatam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam inspiratam, amitterem?* Occasione enim se invitari ad peccandum passus fuerat. Contra quanta sit culpa occasione bene agendi manum non injicere, elegante parabola de servis collybistis ostendit Servator sapientissimus. *Matt.* XXV. 14. *seq.*

§. CXV.

Multo minus itaque 57) omissio earum actionum, quæ per rerum naturam, vel 58) per leges, bonosque mores patrari non possunt, vel saltim 59) ad quas edendas agens viribus destituitur, cuiquam recte imputantur: nisi 60) quatenus quis vel vires, quibus pollebat, sua culpa detriverit, vel 61) ea, quæ fieri non posse præsciverat, temere vel sciens dolo malo promiserit. *)

Omissio
impossibilium
an, et
quando
impute-

*) Hinc facile patet, cur obæratum, qui bona abligurivit, non excuset indigentia, quia nimirum sua culpa vires detrivit, et cur, qui alchymistarum sapientiam jactans, viris principibus aureos montes promisit, postea ubi fumum vendidisseprehenditur, stellionatus damnetur, æque ac ille, qui dolo malo thesauros promisit, quale exemplum Cesellii Bassi est apud Tacit. *Annal.* XVI. 1.

§. CXVI.

Ceterum actiones, ita comparatæ cum norma, varias adsumunt denominationes; si enim secundum omnes *nigritas rectæ rationi*, non cogenti, seu obligatio

L

Quæ ac-
tionis
bonæ et
malæ?

Ad §. 156.

Rectæ rationi. Quod hactenus omiserat, hic tandem veram boni expromit ideam, cum actiones bonas dicat esse quæ sunt conformes rectæ rationi, nam uti præmonui supra §. 1. bonum morale dicimus quidquid conforme est ordini rationis, et legi æternæ, quia duplex volun-

ta.

ni internæ (§. VII.) conformes sunt, BONÆ; sin vel in una alterave circumstantia à recta ratione in unam alteramve partem deflectunt, MALÆ adpellantur, ex iisque definitionibus consequitur, 62 ut actionem et *materialiter* et *formaliter*, ceu loquuntur philosophi, bonam esse oporteat, nisi *malis* debeat accenseri. *)

*) Hinc Pharisæorum largitiones, jejunia, totaque vitæ austeritas non erant actiones bonæ, quamvis materialiter rectæ rationi conformes viderentur, quoniam non ex proposito rectæ rationi obsequendi, sed ex fastu et opinione meriti, tamquam ex fonte promanabant. *Elem. phil. mor. §. CCXXI. 7.*) Nimirum non bona tantum agenda sunt, sed et bene agendum, quidquid agas. Recte Philemon apud Stobæum *Serm. IX.* justum vocat,

Ὅτις ἄς γι τὰυτὰ πάλαι διαλεγὰ μίρον,

Ἄν' ἴς, τῆς ἀδελφῶν γυνυσίαν τ' ἔχων φύειν

Ἔσται δίκαιος, κ' ἂ δονᾶν ἔσται βίαι.

Non quisquis illa quolibet præstat modo,

Sed qui, dolosi nescius fuci, integra

Probitate justus esse, non credi, studet.

§. CXVII.

Deinde, si actiones cum lege contendas: eæ, quæ *legi per omnia* conveniunt, JUSTÆ; quæ vel in una, vel in
 Quæ jus *legi per omnia* conveniunt, JUSTÆ; quæ vel in una, vel in
 justæ.

tatis humanæ adest regula, altera proxima, nempe mentis ratio, altera remota, videlicet lex æterna, quæ lumine signato super intellectum humanum nostram rationem dirigit, ut recta evadat.

Ad §. 117.

Quæ legi per omnia conveniunt, justæ. Supra in §. 70 cum discrimen boni et justi statuissem, justum esse dixi quod conforme est legi naturali, uti normæ omnis operationis humanæ. Hæc enim actus dirigit, ut consonent justitiæ naturali, sive universali, sive particulari, justitia universalis virtutum actus promovet, ut illis omnibus commune bonum perficiatur, et legalis etiam dicitur, quia dum dirigit aliarum virtutum actus in bonum com-

mu-

altera circumstantia, à lege discrepant, INJUSTÆ, itemque PECCATA vocantur. Unde facile intelligis, 63) cur omne peccatum in consistere, ἀνομία doceat Joannes 1. Epist. III. 4.

§. CXVIII.

Denique, quum lex vel divina voluntas, nos ad *amorem* obstringit, (§. LXXIX. 35.) *amor* vero alius sit *justitiæ*, alius *humanitatis* et *beneficentiæ*: (§. LXXXII. seq.) 64) actio, amoris justitiæ per omnia conveniens, JUSTA; ab eodem vel minimum discrepans, INJUSTA, 65) quæ ex amore humanitatis et beneficentiæ proficiscitur, HONESTA, quæ eidem aversatur, INHONESTA, TURPIS, itemque INHUMANA adpellatur. Ex quo etiam, 66) quid intersit *inter JUSTITIAM* EXPLETRICEM, ET ATTRIBUTRICEM, facile intelligitur.

Discrimen inter actiones justas et injustas et inhonestas et inhonestas.

L 2

CA-

mune, legis officium explet, cujus est bonum commune fovere, particularis vero justitia privatas personas respicit. Actio igitur ita ad hanc naturæ legem exacta, justa dicitur, uno verbo, actio bona nos ipsos, et nostram mentem respicit, actio injusta quamdam erga alios innuit relationem.

Ad §. 118.

Inter justitiam expletricem. Justitia particularis, de qua paulo ante locuti sumus, vel homines inter se ex æquo componit in commerciis, et permutationibus, quæ à quibusdam commutativa, à Grotio vero expletrix dicitur, vel in bonorum, onerumque distributionibus versatur, à nonnullis distributiva, à Grotio attributrix adpellata, et comes etiam facta earum virtutum quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectoris lib. 1. de jure belli cap. 1. §. 8. Hæc ipsa nomina à Grotio introducta usurpat hic Heineccius, ut indicet, actiones quæ ex amore justitiæ proveniunt, ad justitiam expletricem, quæ ex amore humanitatis, et beneficentiæ ad attributricem pertinere.

CAPUT V.

De officiis Hominis erga Deum.

§. CXIX.

QUÆ adhuc præmittenda duximus, ea ad principia
 disciplinae pulcherrimæ pertinent. Proximum est,
 ut ad ipsa, quæ **JUS NATURÆ** universo generi huma-
 no singulisque præscribit, **OFFICIA** progrediamur. Quod
 enim Græci philosophi τὸ δειν, et Stoicὸ τὸ καθήκον vocabant
 id postea Tullius, hanc sapientiæ partem Latinis litteris:
 illustraturus, non sine delectu, adhibitoque amicorum
 consilio, primus **OFFICIUM** adpellasse videtur. *)

Transi-
 tio ad
 doctri-
 nam de
 ipsis of-
 ficiis.

*) Stoicos officium vocasse τὸ καθήκον eamque doctrinam
 apud illos non postremam philosophiæ moralis partem consti-
 tuisse, auctor est Diogenes Laërtius, qui non modo Stoico-
 tum de officiis dogmata præcipua breviter et luculenter expo-
 suit *Lib. VII. segm. 108. seq.* verum passim laudavit eorum
 libros περὶ τὸ καθήκον, veluti Zenonis, *Lib. VII. 4.* Cleanthis,
Cap. VII. 175. Sphæri, *Lib. VII. 178.* quemadmodum et Chry-
 sippi librum ejusdem argumenti memorat Plutarchus *de repugn.*
Stoic. p. 1045. Panætii Cicero *de offic. III. 2.* Posidonii idem
ad Attic. XVI. 11. Quorum exemplo quum et Cicero similem li-
 brum Latine scripsisset: de Latina sollicitus inscriptione, subduc-
 tis rationibus omnibus, non aliud vocabulum invenit commodius,
 quo τὸ καθήκον Stoicorum exprimeret, quam **OFFICIUM**. Ita
 enim ille *ad Attic. XVI. 6.* *Quod de inscriptione quæris, non*
dubito, quin καθήκον officium sit, nisi quid tu aliud. Sed inscrip-
tio plenior DE OFFICIIS.

§. CXX.

Per **OFFICIUM** vero intelligimus actionem, ex obliga-
 tionem sive perfecta, sive imperfecta, legibus conforman-
 dam. Nee per omnia probare possumus definitionem Stoi-
 cam, quod officium ἐπιτηδεύματα καὶ ἀποκαταστάσεις, quod
 εὐδαιμονία, quod factum sit, probabilis ratio reddi possit, vel τὸ καθήκον
 αἰσθητὸν, quæ ratio faciendæ suaserit. *) Laert. *VII. 107.*
108. Cic. de Fin. III. 17.

*)

*) Quum enim nihil temere fiat, cujus non probabilis red-
di possit ratio: quiquid fit, non modo ab hominibus, sed et à
brutis animantibus, id ad officium pertinebit, Et ita sane rem
intellexerunt ipsi Stoici, de quibus Laërt. VII. 107. τὸ καθήκον
καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων διαφέρει, ἰσότητι γὰρ καὶ τῶν
ἀνθρώπων καθήκοντα. Officium autem pertinere ajunt ad plan-
tas, etiam et animantes. Notari namque et in his officia. Ita-
que verum quidem est, rationem habere oportere officium, sed
eam quæ hominem impellat ad agendum, vel omittendum, non
bruta, id est, obligationem. (§. VI.)

§. CXXI.

Quum ergo officium sit actio, legi conformanda:
(§. CXX.) facile patet, 1) officium concipi non posse
sine lege, nec 2) officium facere, qui sibi ipse, quod
nulla lex præcipit, imperat: 3) cessare aliquid esse of-
ficium, sublata, quæ illud antea præcipiebat, lege, ejus-
que ratione: 4) si quando lex certis tantum personis
præscripta sit, sæpe contingere, ut duorum, qui fa-
ciunt idem, alter officio satisfacisse, alter contra offi-
cium egisse, dicatur. *)

Ejus-
dem im-
doles.

*) Operæ pretium fuerit, has propositiones exemplis illus-
trare. Nemo dixerit, officium fecisse Origenem, dum ipse sibi
virilia ademittit, sive ferro in se sæverit, ut refert Hieronym.
Epist. LXV. sive, quod alii tradiderunt apud Epiphani. *Her.*
LXIV. 3 medicamentis sese eviravit. Neque enim ulla lex divi-
na eam in rem exstat, ipseque postea fassus est Origenes, se
male interpretatum esse locum *Matth. XIX. 12.* Vide *Huet.*
Origeniana I. 1. 13. p. 8. Nemo deinde negaverit, contra offi-
cium facturum Christianum, qui vel circumcisionis legem accipe-
re, vel Deum sacrificiis propitiare velit, quamvis utrumque
olim ad fidelium officium pertineret. *Gal. III. 23. 25. IV. 3. 4.*
V. 2. Col. II. 20. Heb. IX. 9. 10. Denique si quis occupet of-
ficium judicis, quem sacro munere fungi oportebat, præter of-
ficium agit, et ἀνομιαν ὀνομαζόμενος reus est, quum idem faciens ju-
dex, quod officii est, faciat. *1. Petr. IV. 15.*

§. CXXII.

Quumque obligatio, ex qua quisque, quod officii
est, facit, vel perfecta, vel imperfecta sit: (§. CXX.)

Divisio
in per-

fectum,
et im-
perfec-
tum.

5) OFFICIUM quoque aliud PERFECTUM, aliud IMPERFECTUM esse oportet: quorum illud ex obligatione perfecta seu lege; hoc ex imperfecta, seu virtute, proficiscitur. *)

§. IX. 10.)

*) Sic officia PERFECTA sunt neminem lædere, servare pacta, damna data resarcire, et similia. IMPERFECTA, opis nostræ indigis subvenire, stipem elargiri pauperibus, errantibus comiter monstrare viam, rerum suarum incertis consilium dare, et quæ sunt hujus generis alia. Vid. Cicer. *de Offic.* 12. seq.

§. CXXIII.

In natu-
rale
Chris-
tianum
et civile.

Deinde cum norma officiorum sit lex, (§. CXXI. 1. 2.) lex vero vel *divina* vel *humana* sit, divina denique in *naturalem* et *positivam* dispesci possit: 6) totuplicia etiam erunt officia, quorum 7) illa quæ ad legis divinæ naturalis normam componuntur, NATURALIA; 8) quæ legi divinæ positivæ attemperantur, CHRISTIANA; 9) quæ denique ex legis humanæ præscripto præstantur, CIVILIA appellare licebit. *)

*) Ex. gr. NATURALIA officia sunt, Deum religiose colere, parentibus parere, vim atque injuriam à se propulsare, *l. 2. l. 3. D. de just. et jur.* Officia CHRISTIANA, se ipsum abnegare, crucem ferre, Christum imitari. CIVILIA, tributa pendere, contra pristinam formam non ædificare, solemnitates, quas leges in singulis actibus exigunt, adhibere, tempora fatalia in lite forensi observare, cetera.

§. CXXIV.

In offi-
cium
erga
NOS
IPSI
et
ALIOS
HOMI-
NES.

Denique præcipua officiorum divisio ab ipso objecto proficiscitur. Quemadmodum enim tria sunt, quibus certa officia debemus, entia, DEUS, NOS IPSI et ALII HOMINES: (§. XC. 10) ita totidem sunt officiorum genera, Deum, quorum alia DEO O. M. alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMINIBUS præstanda sunt, de quibus jam suo ordine erit agendum.

§. CXXV.

§. CXXV.

Quod ad officia ERGA DEUM attinet, ea ex Dei perfectionibus infinitis eruenda esse, jam supra monuimus, (§. LXXXVII. 51.) atque inde collegimus, eum non alio Funda- amore, quam DEVOTIONIS ac OBEDIENTIÆ prosequendum, mentum ac proinde tamquam ens perfectissimum, à quo toti pen- o f fi- demus, omnibus animi viribus colendum, eique perfe- ciorum ctissimum ac internum obsequium præstandum esse. (§. erga Deum, XCI. 61.)

§. CXXVI.

Quum ergo omnia, quæ DEO O. M. debemus, officia ex infinitis ejus perfectionibus eruenda sint : (§. CXXV.) consequens est, 11) ut obstrictus sit homo ad notitiam Obliga- Dei ejusque perfectionum vivam non modo acquirendam, tio ad a g n i- sed et 12) quotidie magis magisque amplificandam, et tionem Dei. 13) ad majorem certitudinis, atque evidentiae gradum evehendam. Quod quum fieri possit tum meditatione ad- sidua earum veritatum, quas ipsa recta ratio suggerit, tum rerum creatarum contemplatione, tum insignium, quæ quotidie animadvertere possumus, sapientiæ providentiæque divinæ argumentorum consideratione adcura- tiore : nemo non videt, 14) ad omnia hæc nos esse omnino obligatos 15) eosque, qui hæc cuivis obvia Deum investigandi media negligunt, si sanam mentem nacti sint, in ignoratione, et si Deo ullam imperfectionem tribuant, in errore inexcusabili versari. *) (§. CVII. 33.)

*) Hinc et Apostolus τὸ ἄκρως τῆ θεῶ, id est quod de Deo cognosci potest, ipsis paganis manifestum esse testatur, quia τὰ ἀκρὰ αὐτῶ seu invisibilia Dei jam inde à mundi primordiis ex rebus creatis innumerisque sempiternæ potentiae ac divinitatis argumentis intelligi, ac pervideri potuerint, atque inde colligit ἀπαι αὐτῶ ἀναπόδητος esse illos inexcusabiles. Roman. I. 20 Et unde quæso ille gentium omnium de Deo ejusque perfectionibus consensus, quem urgent Cicero *Question. Tusc. I. 13. de nat. Deor. II. 2.* Maxim. Tyr. *Diss. Platon. XXXVIII.* Ælian. *Var. Histor. II. 31;* Seneca *Epist. CXVII.?* Quamvis enim consensuens illa gentium opinio non sit argumentum

ἀπὸ θεῶν ἰνὸν, Deum existere: (§. LXXI. *) Inde tamen luculententer demonstratur, quod scripserat Apostolus, φανερον εἶναι τὸ γινωσκεν τὸ θεῶν. Unde Cicero de Nat. Deor. II. 2. si quis dubitet, an sit Deus, se haud sane intelligere, ait, cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitet.

§. CXXVII.

Et rectas de eo ejusque perfectionibus sententias. Ex eodem patet, 16) ad officium nostrum pertinere, ut rectas de DEO sententias habeamus, *) eumque 17) et existere, et 18) rerum omnium auctorem ac conditorem esse, et 19) omnia sua providentia regere ac conservare, 20) rerum præcipue humanarum curam gerere, denique 21) eundem esse EUS SIMPLEX, ÆTERNUM, INDEPENDENS, INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRÆSENS, UNUM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMUM, PRÆSCIUM, OMNISCIMUM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS, VERAX, JUSTUM AC OPTIMUM, *Elem. phil. mor. §. CLXXXII. seq.*) non modo persuasi, sed et certo convicti simus.

*) Recte Epictet. *Enchirid. Cap. XXXVIII.* τῆς περὶ τὰ θεῶν ἰουσιβίας ἰδοι, δεῖ τὸ ἀγνώσκειν ἑνὸς ἑστίν, ἐστὶν ἡ ἀπορίη περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων, καὶ διουσίνων τὰ ἄλλα καλῶς καὶ δυνάτως. *Religionis erga Deos immortales principium illud esse scito: rectas de iis habere opiniones, ut sentias, et esse eos, et bene justeque administrare universa.* Et sane mirifice falluntur, qui solam probitatem vitæque integritatem totam religionem absolute sibi persuadent, et perinde esse existimant, quid quisque de Deo et rebus divinis sentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex ejus perfectionibus eruenda sint: (§. CXXV.) qui fieri potest, ut quis Deum ea, qua par est, veneratione prosequatur, eique per omnia parendum esse statuatur, qui vel ignorat ejus perfectiones, vel de iis perversissimas sententias imbibit? (§. XXX.)

§. CXXVIII.

Qui Deum, ejusque perfectiones, præfracte negat, IMPIOUS; qui ei imperfectiones, à natura Dei abhorrentes, tribuit, vocabulo è sacris litteris de prompto, BLASPHEMUS adpellatur. Quum ergo et qui perfectiones Dei non agnoscunt, quas cognoscere poterant, in ig-

Omnis impietas et blasphemia

noratione; et qui ei ullam imperfectionem tribuunt, in errore inexcusabili versentur: nemo dubitabit, 22) quin omnis IMPIETAS et BLASPHEMIA sit inexcusabilis: et 23) quin IMPII sint, ac ἀναπολόγητοι, qui Numen esse, vel illud universum hoc curare, obstinato animo negant, 24) BLASPHEMI autem, quicumque paganorum cum Homero, aliisque poetis, plures Deos, eosque inter se litigantes, adulteros, incestuosos, quin et deformes, claudicantes, vulneribus confossos, et muliebriter ejulantes, finxerunt, et 25) tam absurdas de Diis sententias non modo verbis professi sunt, sed et 26 simulacris horrendis, et 27) caerimoniis nefandis ac turpissimis, hominum oculis exponere non dubitarunt. *)

*) Acriter merito hanc impietatem ac blasphemiam paganis exprobrarunt scriptores Christiani, apologiarum auctores, veluti Justinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Julius Firmicus Maternus, et alii. Quin, quod magis mireris, et ipsi pagani prudentiores hanc suorum hominum insaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philosophorum testimonia hic adcumulem, unum adscribere juvabit locum Sophoclis, quem nobis servarunt Justinus Martyr. *Parænes. de Græc. p. 17.* et *de monarchia Dei p. 104.* Euseb. *præpar. Evang. p. 348.* et alii.

Ἐἰς τοὺς ἀληθείαις, ἃς ἰδὲν θεός,

Ὅς ἄρα τὸ πνεῦμα καὶ γαῖαν μακρὰν

Πύλας τε χαροπὸν οἶδμα κἀνεμὸν βίας.

Θυγαῖς δὲ πολλὰς καρδίαν πλανώμενοι,

Ἰδυσάμεθα σημάτων παραψυχᾶς

Ἐἰς ἀράματα ἢ λίθων ἢ χαλκίων,

Ἢ χρυσοτυλιῶν, ἢ ἰδριαντίνων τύπτει.

Οὐσίας τε γέστοις, καὶ καλὰς πνευγύρας

Τεύχοντες, ἃς οὐκ ἔστιν νομισσομένη.

Unum profecto Numen, unus est Deus,

Qui condidit cælum, et solum terræ patens,

Marisque fluctus, vimque ventorum gravem.

Plerique nostrum mente sed capti, Deum

Simulacra nobis, ceu mali solatium,

Cum saxea atque acerna consecravimus,

Tum et aureas eburneasque imagines.

Has victimis placamus: his festos dies

Agimus, pios hoc esse nos rati modo.

Quis non miretur Sophociem idem suis exprobrantem, quod
iisdem postea exprobravit Apostolus *Rom. I. 21 22. 23?*

§. CXXIX.

Obliga
tio ad
gloriam
Dei pro
vehem.
dam.

Qui vivam perfectionum entis alicujus notitiam sibi
peperit, is non potest non iisdem unice ac mirifice delectari.
Quumque qui entis cujusdam perfectionibus ipsi delectantur,
nihil faciant reliqui, ut alii omnes illud eadem veneratione
prosequantur: ad officium sane nostrum pertinet, 28) ut et alii, Dei,
ejusque perfectionum ignari, tam præclara doctrina imbuantur,
et 29) errantes reducantur in viam, et 30) impii, quoad ejus fieri
potest, ad concipiendam summi Numinis reverentiam solidis
demonstrationibus ac cohortationibus excitentur *) Quod qui faciunt,
ii 31) GLORIAM DEI, quantum in ipsis est, PROVEHERE vere dicuntur.

*) *Demonstrationibus dicimus, et cohortationibus, non pœnis et sup-*

Ad §. 129. in Scholio.

Demonstrationibus, non pœnis et suppliciis. Non adeo crude asserendum est hoc, quia nonnumquam lege agi convenit in impios, uti sunt Athei, et in blasphemos, quos ipse Heineccius inexcusabiles dixit §. 26.) præsertim adversus eos, qui publice in religionem peccant, quique et ipsi male de Deo, receptisque sacris cogitant, et alios insuper ad ita cogitandum publicis sermonibus, et conventiculis ferunt, impelluntque. Quin et jure naturæ obligamur ad cavenda ea, que fidei, et agnitioni divinorum contraria: aut nobis possunt erroris periculum procreare, cum et Plato omnium commercio arceri jubeat male de divinis sentientes, de *Legib. lib. 10.* Religio autem quamquam per se ad conciliandam Dei gratiam valeat, habet tamen et suos in societate humana effectus maximos, ut pluribus monstrat Grot. de *jur. belli lib. 2. c. 2. n. 44.* et quamvis hæc gladio non sit propaganda, propagatam autem adversus vim tueri, vel armis fas est tam

supplicis. Quum enim ignorantia et error sint vitia non voluntatis, sed intellectus: iis vero non alia medicina parata sit, quam ut mens convincatur de veritate, ad eamque admittendam argumentis inflammetur: facile patet, eos nec ignorantibus prodesse, nec errantes in viam reducere, qui lege agi, ferrumque et flammam expediri iubent adversus atheos, maxime quum jam inde ab antiquissimis temporibus plerumque atheorum vocabulo diffamati sint σωφρόνας βεβήκηστας, καὶ καθωραυνίτας ἰσχύειν πα τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀμφὶ τὸς θεὸς πλάττειν, *viri temperanter et modeste viventes, et reliquis hominibus ad pervidendam vulgarem circa Deos imposturam acutiores*, uti loquitur Clemens Alex. in *Protrept*, pluribusque exemplis docuerunt viri docti, ut *Ælian. Var. Hist. II. 31.*

§. CXXX.

Quia, cui perspectæ Dei sunt infinitæ perfectiones, is illis non potest non magnopere delectari, (§. CXXIX.) adpetitio vero boni, cum percepta ex ejus perfectione et felicitate delectatione conjuncta, AMOR vocatur: (§. LXXX.) consequens est, 32) ut Deus sit amandus. Et quam, quo major est entis perfectio vel sublimitas, eo majorem illi amorem ac veneratioem debeamus: (§. LXXXVII. *) 33) Deus amandus erit amore perfectissimo, id est, uti scriptura monet, *ex toto corde, ex tota anima, et ex omnibus viribus. Matth. XXII. 37. Luc. X. 27.* Quia denique et bonitas Dei inter ejus perfectiones, (§. CXXVII. 21.) Deus vero et *in se*, et *ratione hominis* bonus est: (*Elem. phil. mor §. CLXXXIX.*) merito dixeris, 34) Deum ob utramque causam amandum esse. *)

Itemque
ad amo-
rem Dei

M 2

*)

tam naturali, quam revelato jure. Præstantium vero antesignani pro basi, et fundamento novi sui Evangelii hanc sectatoribus suis reliquerunt tesseram: religio scilicet interna jure naturali, et gentium ab omni imperio humano, ac potestate coactiva est libera; unde indifferentissimus, et alii errores promanant v. Desing. lib. 1. c. 13. 20. lib. 2. c. 8. 13. Almici 2. 8. Werenk. p. 1. c. 2. a num. 315. et 330. et not. infra lib. 2. §. 184.

*) Notum est, quid de amore Dei puro olim philosophati sint Epicurei et Sadducæi, et nostra memoria quidam mysticæ theologiæ paullo studiosiores, et in primis Franc. Salignac de Fenelon, Archiepiscopus Cameracensis, cujus libellus, inscriptus: *Explication des maximes des Saints sur la vie intérieure* occasionem dedit controversiæ, cujus historiam jam alibi veluti in nucleo exhibuimus. (*Elem. phil. mor.* §. CXCIX. *) Sed quis Deum aliter concepiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo sit illa de puro amore quæstio, immo quam periculosa, jam ostenderunt Leibnitijs in præf. prodrumi et mantissæ Codicis jur. gent. diplom. et Wolff. in den vernunfrigen gedanken vom ibum und lassen des menschen §. DCLXXXVIII.

§. CXXXI.

Inter perfectiones Dei etiam sunt omnipræsentia, et omniscientia. (§. CXXVII.) Has sibi ob oculos ponere non potest homo, 35) quin excitetur ad studium indefessum, omnia, quæ Deo placeant agendi, omniaque, quæ eidem displiceant, omittendi, quod studium vocamus OBSEQUIUM erga Deum. Et quum simul Deum non possit sibi non tamquam ens justissimum repræsentare: 36) quam maxime sollicitus erit, ne eum ulla re offendat, aut quidquam dicat faciatve, quod conjunctum sit cum ejus ignominia, quove ejus indignationem adversus se provocet. Quam sollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, et illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantissimo amore est conjunctus. * (§. CXXX.)

*) Itaque TIMOR FILIALIS cum amore, SERVILIS cum odio conjunctus, aut saltim ab amore sejunctus est. Quum ergo ad hominis officium pertineat non solum timere Deum, verum etiam eundem flagrantissimo amore prosequi: (§. CXXX.) consequens est, ut jus naturæ exigat timorem FILIALEM, non SERVILEM, qui et in homines sceleratissimos, quia et in malos genios, cadere potest.

§. CXXXII.

Qui servili timore Deum metuit, is à timore Dei sejungit amorem ejusdem. (§. CXXXI. *) Quum vero amor in eo consistat, quod Dei perfectionibus unice

de-

delectemur: (§. CXXX.) 37) is, qui Deum, cujus perfectiones non perspicit, metuit, SUPERSTITIOSUS vocatur: *) perstitionem, ex eoque consequitur 38) ut omnis superstitio, quippe quæ ex timore servili proficiscitur, (§. CXXXI.) viro probo sit fugienda.

*) Est ergo SUPERSTITIO timor Dei, qui non ex perfectionum divinarum contemplatione, sed ex falsis de Deo conceptibus, proficiscitur. Idemque voluit Theophrastus *Charact. p. 47.* dum superstitionem vocat, *δεισιαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, meticulousum erga Numen adfectum.* Per *δεισιαν* enim, teste Casaubono in *Nor.* intelligit *metum alium ab eo, qui pius decet: per τὸ δαιμόνιον et deos, et demones, et quidquid divinitatis esse particeps, male sana putavit antiquitas.* Quum vero metus tam absurdus tum in interno adfectu consistere, tum actionibus externis sese prodere possit: priorem INTERNAM; posteriorem EXTERNAM, seu CULTUM SUPERSTITIOSUM vocamus.

§. CXXXIII.

Quum ergo omnis superstitio tum interna, tum externa, viro probo cane pejus et angue sit fugienda: (§. CXXXII.) 39) merito vir pius abhorret ab omni meticulouso adfectu erga res creatas, itemque 40) ab erroribus, quibus quis sibi Deum, tamquam ens avarum et donis facile placabile, sistit, præterea 41) à magia et divinationibus, 42) et cultibus fictitiis, denique 43) ab absurda opinione Deum solo cultu externo, quamvis ab omni amore ac timore sejuncto, posse propitiari. *) Ejusque effectus.

*) Sunt hæc præcipua capita, in quibus sese exerit superstitio, quippe ad quæ reliqua superstitiones effecta omnia referri possunt. Vid. *Budd. de atheismo et superst. Cap. VIII. et IX.* Unde facile patet, quam inanis sit comparatio atheismi et superstitionis, quum utraque veræ pietati erga Deum æque adversetur, ut idem vir doctissimus adversus Petri Bælii sententiam pluribus ostendit *ibidem Cap. IV. §. V. p. 346. sequent.* Nemo tamen negaverit, ex superstitione plurima maxi.

Ad §. 133. in Scholio.

Nemo tamen negaverit ex superstitione plurima maxi.

maque incommoda redundare in rempublicam : ut non possis non mirari:

Quantum religio possit suasisse malorum,
si per religionem intelligas timorem Dei, ab omni recta ratione sejunctum, id est, superstitionem. Quo in primis pertinet lectu dignissima Juvenalis *Satyra XV*. Nam sæpe contigit, quod ibi refert poëta v. 33. seq.

*Inter finitimos vetus atque antiqua simulas,
Immortale odium, et numquam sanabile vulnus.
Ardet adhuc Ombos, et Tentyra. Summus utrimque
Inde furor vulgo, quo numina vicinorum
Odit uterque locus, quum solos credat habendos
Esse Deos, quos ipse colit.*

§. CXXXIV.

Præterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus possit cogitare, quin ejus omniscientiam, sapientiam, potentiam et bonitatem simul sibi repræsentet: (§. CXXVII.) *Et ad fiduciam in Deo collocandum* (firi etiam non potest, 44) quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, et 45) in ejus providentia unice adquiescat, quin et 46) quæcumque Deus de se statuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47) nec, si bonis mala, vel malis bona eveniant, offendatur, aut animum despondeat, sed 48) et mala ista sibi aliisque esse profutura, certo persuasus convictusque sit.

§.

---

ximaeque incommoda redundare in rempublicam. Disputationem movit Bælius: an Atheismus, vel superstitio magis contra veram religionem veniat, de qua Buddæus hic citatus, et in Bælii dictum propendere videtur Heinæcius, quandoquidem putat superstitiosam Religionem perniciosiorem evadere Atheismo. Cum cordatus nemo negaverit religionem, quamvis superstitiosam, firmius esse fulcimentum societatis: nam cum funditus omnem erga superos timorem tollat Atheismus, malum erit exitiosius ac funestius. v. Almici. 1. 5. 5. Finetti lib. 10. c. 6. Bergier. Examen materialismi p. 2. c. 12. §. 6. c. 13. §. 5.

§. CXXXV.

Et in his quidem similibusque officiis cultus Dei **INTERNUS** consistit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fiduciam, quibus Deum pura mente prosequimur. Quandoquidem vero ita natura comparatum est, ut adfectus in actiones externas erumpat: vix sincerus videretur cultus ille interior, nisi inde nasceretur **EXTERNUS**, *) qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, consistit.

Cultus
Dei in-
ternus
et ex-
ternus.

*) Equidem necessitatem cultus istius externi ex ratione posse demonstrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte viderit Demonax, philosophus apud Lucian. in *Demonacte* p. 861. Tom. I. dum accusatus impietatis, quod nullum umquam sacrificium Minervæ obtulerit, responderit: ἰδὲ γὰρ δῶδαι αὐτὸν τῶν παρ' ἐμῶν θυσιῶν ὑπελάμβανον. *Neque enim illam oblati à me sacrificiis indigere putabam*: partim quod societas humana vitæque tranquillitas; omisso cultu externo, non lædatur. Thomas *Jurispr. divin.* II. 1. 11. seq. et *introd. in Ethic.* III. 37. seq. Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen necessarium esse, nemo negaverit. Alterum vero argumentum facile corrui, si destruxeris πρῶτον illud ψῆδος quasi nihil, nisi quod ex socialitate consequitur, juris naturæ sit. (§. LXXV.) Conferri tamen meretur Hochstetter, *Colleg. Pufendorff. Exerc. III.* 38.

§. CXXXVI.

Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis consistat, (§. CXXV.) amor vero non possit non efficere, ut cujus perfectione, et felicitate unice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii nostri erit, 49) de Deo semper honorifice, et cum reverentia loqui, 50) alios sermonibus et actionibus nostris ad eundem amorem accendere, 51) Deo hymnos canere 52) nec ejus nomen temere jurando pejerandove, vel sermonibus quibuscumque futilibus, ignominia adficere.

Exter-
nus flue
re debet
ex amo-
re Dei.

§. CXXXVII.

Ex timore Dei, obsequioque, quod enti illi perfectissimo debemus, (§. CXXXI.) merito colligimus, 53) præceptis ejus aciones nostras etiam externas attemperandas, et 54) semper cogitandum esse, ubique præsentem adesse Deum, ac ipsas cogitationes nostras, nedum actiones externas, perspicere.*) Ex quo pronò alveo fluet præceptum pulcherrimum, 55) cavendam esse omnem simulationem pietatis quippe cum summa divini Numinis injuria ac contemptu conjunctam.

Necnon
ex timore
Dei.

*) Professus est sublimem illam doctrinam etiam Thales Milesius, qui interrogatus à non nemine, *α ἄθεο θεῶν ἄρθεῖται ἀδίκων; nam lateat Deum homo injuste agens?* respondit: *ἀλλ' ἴδι διανοήσῃς. Immo ne cogitans quidem.* Clem. Alex. Strom. V. p. 594. Quis vero Deum præsentem et spectantem omnia non reformidet? Eleganter Epictetus apud. Arrian. I. 14. *Ὅς ἂν ὄραν κἀκούσῃ τὰς θεῶν, καὶ οὐδὲν ἴδων κεισῆται, ἐμμενῶσα μάλιστα λέγειν, ὅτι μόνος ἐστὶ ἴδι ἐστὶ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἴδων ἐστὶ. Quamobrem, clausis januis ac valvis, quum in tenebris consideritis, nolite dicere, vos solos esse. Non enim estis. Non certe estis, sed Deus intus est.* Magna ergo nobis incumbit necessitas pietatis, quippe degentibus sub oculis Dei, omnia cernentis.

§. CXXXVIII.

Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. CXXXIV.) numquam intermittet 56) castas preces fundere, nihilque 57) faciet libentius, quam ut, si occasio fuerit, publice privatimque cum Deo, et de Deo, loquatur. Ea enim sunt, quæ de cultu Dei externo præcipit recta ratio. Ad ritus vero quod attinet, quamvis 58) et ratio intelligat, non posse cultum publicum commode explicari, nisi certa loca, temporaque illi destinentur, et 59) tanti momenti negotium omnino exigat, ut omnia decore fiant: 60) ipsas tamen cæremonias illa nec præscribit, nec 61) improbat, si ita sint comparatæ, ut nobis in memoriam revocent ea, de quibus in cultu divino sit cogitandum. Cel. Wolff. *vernunft gedanken vom thum und lassen. des mensch.* §. CLXXVI. seq.

Denique
ex
fiducia
in Deo
collocanda.

CAPUT VI.

De Officiis Hominis erga seipsum.

§. CXXXIX.

PRæter Deum optimum maximum nihil homini seipso propius est, quippe cui ipsa natura tam tenerum sui amorem impressit, ut istum emotæ mentis esse existimemus, qui adversus se ipsum odium concipit, sibi ve male, quam bene, esse mavult. Nec injustus est ille sui ipsius amor, dummodo ordinem non turbet. Est enim adfectus, quo quis perfectionibus suis ac felicitate delectatur, ea que bona conservare, et magis magisque quotidie amplificare studet. Quum vero Deus voluerit, ut existere-
 mus, multasque nobis perfectiones eximias dederit, quin et media ad veram felicitatem perveniendi nobis in promptu esse voluerit: voluit etiam proculdubio, ut conservemur, nostrasque perfectiones tueamur et amplificemus, veraque felicitate potiri studeamus, eaque delectemur, id est, ut nos amemus. (§. XCII.)

Homo
 obli-
 gatus est
 ad aman-
 dum se
 ipsum.

§. CXL.

Ex quo jam supra collegimus, (§. XCII. 64.) hominem nihil eorum, quæ ad perfectionem felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, prætermittere teneri, dum id sine amoris divini violatione fieri possit. *)

Qualis
 iste sui
 ipsius
 amor?

*) Itaque hæc officia nobis non præstamus tantum, ut felices simus: (jam supra enim ostendimus, falli eos, quibus sola est utilitas justi prope mater et æqui,) sed quia id Dei à nobis exigit voluntas, ut perfectionibus & felicitati nostræ studeamus. (§. LXXVII. seq. Itaque ipsum, quod nobis debemus, officium consistit in studio perfectionis ac felicitatis nostræ: non autem studium illud est causa, quæ nos ad hoc officium impellit.

§. CXXI.

Quum ergo Dei O. M. voluntate homo obstrictus sit ad ea omnia, quæ ad perfectionem felicitatemque adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, (*§. CXXI.*) et homo non ex sola mente, sed et ex corpore constet, et utraque substantia ejus essentiam absolvat: (*Elem. phil. mor. §. XI.*) consequens est, 1) ut homo et MENTEM et CORPUS perficere, et 2) quia duæ sunt mentis facultates INTELLECTUS et VOLUNTAS (*Elem. phil. mor. §. XV.*) de utriusque perfectionibus adsequendis, conservandis, amplificandisque sollicitus esse debeat, adeoque 3) officia hominis erga seipsum partim ad totum HOMINEM perficiendum conservandumque, partim ad INTELLECTUM, partim ad VOLUNTATEM, partim denique ad CORPUS, STATUMQUE HOMINIS EXTERNUM pertineant.

Quot
ejus ob-
jecta?

*) Observandum hoc contra Socratis aliorumque veterum principia, qui corpus non partem esse hominis, sed ejus instrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere existimabant. Sic Simplicius in *proæ. comment. ad Epicet. p. 6.* *Ἐὶ δὲ ὁ μὲν ἀνθρώπος ἀρχὴ τῆ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτὸ δὲ ἀρχὴ, δὴλον, ὅτι ἐν ἑφῆν ὁ ἀνθρώπος σῶμα, ἀλλ' ἑδὲ τὸ συναμφοτέρον, διὰ τὴν αὐτῶν ἀνάγκην. Quod si homo corpori imperat, ipsum vero corpus sibi non imperat, hominem corpus non esse, constat, ac ne utrumque quidem simul, eadem de causa. Et quibusdam interjectis Ὁ τῶ σώματος ἐπιμελεῖται ἐν ἀνθρώπῳ, ἑδὲ τῶν ἐπιμετῶν ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τὸ ἐργάζεσθαι δὲ περὶ χεῖρῶματα καὶ τὰ τοιαῦτα, σπουδαίων, ἐστὶ ἀνθρώπου ἐπιμελεῖται, ἐστὶ ἀνθρώπου ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ τῶν τῶ ἐργάζεσθαι. Qui corpus curat, non hominem, nec ea quæ sunt hominis, curat, sed instrumentum: qui vero pecunia et id genus alitis rebus studet, nec hominem curat, nec hominis instrumentum, sed ea, quæ ipsi instrumento serviunt. Non sine strepitu talia jactabant veteres, quum sint dogmata non modo falsa et stolidia, sed pestilentissima.*

§. CXXII.

Ex quibus porro colligimus, 4) non sejungenda est Officia se hæc officia, adeoque 4) nec mentem, nec corpus ne erga se- gliigi oportere: 6) si tamen contingat, ut utrique sa-
lis-

risferi non possit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, quas simul adsequi non possumus, nos præstantissimam ac summe necessariam eligere, (§. XCIV. *) ac proinde, (7) quum mens corpore sit multo præstantior, *Elem. phil. mor. §. XIII.* perficiendæ menti nostræ tunc magis, quam corpori, studere, at (8) neutram tamen nostri partem plane negligere debere. *)

*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, ut mentem obbrutescere patiantur. Sed ii non magis satisfaciunt officio, qui doctrinæ atque intellectus perficiendi studio ita immorantur libris, ut iis immoriantur. Neutrum ergo officium negligendum, quamvis si quis e. g. studio theologico consecratus, non tantum sibi vel otii, vel sumtuum, superesse videat, ut studia quædam, quæ theologum alioquin ornant, nec tamen abscisse sunt necessaria, cum theologia conjungat, is omnino recte et ordinè facere videatur, si id quod præstantius est, minus præstanti, necessario minus necessario præferendum existimet. Rem solide explicavit cel. Wolff. *ibid. §. CCXXV. seq.*

§. CXLIII.

Quod ad TOTUM HOMINEM attinet, ejus perfectio et felicitas in eo consistit, ut unio mentis et corporis maneat salva, quia divulsis istis partibus, mens quidem tamquam immortalis, superstes est, (*Elem. phil. mor. §. XIII.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo VERE dicitur tantisper, dum unio illa mentis et corporis salva est MORI vero simul ac partes illæ essentielles à se invicem divelluntur: consequens est, (9) ut homo ad vitam conservandam, ac (10) proinde ad evitandam mortem, ac destructionem omnino sit obligatus, nisi (11) mens, de præstantiore bono per mortem consequendo certa, mortem non quidem ultro eligat, sed imminentem sibi anime forti ac intrepido obeat. *) (§. CXLIV. *)

Homo vitam servare, ac mortem evitare tenetur.

*) Itaque insaniisse dixeris Hegesiam *παθὸν ἄναλον* qui hominem ad consciscendam sibi mortem obligatum esse, existimabat, idque tanto argumentorum adparatu persuadebat hominibus non magis sanis, ut catervatim se in mare projicerent. Cic. *Tusc. Quæst. I. 34. Valer. Maxim. VIII. 9.* Quum

enim eum emotæ mentis esse merito judicemus, qui sui ipsius concipit odium: (§. CXXXIX.) ea, quæ somniavit fecitque ille Hegesias:

Non sani esse hominis, non sanus juret Orestes, maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futuræ alicujus felicitatis spes atque expectatio vitam hanc illi acerbiorum mortemque suaviorum redderet. Contra nihil præter officium optabat Apotolus, dum cupiebat dissolvi, non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa spe futuræ gloriæ freti, nullos cruciatus, nullumque supplicium pertimescebant, quia quod malum minus nos majori malo subducit, bonique præstantioris reddit participes, potius bonum, quam malum est (*Elem. phil. mors. §. CLII. 12. jucto §. CLI. 8.*)

§. CXLIV.

Inde porro colligimus, 11) contra officium agere, qui ipsi sibi violentas manus inferunt. Quod et aliis modis facile potest demonstrari, veluti quod hujusmodi actio naturæ amoris et bonæ indoli repugnat, adeoque contradictionem involvit: (*Elem. phil. mor. §. CLIII. **) quod mors hujusmodi voluntaria non potest consistere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentisque adquietudine in voluntate Dei, quas supra inter officia hominis erga Deum esse probavimus. (§. CXXXIV.) Sed adjicere jam juvabit hoc unum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam se ipsum: ac proinde se ipsum, tamquam alios homines. (§. XCIII.) 65. 66.) Atqui amor justitiæ non patitur, ut hominem occidamus. Idem ergo non patitur, ut nos ipsos occidamus. *)

*) Ast ita philosophandum cum iis, qui scientes et prudentes in se ipsos sæviunt: non cum iis, qui ex furore vel insania sibi inferunt manus. His actio tam tristis ne imputari quidem potest: (§. CVI. 29. illis, quum sine causa tale quid fecisse videri nequeant, vel conscientia criminis, vel calamitatum, quibus exerceantur, magnitudo, vel metus diræ atque ignominiosæ mortis consilium tam truculentum extorquet. Quarum causarum prima manifesto non excusat, quum supersit medium, cum conscientia redeundi in gratiam. Reliquæ non destituuntur colore, quia ex duobus malis physicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor. §. CLII * 2.*) Sed quum

quum nec malum physicum sit mors voluntaria, sed morale, quod eligi non potest, et calamitas dolorque concipi vix possit, quem non adquiescentia in voluntate Dei lenire possit ac debeat: quin et plerumque furor non postremus sit, ne moriare, mori: Martial. *Epig. II. 80.* ne his quidem casibus dici potest, suæ quæmque vitæ mortisque esse arbitrum. Wolff. *Philos. moral. §. CCCXL. seq.*

§. CXLV.

Ex iisdem axiomatibus, paullo ante (§. CXLIII.) explicatis, patet, 12) non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus, vel 13) luxu et libidine, sibi mortem accelerant, vel 14) valetudinem parum curant: quippe 15) nec necessitate, nec officio urgente, pericula ultro adeunt, eaque ratione ipsi sibi suo jumento malum arcessunt. *)

Nec non vitæ et valetudinis neglectus.

*) Quisquis enim actionis alicujus auctor vel causa est, ei actio illa jure imputatur. (§. CV. 22.) Quis vero dubitet, quin mortis suæ causa sit, qui se intolerabili labore exercuiat? qui luxu & libidine vires corporis animique deterit prosternitque, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifestissimis sese præter necessitatem objicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia sicarius habeatur, non solum qui dolo malo occidit hominem, sed et qui neci causam præbuit, l. 16. §. 8. *D. de pæn. l. 1. D. ad L. Cornel. de sicar.* quis dubitet, quin multo magis in foro divino reus propitidii futurus sit, qui sibi ipse mortis causam præbuit?

§. CXLVI.

INTELLECTUS humani perfectio proculdubio in cognitione veri et boni consistit. (*Hist. philos. §. 1.*) ad quam adsequendam, conservandam, amplificandam, quum homo sit obstrictus: (§. CXL.) consequens est, 16) (ut unumquemque oporteat de acquirenda sibi mentis perspicacitate, facultateque verum et falsum, bonumque et malum discernendi laborare, 17) nullamque occasionem sive ex aliorum institutione, sive ex libris, sive per experientiam, veritates utiles, præceptaque de bono et malo *) addiscendi prætermittere, et 18) si forte ejus

Officia hominis ratione intellectus. Cultura ejus omnibus communis.

sit conditionis, ut omnia, quæ utilia essent, addiscere non possit, eum vel saltim id, quod optimum maximeque necessarium est, tanto accuratius veluti in numerato habere debere. (§. CXLII. 6.)

*) Hæc cognitio omnibus peræque necessaria est, partim quod voluntas non potest adpetere, nisi quod intellectus sibi, tamquam bonum, repræsentavit, nec aversari, nisi quod illa tamquam malum agnovit; (§. XXX. 5.) partim quod impuntantur actiones, etiã ex ignorantia admissæ, quatenus legem et potuit et debuit homo perspectam habere. (§. CVIII. 37. 38.) Recte ergo Sophocles in *Antigone* v. 1321 πολλὴ τὸ φρονῆσι
ἐστὶν ἀμείβη πρὸς τὴν ὑπάρχησιν. *Sapere ad beatitudinem præcipuum est.*

§. CXLVII.

Et singulis propria. Ex qua postrema propositione (CXLVI. 18) porro consequitur, 19) ut, quemadmodum ad officia, adhuc recensita omnes peræque obligati sunt: ita 20) specialitiam quisque ad eam intellectus culturam sit obstrictus, quæ ejus indoli ingenique viribus, nec non fini et vitæ conditioni conveniat, ac proinde 21) suam quisque indolem suasque vires accurate exploratas habere debeat; 22) vix quippe excusandus, si quod vitæ genus, cui minus idoneus sit, temere atque invita Minerva, vel ipse eligere, vel 23) aliis in potestate sua constitutis vel disciplinæ suæ creditis obtrudere non dubitarit. *)

*) Itaque cultura, ad quam obligati sumus, intellectus alia GENERALIS est, ad quam omnes homines peræque obligati sunt, de qua §. CXLVI. alia SPECIALIS, ad quam singuli tenentur, de qua hoc §. CXLVII. Illius fundamentum est ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus, quamque pro virili perficere tenemur omnes: hujus vero cujusque indoles, id est, vires judicii, intellectus et memoriæ, quæ quum non apud omnes eadem, nec eodem gradu sint: non omnes homines ad idem vitæ genus idoneos esse, facile patet. Hinc porro colligimus, VOCATIONEM DIVINAM SPECIALEM, (si ab instinctu divino atque extraordinario discedamus,) nihil aliud esse, quam voluntatem Dei de certo vitæ genere ab homine eligendo, per dotes
ani-

animi ac corporis ei concessas declaratam. De qua Persius
Sat. III. v. 71.

Quem te Deus esse

*fussit, et humana qua parte locatus es in re,
 Disce.*

§. CXLVIII.

VOLUNTATIS perfectio consistit in adpetitione et
 fruitione boni, malique aversatione. Quumque bonum **Officia**
 non adpetamus nisi cujus præstantiam intellectu prælu- **ratiōe**
 cente perspeximus, nec aversemur, nisi quod tam- **volun-**
 quam malum cognovimus: (§. XXX. 5.) ex eo quoque **tatis.**
 merito colligimus, 22) non adquiescendum nobis esse
 in qualicumque boni malique cognitione, sed operam
 dandam, ut ea viva sit, et efficax: 23) Non modo
 bonum qualecumque esse adpetendum, sed ex pluribus
 bonis præstantius magisque necessarium, 24) immo
 ne malum quidem aversandum esse, quod nos majoris
 boni participes reddere possit; denique, 25) bonum
 summum præ aliis adpetendum, et reliquis bonis omnibus
 æquo animo carendum esse, si illo sine his potiri non
 possimus. *)

*) Hinc jam alibi ostendimus, falli eos, qui summam
 felicitatem, ad quam in hac vita connitimur, in fruitione om-
 nium bonorum consistere existimant: veluti Platonem apud
 Ciceronem *Quæst. Acad. I. 6* Id enim cum non cadat in ho-
 minem, nec in hujus vitæ conditionem: consequens est, ut
 saltim ad adsequendum bonum summum ac præstantissimum,
 quod τὸ ἀγαθὸν μεγάλον eleganter vocat Servator, *Luc. X. 42.*
 omne studium conferre teneamur. (*Element. philos. moral. §.*
CXXXIX. seq.)

§. CXLIX.

Præterea, cum is, qui obligatus est ad finem, is **Volun-**
 et ad media sit obligatus, consequens est, 26) ut ni- **tatis e-**
 hil eorum, qui recta ratio præscribit, ad summam **menda-**
 felicitatem contententibus, et quæ alibi. (*Elem. phil.*
mor. §. CCXLIX. seq.) explicabimus pluribus, præter- **tiō ma-**
 mittendum, sed 27) de emendanda mente 28) adfecti- **xime ne**
 bus ratione regendis, *) 29) vitiis denique magis ma- **cessaria**

gisque animo evellendis, dies noctesque serio cogitandum sit.

*) Sæpe enim soli illi animi impetus hominem ita in transversum agunt, ut fine suo excidat, et vel vera felicitate careat, vel tristem ejusdem faciat jacturam. Præterea generatim non faciet umquam officium, quisquis adfectus non habet in potestate, quippe qui ita pervertunt distortquentque animi iudicium, ut nihil recte et ordine fiat. *Elem. phil. mor. §. XXXV.*) Papin. Stat. *Toebaid. Lib. X. v. 626.*

Ne frænos animo permittite calenti:

Da spatium, tenuemque moram, male cuncta ministrat.

Impetus.

Nimirum actio ipsa, cui fræna traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab adfectibus. Si miscuit se illis, et inquinavit, non potest continere quos summovere potuisset. *Com-mota enim semel, et concussa mens ei servit, à quo impellitur.* Seneca. *de ira I. 7.*

§. CL.

Superest corpus, licujus perfectio: quum in eo consistat, ut omnes ejus partes ad motus necessarios idoneæ sint: ex hoc quoque consequitur, 30) ut obligati simus ad tuendam sanitatem, ac proinde 31) et in cibo potuque capiendo, et 32) in laboribus, et 33) in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agilitatemque, et vires tanto majores acquirendas, referre, *) contra ea 34) omnem corporis destructionem et mutilationem membrorum a nobis, quantum fieri potest, amoliri teneamur.

Obligatio ad corpus perfectum conservandumque

*) Sed hic quoque status quisque sui et conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite, alia in milite, quam in viro docto, Ex quo patet exercitationes quoque corporis non in omnes easdem cadere, adeoque prudentia hic opus esse, ut et finem quisque suum ob oculos habeat, et media se digna eligat. Quin et ætas discrimen facit. Senex, si sapit, non vires desiderat adolescentis, non plus, quam adolescens tauri aut elephantis, ait Cicero *Car. maj. Cap. IX.* Ac proinde et senis

alia

alia erit exercitatio, quam juvenis. Id *ibid.* Cap. XI. *Pugnandum tamquam contra morbum, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudinis, utendum exercitationibus modicis, tantum sibi et potionis adhibendum, ut resciantur vires, non opprimantur. Cetera.*

§. CLI.

At frustra hæc omnia urgentur, si quis ea paupertate prematur, ut sibi nec salubrem victus rationem imperare, nec laboris modum suo arbitrio statuere possit. Ac proinde 35) facile intelligitur, carere hominem non posse adparatu rerum, ad vitam statumque suum decore tuendum ad necessarium. Qui adparatus quum FACULTATUM, vel, si facultas adfluentior sit, OPUM vel DEVITIARUM nomine veniat: consequens est, 36) ut unusquisque obligatus sit ad tantas facultates, quantas justis mediis parandi occasio est, adquirendas, 37) justeque adquisitas conservandas, et 38) prudenter dispensandas. *)

Quatenus homo tenetur ad paratum ad facultates quærendas?

*) Non ergo ideo probamus AVARITIAM, vitiorum omnium pestilentissimum pariter ac turpissimum. Avarus enim opes opum causa quærit, homo seipsum prudenter amans vitæ decore agendæ causa. Illi nullum lucrum sordet, nec medium ullum corradendæ pecuniæ tam turpe ac injustum est, quo non utendum existimet Euclio, cui semper, si non in ore, at in mente, est illud *πελοῦ γύλλυτον.*

O cives, cives, quærenda pecunia primum:

Virtus post nummos.

Hic non corradit opes, sed occasione illas juste acquirendi injicit manum. Denique quum avarus semper quærat, et inventis miser abstineat, et timeat uti: multo aliter rationes componit vir sapiens, cujus vox est illa Horatii *Epod. I. v. 31.*

Haud paravero,

Quod aut avarus, ut Chremes, terra premam,

Discintus aut perdam, ut nepos.

Prudenter ergo dispensat facultates, ne cogatur aliena quadra vivere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis sit ludibrio, ne creditores et improbi sceneratores limina sua dies noctesque obsideant, ne desit, quo amicos et indigos juvet, ne denique jam mortuus à liberis, sua culpa mendicantibus, jure accusetur. Quis vero hæc ad boni viri officium pertinere neget?

§. CLII.

Ex quo facile patet, 39) quum finis sine mediis obtineri nequeat, nullum autem sit medium, facultates necessarias sibi parandi justius labore ac industria, unumquemque ad labores in eo, quod semel elegit, vitæ genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, esse obligatum, ac proinde 40) contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam otio transigit, cum summa inopia ac ignominiosa paupertate conflictatur, quum contra 41) nemini imputari possit paupertas, qui, quamvis nihil, quod suarum partium sit, præmittat, publica tamen vel privata calamitate fortunæ evolvitur, (§. CVI. 27.) vel 42) cui citra suam culpam nulla rem faciendi occasio est.*) (§. CXIV. 56)

*) Utrumque ergo ad boni viri pertinet officium, & occasionem aliquid acquirendi non dimittere è manibus; et honestam paupertatem æquo animo ferre. Utrumque præstitit Jobus, qui et opes honestis mediis quærere, et paupertatem ferre didicerat. Jungit utrumque officium et Horat. *Carm. III. 29. v. 53.* qui de fortuna volubili suo more conquestus:

Laudo, inquit, manentem. Si celeres quatit

Pennis: resigno, quæ dedit, et mea

Virtutē me involvo, probamque

Pauperiem sine dote quæro.

§. CLIII.

Quum porro homo nihil eorum, quæ ad adsequendam, conservandam, amplificandamque felicitatem pertinent, præmittere teneatur, (§. CXL. nemo sane ad tuendum dubitabit, 43) quin ad felicitatem adsequendam, conservandam, amplificandamque, vel maxime pertineat **EXISTIMATIO**, quæ in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus nostris judicio consistit. Cujus enim de virtute et perfectione omnes bene sentiunt: eum dignum felicitate judicant, ac proinde nihil eorum, quæ ad illam adsequendam, conservandam, amplificandamque pertinent, præ-

prætermittunt. Itaque *existimatio* medium erit adsequendæ, conservandæ, amplificandæque felicitatis, ex eoque sequitur, 44) ut uniuscujusque sit, servire famæ atque existimationi, *) et 45) publicis privatisque in rebus, quæ ratio præscribit, præstare, denique 46) eam non modo præclaris actionibus tueri, sed et 47) si fieri possit, quotidie amplificare.

*) Quum vero hoc et eorum sit officium, qui nulla unquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de se opinionem vel deminuerunt vel extinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortassis adolescentia vituperatione, et odio non caruit, ut hanc labem eluant virtute, ac proinde famæ serviant? Exemplo esse potest Themistocles, de quo Cornelius Nep. *Cap. I. Quæ contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum judicasset, sine summa industria non posse eam extingui: totum se dedit reipublicæ, diligentius amicis FAMÆQUE SERVIENS. Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.* Sic Titum quoque Cæsarem, cujus animus in prima adolescentia veluti à seipso exerraverat, pudore ignominiaque metu à vitiis retractum esse, observat Sueton. *Tit. Cap. VII.* Alia exempla dabit Valer. Maxim. VI. 9. Macrob. *Satur. II. 9.*

§. CLIV.

Quumque uniuscujusque ad officium pertineat, famam Et re- atque existimationem tueri, (§. CLIII. 46.) eam vero felendas sæpe deminuant aliorum CALUMNIÆ, id est, mendaces de calum- vitiis ac imperfectionibus nostris sermones: consequens nias. est, 48) ut nihil, quod ad calumnias re ipsa et verbis refellendas pertinet, omittendum sit, 49) nisi forte illæ tam putidæ videantur, *) 50) vel auctor tam levis sit, ut eas generoso contemptu vindicare præstet.

*) Vocantur hæ MANIFESTÆ CALUMNIÆ, quas qui verbis operose refellendas existimat, nã is magno conatù maximas nugas agere velle videtur. Non magis illæ virum bonum terrent, quam latratus catellorum. Et qui eas effutit, is non alterius, sed suam, existimationem turpi- ter evertit. *Simplicius Commentar. ad Epictet capit. LXIV.* *Ἔσιον, εἰ τὸ, εἰ ἡμίχα ἔστιν, ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἔστιν, ψεύδος τι υπολάβοι, ἢ τὸ συμπληγμῆρον βίβλαπται. αὐτὸ γὰρ ἔχα τὴν ταυτὲ ἀλήθειαν. ἀλλ'*

ἡ ἀπαυθής πρὸς αὐτὸ ἄνω καὶ ἔπαρὰ τὸ καλῶς ἔχον νομοθεῖν οἱ ἡ
κακοποιῶν, αὐτὸς ἔστιν ὁ βεβλαμμένος, οὐ δὲ ἐδὲ βεβλαψαι, ἐδὲ
πυροβάς τι κλονεῖ. *Velui : Si dies est, sol super terram
versatur. Hoc si quis falsum putet, non ipsum connexum dam-
num facit, cui sua constat veritas, sed is, qui falsum de eo
sentit. Sic etiam qui secus, ac decet, te conviciatur, aut ma-
lescit, ipse est, cui noceatur, tibi vero ne nocitum quidem
est, neque mali quidquam datum. Aliud tamen dicendum de
CALUMNIA SPECIOSA : id est, ea, quæ cum aliqua
probabilitate conjuncta est, et hinc non modo incautos, sed
et prudentiores, fallere potest. Hanc enim qui justis modis
non reprimat, nec pudorem purgat, is diffidere causæ suæ
videbitur, ac proinde non satisfacit officio, quod existimatio-
nem, et famam, quæ cum vita pari passu ambulat, pro virili
tueri jubet.*

§. CLV.

Quamvis vero justissimus hic sit sui ipsius amor,
nullum tamen dubium est, quin incidat in vitium, simul
ac quis turbato amoris ordine, in se ipsum vehemen-
tiore amore, quam in ens perfectissimum, puta DEUM,
fertur. (§. XCII. 63) Atque inde colligimus jam supra,
(§. CXL.) tum demum justam rationem habere omnia
hæc officia erga nos ipsos, si ea cum amoris divini viola-
tione non sint conjuncta. Ex quo facile patet, 51) non
semper verum esse quod vulgo jancant, *necessitatem non
habere legem. **

An offi-
cia erga
nos ips.
ob ne-
cessita-
tem præ-
ferenda
officiis
erga
Deum?

*) Ha regula nihil frequentius in ore hominum est, eaque
ita vulgo utuntur, ac si ex tripode audita esset, et quasi ni-
hil sit turpe et nefarium, quod excuset necessitas. Eurip. *in
fragm. ex Hippolyt. obtect.*

Ἐγὼ γέ φημι, καὶ νόμον γέ μὲ σέβειν

Ἐν τοῖσι θεοῖσι, τῶν ἀναγκῶν πάλιν.

Quoties periculum est, ex mea sententia.

Necessitati debet et lex cedere.

Claudian. *in Eutrop. Lib. II. v. 596.*

Suprema pericula semper

Dant veniam culpæ.

Atqui si hoc abscesse verum esset: adversus se ipsos gra-
viter peccassent martyres, qui, insuper habito illo necessita-
tis favore, nullo cruciatum genere adduci se passi sunt, ut
ali-

aliquantulum turis flammæ injicerent : nec minus stolidè egisset Josephus , qui vitæ libertatisque adire periculum , quam heræ libidini servire maluit. Quin nemo sanus vitio verteret militi fugam , si , imminente hoste , cui se resistere non posse animadvertit , stationem deserere non dubitet. Plura exempla jam addere supervacuum esset , quum vel hæc satis ostendant , non usquequaque veram ac solidam esse hanc regulam.

§. CLVI.

Quum ergo regula hæc non semper , at aliquando tamen , officio suo fungatur (§. CLV. 51.) consequens est , 52) ut diversi casus distinguendi sint , quumque in hujusmodi actione , quam nobis imperiosa necessitas extorsit , nulla circumstantia alia rem variare possit , quam vel NECESSITAS ipsa , vel LEGIS natura , vel OFFICII , quod prætermittendum est , indoles : facile patet , 53) hæc tria paullo accuratius ac distinctius esse considerata , si quatenus necessitas habeat legem , vel non habeat , explorare velimus.

Favor
necessi-
tatis
quod ha-
beat fun-
damentum?

§. CLVII.

Per NECESSITATEM hic intelligimus statum hominis , in quo legi sine periculo suo parere non potest. Quod periculum , quoties ad ipsam vitam pertinet , necessitas erit EXTREMA , quoties ipsi vitæ non imminet , pro magnitudine periculi MAJOR , MINORVE adpellabitur. Ita et ABSOLUTA est necessitas , quæ evitari nullo alio modo potest , quam violata lege : RESPECTIVA , quam alius quidem , at non hic homo , qui jam in illa versatur , evitare posset.

Necessi-
tas quid
et quo-
plex?

*) Ita NECESSITAS EXTREMA imminebat martyribus , quibus aut durissimum subeundum supplicium , aut Christo maledicendum erat. Non vero extrema erat necessitas , qua Christianos ad defectionem impellere conabatur Julianus ἰ παραβάτης , dum eos abs litterarum studii , honoribus , militia repellebat. ABSOLUTA erat necessitas , in qua versabatur Daniel , bestiis objiciendus , nisi preces intermisisset : RESPECTIVA , quacum confictabatur Davides , dum ei aut fame pereundum , aut panibus sacris vescendum erat. Alius enim,

enim, qui sine præcipiti fuga iter fecisset, facile procul dubio alium reperisset panem, quo expugnasset inedia.

§. CLVIII.

Quæ ne
cessitas
favorem
merea-
tur? — Jam facile quisque animadvertet, 54) in censum hic non modo venire necessitatem EXTREMAM, sed et eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim quædam sint calamitates ipsa morte acerbiores: quis dubitet, quin viro etiam constantissimo terrorem injicere possint dolores intolerabiles, orbitas oculorum, et similes ærumnæ? Præterea quum ubi effugium patet aliud, ex duobus malis physicis minimum eligendum sit: (*Elem. phil. mor. §. CLII. **) consequens est, 55) ut absoluta quidem necessitas favorem mereatur, (§. CLVII.) 56) respectiva tum demum, si quis non suo sibi jumento hoc malum invenerit. *)

*) Si quis se ultro periculo offert, causa est illus necessitatis, in qua versatur, ac proinde ipsi eventus potest imputari. (§. CV. 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excusat, adeoque nec excusabit necessitas, si per eum steterit, quo minus illa urgeretur. Hinc vix favorem meruit necessitas, in quam se conjecerat quidam, qui propositum adversus Christianos edictum diripuit consciditque, statimque productus non modo tortus, sed et legitime coctus est, teste Lactantio *de mort. persequunt. Cap. XIII.* Si ergo in his constitutus angustiis aliquid egisset adversus honestatem et justitiam, tantum ut mortem et cruciatus subterfugeret, quis negaverit, eum male egisse? Exemplo esse potest Quintus quidam, cujus in Epistola de martyrio Polycarpi meminit ecclesia Smyrnenensis, qui, quum sponte se obtulisset martyrio, et alios ad idem faciendum perpulisset, visis bestiis, per genium Cæsaris juravit, nefandoque sese polluit sacrificio. Quare Smyrnæi graviter monent: *Διὰ τὸ ὄν, ἀδελφοί, ὅτι ἐν ἑκατέρῳ τῶν προσηλυτῶν ἰουδαίῳ, ἑκατέρῳ ὡχ ἕτοιμ διδάσκαλὸν τὸ εὐαγγέλιον.* Nos itaque, fratres, non probamus eos, qui ultro accedunt, ac semetipsos produnt, quum aliter præcipiatur in Evangelio. Similia habes apud Origenem ad *Joh. XI. 35. Tom. XXXI.*

§. CLIX.

§. CLIX.

Lex porrò quum vel DIVINA sit, vel HUMANA, ea- que, vel AJENS, vel NEGANS, (§. LXIV. 9.) homo ve- ro, etsi summus imperans, neminem obligare possit ad mortem gratis subeundam: consequens est, 57) ut leges HUMANÆ regulariter intelligendæ sint cum exceptione necessitatis. *) Idemque 58) dicendum videatur de DIVINIS AJENTIBUS, vel ADFIRMATIVIS, quia nemini imputari potest omissio actionis, si agendi desit occasio. (§. CXIV. 56.) nisi forte 59) actionis intermissio ita sit comparata, ut tendat in summi numinis injuriam, siquidem tunc lex simul concurrit negativa, quod nihil faciendum sit in Dei ignominiam. (§. CXXXI. 36.) Quo- referimus factum Danielis, *Dan. VI. 10.*

*) Omnia hæc liquida videntur. Homines dum se imperio civili subjecerunt, in imperantem contulerunt omnia, sine quibus finis civitatum obtineri non posset. Hinc et jus vitæ et necis ei concesserunt, at non promiscue, quia id fini civitatis refragaretur sed tantum, si id exigat salus populi vel reipublicæ. Itaque nec cives legibus suis obligare potest ad mortem gratis subeundam, sed eo tantum casu, si id exigat salus populi et reipublicæ: adeoque ejus leges regulariter intelligendæ sunt cum exceptione necessitatis. Hinc eleganter Grotius de *jure belli et pac. I. 4. 7. n. 2. Ferri ab hominibus leges solent et debent cum sensu humanæ imbecillitatis.*

§. CLX.

Contra ea, quod ad leges divinas NEGANTES attinet, illæ ad officia vel erga ipsam Deum, vel erga nos ipsos, Non au- vel erga alios homines nos obstringunt. (§. XCCXXIV.) Quæ ad officia erga ipsum Deum pertinent, in se ita sunt comparata, ut sine ignominia Dei numquam inter- mitti possint. Quum vero ad ea omnia, quæ cum ignominia summi Numinis conjuncta sunt, omittenda simus obstricti: (CXXXI. 36) consequens est, 60) ut nullus sit tantus necessitatis favor, qui hominem, leges divinas negativas de officiis erga Deum violaturum, posset excusare. *) Contra 61) si duo colliduntur officia erga nos

nos ipsos, nihil tutius est, quam ut ex duobus malis physicis, quod minimum est, eligamus.

*) Hinc factum suum excusare non potest, qui quacumque necessitate adduci se passus est, ut in Deum esset blasphemus, idolis sacrificaret, perjuriæ se pollueret. Quod et ipsi non negarunt scriptores profani, veluti Juvenalis, *Sat. VIII.*

*Ambiguæ si quando citabere testis,
Incertæque rei, Phalaris licet imperet, ut sis
Falsus, et admoto dictet perjuria tauro,
Summum crede nefas, animam præferre pudori,
Et propter vitam vivendi perdere causas.*

Quamvis vero excusare se nequeant, qui quid tale admiserunt, necessitati succumbentes: non tamen permittit humanæ imbecillitatis sensus, ut eorum vicem non doleamus, quos à constante proposito dimovit imperiosa hujusmodi necessitas, quum noverimus, ipsi Petro, Christum Servatorem neganti, datam esse veniam, quando eum facti pœnituit. *Matth. XXVI. 75.*

§. CLXI.

Leges 62) Quæ ad officia erga alios homines pertinent, divinae leges agentes, favorem necessitatis non respuere certissimum est, partim quod omissio actionis imputari non potest, si deest agendi occasio, (§. CXIV. 56.) partim quod amoris leges nos non obligant, ut alterius felicitate magis, quam nostra delectemur, adeoque illum vehementius, quam nos ipsos, amemus. (§. XCIV. 65.) Et eatenus 63) verum est illud: *Proximus egomet sum mihi.**

*) Sic e. gr. lex divina non obligat quemquam, ut alium servet, ipseque pereat, vel ut ipse esutians, quod superest, panis frustulum alteri det. Id ne ipsa quidem sanctissima lex amoris, quam sacræ litteræ Christianis inculcant, exigit. *II. Cor. VIII. 13.* Quare recte Seneca *de Benef. II. 15.* *Dabo egeni, sed ut ipse non egeam: succurram perituro, sed ut ipse non peream.* Nec aliud in animo habuere scholastici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata cbaritas incipit à se ipsa.*

§. CLXII.

§. CLXII.

Porro **NEGANTES** leges de officiis erga alios objecta à Deo necessitate, vel cum officiis de conservatione nostri ipsius, vel de perfectione nostra ac felicitate tuenda amplificandaque, colliduntur. Priore casu, quum alterum non magis, quam nos, amare teneamur, (§. XCIV. 6.) 64) procul dubio, incumbente nobis necessitate, quælibet honesta ratio est expediendi salutem, dumne per nos stetit, quo minus durum illud necessitatis telum declinaremus, vel par sit omnium conditio, quia æqualis adversus æqualem nullo favore utitur: (§. CLVIII. 56.) posteriore 65) satius est, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, ut nos majores perfectione vel felicitate potiamur.*)

An et negantes, si necessitas sit à Deo?

*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum est physicum, si per nos non stetit, ut illa potiremur. At perdere alterum, malum est morale, quod semper majus malo physico habendum est. Quum vero ex duobus malis physicis eligendum sit minus, ac proinde ex concurrentibus malis physico et morali, physicum: (*Elem. phil. mor.* §. CLII. *) non sane peccabit, qui eo casu cum aliquo detrimento suo alium conservare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamvis non reprehendendus sit, qui in naufragio inhærens tabulæ, alterum eandem, utrique non suffecturam, adprehensurum depellit: inexcusabilis tamen omnino videretur, qui spe majoris felicitatis, amicum proderet, quem salva religione proderi non poterat.

§. CLXIII.

Et hæc justam habent rationem, si ipsius Dei O. M. providentia *à se* contingat, ut in ea necessitate versemur. (§. CLXII.) Nam si à malitia hominum est illa calamitas: aut id illi agunt, ut pereamus, aut ut necessitatem peccandi nobis imponant: priore casu, quum alium, nedum pravum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. XCIV. 65.) 66) merito erit excusandus, qui alium, quam se perire malit: posteriore 67) dira quævis potius erunt ferenda, quam ut

Si eadem sit à malitia hominum?

quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittamus. *) (§. CXXXI. 6.)

*) Hinc si vita nostra incidat in insidias telaque latronum: quælibet honesta ratio est expediendi salutem; quia nulla nos obligat ratio, ut latrones potius, quam nos ipsos, servemus. At male sibi consuleret Josephus, si vincula magis timuisset, quam adulterium, ad quod eum pellicere cupiebat uxor Putipharis. Latrones enim id agunt, ut pereamus: Putipharis uxor Josepho necessitatem peccandi imponere cupiebat.

§. CLXIV.

His observatis regulis, quarum plerasque jam alii acute invenerunt, *) non difficile erit, de variis speciebus, quas PUFENDORFFIUS, et alii proponunt, judicatum de adplicatione harum regularum ad casus speciales. Nimirum cuius, qui extra teli jactum est, quid factu opus sit, expensis in utramque partem rationibus, judicare non adeo difficile est, quum illi, qui in præsentissimo periculo versatur, in arena capiendum sit consilium. Ut non male de hujusmodi casibus usurpare possis illud poëtæ:

Facile omnes, quum valemus, recta consilia ægrotis damus,

Tu, si hic esses, aliter sentires.

Terent. *Andr. I. 1. v. 9.* Ergo hic multa Dei potius iudicio ac misericordiæ relinquere, quam ad vivum omnia resecare, præstiterit.

*) Proposuit jam has regulas, saltim plerasque, THOMAS, *Jurisprud. divin. II. 2. 143. sequent.* non ex iisdem tamen, quibus nos hic utimur, principiis derivatas. At postea idem eas sequestratas è jure naturæ, et regulam unam revocatam voluit: omnes leges habere tacitam exceptionem necessitatis. *Fundament. jur. natur. et gent. II. 2. 19. †* Nobis nulla videtur ratio suadere, ut omittamus vel sequestremus exceptiones, quas ex ipsa recta ratione fluere, ea, quæ diximus, abunde ostendunt.

(§. CLXV.)

§. CLXV.

Sic nemo dubitaverit, 68) quin necessitas excusatura sit hominem, quem in eo articulo fortuna deprehendit, ut ei aut pereundum, aut membro aliquo carendum sit, si ense recidendum putet membrum, ne pars sincera trahatur. Quum enim utrumque officium de servanda vita integritateque membrorum nobis ipsis debeamus, in his vero tutissimum sit, ex duobus malis physicis, id, quod minimum est, eligere, (§. CLX. 61.) denique minus omnino malum sit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium istud, vitam jactura membri alicujus redimendi, esse justissimum? *)

An liceat abs cindere membrum vitæ servandæ causa?

*) At difficilior est quæstio, an hæc sit lex naturæ præceptiva, et is contra officium faciat, qui in ancipite isto periculo constitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis se imparem existimat, persentiscere? maxime quum non adeo certa spes sit, quæ de sectione illa concipitur, et non minus multi, qui hos cruciatus mira constantia pertulerunt, perire, quam servari, soleant? Sane senectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum dissensus, ipsiusque chirurgi in hac encheiresi imperitia et ruditas, in tantillo temporis momento, facile subigent animum, ut medicinam illam ipsa morte acerbiorum putet, et sine tam exquisitis doloribus mori, quam incertam salutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paullo ante dati (§. CLXIV.) memores, et rem Dei judicio et misericordiæ committere, quam de hominis in tanta necessitate constituti conscientia temere judicare malumus.

§. CLXVI.

Nullum quoque dubium est, 69) quin, qui in extrema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, vitam misere tolerarunt, excusandi sint: quum et hic collidantur bina officia, quæ nobis ipsis debemus, ac proinde ex duobus malis physicis, morte, et alimentis, alioquin detestabilibus, minimum omnino eligendum videatur. (§. CLX. 61.) At 70) non ex-

An carne humana vescifas sit in extrema fame?

cusandus, qui alterum obruncat, ut ejus carne pastus miseram vitam extendat: quia, quantacumque sit longæ inediæ imperiosa necessitas, ea tamen jus non dat in vitam alterius, nec fas est, alteri eam eripere, ut ipsi conservemur, quia par hic est utriusque conditio ac necessitas, §. CLXII. 64.)

*) At quid si omnes, pari necessitate pressi, in unius mac-tationem consentientes rem sorti committant? Quo pertinet casus tristissimus de septem Britannis, quem ex Tulpii *Ob-serv. medic. I. 43.* refert Casp. Ziegler. *ad Grot. de jure belli & pac. II. 1. 3.* Nihil vero hic nutandum. Nemini enim in al-terius vitam jus est. Et qui consentit in cædem sui ipsius æque peccat, ac qui se aliumve occidit. *Nec debuit quisquam vitam suam tam vilipendere, ut ejus jactura alterius famem expleret, Nec reliqui etiam ideo in socium suum sævire debuerunt, ut stomacho suo consulere: recte judicat Ziegler. ibid. p. 189. seq.* Quibus non usquequaque satisfacisse videtur Pufendorff. *de jure nat. et gent. II. 6. 3.*

§. CLXVII.

Aliud dicendum, 71) si quis naufragus, apprehen-sa tabula, uni tantum suffectura, alterum, manus eadem injicientem, vi repellat, vel 72) aliqui in scapham in-silientes, reliquos quos scapha ferre non potest, præci-pitent. Utroque enim casu non est par utriusque condi-tio, quia qui tabulam adprehendit, quive jam scapham prius occuparunt, in possessione sunt, ac proinde jure suo ab aliis, quamvis cum eodem periculo luctantibus, privari nequeunt. Et quis non minus esse malum ani-madvertit, aliquos perire, quam omnes, majus bonum paucos, quam nullum servari?

*) Ex quibus fundamentis et alter decidi poterit casus de militibus, in castrum vel urbem munitam confugientibus, alios-que, paullo tardiores, excludentibus, ne hostes una irumpant. Quale est factum Pandari, de quo Virgil. *Æneid. IX. v. 722.* seq. aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt. IV. 16. 8.* Ubi tamen probe dispiciendum fuerit, extremæ et absoluta sit ne-cessitas, (§. CLVIII. 55.) an remotis adhuc periculum, et quod alia ratione, e. g. paucis hostibus admissis, et reliquis dimisso clathro submotis, evitari possit. Inde merito collau-dan-

danda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui, suadentibus aliis, ut pontem Lyci fluminis rescinderet, *malle se, ait, insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Curt. IV. 16.

§. CLXVIII.

Nec 73) magis excusarim carnificem, vel alium quemcumque, qui hominem innocentem, proposito mortis supplicio, occidere jussus, parendum existimat, et imminentis supplicii periculum ad justam sibi excusationem sufficere credit. A malitia enim hominis est illa calamitas, qui id agit, ut necessitatem peccandi imponat carnifici. Quo casu dira quævis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei conjunctum sit, admittendum. *) (§. CLXIII. 67.)

An carnificem excusat necessitas, proposita morte innocentem occidere jussus?

*) Accedit, quod nihil agendum sit contra certam conscientiam: (§. XLV. 35.) hic vero ponatur species, quod carnifex certo sciat, sæviendum sibi esse in innoxium caput. Quis ergo eum admissi criminis absolveret? Nec rem conficit distinctio Pufendorffii, utrum spiculatori hæc cædes imputetur tamquam actio propria, an mera alieni facti exequutio. Quamvis enim ille posteriore casu cædem carnifici illi non magis imputari posse existimet, quam gladio aut securi: *jur. nat. et gent. I. 5. 9. VIII. 1. n. 16.* multum tamen interesse arbitramur inter gladium vel securem, tamquam res inanimatas, et hominem ratione præditum, cui tam injustam exsequuturo sententiam, ipsa conscientia reclamat.

§. CLXIX.

Contra ea 74) recte quis, imminente innocenti morte, fuga sibi consulturus, alium sibi obstantem submovet, quamvis se ei damnum illaturum suspicetur. Sive enim alter ex malitia iter fugienti intercludat: necessitas est à malitia hominis, isque id agit, ut fugiens pereat. Sive non nocendi consilio obstat: ab ipsius Dei providentia hæc necessitas fugienti objicitur. Utroque vero casu quælibet honesta ratio est expediendæ salutis, *) (§. CLXIII. 66. CLXII. 64.)

An fugienti obstantem proterere liceat?

*) Nihil ergo moramur dissensum Alberti, *Com. Jur. Nat. orthodox.*

thod. conform. Capit. III. §. XVII. seq. Argumentum enim, quo fretum in alia omnia sibi eundum existimat, quod in statu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane est *ἀνοσιόδοτος* quia nec principium juris naturalis in statu integritatis quaerendum est, (§. LXXIV.) nec in eo statu ullum concipi potest periculum, quod hac tristi fuga fuisset evitandum.

§ CLXX.

Idem dicendum videtur de casibus, 75) si quis res alienas in extrema necessitate famis vel frigoris expellendi causa, contrectet: *) 76) vel si homines in extremo naufragii periculo, jactum alienarum mercium faciant. Quemadmodum enim priore casu necessitas est à malitia hominum, id agentium, ut famelicus, vel frigore obrigescens, omni humana ope destitutus pereat: (§. CLXIII. 66) ita posteriore inter duo mala physica eligitur minus, dum homines, imminente naufragio, vident, aut sibi cum rebus pereundum, aut mercium alienarum, à se jactandarum, æstimationem esse præstandam. (§. CLX. 61.)

An in extrema necessitate res alienas contrectare vel perdere?

*) Qui hic dissentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam grave existimant esse peccatum, ut nulla necessitate urgente, quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in casu necessitatis, puta in moderamine inculpatae tutelæ, pro crimine imputent: cur magis imputarem furtum? Præterea quis furtum sine dolo malo, immo sine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas surripere jussit imperiosa longæ inedie necessitas, æstimatio facile præstari possit ab hominibus, etiam mendicis, ubi se periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem æstimabilem animo restituendi, domino intervertere maluerint? *Add. cap. 3. X. de furt.*

§. CLXXI.

Sed talia innumera, vel fingi, vel in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, ex quibus quædam vere sunt *ἀνοσιόδοτα*, et de quibus facile in utramque partem disputari possit. Sed ne obliti videamur ejus, quam ipsi paul-

Conclu.
sio capi
tis.

lo ante dedimus, admonitionis, (§. CLXIV.) plura addere jam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui conscientis dirigendis laborant.

CAPUT VII.

De Officiis erga alios absolutis, et perfectis, specialim de nemine lædendo.

§. CLXXII.

PROgredimur jam ad OFFICIA ERGA ALIOS HOMINES, quorum fundamentum jam supra in eo positum esse animadvertimus, quod homo homini natura *ÆQUALIS*, ac proinde eatenus amore amicitiae sit prosequendus (§. LXXXV. et LXXXVIII.) Quumque æqualitas naturæ æqualia etiam officia exigat: inde colligimus, *HOMINEM HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM TENERI AMARE.* (§. XCIII.)

§. CLXXIII.

Deinde amoris hujus duos esse gradus, ostendimus, quorum alterum *JUSTITIÆ*, alterum *HUMANITATIS* et *BENEFICENTIÆ* adpellavimus. (§. LXXXII. seq.) Quum vero prior in eo consistat, ut nihil quod infeliciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem lædamus, et cuique, quod suum est, tribuamus; posterior, ut alterius perfectionem et felicitatem pro virili provehere atque amplificare studeamus, illique tribuamus et ea, quæ jure stricto et perfecto non debemus: (§. cit. consequens est, 1) ut et officia, quæ alteri debemus, alia sint *justitiæ*, quæ *PERFECTA*; alia *humanitatis et beneficentiæ*, quæ *IMPERFECTA* vocamus.

§. CLXXIV.

Itaque OFFICIA PERFECTA sunt, ad quæ homo perfecte, et per modum coactionis, obligatus est, puta ut neminem lædat, et cuique, quod suum est, tribuat. *IMPERFECTA*, ad quæ imperfecte sine cõactione, et

Ea vel
perfecta,

ex

vel im-
perfec-
ta. ex ipsa virtute , obligamur , puta , ut alterius perfectio-
nem , ac felicitatem æque , ac nostram , pro virili ampli-
ficare studeamus. * (§. LXXXIV.)

*) Itaque officia PERFECTA nobis necessitatem impo-
nunt , ne alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus:
IMPERFECTA monent , nos nondum veræ virtutis laudem
adsequutos , nisi et alios perfectiores ac feliciores reddere , pro
virili annitamur. Ea officia jam veteres juriconsulti accura-
te distinxerunt , veluti Paulus , dum *quædam voluntatis , et
officii magis , quam necessitatis , esse* , scripsit. l. 17. §. 3.
D. commodati. Adde locum Senecæ , quem attulimus supra §.
LXXXIV.

§. CLXXV.

Quandoquidem igitur , quod ad OFFICIA PERFECTA
Alia at-

Ad §. 174.

Imperfecta, ad quæ imperfecte sine coactione. Notantur
hæc à Werenko p. i. c. 4. n. 627. sed eorum memoriam
elabi non sinas , quæ dicta sunt supra §. 84. nempe lo-
qui hic de coactione externa , ita ut alii jus exigendi ac-
tum tamquam stricte debitum non habeant , ut ipse We-
renkus explicat n. 645. non autem sine coactione morali,
quia cadunt sub legem naturalem , quæ licet ad honesta-
tem pertineat , ea tamen præcipit : quia morum honestas
in plerisque casibus et simpliciter necessaria , et debita
ex parte debentis , et quoad Deum naturæ auctorem , et-
si non sint pressius loquendo debita ex parte proximi,
vel passim careant coactione seu vi externa ; forte quia
non absolute necessaria ad conservationem generis hu-
mani. Licet enim fere omnia officia imperfecta prove-
niant ex lege affirmativa præcipiente mutuum amorem,
seu charitatem fraternam in genere proximo nostro , ali-
quando vero transeunt in jus strictum , veluti in extrema
necessitate , quod ipse Heineccius innuere quodammodo
voluit infra 2. 10. 196. alias sibi contrarius ibidem exi-
ret. Consule tamen Werenkum l. c. et rursus Heinecc. in-
fra 389. in calce , ubi has debiti differentias agnoscit.

attinet, illa in eo posita sunt, ut NEMINEN LÆDAMUS et item ab-
 CUIQUE, QUOD SUUM EST TRIBUAMUS, (§. CLXXIV.) læ- soluta,
 dere autem est alterum infeliciores, quam natura est, alia hy-
 reddere, (§. LXXXII.) SUUM denique aliquis dicere potest, potheti-
 quod juste adquisivit: (§. cit.) sequitur sane, 2) ut obli- ca.
 gatio ad neminem lædendum sit *connata*; ad suum cuique
 tribuendum, *adquisita*. Unde prius officium ABSOLUTUM;
 posterius, quod sum cuique tribui jubet, HYPOTHETICUM
 vocamus.*)

*) Itaque ABSOLUTUM officium nobis est, quod homo
 ab homine exigere potest nullo posito jure, quod per factum
 aliquod adquisiverit: HYPOTHETICUM, quod, demum po-
 sito aliquo jure, per factum adquisito, exigitur. Sic homo ab
 homine jure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum,
 quo sibi hoc jus adquisiverit. At non posset quisquam jure
 conqueri de rebus sibi ab altero præreptis, nisi jus aliquod cir-
 ca illas res, veluti dominium, facto adquisivisset. Itaque *nemi-
 nem occide* est officium absolutum; *furari noli* officium hypo-
 theticum. Quod discrimen si non neglexisset *de usu* Salmasius *de
 usur. Cap. IX.* facile intellexisset, non fugisse rationem jure-
 consultos, qui *furtum admittere naturali jure prohibitum es-
 se*, contendunt, l. 1. §. 3. D. de furt. §. 1. Inst. de obl. que
 ex delict.

§. CLXXIV.

Quumque porro jus, quod circa rem aliquam adqui-
 sivimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO seu CONVENTIONE Quo or-
 proficiscatur, consequens est, 3) ut omnia officia HYPOT- dine de
 HETICA, vel ex DOMINIO vel ex PACTO nascantur, adeoque his agen-
 4) is commodissimus futurus sit tractationis nostræ ordo, dum?
 ut primum de officiis PERFECTIS ABSOLUTIS, deinde de IM-
 PERFECTIS, tum porro de HYPOTHETICIS, quæ ex DOMINIO,
 ac denique de iis, quæ ex PACTO oriuntur, paullo accura-
 tius agamus. *Imperfecta enim hypotheticis* ideo præmittenda
 putavimus, quia homines, frigescente demum atque oblan-
 guescente humanitate, invecro dominio, pactisque inter-
 positis, consulere sibi cœperunt.

Q

§. CLXXVII.

§. CLXXVII.

Homo hominem, ut sibi æqualem, tractare debet.

Primo ergo omnium ponendum est, hominem homini esse natura æqualem, (§. CLXXII.) iisdem quippe cum altero partibus essentialibus constantem. Et quamvis alteri præ altero perfectio aliqua veluti sortito obtigerit: diversos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis essentiam, sed unum æque esse hominem, ac alterum. Ex quo sequitur, 5) ut alter alterum, tamquam æque hominem tractare, nec in rebus, quæ pluribus jure perfecto competunt, præ aliis prærogativam sine justa causa adfectare, adeoque 6) quod sibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur. *) (§. LXXXVIII. 54.)

*) Hæc regula tam est rectæ rationi consentanea, ut eam nec pagani ignorarint. Saltem eam sententiam in deliciis fuisse Alexandro Severo Imp. auctor est Æl. Lampridius, *Cap. LI. Clamabatque sæpius, quod à quibusdam, sive Judæis, sive Christianis audierat, et tenebat, idque per præconem, quum aliquem emendaret, dici jubebat: QUOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. Quam sententiam usque à deo dilexit, ut et in palatio, et in publicis operibus, præscribi juberet.* Probabile est, quod observavit Lampridius, Alexandrum hanc sententiam à Christianis accepisse. In sensu enim ajente totidem verbis habetur. *Matth. VII. 12. Luc. VI. 31.* At inde non sequitur, ut non et ratio eam veritatem perspicere potuerit. Similia enim sunt apud Simplicium *ad Epict. Enchirid. Cap. XXXVII.*

§. CLXXVIII.

Ac proinde nemo lædendus.

Quum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. CLXXVII. 6.) nemo vero nostrum perfectione ac felicitate sua, quam jam natura habet, vel juste adquisivit, ab alio privari, vel res suas deteriores reddi, id est, LÆDI velit: (§. LXXXII.) consequens est, 7) ut et nos neminem imperfectiorem vel infeliciorem reddere, adeoque 8) et neminem lædere debeamus. Et quia ad felicitatem nostram ac perfectionem non modo CORPUS, sed et MENS præcipue pertinet: 9) ad utramque hominis partem pertinere hoc præceptum, qui

quin 10) læsionem mentis tanto esse corporis læsione graviorem, quanto mens ipsa corpore præstantior est, (*Element. philosophic. mor. §. XIV.*) facile intelligitur. *)

) Hinc graviter Epictetus invehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebusve suis aliquid dedit, non illud, quo mens redditur deterior Όπς τι, inquit, σωματικὸν ἰσχυρὸν εἰς κλάσιν, ἢ ἢ βλάβη ὅπως εἰς τὰν προαίρεσιν, ἢ δειμία βλάβη* ὅτι γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀλλὰ ὁ ἔξασπαυθῆς, ἢ ἀδικήσας, ὅτι τὸν ὀφθαλμὸν, ὅτι τὸν ἰσχυρὸν, ὅτι τὸν ἀγγεῖον ἀποθνήσκει. ἡμᾶς δ' ἔμολεθ' ἰδόμεν, ἢ ταῦτα τῆς προαίρεσιν δι' ἰσχυρὸν ἀδύνατον καὶ ἰσχυρὸν ἔξομιν, ἢ ἀνάσχυοντων, καὶ ἀπίστον ὁδὸν γυγὸς διαφερόμεθα. *Ubi. cumque in his, quæ ad corpus pertinent, possessionibus aliquid damni acceperimus, illico jacturam nos fecisse arbitramur: sed in voluntatis proposito quum detrimenta nobis eveniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepisse nullum, censemus: quandoquidem ei, qui corrumpit alterum, aut corrumpitur, nec caput dolet, nec oculus, nec coxa, sed nec fundum amittit, atqui aliud nihil volumus, quam ista. Inter nos vero disceptatio nulla est, ne mediocris quidem, utrum satius sit, voluntatem habere pudicam, et fidelem, an vero impudicam, et infidelem.* *Arrian. Diss. Epict. II. 10.*

§. CLXXIX.

Totius hominis perfectio ac felicitas consistit in **VI-
TA**, id est, in unione mentis, et corporis, (§. CXLIII.) quæ quidem perfectio inter eas, quas à natura accepit, præstantissima, et reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum est. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam à natura accepit, privare nefas sit, (§. CLXXVIII. 7.) nec nos ab altero vita privari velimus: per se patet, (§. CLXXVIII. 6.) 11) officii nostri esse, nec alium occidere, vel 12) ejus sanitati detrimentum inferre, vel 13) mortis aut morbi causam dare, vel 14) eum citra jus, aut occidendi animo, periculo exponere. *)

Nemo occidendus: nullius sanitati ac corpori da-
ma-
n-
in-
feren-
dum.

*) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem sibi nihil imperii est, periculis objicit, quam qui jure atque imperio suo ita abutitur, ut alterum, quem perire cupit, eo consilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb. I. 9. Diod. Sic. *Bibl. XIV. 73. XIX. 48. Justin. Hist. XII. 5. Curt. VII.*

2. immo in ipsiſ sacris litteris , 2. *Sam. XI.* 15. ubi et ſequentē *Cap. XII. 9.* ideo homicidium Davidi exprobratur à Nathane, quod Uriam eo animo, ut periret, in periculosiſſima ſtatione collocari juſſiſſet. Add. Pufend. *de jur. nat. et gent. VIII.* 2. 4.

§. CLXXX.

Niſi neceſſitas ipſa uti nos cogat modo derami ne inculpatæ tutelæ. Attamen, quum nemo teneatur alterum magis, quam ſeipſum, amare, (§. XCIV. 65.) et sæpe contingat, ut aut alicui ipſi, aut alteri, pereundum ſit; conſequentiſt, 15) ut eo caſu, ſi quis nos adgrediatur, in anticipati illo periculo quælibet ſit honeſta ratio expediendæ ſalutis, (§. CLXIII. 66.) adeoque 16) et cum cæde repellere adgreſſorem liceat, dumne quis 17) limites juſtæ defenſionis excedat.

§. CLXXXI.

Ejus limites. Quinam vero ſint juſtæ defenſionis limites, nemini erit obſcurum, qui abſolutam præcipue neceſſitatem, id eſt, nullo alio modo evitabilem, (§. CLVIII.) favorem mereri, meminert. Ex hoc enim conſequitur, 18) ut tum demum moderamini inculpatæ tutelæ ſit locus, ſi quis in abſoluta neceſſitate, vel *reſpectiva* quidem, ſed in quam ſua culpa non incidert, verſetur. (§. CLVIII. 55. 56.) 19.) Ut defunctus omni periculo, nullo amplius defenſionis jure gaudeat. 20.) Ut qui vel ſine adgreſſoris læſione, vel leviori malo adgreſſori repræſentato periculum evitare poteſt, ei juſ non ſit, ad cædem temere proyolandi,*) quum ex duobus malis phyſicis id, quod minimum eſt, malum eligendum eſſe, vel

Ad §. 181.

Vel reſpectiva quidem. Adde in qua par ſit omnium conditio, ut prædixerat. §. 162. dum rationem expediendi ſalutem incumbente neceſſitate invenerat, et ita cohærebit doctrinæ lib. 2. §. 132. infra, ubi civibus, in ſumma calamitate conſtitutis, arma corripere adverſus Principem non licere tradit.

vel ipsa recta ratio nos doceat. (*Elem. phil. mor.* §. CLII. *)

*) Homo obligatus semper est ad eligendum id, quod est optimum. (§. XCH. *) Optimum ergo quum sit medium, quo facillime ac tutissime finem nostrum obtinemus: obligatos nos esse oportet ad medium facillimum tutissimumque expediendæ salutis, adeoque ad evitandam altetius cadem, si aliud supersit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Edyll. XXIII.*

Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κανά μίγα νέαν ἀναιζάν.

Par est, exiguo malo magnam litem tollere.

§. CLXXXII.

His vero observatis principiis evidentissimis, nihil facilius est, quam ad quæstiones omnes, quæ de hoc moderamine inculpatæ tutelæ incidere possunt, respondere. Si enim quæras, adversus omnes, per quos in periculum illud sine tua culpa adductus sis: (§. LXXXI. 18.) adeoque 22) et adversus quos eo uti liceat? recte respondebis, 21) adversus furiosos, mente captos, itemque 23) eos, qui alium invadere parantes, te per errorem invaserint. Uti enim præclare observavit Grotius *de jure belli et pac. II. 1. 3.* jus defensionis hic non nascitur ex peccato atque injustitia ejus, à quo intentatur periculum, sed à jure nostro periculum nobis intentatum propulsandi quovis modo, nec alterius vitam eo casu propriæ salutis anteponendi. *)

Adversus quos eo uti possimus?

*) Et huc pertinet fabula Oedipi, qui patrem se adgredientem invadentemque tuendi sui causa ignarus occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem *in Oedipo Colon. v. 1032.*

Ἐν γὰρ μ' ἀμαρτὰς μένον, ἂν σ' ἀνιζοῖν:

Ἐἴ τις σέ τὸν δίκαιον ἀντίκ' ἐνθάδε

κτελέει παρατὰς, πότρεα πινθέντι ἀνὰ

πατρὸς σ' ὁ κείνων, ἢ τινὸς ἄλλ' ἐσθίου;

Δοκῶ μὲν, ἀπερξέην φίλῆς, τὸν αἰτίου

τίνος ἂν εἰδὲ τούρνδιον περιβλέποις·

Τοιαῦτα μέγρο κἀντὸς ἀσέβην κανά,

Θεῶν ἀγίντων, δὲς ἐγὼ εἰδὲ τὴν πατρὸς

ψυχὴν ἀν' ὀμίαι ζῶσαν ἀνταπαῖν ἐμῶ.

Unum enim responde mibi, quod te interrogo.

Si quis te, virum justum, statim hic

Op-

*Opprimens occidere vellet : quærereresne,
Utrum pater is esset , qui te occideret , an vero statim ul-
ciscereres?*

*Existims , siquidem vitam amares , auctorem cædis
Ulciscereres , neque , quid justum , circumspiceres.
In talia mala , et ego incidi,
Diis impellentibus , de quibus ne quidem patris
Anima , si reviviscat , mihi contradictura esset.*

§. CLXXXIII.

Spatium **Nec minus inde discas , quamdiu illud jus sese ad-**
ejus in **versus invasorem defendendi duret. Recte enim hic distin-**
liberta- **guunt doctores inter eos , qui in statu naturali nulli ma-**
te natu- **gistratui , à quo defendi possent , subjecti vivunt , et qui**
rali. **cum aliis in civitatem coaluerunt. Quum enim in liberta-**
te illa naturali , nemo sit , à quo nobis de injuria caveri
possit : 24) defendendi jus non potest non incipere ab eo
tempore , quo in periculo esse cœpimus , et durare tam-
diu , quoad extra periculi aleam simus constituti. (§.
CLXXXI. 18. 19.) Quandoquidem vero periculum nos-
trum incipit à tempore , quo alter hostilem animum ad-
versus nos ostendit , et tantisper durat , dum illum ani-
imum hostilem nondum deposuit : 25) tamdiu etiam du-
rare jus defendendi , manifestum est. *)

*) **Atque hoc est fundamentum , quo universum jus belli**
nititur , ut alteri , qui hostilem adversus nos animum manifes-
to prodit , omnesque æquas pacis condiciones pertinaciter res-
puit , mala intentare tamdiu possimus : donec deposito hostili
animo nobiscum redierit in gratiam. Qua de re infra suo loco
plura erunt dicenda.

§. CLXXXIV.

Quum contra in statu civili , civis , qui hostilem ani-
Et in sta- **mum adversus civem prodit , minas spargit , insidiasve**
tu civili. **alteri struit , à magistratu possit cœreri : consequens**
est , 26) ut civis ne insidiantem sibi alterum opprimere ,
nec 27) periculo defunctus , vindictam , quam à superio-
re sperare potest , vi et armis petere possit ; adeoque

28) tempus inculpatæ defensionis expediendæ angustis admodum finibus circumscriptum, cum ipso periculo incipiat, nec duret diutius, quam ipsum periculum. *)

* Et ita recte juriconsulti violentam defensionem quidem permittunt, sed non nisi in continenti. Ulpianus l. 3. §. 9. *D. de vi et vi arm. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc cœfestim, non EX INTERVALLO.* Et alibi expressioribus verbis concedit Paulus, ut qui lapidem, quum aliter se tueri non posset, in irruentem projecisset, non teneretur lege Aquilia, *dum id tuendi dumtaxat, non etiam ULCISCENDI causa, factum sit. l. 45. §. 4. D. ad leg. Aquil.*

§. CLXXXV.

Præterea ex his principiis (§. CLXXXI. 20.) facile intelliges, 29) non licere ei defensionem ad cædem usque adgressoris porrigere, qui de ejus impetu præmonitus, aut eundem in tempore conspicatus, domi se continere, aut 30) in tutiorem locum sese recipere, aut 31) vulnerare, vel mutilatione aliqua ejusdem impetum cohibere potest, *) quamvis 32) ad fugam, ipso jam fervente conflictu, capessendam, ob anceps illius periculum, nemo omnino obstrictus videatur, nisi forte tutum ipsi pateat perfugium. Pufendorff. *de jure nat. et gent. II. 5. 13.* Ubi tamen denuo monendum, 33) quum in statu civili tam breve sit defensionis tempus, ut in tanta animi perturbatione omnes evadendi vias circumspicere non liceat, merito non omnia tam amare exigenda, ac veluti ad vivum resecanda esse.

Modus
violenta
defen
sionis.

*) Multo minus ergo quis ad vim, et cædem jure provocat, si aliter ab adgressione desistit, ostenditque, se cum adversario in gratiam redire velle. Unde recte Aristides in *Leuc-tric. I.* observat, *Thebanis ad æqua omnia paratis, Lacedæmoniiis vero ultra tendentibus, bonam causam ab his ad illos transiisse.* Vid. Grot. *de J. B. et P. II. 1. 18.* Pufend. *de jur. nat. et gent. II. 5. 19.*

§. CLXXXVI.

§. CLXXXVI.

Denique inde non minus intelligi posse videtur, pro quibus rebus quis ad violentam illam defensionem sese accingere possit. Quum enim quædam sint calamitates, quæ homini aliquando ipsa morte videntur acerbiores, nec extrema tantum necessitas, sed et ea, quam salva vita ferre possumus, favorem mereatur: (§. CLVIII. 54.) consequens est, 34) ut, quæ pro vita, eadem pro sanitate, nec non 35) pro integritate corporis, immo et 46) pro pudicitia tuenda, *) nec non 37) pro magistratum parentum, liberorum, amicorum, sed et omnium aliorum, quos in periculo, constitutos esse animadvertimus, defensione sint permessa.

Pro quibus rebus sit licita?

*) At hic multi dissentiant, veluti Augustinus *de libero arbitrio I. 5.* Thomas *Jurisp. div. II. 2. 114.* Buddeus *Theol. moral. Part. II. Cap. III. Sec. III. §. XX.* * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini possit. Sed quamvis pudicitia mentis satis in tuto sit: attamen honestæ virginis ac matronæ non atrocior ulla videri potest injuria, quam stuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex se excitare cogatur, et castitatis etiam externæ jactura sit irreparabilis. Quare recte Quintilian. *Declam. CCCXLIX. Puellam usque in eam injuriam traxisti, qua nihil gravius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honestæ feminæ, si tam atrocem et intolerabilem injuriam etiam cum stupratoris interitu à se amoliri conetur?

§. CLXXXVII.

An et pro honore atque existimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa

Ad §. 187.

Pro honore . . . Pro amolienda alapa. Damnatæ ab Innocentio XI. anno 1679. hæc propositiones: Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit,

item:

alapa, ad eadem provolavit, moderamine inculpatæ tutelæ usus esse videatur? At quamvis nihil, si à vita discesseris, existimatione sit præstabilius, et hinc sint, qui hic quoque locum esse violentæ defensionis existimant: (vid. Grot. *de jure belli et pac. II. I. 10.*) tamen, quia solum periculum vitam aliaque, quæ cum vita pari passu ambulant, amittendi jus nobis det utendi inculpatæ tutelæ moderamine, (§. CLXXXVI.) existimatio vero et honor propter injuriam non amittitur, immo potius in statu civili non desunt legitima injuriam vindicandi media: non possumus non 38) eorum suffragari sententiæ, qui hic cessare jus violentæ defensionis prudenter censeant.

§. CLXXXVIII.

Quum porro officium erga alios absolutum de nemine lædendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. CLXXXVIII.) 9) et mentis facultates sint INTELLLECTUS et VOLUNTAS: quo ad priorem attinet, nemo temere negaverit, 39) eum graviter lædere alterum, qui juvenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac sophisticibus in errorem inducit, 40) eundem à veritate avertit, 41) præjudicatisque opinionibus imbuit, immo et is, 42) qui vel tædiosa docendi ratione, vel adfectata severitate efficit, ut suæ disciplinæ traditus ab omni veritatis ac sapientiæ studio abhorreat. *)

Nemo lædendus ratione intellectus.

*) Ita graviter omnino Maximilianum I. Imp. læsit Petrus, postea Novæ civitatis antistes, de quo Cuspinian. p. 602. *Uti vero habilis per etatem ad litteras addiscendas fuit Maximilianus, magistro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorundam filiis contubernatibus Latinas didicit litteras. Sed quum ejus præceptor, solis dialecticis argutiis doctus, sophisticata illi inculcare vellet, ad quæ capessenda aptus non erat:*

R

sæ-

item: Idemque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutit, et post impactam alapam, vel ictum fustis fugiat. Desing. lib. 2. c. 19. 13.

sæpius atrociter verberatus ab eo, magis ipse verberandus, quam verbera servos deceant, non liberos, tandem effecit, ut litteras magis odio haberet, quam diligeret. Mansit etiam alta mente repostum, quantum detrimenti hoc ipso ceperit. Idem enim auctor est Cuspinianus, identidem de hoc fato suo graviter conquestum esse Maximilianum, et aliquando inter prandendum, multis adstantibus, dixisse: *Si hodie præceptor meus viveret Petrus, quamquam multa præceptoribus debeamus, efficerem, ut se instituisse me paniteret.* Add. Ger. à Roo. Lib. VIII. p. 288.

§. CLXXXIX.

Quumque non minus gravis sit læsio VOLUNTATIS, quæ CORRUPTIONIS nomine venit: consequens est, 43) ut contra officium faciant, qui alterum corrumpunt, 44) ad voluptates, libidines, aliaque vita pellicunt, 45) et vel luntatis. verbis minus honestis, vel 46) exemplis turpibus, animum deteriorem reddunt, vel denique, 47) quum eum à vitiis prohibere, et in viam reducere possint, debeantque, id vel plane non, vel non ea qua par est, animi contentione faciunt, sed 48) quantum in ipsis est, peccantem adjuvare student. *)

*) Quam gravis et hæc sit læsio, satis intellexit Dionysius, tyrannus Siculus, qui cum ægre faceret cuperet Dioni, quem in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari, audiverat, filium ejus sic educari jussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Quamobrem puer, priusquam pubes esset, scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is deinde usque eo vitæ statum commutatam ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque adpositi erant custodes, qui eum à pristino victu deducerent) ut se de superiore parte ædium dejecerit, atque ita interierit. Corn. Nep. Dion. Cap. IV. Non ignota eadem ars Romanis adversus hostes suos, aut dubiæ fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. *Histor. IV. 64. Agric. XXI. 1.* Immo arcanum hoc tyrannicum esse, observat Forstnet. in *Taciti Annal. Lib. I.* Utinam inde demum hunc fructum caperet ætas cerea in vitium flecti, monitoribus aspera, nullos se habere hostes magis infensos, quam eos, à quibus à veris virtutibus abducta ad mollem et luxuriosam vitam pellicitur: quin se tyrannis servire, dum se ab illis corrumpi patitur?

§. CXC.

CORPUS porro alterius quum non magis, quam mentem lædere deceat: (§. CLXXVIII. 9) nefas sane est, 49) alterum verberibus, plagis, aliisque injuriis adficeré, 50) vulnera infligere, 51) membris eorumve parte quem mutilare, 52) corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, injuria excruciare, res, quibus ei ad conservandam suaviterque transigendam vitam opus est, eripere, intervertere, deterioresque reddere, et si qua alia sunt, quibus usus corporis, quod sanum et integrum aliquis à natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, ut mors nobis minus, quam hæ injuriæ, acerba videri soleat: sane, quod fieri nobis nolumus, nec aliis faciendum esse, satis unusquisque intelligit.*)

Nec ratione corporis

*) Et hinc esse videtur, quod pleræque antiquæ leges pœnam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupissent. Vid. *Exod. XXI. 25. Lev. XXIV. 50. Gell. Noct. Att. XX. 3. Diod. Sic. Bibl. XII. 17.* Quamvis enim vix probabile sit, vel apud Hæbreos, vel apud Romanos, juri illi talionis κατὰ τὸ ἴσθιν locum fuisse: Joseph. *Antiq. Jud. IV. 7. Gell. ibid.* eo ipso tamen, justissimum esse, ostenderunt legislatores sapientissimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod sibi fieri nolisset, fecerit

§. CXCI.

Quod ad statum hominis attinet, ad hoc caput præcipuè pertinet primo EXISTIMATIO, tum SIMPLEX, qua quis pro non malo habetur, tum INTENSIVA, qua ob merita præ aliis gaudet. De opibus enim et facultatibus, quia sine dominis concipi non possunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam, atque existimationem attinet, aliquis lædi non possit nisi per CALUMNIAS, (§. CLIV.) et dicta factaque, ad contumeliam ac ignominiam alicujus comparata, quæ INJURIAS vocamus: 53) ab utrisque abstinendum esse, eo minus obscurum est, quo ægrius eas ferre solemus, ab aliis illatas.*)

Nec ratione existimationis.

*) Hinc recte Simplicius ad Epict. Enchirid. *Cap. XXXVIII.*
p. 247. injurias et contumelias vocat *κατὰ φύσιν ὄντας διαθροας τῆς*
ψυχῆς, καὶ νόσας καὶ ναυτίων τῆς ψυχῆς, adfectiones animæ, na-
turæ contrarias, quin morbos, probra, et vitium animarum.
 Quod vero naturæ mentis contrarium, et in se malum est: il-
 lud consentaneum esse potest juri naturæ, quod nos ad bonum
 obligat. (§. LXXVIII.)

§. CXCII.

Deinde et ratione pudicitiae lædi potest hominis sta-
 tus, quia illa sive blanditiis sollicitata, sive vi prostrata,
 et existimatio detrimentum capit, et ipsæ turbantur fa-
 miliae. Quum ergo nemo lædendus sit: (§. CLXXVIII. 8.)
 facile patet, 54) nullius pudicitiae struendas esse in-
 sidias, 55) omniaque stupra, tum violenta, tum 56)
 voluntaria *) multoque magis 57) adulteria et 58) re-
 liquas nefandas ac intolerabiles injurias juri naturæ om-
 nino repugnare.

*) Quamvis enim hic cessare videatur axioma: *Quod tibi*
non vis fieri, alteri ne feceris, quum uterque consentiat, a-
 deoque id, quod fit, sibi fieri velit: primo tamen generatim ne-
 mo sibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicio. Infelicio vero
 fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeo-
 que ratione voluntatis læditur. (§. CLXXXIX.) Deinde plerum-
 que læduntur et alii, veluti parentes, sponsi, cognati, ac sal-
 tim, quod ad hos attinet, manifesto stuprator violat axioma
 illud juris naturæ præcipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri*
ne feceris. Denique qui stuprum feminae persuadet, is eam cor-
 rumpt. Quum vero nos, si sapimus, corrumpi nolumus: nec
 feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abest, ut excu-
 sanda sit illa alienæ pudicitiae sollicitatio, ut eam quidam legisla-
 tores gravius puniendam existimarint, quam stuprum violentum,
quod eos qui vim faciunt, odio haberi censuerunt, ab
illis, quibus vis illata est: quum qui se insinuando persua-
dent, adeo animos pervertant, ut aliorum uxores sibi reddant
benevolentiores, quam maritis, et universam domum suæ fa-
ciant potestatis, liberosque reddant incertos, maritorumne sint,
an adulterorum. Lysias *Orat. I.*

§. CXCH.

Ex his vero, quæ adhuc diximus, satis intelligitur, 59) lædi aliquem posse actionibus tum *internis*, puta *COGITATIONIBUS*, ad alterius læsionem comparatis, tum *externis*, veluti *GESTIBUS*, *VERBIS*, et *FACTIS*. (§. XVIII. 36) *Hinc satis patet*, 60) etiam odium, contemptum, invidiam, aliaque animi vitia juri naturæ adversari.* 61) Abstinentiam quoque esse à gestibus, ex quibus odium, contemptus, invidia elucent, quique alterius animum perturbare possunt. 62) Multo gravissimam in foro humano esse læsionem, quæ in verbis factisque consistit.

*) Quia auctor juris naturæ est Deus *naturæ legum datus*, sane non minus ejus voluntatem violat, qui quid contra legis suæ præscriptum cogitat, quam qui illam verbis factisque transgreditur: ac proinde jam supra jus naturæ ad actiones internas non minus, quam ad externas, pertinere observavimus. (§. XVIII. 36.) Deinde quum juris naturæ genuinum principium sit AMOR, (§. LXXIX. 37.) is vero non primario in actione externa, sed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione et felicitate delectatione conjuncta, consistat: (§. LXXX. non potest non juri naturæ repugnare etiam odium alterius, adeoque aversatio cum percepta ex alterius infelicitate, atque imperfectione delectatione conjuncta, quamvis illa interna sit, et in sola cogitatione consistat. Hinc Servator noster, optimus legis divinæ, tum naturalis, tum positivæ interpret, et actiones internas legi adversas damnat, *Matth. V. 22. 28.* Et hæc iis opponenda duximus, qui jus naturæ et gentium tantum ad actiones externas pertinere existimant.

§. CXCIV.

Ad §. 193.

Hinc satis patet etiam odium. Propositio duplex damnata ab Innocentio XI: *Non tenemur proximum diligere actu interno, et formali. Præcepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos.* Desing. Lib. 2. c. 18. 11.

§. CXCIV.

Sermo-
nem ho-
mo præ
brutis
peculia-
rem ha-
bet.

Quum vero et VERBIS seu SERMONE, lædi alter possit: (§. CXCIII. 62.) operæ pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paullo accuratius. Tanta nimirum erga nos est providi numinis clementia, ut non modo mentem nobis dederit, quæ percipere, judicare ratiocinari, adpetere item et aversari possit, suarumque cogitationum sibi sit conscia, sed et facultatem cum aliis comunicandi animi sensa, ut et hi quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamvis vero et bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure boatu, latratu, similive sono incondito animi sensa et adfectus obscure et confuse prodere videamus: *) homini tamen id præterea divinitus datum est, ut, quid cogitet, clare et distincte eloqui, de eoque alterum certiolem reddere possit.

*) Sic canis alio sono iram, alio dolorem, alio *φιλανθρωπία* alio alios adfectus prodit: at quid speciatim cogitet, nec clare distincteque exprimit, nec ullo sono exprimere potest; quum tamen et canes, et pleraque animalia perfectiora iisdem pœne organis loquendi, quibus homo gaudet, instructa sint. Quin quo imperfectius est animal, eo minus ullum sonum, quo animi sensa indicet, edit, veluti pisces, cochleæ, ostræ. Unde non potuisset Pythagoras magis cordatoribus omnibus debere ludibrium, quam dum se brutorum sermonem non modo intelligere, verum etiam cum iisdem colloqui posse, jactavit, seque hoc ipso vel fanatici ingenii hominem, vel insignem impostorem esse, ostendit. Vid. Jamblich. vit. *Pythag. Capit. XIII.*

VIDE

§. CXC.V.

Quid sermo? — Quandoquidem ergo id, quod circa sermonem præ brutis peculiare habemus, in clara, et distincta cogitationum nostrarum communicatione cum aliis consistit: (§. CXCIII.) experientia porro docet, id nos consequi per sonos articulatos, *) id est, per sonos, per organa loquelæ tam diversimode modificatos, ut diversæ inde voces, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones et passiones denominare placuit,

cuit, emergant. Quare SERMO est sonus articulatus, quo animi nostri sensa cum aliis clare, et distincte communicamus. *)

*) At ingenium humanum in eo non adquevit, quod rebus omnibus certa ac distincta nomina imposuit, sed et alia invenit signa, quibus loco sermonis uteremur, si non esset eo utendi occasio. Sic enim invenimus modum, et cum absentibus animi nostri sensa per figuras litterarum, ita distincte communicandi, ut verba nostra non audiant, sed visu percipiant. Quod sane tam stupendum est *lygova*, ut quidam id ipsi Deo tribuere non dubitent. Est et modus veluti colloquendi per digitos, quem in Turcia ab elinguis inventum, magnatibus ibi admodum familiarem esse, refert Ricaut *tableau de l'Empire Ottomanique Cap. VII. p. 12.* Ut jam non dicam de *oculiloquio* et *pediloquio*, de quibus singulares extant Molleri Altorffensis *dissertationes*. Hæc omnia quamvis SERMONIS nomen non mereantur, tamen sunt loco sermonis, ac proinde, quod circa sermonem, idem et circa hæc signa, justum est.

§. CXCVI.

Ex qua definitione satis patet, 63) sermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64) sed nostri aliorumque hominum causa datum esse, ac proinde 65) Deum velle, Quomodo eo utendū sit? ut eo animi sensa, quatenus id amor, quem nobis imperavit, exigi, cum aliis communicemus, *) adeoque 66) ut ne sermone quidem nostro alios lædamus, sed 67) nostris aliorumque commodis etiam sermone nostro pro virili serviamus.

*) Recte nimirum ratiocinamur, sermonem non Dei causa nobis datum esse, quia Deus omnes cogitationes nostras, et sine ullo sermone nostro intelligat; nec brutorum causa, quæ sermonem nostrum non tamquam sermonem, sed tamquam alia, quibus adsueta sunt, signa percipiunt: adeoque nihil superesse, quam ut nos sermocinandi facultatem nostri aliorumque hominum causa primario accepisse statuamus. Nostri causa, ut non nobiscum cogitationes nostras communicemus, quippe quarum jam tum nobis sumus conscii, sed ut alios reddamus certiores, quid nobis fieri velimus, et qua in re alios nobis utiles esse velimus. Aliorum causa, ut et his, quæ sci-
re

irè eorum interest, et quid illis utile futurum sit, indicare possimus. Quum ergo alii amandi sint æque ac nos ipsi, et quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum sit: consequens sane est, ut neminem sermone nostro lædere, aliis vero pro virili prodesse teneamur.

§. CXCVII.

Quum ergo ad animi sensa cum aliis communicanda comparatus sit sermo, (§. CXCVI. 65) idque fiat per sonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones, passionesque denominare placuit: (§. CXCIV.) consequens est 68) ut collocuturi verbis non aliam, quam quæ semel placuit, notionem tribuere, vel 69) si verbo insolito, aut notione minus vulgari utantur, mentem suam accurate explicare teneantur, nec 70) ægre ferre possint, si ceteroquin verba eò sensu, qui semel inter linguæ peritos obtinet, vel hoc tempore receptus est, accipiantur, si id verborum *επισημη*, aliæque circumstantiæ ferant.

§. CXCVIII.

Quumque Deus velit, ut sermone animi sensa, quatenus id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. CXCVI. 65.) amor vero hic non patitur, ut alterum sermone nostro lædamus, (ibid. 66.) denique lædere sit, aliquid perfectionis felicitatisve alteri detrudere: (§. LXXXII.) sequitur sane, 71) ut nihil, cujus notitiam jure perfecto imperfectove *) à nobis exigere alter potest, tacere: 72) nihil, quod falsum est, eo casu eloqui, neque 73) quemquam sermone in errorem inducere, vel ei ullum detrimentum adferre debeamus.

*) *Jus perfectum* est correlatum obligationis perfectæ, *imperfectum* imperfectæ. Prius exigit, ut neminem lædamus, suumque cuivis tribuamus: (§. CLXXIV.) adeoque toties veritatem jure perfecto à nobis exigere quis potest, quoties, illa dissimulata, vel conversa in mendacium, vel adulterata saltem, à nobis læderetur: vel quoties ex pacto, ipsiusve negotii, quod nobis cum illo intercedit natura id illi debemus, ut veritatem eloquamur. Quumque posterius nos ex virtute obli-

ga-

get ad alterius perfectionem ac felicitatem, æque, ac nostram, pro virili amplificandam : facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte, et sine dissimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque sermone nostro amplificare licet. Jus ergo alterius perfectum lædit, qui sciens, alteri insidias à percussore strui, id dissimulat, vel illi plane persuadet, percussorem, tamquam amicum, salutandi causa accessurum, itemque, qui suscepta rerum alienarum custodia, fures adesse sciens dissimulat, vel eos tamquam viatores apud se divertere, mentitur. Jus imperfectum alteri intervertit, qui errante altero, negat, sibi rectam viam notam esse, vel ei plane viam aliam monstrat.

§. CXCIX.

Qui tacet id, cujus notitiam alter jure perfecto vel imperfecto ab eo exigere potest, is DISSIMULAT. Qui eo casu eloquitur aliquid, quod falsum est, ut alteri detrimentum inferat, is MENTITUR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum superiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74) tum dissimulationem, qualem descripsimus, tum 75) mendacium omne, tum 76) deceptionem, juri naturæ ac gentium repugnare.

Lædere
possu-
mus al-
terum
dissimu-
latione,
menda-
cio, de-
ceptio-
ne.

§. CC.

Attamen quum ita comparatus sit, quem aliis debemus, amor, ut hos non majore, quam nos ipsos, sed pari amore prosequi teneamur: (§. XCIV. 65.) consequens est, 77) ut tacere liceat, si sermo noster alteri non profuturus, nobis vero aliisve detrimentum aliquod adlaturus sit. 78) *Ut et falsi quid dicere*, et 79) *ser-*

Quando
vel tace-
re, vel
falsum
dicere,
vel am-
bigue lo-
qui li-
ceat?

Ad §. 200.

Ut et falsi quid dicere. Falsum dicere, vel sermone subdolo ambigueve exprimere nefas est, quidquid proferant in contrarium Heinec. Puffendorfius, Barbeyracus, aliique Protestantes. Obligamur enim ad veri-

mone ambiguo uti non sit nefas, 80) si alteri nullum jus sit, veritatem à nobis exigendi, (§. CXCVIII.) 81) vel nos sermone aperto ei, cui honeste non possumus non respondere, nihil commodi, nobis vero aliisve multum detrimenti essemus adlaturo, vel si denique 82) hujusmodi sermone ad alterum non modo nihil detrimenti, sed et haud parum utilitatis, sit redundaturum. *)

*) Sic sane nemo vitin verterit mercatori, si à curioso interrogatus quam dives sit, taceat, vel alio sermonem inflectat, per n. 77. Nec magis reprehensione videbitur dignus imperator, qui hostem vel sparso falso rumore, vel fama ambigua, deceptis, quia hosti nullum neque perfectum, neque imperfectum jus est, veritatem ab hoste, tamquam hoste exigendi, per

ritatem proferendam jure naturæ, ut plenius ex nota sequenti discas. Nam absque hac sinceritatis veritatisque confidentia sermo ad societatis humanæ conservationem, quæ præcipua illius virtus, minime prodesset, quia suspicaces, et infidos redderet homines, cum aliorum sermonibus decipi, si falsiloquium licitum ipsis est, jure quisque metuat.

Ibid. *Et sermone ambiguo uti non sit nefas*. Theologi distinguunt inter restrictionem mentalem puram i. e. cum aliud à mente conceptum loquimur, non contrarium, sed ita diversum, ut nullo modo sensa animi intelligi queant, et hæc prorsus damnata est; et restrictionem quam vocant semiexternam, cum aliud loquitur, sed ex quo quodammodo elici veritas possit, si attentius contempletur, hancque aliquando permittunt ex rei circumstantiis, ubi verum dicere non possunt, quia tacere coguntur, et aliunde deceat respondere. Quo referri debet factum Athanasii quod attulit Pufendorffius lib. 4. 1. et inde Heineccius in scholio illius sententiam audacter amplexus, sermonem ambiguum rejicit, quia Pufendorffius, et alii Protestantes, ut Scholasticos sugillant restrictionem etiam non pure mentalem exhibent, dum pro lubitu sibi amplam concedunt mentiendi licentiam. v. Desing. lib. 2. c. 24. et Werenk. p. 1. c. 4. à n. 554.

n. 78. 79. 80. Porro Athanasii potius prudentiam laudaveris quam accuses dolum, quod se fugientem persequentes ambiguo sermone ita detinuit, ut cum Athanasio se colloqui non intelligerent. Theodor. *Histor. Eccles. III. 8.* Sine periculo enim tacere non poterat, et sermo apertus persequentibus nihil utilitatis; Athanasio multum detrimenti attulisset. *per num. 81.* Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, si id vel docentis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, symbolis et ænigmatibus alios meliores reddere, et veritatem sub hoc vehiculo alii ingerere student, quum his prosint, nemini vero eo ipso noceant. *per n. 82.*

§. CCI.

Ex quo colligimus merito, 83) injustam esse omnem
S 2
nem

Ad §. 201.

Ex quo colligimus. Ita sermonis officia dispertuntur, ut sex jam nomina sint facta pro justis à vitiosis secerendis, cujus divisionis causam aperit Heineccius in scholio. Eam primum doctrinam vir gravis et doctus invexerat Grotius in jus naturæ lib. 3. c. 1. *de jure belli et pac.* quam postea Pufendorffius sinistro animo elevare admissus est, sed ut latiore, et late sibi liberiore campum detegeret, quem ceteri Protestantes gregatim sequuti sunt. Magno insuper ipsi verborum apparatu, et luculentis undique conquisitis exemplis, causam deploratam perorarunt, ut non destituti specie fucum incautis facere facile possint. Omnis vero fraus latet in argumento correlationis, quo usus alias Heineccius supra §. 109. et nonnulla præfatus erat §. 7. etsi innoxie tamen, ubi illud penitus diluimus, nunc autem vero proculdubio damnandus. Cum enim legem, et obligationem à voluntate superioris, nempe Dei deduxisset, par utique erat, hanc nostram obligationem non aliunde quærere, si sibi constaret. Sic etiam ipse supra §. 77. felicitatem, §. 147. in scholio vocationem divinam, §. 182. defensionem, et alia

alia alibi rimatius etiam scrutatus est naturæ humanæ contemplatione, quin eadem via §. 194. 196. pulchre causam sermonis investigavit. Qua propter quia sermo hominibus à Deo datus ad nostros sensus, et res aliis communicandas, inde causa obligationis proferenda ad veritatem enuntiandam, non à peculiari jure illius cum quo loquimur; ex absoluto quippe, ac generali præcepto voluntatis Dei oritur, qui hanc institutionem ad generis humani præservationem introductam, in hunc finem dirigi, ac exerceri vult. Quibus conficitur veritatem debitam esse quodammodo proximo nostro non semper ex parte ipsius, sed ex parte nostra, ne turpes umquam simus, neve vita nostra sæpius periclitetur, et inde simul probatur obligatio ad servanda pacta, quam leniter nimis substruit Heineccius infra §. 387. 388. Igitur ne proximo umquam mentiamur obligatio nobis incumbit absoluta naturalis, perfectum constituens officium, ut pote proveniens ex præcepto negativo, ne scilicet ille ludatur qua dictis, qua factis nostris, pariter ac ne illum odio mere interno prosequamur. Contra autem, ut ei veritatem dicamus, neque ille semper habet jus id à nobis exigendi, neque nos semper obligamur, quia hoc alterum promanat ex præcepto affirmativo, quod nos non semper adstringit, nam sæpe expedit mentem non aperire, sed occultare, quando id exigit justa causa, et veritatis occultatio absque mendacio fieri potest, ut cumque alter qui nullum jus requirendæ à nobis veritatis habet, ambigua locutione nostra, vel signo in utramque partem explicabili, fallatur. Quod quo modo fieri licitum, diximus nota præced. cum Theologis, qui veram viam monstrant. v. Werenk, jus. nat. p. 1. c. 4. à num. 551. et Almici. 1. 7. n. 10. seq. Hinc perspicere nobis licet dissimulationem, mendacium, falsiloquium, et deceptionem juri naturæ repugnare, non autem taciturnitatem, et sermonem acutum. Quamvis falsiloquium non ita expresse damnatum uti mendacium putat Anton. Genuensis, quod æquivoca sit ejus notio, et expectandum Ecclesiæ judicium Elem. Christ. Theol. lib. 4. c. 5.

**MEN-
DACIUM**, per quam intelligimus reticentiam ejus, **Quid ta-
ad quod aperiendum alteri, nec perfecte, nec imperfecte** citurni-
obligamur. (§. CC. 77.) 84) Injustum esse omne MEN- tas, fal-
**DACIUM, (§. CXCIX. 75) non omne FALSILLOQUIUM, (§. siloqui-
CC. 78. seq.) 85) Injustam esse DECEPTIONEM alterius, um fie-
 (§. CXICX. 76.) non autem SERMONEM ACUTUM et FICTUM, tio?
 (§. CC. 79. seq.) adeoque 86) hæc omnia, nisi judicio
nostro decipi velimus, accurate esse distinguenda. *)**

*) Apud Græcos quodammodo ambiguum est vocabulum *ψῦδος* quod et *mendacium* et *falsiloquium* significare potest. Pro mendacio enim accepit Demosthenes, dicere solitus, *ἴδιον ἀνά, ἔ, τι μᾶλλον ἢ ἀδικησέαι τις, ἢ ψῦδον λέγον, nullam esse rem, qua gravius quis lædere possit, quam dicendi mendaciis. Pro falsiloquio Chariclea, cujus fertur apophthegma: καλὸν πρὸς ἀνά πρὸ ψῦδος, ἕταν ἀφελόντος λέγοντας, μὲδεν καταβλάπτει τὸς ἀκούοντας. Bonum esse aliquando falsiloquium, quum videlicet ita juret eo utentes, ut interim audientes non lædat. Heliod. *Æthiop. Lib. I. Cap. III. p. 52.* At non ita *κατῶν μισος* est vocabulum mendacium, quod quum semper turpe atque detestabile vitium notet, à falsiloquio merito distinguitur. Quod et de reliquis, quæ hic conjunximus, vocabulis est observandum.*

§. CCII.

Idem observandum de VERITATE, et VERACITATE. Quum enim

Ad §. 202.

Idem observandum de veritate, et veracitate. Reprobanda prorsus distinctio ab Heineccio male excogitata inter veritatem, et veracitatem. Veritas non indifferens, nec umquam mala sed virtus, bona, usus aliquando noxius, et via ad hoc noscendum data in præced. nota. Sed cum regulæ Protestantium cunctæ nitantur solo fulcro privationis juris proximi: inde liquet, male ab ipsis definiri veritatem, et mendacium ex repugnantia, vel conformitate juris existente in alio ad quem sermo dirigitur. Nam veritas est conformitas verborum, seu signorum exteriorum cum mentis cogitationibus, mendacium vero cum

sig-

Quid ve-
ritas et
veraci-
tas?

enim is VERAX dicatur, qui veritatem sine dissimulatio-
ne eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi
perfectum imperfectumve jus est: consequens est, 87) ut
VERACITAS semper in laude ponenda sit; contra 88) indif-
ferens videatur, et mala non minus, ac bona esse possit
VERITAS, quippe quæ in convenientia verborum signo-
rumque externorum cum cogitationibus mentis consistit,
Elem. phil. rat. §. XCIV.) siquidem 89) is non semper fac-
cit officium, qui omnes cogitationes suas aperit. *)

*) Notum illud Syracidis, *sapienti os in corde, stulto cor
in ore esse*. Vera ergo dicit dives, qui thesauros suos furi pro-
dit, nec tamen ideo ejus virtutem et veracitatem quisquam lau-
daverit: quum contra illi mendacium exprobrari non possit, si
expiscante fure, tacuerit, aut sermonem alio inflexerit. (§.
CC. *) Hinc illa Simonidis: *μὴ δὲ ποτὲ μὲν ἀντὶ τοῦ μεταμελῆσαι σιγῆσαι τι,
φθὲν ξομένην δὲ πολλὰ κτλ.*, *numquam se penituisse silentii, sermonis
sæpenumero*. Nec non hoc Thaletis: *οὐ τὰ πολλὰ ἐπὶ φρονίμων
ἀποφαινεταὶ δόξαν*, *non multa verba prudentis animi indicium
esse*. Et quæ sunt his similia.

§. CCIII.

Quid ad Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falsi nihil di-
severa- cere, serio confirmamus, dicitur ADSEVERATIO. Adseve-
ratio, jus- rationem, quæ fit invocato Deo tamquam vindice, jus-
jurandum, JURANDUM vocamus. Denique sermo, quo alteri fausta
be- quævis à Deo precamur, BENEDICTIO, quo dira quævis
nedic- adprecamur, MALEDICTIO, quo quis exæstuante ira, ca-
tio, ma- ledictio, piti suo diras imprecatur, EXSECRATIO solet adpellari.
exsecre-
tio?

§. CCIV.

Quando Quum ergo, qui aliquid adseverat, serio confir-
uti li- met, se verum eloqui, nec falsum dicere, (§. CCIII.)
ceat id

---

signa externa cum internis cogitationibus minime conve-
niunt, et utraque absolute seu virtus, seu vitium sunt.
v. Almici 1. 7. n. 10. seq. Werenk. à num. 551. Desing.
lib. 2. c. 24.

id vero nemo sanus faciat, nisi qui suspicatur, pellucere mendacium, qualis suspicio conscientiae malae indicium est: (§. XXXV.) 90) nemo prudens adseverationibus temere et praeter necessitatem, sed 91) tum demum utitur, si quis alter sine causa in dubium vocat ea, quae dicit, et 92) nec aliter eum convincere potest, et 93) ejus tamen interest, sibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94) tanto magis eum agere contra officium, qui multis gravissimisque adseverationibus ad laedendum decipiendumque alterum utitur. *)

*) Quum enim alterum circumvenire et decipere, in se turpe ac contra officium sit: §. CXCIX. 76.) quid turpius atque injustius posset excogitari, quam decipere per adseverationes? Et huc pertinet Romanorum formula: UTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, UTI NE PROPTER TE FIDEMVE TUAM CAPTUS FRAUDATUSVE SIEM. Cic. *de Offic. III.* 16. Turpe enim est alterum capere et defraudare, et multo turpissimum capere et fraudare per fidem suam. Unde et famosum fuisse iudicium fiduciae, observat. V. C. Franc. Car. Coeradi *de pacto fiduc. Exerc. II. §. IV.*

§. CCV.

Quumque, cujus perfectione et felicitate delectamur, ei fausta quævis non minus, ac nobis ipsis, contingere velimus: 95) non iniquum sane erit, alteri bene dicere, eique fausta quævis adprecari, dum id fiat serio, et ex amore, non ex consuetudine, et veluti dicentibus? An tunc bene dicentibus? An et maledictionibus et exsecrationibus? Contra ea 69) quum odium spiritent maledictiones, eas esse injustissimas, nisi cum misericordia quis alteri denunciaret, quæ ejus furfuris hominibus ipse Deus jam interminatus sit. Denique 67) exsecrationes, quippe et amoris sui ipsius adversas, et ex desperatione et ira immodica profectas, numquam esse excusandas: neque tunc, dum ex recta ratione rem æstimamus, in censum venire debere exempla quædam heroica, quorum consideratio ad aliam cathedram videretur pertinere.

*) Itaque pleræque faustæ acclamationes, quæ ex variis causis

sis occipi solent illustribus ac potentioribus viris, in adulatio-
nes abeunt. Immo aliquando sunt tamquam venenum, melle
conditum, quoties eum, cui bene precantur, periisse mallent,
vel vitæ ejus ac fortunæ struunt insidias. Hæc omnia quum
non ex amore, sed odio, proficiscantur, contra jus naturæ es-
se nemo negaverit.

§. CCV .

Juris ju-
randi
quis sit
usus?

Quod ad JUSJURANDUM attinet, quum per illud intel-
ligatur adseveratio, Deo, tamquam vindice invocato,
facta, (§. CCIII.) et ne ipsa quidem simplice adseveratio-
ne temere et promiscue utatur vir bonus: (§. CCIV. 98.)
multo minus temere et sine necessitate utetur jurejuran-
do, sed 99) tum demum, quando id vel à superiore, ve-
luti giudice, vel ab alio deferatur, siquidem tunc vel ip-
se amor exigit, ut alterum de veritate reddamus certio-
rem, eique suspicionem metumque falsitatis eximamus.
Id vero 100) locum habet in omni jurejurando, adeoque
101) ne opus quidem est tot divisionibus in jusjurandum
PROMISSORIUM, et ADSSERTORIUM, et hujus in TESTIMONIALE
et LITIS DECISORIUM, *) quum eadem ubique regulæ ob-
tineant.

*) Accedit, quod si rem expendamus paullo accuratius,
omne jusjurandum sit *promissorium*. Quisquis enim jurat, si-
ve superiore, sive adversatio deferente, ille promittit, se ve-
ritatem eloquenturum bona fide. Ceterum id interesse ajunt in-
ter PROMISSORIUM et ADSSERTORIUM, quod illud su-
per facto futuro; hoc super præterito præstetur, quod poste-
rius siquidem de facto alieno juratur, TESTIMONIALE; si
de proprio, LITIS DECISORIUM, et quidem, si à giudice
defertur super facto ipso, vel SUPLETORIUM vel PURGA-
TORIUM; utrumque vero NECESSARIUM; si super quan-
titate obligationis, JUSJURANDUM IN LITEM (si super
conscientia litigatoris JUSJURANDUM MALITIÆ vel CA-
LUMNIÆ, denique si pars parti jusjurandum extra judicium
defert, VOLUNTARIUM, sin in judicio, JUDICIALE vo-
cari solet. Enimvero hæc ex jurisprudentia magis Romana,
quam ex naturali esse, vel inde patet, quod aliæ gentes, ve-
luti Hebræi et Græci eas divisiones non agnoverunt. Vid. Co-
dex Talmudicus תוספתא Tom. IV. edit. Surenbus Maimonid.
de jurejurando, editus à Diethmaro Lug. Bat. MDCCVI. Sel-
den.

den. de Synedr. Hebr. II. II. Jac. Lydius de juramento. Quibus addi possunt, quæ Petrus, alique antiquitatum scriptores, de usu forensi jurisjurandi apud Græcos passim commentati sunt.

§. CCVII.

Quumque à jurantibus Deus, tamquam vindex, invocetur; (§. CCIII.) consequens est, (102) ut in ludibrium abeat jusjurandum athei, nec leviter peccet, qui homini ejus commatis jusjurandum defert. (103.) Ut jusjurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus attingit, cujusvis religioni sit attemperandum, *) adeoque ne jurisjurandi quidem nomen mereatur *adseveratio* per res, quarum nulla mentem vincit religio. 104. Ut perjuri merito det pœnas, qui per falsos Deos pejeravit,

T

Ad §. 207.

Nec leviter peccet. Peccat quia male ipse facit, et nos eum ad malum inducimus, cum ei juramentum deferimus, ut habet Covar. de Juram. p. I. §. I. n. 10. quod ex Heinicci quoque sententia hauriri potest, nam supra §. 129. obligatos nos esse monuit errantes in viam deducere.

Ibid. Adseveratio per res. Cum distinctione admittit Div. Thomas 2. 2. q. 8. art. 6. negat quippe per contestationem, seu in fidem, aut per execrationem. Nam jurare per res creatas exhibendo eis illam reverentiam, quæ soli Deo debetur, aut in eas dirigendo juramenti fidem, hoc ad idololatriam pertinet, nec licitum. Sitamen ita juratur, veluti juramentum per falsos Deos factum servandum est, quia rationem habet veri juramenti, quoad perjurium, et alios juris effectus. Aliter juratur per execrationem, cum creaturam justitiæ Dei in confirmationem veritatis sic adstringimus, et obligamus, ut si aliter res habeat quam affirmamus, Deus in illa creatura ulciscatur perjurium nostrum, uti quis per propriam vitam, per filium suum &c. v. Covar. de Juram. p. I. §. I. nn. 5. 6.

immo 105) et atheus, qui dissimulato atheismo, per Deum pejeravit, tamquam qui alios deceptis, jure puniatur.

*) Modo formula hujusmodi non simul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones hujusmodi ne necessitas quidem extrema excuset (§. CLX. 60.) Hinc experientia docet jusjurandum. Judæo delatum, ejus religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatis Christianæ ignominiam vergat. *Contra dubitarem ego*, an excusandus sit judex Christianus, qui Mahumedanum apud se jurare jubeat *per Mahumedem, maximum unius Dei prophetam*, maxime, quum non sit talis Mahumedanorum religio, ut præstito per verum Deum, cæli terræque conditorem, jurejurando non æque ad eloquendam veritatem adstringantur, ac si simul impostoris illius faciant mentionem.

§. CCVIII.

Ex eo porro, quod non ultro et temere, sed, deferente altero, jurandum est, (§. CCVI. 99.) colligimus, 106) jusjurandum præstari in gratiam non jurantis, sed deferentis, adeoque 107) illud ex ejus, non ex jurantis, mente atque intentione esse explicandum, ac proinde 108) absurdissimas esse cavillationes illas, vel reservationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi jurisjurandi vim eludere conantur: (109) absurdissimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel absona postulant ab iis, qui ultro jurarunt, alterum repulsam à se non laturum. *)

Cujus
ex mente
interpre-
tandum
sit
jusjuran-
dum?

*) Quamvis enim multipliciter peccet, qui se tali jurejurando obstringit, primo quod ultro ac præter necessitatem, et nemine deferente, jurat; (§. CCVI. 98. 99.) deinde, quod, in antecessum promittit, alterum non laturum repulsam, quum nondum præscire possit, qualia peiturus sit alter: denique quod hoc ipso se sine necessitate vel perjuri, vel temerarii jurisjurandi periculo exponit, non tamen hujusmodi jurejurando quisquam

In scholio *Contra dubitarem ego* V. Ll. regias 19. 20. 21. Partit. 3. tit. 1. ubi formulas Judæi, et Mahumedani citra Dei ignominiam concipiuntur ita: *per Mahumedem, quem tu Dei prophetam credis.*

quam obstringitur ad id, quod juratus promisit, præstandum, si quid alter, quod factu impossibile, turpe, atque iniquum sit, petat, Quum enim sibi ipse detulerit jusjurandum; illud procul dubio ex ejus tantum mente ac consilio erit interpretandum (§. CCVIII. 107.) Nemo vero, cui sana mens est, sese ad ea, quæ vel per naturam, vel per legem fieri non possunt, obstringere velle creditur. Peccavit ergo Herodes *Matth. XIV.* dum filiz saltatrici jurejurando temerario promisit, se quidquid esset petitura, daturum; at multo graviore se scelere obstrinxit, dum ei petenti Joannis caput indulgere non dubitavit.

§. CCIX.

Ceterum quum jusjurandum sit adseveratio, cum invocatione Dei tamquam vindicis, conjuncta (§. CCIII.) consequens est, (§. CXXXI. 36.) 110.) ut quisque obligatus sit ad jusjurandum religiose servandum. (111.) Ut cavillationibus jurijurando non satisfaciat. *) Ut tamen 112) legi cedere debeat obligatio jurisjurandi, adeoque 113) illud nullam obligationem producat, si quis se eo ad rem turpem, legibusve prohibitam, devinverit, quamvis, 114) si legibus directe non refragetur jurata promissio, omnino quis teneatur, nisi dolo alterius malo deceptus, *vel vi injusta* adactus: jurarit. (§. CVII. §. CVIII.) 43.) Ex quo denique patet, 115.) quid statuendum

Effectus
ejus et
nata in-
de obli-
gatio.

T 2

dum

Ad §. 209.

Vel vi injusta adactus jurarit. Tenetur vi juramenti qui metu aut vi juravit. Duplex enim est obligatio orta ex juramento, qua et homini cui juratur, qua et Deo per quem juramus; et quamvis quoad hominem jus ei non conferat, vel conferat, sed aliquid sit, quod ei opponi possit, reliqua est altera erga Deum, ita dubium hoc transigit Grotius lib. 2. c. 13. §. 14. de jur. belli et pac. verbis fere Div. Thomæ. 2. 2. q. 89. art. 7. Sed ab eo dissentit. Pufend. lib. 4. c. 2. n. 8. Berbeyracus et ceteri Protestantes, ad quod propius accedere videtur Heineccius, nam et Canonistas contemnit dum ait *ex quo denique patet, quid statuendum sit de Canonistarum axiomate*

cet.

dum sit de canonistarum axiomate: *omne jusjurandum esse servandam, quod sine sempiternæ beatitudinis detrimento servari possit.*

*) Est vero *satisfactio per CAVILLATIONEM*, si quis verbis non menti deferentis satisfacit. Quod quam impium sit, facile patet. Qui per cavillationem satisfacit jurijurando, is alterum decipit. Decipere alterum in se injustum est, (§. CXCIX. 76.) & multo quidem injustius, si quis invocato summo Numine, tamquam vindice, decipiat. Hinc vere perjurium admisit Hatto, Archiepiscopus Moguntinus, dum Alberto Bambergensi pollicitus, se eum saluum reducturum in castellum, simulata fame, reduxit ad capiendum jentaculum, exsolutum se eo ipso ratus jurijurandi religione. Otto Frising. *Chron. VI. 15.* Marian. Scot. *ad ann. DCCCCVIII.* Miratur hanc *Archipræsulis versutiam* Ditmarus Merseb. *Lib. I. inunte*, et recte miratur, quum ne Romani quidem sine censura ac nota dimiserint captivum, qui simili jurejurando astute hostes deceperat. Gell. *Noct. Att. VII. 18.* De eo recte Cic. *de offic. III. 32. Liberatum se esse jurejurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim adstringit, non dissolvit perjurium. Fuit igitur stulta calliditas, perverse imitata prudentiam. Itaque decrevit Senatus ut ille veterator et callidus vincitus ad Annibalem duceretur.*

§. CCX.

ret. fissus trita alia sed perniciosiore regula correlationis, scilicet quia deficiente jure, et actione alterius propter vim, et metum, cessat invicem obligatio, quæ communis illorum cantilena est. Grotius vero monstrat, sæpius in nobis esse obligationem, quin jus nullum sit in alio, sicut in debito misericordiæ, gratiæ reponendæ, constantiæ, et fidelitatis lib. 2. c. 11. §. 3. immo §. 7. contendit eum, qui metu promittit aliquid, obligari, quia consensus adfuit non conditionalis, sed alterum teneri, qui metum injustum intulerit ad liberandum ob damnum injuria datum. v. supra de correlatione §. 7. 109. 201. Hanc eandem sententiam tuetur cum Div. Thom. l. c. et q. 98. art. 3. Concina de jur. nat. Diss. 1. c. 5. Werenkus vero in-jure nat. c. 3. n. 179. obligationem jure naturali deficere asserit, ceterum religionem, vel ex principiis religionis proficisci cum juratum est. n. hinc, 211q. sup.

§. CCX.

Sic satis demonstrasse nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipsa cogitatione, esse lædendum. Quum vero quicumque alterum infeliciores reddit, LÆDERE dicatur: is vero vel maxime alterum reddat infelicem, qui quod ei intulit, damnum non resarcit: consequens est, 116) ut, qui damnum dedit, ad illud resarciendum satisfaciendumque omnino sit obligatus. 117.) Ut, qui satisfactionem illam alteri denegat, novam illi injuriam inferre, ac denuo illum lædere recte dicatur. *) 118. Ut si plures damnum dederint, circa satisfactionem idem observandum sit, quod supra de imputatione actionis à pluribus perpetratae diximus. (§. CXII. seq.)

Qui lædit tenetur ad satisfactionem.

*) Obligationem hanc ad satisfactionem Aristoteles *Ethic. ad Nicom. V. 2.* ex contractu involuntario: Pufendorffius *de jure natur. et gent. III. 1. 2.* ex eo derivat, quod frustranea futura esset lex de nemine lædendo, nisi simul vellet legislator, ut damnum resarciretur. At nos ex ipso LÆSIONIS conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, quicquid nobis, quod nostrum est, interceptit et auferit, quam qui, quod interceptit et abstulit: non restituit, vel alio modo non satisfacit. Quam ergo nemo sit lædendus: nec reparatio damni vel satisfactio erit deneganda.

§. CCXI.

Per SATISFACTIONEM hic intelligimus præstationem ejus, quod lex à lædente exigit. Duo autem lex quævis perfecta exigit, I.) ut, quia facto suo quis alteri damnum dedit, id resarciatur. *) II.) Ut, quia et ipse legislator per denegatum obsequium læsus est, malum aliquod passionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem 119) satisfactio semper et pœnam, et reparationem damni, suo ambitu complectitur. Grot. *de jure belli et pac. II. 17. 22. et 120*) una alteram vel ideo non tollit, quod vitiositas actus, ob quam pœna irrogatur, et damnum, quod resarciendum est, in omni delicto semper conjuncta sunt. Sed de PœNA alibi erit dicendi locus.

Quid satisfactio et quotuplex

*)

*) Si *damnum nullius facto illatum est, nemo etiam ad satisfactionem est obligatus, neque casus, à sola providentia divina profectus, ulli mortalium potest imputari.* (§. CVI. 27.) Et inde sequitur, ut, si quis in rebus suis tale *damnum* passus sit, eum dominus ferre teneatur. Quod enim nemini imputare possumus: id ipsi ferre cogimur. Casum ergo, qui nemini imputari potest, ipse dominus ferre cogitur.

§. CCXII.

Quomodo præstantanda?

DAMNUM porro datum aut ita comparatum est, ut res omnis in pristinum locum restitui possit, aut ut factum infectum fieri nequeat. Priore ergo casu 321) res ipsa exigit, ut res omnino in priorem statum restituatur, simulque 122) *damnum* quod læsus hoc ipso, quod eum re sua carere oportuit, et 123) quod pro recuperanda illa impensas facere coactus est, sensit, resarciatur. Posteriore, 124) ut æqua æstimatione in tantum, quantum fieri potest, læso præstetur indemnitas, et 125) ea in re non modo veri pretii, sed et adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, stupri, similibusque criminum illustrat Pufendorff. *de jur. nat. et gent.* III. 1. 7. seq.

CAPUT VIII.

De Officiis erga alios imperfectis.

§. CCXIII.

Connexionis ratio.

ITA satis nobis demonstrasse videmur, neminem esse lædendum: quin et ostendisse, in quo consistat alterius læsio. Jam ergo proximum esset, ut quomodo suum cuique tribuendum sit, eadem industria explicaremus, (§. CLXXV.) nisi hæc officia *HYPOTHETICA* ita essent comparata, ut sine imperfectorum natura et indole intelligi nequeant. (§. CLXXVI.) Quare consultissimum fuerit, tractationem hanc præmittere, attamen id iterum iterumque monere, ne *ὁσέρον ἠγορεύον*, i. e. crimen ævi nostri Rhadamanthis capitale, scientes dolo malo perpetrasse videamur.

§. CCXIV.

§. CCXIV.

Fons horum officiorum omnium est AMOR HUMANITATIS vel BENEFICENTIAE, (§. LXXXIV.) quo ei, quem amamus, et id libenter tribuimus, quod ei non debemus iure stricto, et quod tamen ad ejus felicitatem pertinere animadvertimus. Quum vero HUMANITAS nos sine detrimento; BENEFICENTIA et cum detrimento aliis prodesse jubeat: (§. LXXXIII. *) I) OFFICIA etiam IMPERFECTA duorum generum esse, et in officia HUMANITATIS vel INNOCENTIAE UTILITATIS, et BENEFICENTIAE, recte dispesci, patet.

Officio-
rum im-
perfecto-
rum
funda-
mentum
et divi-
sio.

Ad §. 214.

Officia humanitatis vel innocetiae utilitatis, et beneficentiae.

Locum hunc et alios nempe lib. 1. 7. §. 180. 182. ubi honesti mentionem facit, notat Desing. lib. 1. c. 8. 14. quia in principia honesti, justi, et decori Thomasi incurrat. Et justa quidem hujus erit censura, si adeo libere uti Thomasius de honesto sentiamus, quasi nulla id juris obligatione vincatur. Quare intelligendus Heineccius uti supra §. 84. ita ut obligationem imperfectam eis tribuat, et veram ipsam quidem obligationem ex Dei voluntate proveniente, (§. 9.) quamvis sine coactione externa, non autem sine coactione morali, uti notavimus ibid. et §. 174. hoc ipsum fere tenet Werenk. p. 1. c. 4. à n. 643. seqq. et Heineccium sequitur Almici. Nec quia officia humanitatis ob multarum rerum necessariorum indigentiam, et quia homines sine illis vitam suaviter et commode traducere non possint adstruat Heineccius, ideo decori, et utilis principia unde amplecti credendus, quasi voluerit ob hoc solum esse praestanda. Ratio haec vulgaris et obvia ad captum humanum facile accommodata, nam apertius §. 216. 218. et 221. praestanda tradit ex amore proximi à Deo jussu, ut ipse Werenk. n. 626. et alias Heineccius causam generalem officii posuerat. §. 136. in schol. in voluntate Dei. Quemadmodum enim cum de pactorum fide, cum de veritate loquimur praeter alia,

ad-

tet. Utraque 2) ob multarum rerum necessariorum indigentiam, tam sunt necessaria, ut homines sine iis vitam suaviter et commode traducere non possint.

§. CCXV.

Quum ergo et horum officiorum non alia esse possit norma, quam nostri ipsius amor, adeoque alios amare De iis teneamur, tamquam nos ipsos: (§. XCIII. 66.) consequens est, 3) ut quod nobis fieri ab aliis volumus, id et aliis facere teneamur. (§. LXXXVIII. 55.) Unde et supra, dum certum principium, ad quod omnia, quæ aliis hominibus præstanda sint officia referri possint, præmisimus, invenimus regulam: HOMO HOMINEM NON MINUS, QUAM SEIPSUM, TENETUR AMARE, NEC ALTERI, QUOD SIBI NON VULT FACERE, (unde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QUÆ SIBI AB ALTERO FIERI CUPIT. (§. XCIII. 58.) Unde officia omnia imperfecta, tum humanitatis, tum beneficentiæ prono alveo fluere, res ipsa docebit.

§. CCXVI.

Primo itaque nemo sibi vult ea denegari, quæ alter sine detrimento suo præstare potest. Ergo alteri quisque talia liberaliter præstare tenetur. Inhumanissimum ergo dixeris merito, 4) qui alterum, quum possit ope et consilio non juvat, vel ejus res non servat pro virili, 5) errantem non revocat in viam, 6) sitienti aquam profluentem, 7) æstui ignem, æstu languenti umbram negat, vel 8) aliquid ab altero cum ejus incommodo exigit, quod facilius et sine suo alteriusque detrimento consequi posset. Quia 9) adeo levis ac tralatitia est hæc benignitas, ut sæpe per leges vel consuetudines officia hæc imperfecta in perfecta transire videamus.*)

*) Sic legibus cautum fuerat apud Athenienses, ut diris de-

addimus etiam ut tuta humana societas servetur, ita hæc trita hæc alia sane ratio injuncta, cum aliunde eadem hæc officia Evangelio consona probasset. §. 88.

voveretur, quisquis erranti non monstrasset viam. Hinc sententia Diphili: ἀγνοῖς, ἢ τὰς ἀγῶνας, ὅτι ἐστὶν, ἢ τίς μὴ ἠγάσθη τὴν ἐγ-
 ἑνὲν εἶδεν; An nescis, quod in execrationibus quoque sit, si quis
 rectam viam non ostenderit? Sic legibus, quoque Romani cave-
 rant, ut quis alterum actione compellere posset ad rem exhiben-
 dam, qui sibi nec ex pacto ullo, nec ex delicto, esset obligatus. Ad consuetudinem vero provocat Latona apud Ovid.
Metamorphor. VI. v. 349.

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est.

Et Seneca *Controv. I. 1.* Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc jus generis humani est. Commune jus, id est, consuetudo, communi omnium gentium consensus recepta,

§. CCXVII.

Ejusdem prope innoxiae utilitatis est 10) praestatio rerum, quarum tanta nobis adfluentia est, ut eas sine Nec non
 notabili aliquo detrimento cum aliis possimus communi- ad ea,
 care; itemque 11) earum rerum, quae alioquin apud nos quibus
 essent periturae, in aliorum utilitatem dispensatio: ut a- abunda-
 deo 12) et illi valde inhumani sint, qui res tales cor- mus.
 rumpunt, flammis absumunt, in mare projiciunt, in ter-
 ra clam defodiunt, tantum ut nemo aliorum inde aliquid
 capiat utilitatis. *)

*) Est et haec satis tralatitia humanitas, et veluti alter ejus gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam haec officia denegant, valde inhumani sunt: ita iniqui actionum suarum aestimatores videntur, qui ideo maximas sibi gratias deberi existimant. Terent. *Andr. II. 2. 1. v. 31.* Neutiquam officium liberi esse hominis puto, quum is nihil promereat, postulare, id gratiae adponi sibi. Quis vero magnam rem praestitisse hospiti dixerit Calabrum, de quo Horat. *Epist. I. 7. v. 14.*

Quo more piris vesci Calaber jubet hospes.

Tu me fecisti locupletem. Vescere sodes.

Jam satis est. At tu quantumvis tolle. Benigne,

Non invisa ferēs pueris manuscula parvis.

Tam teneor dono, quam si dimittor onustus.

Ut libei: haec porcis hodie comedenda relinques.

Prodigus et stultus donat, quae spernit et odit.

Perquam inhumanius est, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanius, qui dum ea offert, tam beneficus sibi videtur, ut ideo alterum sibi perpetuo obstructum habere debeat.

§. CCXVIII.

At quum talia aliis præstare teneamur ex amore, quo nos alios prosequi jubet Deus O. M. (§. CCXV.) nemo vero alterum se ipso magis amare teneatur : (§. XCIII. 65.) consequens est, 13) ut si his officiis nobis ipsis, vel amicis, non obfuturos esse, prævideamus, ea jure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere possit in statu naturali, ubi nullus nos tutos præstat magistratus, si hostibus manifestis prodesse hoc modo non dubitemus : facile reddi potest ratio 14) cur in statu naturali hosti, quatenus hostili erga nos animo est, etiam innoxie utilitatis officia jure denegemus : 15) contra in statu civili eo obtentu nemo temere sine reprehensione utatur. *)

Quid si
noxia
nobis fu-
tura sit
humani-
tas?

*) Sic in bello hostes jure prohibemus a quatione, jure item corrumpimus commeatum, ne illis, nos inuasuris, utilitatem præstet. Sed hæc omnia eatenus jure fiunt, quatenus hostili in nos sunt animo. Alioquin enim, si nobis obesse non possunt, omnino humanitatis in signum ferunt laudem, qui et hostes, e. gr. captivos, vel morbo decumbentes, sine insigni detrimento suo juvant. Quumque in statu civili non temere nobis nocere possit hostis, quem saltim magistratus auctoritas in ordinem cogere potest: inhumanus omnino est, qui et hosti, immo et scelerato homini, has innoxie utilitatis res subtrahit, quum hic misereri oporteat *δὲ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸν ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, non mores, sed hominem, vel si non hominem, at saltim humanitatem*, uti recte vidit Aristoteles apud Diog. Laërt. V. 22. Quare vix excusanda est inhumanitas, Atheniensium, qui Socratis accusatores ita aversati sunt, ut nec ignem iis accenderent, nec interrogantibus responderent, neque in balneo aqua urerentur eadem, donec illi odii impatientia sese suspenderent. Plutarch. *de invid. et od.* p. 538.

§. CCXIX.

Immo potius, quum amor, ex quo hæc officia proficiscuntur, non ob alterius merita, sed ob æqualitatem naturæ, debeatur : (§. LXXXVIII.) facile patet, 16) et inimicis, non denegandas esse res, quibus abunda-
debetur. mus,

Huma-
nitas et
inimicis
debetur.

mus, et quæ sine detrimento nostro præstari possunt, quin 17) tanto splendidiorem fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum spe aliqua insignem gratiam ab hostibus ineundi conjuncta est. *)

*) Novimus hæc Christianis inculcari *Matth. V. 45. Luc. VI. 25.* iisdemque ob oculos poni exemplum ipsius Patris cœlestis, *qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* At ejusdem veritatis ipsam rectam rationem, considerata humanæ naturæ æqualitate, non esse ignaram, vel inde patet, quod Socrates ex instituto profligavit vulgarem sententiam: *amicis bene faciendum, male inimicis*, teste *Themistio Orat. ad Valent. de bello victis.* Et quid excellentius ab homine, experte sacrarum litterarum, scribi potuit, quam illud *Hieroclis in aur. Pythag. carm. p. 69.* Διὸ καὶ λέγεται ἀγαθὸς, ὃς ἕδεις ἐχθρὸς τῷ πονηραίῳ καὶ μῖσος ὁ ἀγαθὸς αὐτῷ φίλος, ἃ μὴ γὰρ τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ, ἕδεις τὸν κακὸν ἐχθρὸν τίθεται, εἰ δὲ τὸν ἀρετῆ κενουμένην ψυλῆ πρὸς κενουμένην, τὸν ἀγαθὸν ἐν πάντων ἠδύλεται, μισθόμενος καὶ ἐν τῆς φιλίας μίτρωσι τὸν θεόν, ὃς μισθὸν μὴ ἕδεις ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφιζέτω ἀσπάζεται. Unde fit etiam, ut recte dicatur, *virum bonum odisse neminem, solumque bonum et amicum existere. Quem enim bonum diligit, non eum qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute præditum quærit ad societatem ex omnibus eum diligit, qui probus sit, atque in amicitia legibus. Deum ipsum imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, amplecti et diligere.*

§. CCXX.

At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo hæc officia, tamquam ex fonte limpidissimo, promanant, directricem veluti habeat sapientiam, (§. LXXXIII. 45.) sapientia vero sit facultas, ea, quæ ad nostram aliorumque felicitatem pertinent, discernendi: (§. eod.) inde colligimus, 18) non solum personarum, sed et necessitatis, qua alter premitur, habendam esse rationem, adeoque 19) in pari causa, si omnibus non possit satisfieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam scelerato, 20) plus amico, quam inimico, 21) plus cognato, et necessario, quam extraneo; *) 22) plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis nostræ indiget. Et eatenus recte illustris *LEIBNITIUS*, justitiam amorem sapientis esse statuit.

Observanda
vandita
men gra
dus ne-
cessitu-
dini.

*.) Hinc et Pythagoras certos amoris hujus gradus distinxi
in aureo carm. v. 4. seq.

Ἰὼν τὴν γονῶν τιμὰ, τὰς δ' ἄλλων ἐπιπέποικτον, φιλόν, ἔστι δ' ἄλλοις.
 Τῶν δ' ἄλλων ἀρετῆ ποιῆν, φιλόν, ἔστι δ' ἄλλοις.

Inde parentis honor sequitur : tum sanguinis ordo.

Post alij sunt, virtus ut maxima, amici

Quam Pythagoræ sententiam præclare, uti solet, interpretatur Hierocles p. 49. seq.

§. CCXXI.

Obliga- Sublimior est amoris gradus, quem supra BENEFICEN-
 tic ad TÆ vocavimus, (§. CCXIV.) quia amor ille ita compa-
 benefi- ratus est, ut nos et cum aliquo detrimento aliis pro viri-
 centiam- li prodesse jubeat. Quum enim, quæ nobis fieri cupimus,
 ea, et aliis facere teneamur, (§. LXXXVIII. 55.) et sæ-
 penumero incidant casus, ut infellicissimi nobis videre-
 mur, nisi alii nobis, quæ desunt, liberaliter elargiren-
 tur, tunc vero nemo temere sit, quin illa sibi præstari
 cupiat: consequens est, 23) ut his casibus aliis et cum
 detrimento ea, quæ illis desse animadvertimus, libera-
 liter elargiamur.*)

*) ELARGIRI vero dicimur, non quod commodamus,
 vel pro certa mercede concedimus, sed quod alteri sine spe vel
 restitutionis, vel retributionis, damus. Itaque si rem do, ut re-
 cipiam, vel, ut saltem mercedem feram, actus hic incidit in
 contractum. Sin do sine spe restitutionis vel retributionis, ve-
 ra hæc beneficentia vel largitas est. Seneca *de Benef. VI. 14.*
Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est,
quod qui dat, non computat, cui, sed quanti daturus sit, quod
undique in se conversum est. Vendit mihi aliquis frumentum,
vivere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia e-
mi. Nec quam necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus
non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emis-
sem, in quo mercator non cogitavit, quantum auxilii adlata-
rus esset mihi, sed quantum lucrum sibi. Quod emi, non de-
beo. Quamvis vero hamata non esse oporteat beneficia: nemo
tamen benefacit alteri, quin hunc sibi ad amorem mutuum de-
vincere velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipso
se tacite ad mutuum amorem omnino obstringit.

§. CCXXII.

Itaque BENEFICIUM est, res vel actio, alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis, aut retributionis præstamus. Studium vero alteri talia præstandi BENEFICENTIAM, vocamus: quemadmodum studium et promptitudinem, alteri ea cum obligatione restitutionis vel compensationis præstandi, quæ ipsi prosunt, OFFICIOSITATEM appellavit Sidon. Apollin. *Carm. XXIII. v. 478.* Quamvis vero ea, quæ ita præstantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, et grato animo accipienda sunt, si vel majoris sint, quam ut mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id præstandum non obligat officii ratio, præstentur. *)

Quid beneficentia? quid officiositas?

* Vidit et hoc Seneca *ibid. Cap. XV.* *Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam, dices: nec præceptoris, quia aliquid numeraveris. Atqui omnium horum apud nos magna charitas, magna reverentia est. Adversus hoc respondetur, quædam pluri esse, quam emuntur. Emis à medico rem inestimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, et animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ, solvitur, quod deservunt, quod à rebus suis advocati nobis vacant. Mercedem non meriti, sed occupationis suæ, ferunt. Postea tamen et aliam rationem, cur et iis, qui talia præstant, gratum animum debeamus, reddit, dum *Cap. XVI.* ista subjungit. *Quid ergo? quare medico et præceptoris plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico, et præceptore in amicum transeunt, et nos non arte, quam vendunt, obligant, sed benigna et familiari voluntate.**

§. CCXXIII.

Quum ergo beneficentia sit studium ea, quæ alteri profutura animadvertimus, præstandi (§. CCXXII.) nemo non videt, 24) ejus virtutis laudem sibi frustra adrogare eos, qui, ut ille servulus Terentianus, *Hecyr. V. 4. v. 39.* plus sæpe boni ignorantibus imprudentesque faciunt, quam scientes antea umquam: (§. XLVIII.) vel 25) qui consilio nocendi alteri benefa-

Beneficentia proficisci debet ex voluntate aliis uti-
ciunt,

litate
adferen
di.

ciunt, vel 26) non alia ratione ad beneficiendum exci-
tantur, quam quod id beneficium sibi magis, quam aliis
profuturum existiment. Ex quo porro patet, 27) in di-
judicandis beneficiis animum magis, et consilium bene-
factoris, quam ipsum actum atque effectum, esse æsti-
mandum. *)

*) Ut exemplis illustremus has conclusiones: nemo dixe-
rit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari litteras, boni quid
nunciantes tradimus: nec quem quis commendat, tantum ut
alio loco sit, ipseque vacua dominetur in aula: nec qui arbo-
res suæ voluptatis causa plantavit, si umbra earum et vicinus,
præter ejus animi sententiam fruatur. Huc pertinet elegans *fa-
bella* Phædri I. 22. de mustela ab homine prehensa; quæ,
quum instantem effugere cupiens necem, rogaret, ut sibi par-
ceretur, quum molestis muribus purget domum, triste hoc tu-
lerit responsum:

Faceres, si causa mei:

Gratum esset, et dedissem veniam supplicii:

Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,

Quæ sint rosuri, simul et ipsos devores,

Noli imputare vanum beneficium mihi.

*Hoc enim, ipso interpretante Phædro, in se dictum debent il-
li agnoscere, quorum privata servit utilitas sibi, et meritum
inane jactant imprudentibus.*

§. CLXXIV.

Benefi-
cia ta-
men sa-
pienter
dispen-
sanda.

Quumque ex amore hæc beneficia proficisci debeant;
isque semper conjunctus sit cum sapientia: (§. LXXXIII.
45.) facile patet, 28) profusionem, et quidvis potius,
quam liberalitatem, esse, cui ratio non constat: nec
29) beneficiorum vocabulo digna videri, quæcumque
ex ambitione magis et jactantia, quam ex amore, vel
30) non indigis, sed opulentioribus, *) immo 31) indig-
nis potius, quam viris bonis, vel quæ denique, 32) tur-
bato illo necessitudinum ordine, de quo supra quædam
monuimus, (§. CCXX.) præstantur.

*) Præterquam enim quod hæc beneficia præripiuntur in-
digis: plerumque etiam sunt hamata et captatoria, ac proinde
eo quoque nomine merito indigna sunt beneficiorum vocabulo.
Matth. V. 46. 47. Luc. VI. 32. seq. Præterea apud opulentio-

res, quidquid iis beneficii præstiteris, nec gratum est, nec beneficii rationem habet. Hinc risisse Alexandrum M. novimus beneficium, quum illi jus civitatis offerrent Corinthii, quamvis se id, præter Herculem et Alexandrum, nemini dedisse gloria-
rentur. Seneca *de Benef. I.* 13. Fieri tamen potest, ut hujusmodi beneficia excusent officium, beneficiorum ab aliquo antea perceptorum memoria: immo et civitatis, in qua versamur, mores, ac proinde Romæ, nemo vitio clienti vertere potuisset hujusmodi liberalitatem, quia jus illud patronatus, à Romulo institutum, exigebat etiam, ut patronis benefacerent clientes. Dionys Halic. *Lib. II. p. 84.* Plutarch. *Romul. p. 24.* Polyb. *Hist. VI. p. 459.* Nec magis Persæ Regi suo offerentes dona et munera, ullius reprehensionem jure incurrebant, quum lex exstaret. *πῦλτος βασιλῆα κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δόξαν ἐπαγορεύσας, ut omnes Persæ Regi, singuli pro suis facultatibus, munera offerent.* Ælian. *Var Hist. I.* 31. seq.

§. CCXXV.

Præterea ex eo, quod prodesse alteri debeant beneficia, (§. CCXXII.) non abs re colligere nobis videtur, Et alterius necessitati, et conditioni attemperanda esse cujusvis conditioni et necessitatibus: adeoque 34) non esse beneficia, quæ alteri nullam adferunt utilitatem, 35) multoque minus id nomen mereri, quæ cum manifesto alterius detrimento, vel saltim 36) cum maximo incommodo, conjuncta sunt. *)

*) Hinc beneficus non est, qui famelico gemmam, sitienti vestem pretiosam, ægroto epulum offert, *per num. 33.* Nec minus id nomen meretur Bessus, qui catenas aureas Dario injecit. Curt. *Lib. V. Cap. XII. per n. 34. 35.* Denique Romanus ille, servatus inter proscriptos, ac deinde perpetuo circumductus ludibrioque habitus, recte exprobravit benefactori suo, *nil se illi debere, si servaverit, ut haberet, quem ostenderet.* Seneca *de Benef. II. 11. per n. 36.*

§. CCXXVI.

Quemadmodum vero amor ille humanitatis et beneficentiæ, qui nos ad beneficia aliis præstanda inflammat, Nec mihi ne quidem inimicos negligi patitur: (§. CCXIX. 16.) nusquidam ita facile unusquisque intelliget, 37) multo magis attingent man-

di gra- mandos esse, qui nobis, quantum in ipsis fuit, benefi-
 dus ne- cia præstiterunt: adeoque 38) eos esse pessimos morta-
 cessitu- lium, ipsisque brutis ferociores, qui se ne beneficiis qui-
 dinis. dem ad concipiendum nostri amorem moveri patiuntur:
 quin 39) eosdem eo esse injustiores, quo minus negari
 potest, eos, acceptando beneficia, se ad mutuum bene-
 factorum amorem obstrinxisse. (§. CCXXI. *)

§. CCXXVII.

Amor erga benefactores vocatur GRATUS ANIMUS, vul-
 go GRATITUDO. Quamobrem quum unusquisque ad aman-
 dandum eum, à quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit:
 Obligatio ad gratitudinem. (§. CCXXVI. 37.) consequens est, 40) ut unusquisque
 etiam obstrictus sit ad gratum animum benefactoribus
 quavis ratione ostendendum: 41) id tamen officium im-
 perfectum esse, adeoque 42) nec quemquam ad illud
 alteri exhibendum cogi, nec 43) ingratum actione fo-
 rensi conveniri posse, *) nisi leges civiles ejusmodi ac-
 tionem diserte invexerint. Quale quid de Persis tradidit
 Xenophon *Cyropæd. I. 1. 7. p. 9. edit. Oxon.*

*) Equidem vulgo distinguunt inter ingratitude SIM-
 PLICEM, cujus vitii reus est, qui benefactori non benefacit
 et PRÆGNANTEM, si quis beneficia malefactis atque inju-
 riis pensat. Et illam quidem extra legum civilium pœnas, hanc
 pœna dignissimam esse, statuit Puffendorf. *de jur. nat. et gent.*
III. 3. 17. Sed si dicendum quod res est, hoc quoque casu non
 in ingratum animadvertitur, sed in injuriosum, quippe pœnas
 daturum, etiamsi homini, nullis sibi beneficiis cognito, intul-
 lisset injuriam. Quamvis facile largiamur, eo gravior merito
 haberi delictum, cum turpissimo isto animi ingrati vitio con-
 junctum. Sic sane gravior merito animadvertitur in eos, qui in
 parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere
 injurii.

§. CCXXVIII.

De ea
 regulæ.
 novu

Quandoquidem vero gratitudo est amor erga bene-
 factorem: (§. CCXXVII.) consequens est, 44) ut, de-

delectari unumquemque benefactoris sui perfectione et felicitate, et 45) ejus benevolentiam verbis ornare et prædicare, quin et 46) beneficia beneficiis, non iisdem quidem semper, at beneficiis tamen, et officiis, quantum fieri potest, plurimis pensare oporteat: ac proinde, 47) ut desint vires, tamen et voluntatem gratum ostendendi animum magnopere esse laudandam.

§. CCXXIX.

Denique quum et cum detrimento nostro prodesse, et sine spe restitutionis ac retributionis benefacere aliis teneamur: (§. CCXXI. 23.) consequens est, 48) ut multo minus alteri denegare debeamus, quæ sibi ille, certam restitutionem et retributionem spondens, præstari petit, adeoque 49) unusquisque obligatus sit ad studium illud alteri gratificandi, quod supra OFFICIOSITATEM vocavimus, (§. CCXXII.) dummodo 50) non manifestum sit, illam alios juvandi promittitudinem cum periculo ac detrimento nostro non fore conjunctam. (§. XCIII. 65.)

Obligatio ad officiositatem.

CAPUT IX.

De Officiis erga alios Hypotheticis, et primo quidem, circa dominii acquisitionem Originariam.

§. CCXXX.

QUÆ hactenus disseruimus, ea partim ad amorem JUSTITIÆ, partim ad eam, quem supra HUMANITATIS, et BENEFICENTIÆ amorem adpellavimus, (§. LXXXIV.) pertinent. Ex hoc officia imperfecta, de quibus superiore capite disseruimus; ex illo perfecta, tamquam ex fonte, promanant. Perfecta in eo consistere diximus, ut primum neminem lædamus, (quod officium ABSOLUTUM vocavimus,) deinde, ut suum cuique tribuamus, quod nobis officium HYPOTHETICUM est. Quum igitur de illo Cap. VII. actum sit, de hoc jam erit eadem cura exponendum.

Connectio.

§. CCXXXI.

SUUM proprie quisque vocat, quod in DOMINIO suo
 est. DOMINIUM vero vocamus jus, seu facultatem alios
 Quid est. DOMINIUM vero vocamus jus, seu facultatem alios
 SUUM? usu rei alicujus excludendi. *) Ipsam detentionem rei, cu-
 domi- jus usu alios excludere statuimus, POSSESSIONEM adpel-
 ni u m lare mos est. Ceterum jus nobis vindicamus, aut omnes
 posses- jus usu alios excludere statuimus, POSSESSIONEM adpel-
 sio, pro lare mos est. Ceterum jus nobis vindicamus, aut omnes
 prietas, præter nos, aut exceptis quibusdam aliis personis, reli-
 commu- quas omnes usu alicujus rei excludendi. Priore casu res
 nio? in PROPRIETATE; posteriore in COMMUNIONE POSITIVA
 esse dicitur, quæ vel ÆQUALIS est, quando æquale om-
 nibus jus in re communi competit, vel INÆQUALIS, quan-
 do alter altero plus minusve juris in illa habet. Item-
 que vel PERFECTA, quando omnibus in re communi jus
 perfectum est, vel IMPERFECTA, quando nemini tale jus
 perfectum est, qualis est inter milites exercitus, quibus
 certæ pecuniæ summæ præmium à principe destinatum.
 Si nec uni, nec pluribus, jus animusve est, alios usu
 rei, nondum ab ullo possessæ, excludendi: res in COM-
 MUNIONE NEGATIVA est, quæ sola dominio opponitur,
 quia tunc res in nullius dominio est constituta.

*) In hac sola facultate, usu alicujus rei alios excludendi
 dominium consistere, palam est. Omnia enim reliqua domini
 effecta, quæ alias in definitione domini enumerari solent, ita
 separari possunt à dominio, ut nihilominus quis maneat domi-
 nus. Sic exemp. grat. *facultatem omnem ex re utilitatem per-*
cipiendi constituto usufructu à proprietate separari, animad-
 vertimus, salvo dominio. *Facultatem libere de re disponendi*
 non competere pupillis notum ac pervulgatum est. Et hos ta-
 men dominos rerum suarum esse, nemo negaverit. Unde Se-
 neca de Benef. VII. 12. *Non est argumentum, ideo aliquid*
tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia
mutare in deterius, aut melius. Tuum enim est etiam, quod sub
certa lege tuum est. Denique et *facultatem vindicandi* rem
 commodatam vel depositam à tercio possessore domino adem-
 tam esse, observamus, multis locis, ubi obtinet juris regu-
 la: *Hand muss hand wahren* Quam ergo definitionem id
 duntaxat ingredi debeat, quod ad rei essentiam ita pertinet,
 ut absesse nequeat, sublata vero *facultate alios rei usu exclu-*
 den-

dendi illico quis dominus esse desinat: dubitari nequit, quin hæc sola dominii definitionem absolvat. Idque velle existimo Arrianum *dissert. Epict. II. 2.* dum dominum definit, τὸν τῶν ὑπ' ἄλλων σπουδαζομένων ἢ ἐκλειομένων ἰχθυῶντα ἐξουσίαν, qui, quæ alii *expetenda fugiendaque censent, in potestate habet.*

§. CCXXXII.

Jam quum ipsa ratio nos vincat, Deum condidisse homines: (§. CXXVII. 18. seq.) eundem sane voluisse etiam, ut existerent, manifestum est. Quumque qui finem cupit, is et media velle videatur: consequens est, 1) ut homines rebus omnibus, ad conservandam eorum existentiam necessariis, quas hæc tellus producit, uti frui voluerit. Præterea quum Deus hominem, animal præstantissimum insigni præ reliquis amore prosequatur: (*Philos. mor. element. §. CLXXX.*) dubitari profecto non potest, 2) quin et felicitate ac perfectione nostra delectetur, (§. LXXX.) adeoque et iis nos frui velit, quæ vitam nostram reddant perfectiorem, feliciorum, ac suaviorem, dummodo 3) rebus creatis non abutatur. * (§. XC.)

*) Dubitatum est á quibusdam, an et brutis, quæ sine dolore destriui, usibusque humanis adhiberi nequeunt, uti liceat ad vitam conservandam? Idque haud pauci negarunt, quod et injuriam his animantibus fieri existimarent, et brutorum non usus, sed abusus esse videretur, si quis, ut carne eorum vescatur, ea jugulare non dubitet: maxime quum et sine feralibus istis epulis vitam conservare possent homines. Addunt alli, esum carnis et minus salubrem esse, et homines efferatos reddere, idque in primis ursisse novimus Pythagoram, et postea Porphyrium *in libris περί ἀποχῆς*. Vid. Scheffer, *de philos. Italica Cap. IX.* Sed 1) tota illa hypothesis, quod injuria et brutis inferri possit, nititur alio errore de transmigratione animarum, seu κοινῷ δικαίῳ ψυχῆς, *communi, quod nobiscum habeant, animæ jure*, uti vocavit Pythagoras apud Diog. Laërt. *VIII. 13.* quod explicaturus Empedocles apud eundem Laërt. *VIII. 77.*

Ἦδη γὰρ ποτ' ἐγὼ γενόμενος κῆρὸς τε, κίβη τε

Θάμ' εὖς τ' εἰδὼς τε, καὶ ἐξ ἄλλος ἐμπαυὸς ἰχθύος.

Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella, Plantaque, et ignitus piscis, pernixque volucris.

Add. Jamblich. vit. *Pythag.* XXIV. n. 108. Porphyr. vit. *Pythag.* p. 188. sequent. Sed falsum est, ullam nobis cum brutis esse juris communionem, (§. XC.) atque hinc falsum etiam, brutis fieri injuriam. 2) Non ideo abstinendum est à rebus, quia iis carere possumus, quia Deus nos non modo esse, sed suaviter vivere cupit. Nec is usus abusus est, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3) insalubritas illa, quam urgent, nec satis probata est, et proculdubio non à moderato carnis usu, sed ab ingluvie, et rerum creaturarum abusu, quem et ipsi damnamus, proficiscitur.

§. CCXXXIII.

Initio
omnia
in com-
munio-
ne nega-
tiva fue-
runt.

Quum ergo Deus omnia, quæ ad conservandam suaviterque transigendam vitam humanam pertinent, utenda fruendaque dederit hominibus: (§. CCXXXII.) proculdubio etiam voluit, 4) ut nullus earum usu ab ullo excluderetur: adeoque 5) ex intentione Dei initio rerum omnia in negativa communione, adeoque 6) vere in nullius dominio fuerunt constituta. * (§. CCXXXI.)

*) Atque ita primævam hominum conditionem describunt non modo sacræ literæ, *Genes. I. 28. 29.* verum etiam poëtæ, qui et eo nomine laudarunt sæculum aureum, quod illo tempore, uti ait Virgil, *Georg. I. v. 125.*

nulli subigebant arva coloni,

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fis erat: in medium quærebant: ipsaque tellus

Omnia liberius, nullo poscente ferebat.

Negant ergo tum ullos agrorum fines, ullos limites fuisse, rebus adhuc in medio positis, ac universi humani generis usibus ita relictis, ut nullus earum usu excludi potuerit.

§. CCXXXIV.

Sed ab
ea disce
dere li-
cuit, ur-
gente ne-
cessita-
te.

Quod ipse Deus voluit, id voluit sapientissime, ac proinde illud sine summa necessitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero et leges divinæ affirmativæ, qualis est illa, ut res omnes creatæ velut in medio positæ omnium usibus pateant, exceptionem ob necessitatem admittant, (§. CLIX. 53.) in censum autem hic veniat non modo extrema necessitas, sed et illa quæ efficit, ut vitam suaviter ac commode transigere non possit.

simus : (§. CLVIII. 54. §. CCXXXII. 2.) consequens est, 6) ut, urgente necessitate, homines à negativa illa communioni discedere, adeoque 7) dominium, quod communioni illi opponitur, (§. CCXXXI.) introducere omnino potuerint.

§. CCXXXV.

Jam facile quidem patet, si intra paucos stetisset humanum genus, nulla circa primævam illam ac negativam rerum omnium communionem mutatione opus fuisse futurum, sufficiente quippe omnibus naturæ ubertate, ad vitam si non suaviter, at commode saltim, et qualiter qualiter tolerandam. At ex quo, per universum terrarum orbem dispersis, et in innumeras familias distractis hominibus, quædam res non sufficere omnibus cœperunt, quædam omnino ob insignem copiam suffecerunt: ipsa homines impulit necessitas, 8) ut in ea, quæ non omnibus sufficerent, dominium aliquod inducerent : (§. CCXXXIV. 7.) 9) solis inexhausti usus rebus, quas in dominio esse nulla jussit necessitas, nec non 10) rebus, nihil ad vitam conservandam suaviterque traducendam pertinentibus, in pristina communionem negativa permanentibus. *)

Quæ necessitas homines coegerit dominium in re?

*) Et hinc hujusmodi res communes esse jure naturali dixerunt jureconsulti, §. 1. *Instit. de rer. divis.* et quidem non ita, uti publica, quæ in patrimonio sunt alicujus populi, sed ut ea, quæ primum à natura prodita sunt, et in nullius adhuc dominium pervenerunt, uti ait Neratius l. 14. pr. D. de *acquir. rem. dom.* Nimirum hæ res omnes, quamvis optimæ omnium ac pulcherrimæ, tamen ob insignem copiam in primæva illa ac negativa communionem permanserunt. Hinc Petron. *Satyr. Cap. C.* *Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucret. Luna, innumerabilibus comitata sideribus, etiam feras ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? in publico tamen manant.* Nec magis quisquam adfectat dominium in muscas, mures, glires, vermes, aliaque, quæ vel noxia humano generi, vel cum nulla saltim utilitate conjuncta sunt.

(§. CCXXXVI.)

§. CCXXXVI.

Sic ergo dominium, sublata negativa communione, invexit ipsa necessitas. Illud vero humani generis institutum (11) cum nullius injuria fuisse conjunctum, vel inde patet, quod in communione negativa nulli mortali-um sit jus alterum rerum usu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque cuius licere oporteat, rem quamvis nullius ita sibi vindicare, ut deinceps nemini illius usum concedere cogatur, sed eam sibi detinere, suisque seponere usibus possit.*)

Institu-
tum hoc
non in-
justum
esse.

*) Nam in quo alteri nullum jus animusque est, me usu rei excludendi, illud est nullius. At nullius esse desinit, simul ac eam usibus meis adhibere, ac jure à Deo mihi concessio uti statui. (§. CCXXXII.) Nam quum is me lædere dicatur, qui me imperfectiorem infelicioremque reddere conatur: (§. CLXXVIII.) procul dubio et is me lædit, qui eo, quod vitæ servandæ suaviterque traducendæ causa semel mihi vindicavi, me privare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamvis positive communi, ait Arrianus *dissert. Epict. II. 4.* ἄγε, τὸ δὲ θιάζον οὐκ ἔστι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε δὲ καθίσασιν, ἐλθὼν, ἄν σοι φανῆ, ἑμβαλεῖ τινα αὐτῶν. *Age, commune nonne est theatrum omnium civium? In eo vero, si consederint, è loco, si libet, aliquem eorum ejicito.* Et Seneca *de Benef. VII. 12.* Propterea non mentiar, si dicam me habere in equestribus locum. Sed quum in theatrum veni, si plena sunt equestria, et jure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: et non habeo, quia ab his, quibuscum jus mihi loci commune est, occupatus est.

§. CCXXXVII.

Quum ergo homines, coacti necessitate, invexerint Ex eo rerum dominium: (§. CCXXXV.) hoc vero vel in com-
tempore *munione* positiva vel in *proprietate* consistat: (§. CCXXXI.)
res, vel consequens est, 12, ut ex quo à communione negativa
positive dicessum, omnes res vel positive communes pluribus,
commu- vel singulis proprie esse cœperint, et 13) communio
nes, vel quidem nata sit inde, quod plures eandem rem pro indivi-
propriae. so possidere, omnesque alios ejus usu excludere statue-
runt:

runt : *) 14) proprietates vero vel initio statim ex rerum nullius *adprehensione* ac *possessione*, vel ex post facto ex *divisione* vel *cessione* rerum positive communium traxerit originem.

*) Id procul dubio initio statim factum, quum gentes et familiae in diversas terrarum partes secedere coeperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem sibi communiter pro indiviso tantisper vindicavit, donec urgente necessitate res communes dividerent, vel ex pacto singulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurium sane gentium, quae initio totas provincias communiter pro indiviso possederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum. Justin. *XLIII.* 1. Scytharum et Getarum, Horat. *Carm. III.* 24. Germanorum, Tacit. *Germ. Cap. XXVI.* incolarum insulae Lyparae, Panchaerum, et Vaccaeorum Diod. Sic. *Biblioth. V.* 9. et 45.

§. CCXXXVIII.

Et quidem, si tanta esset generis humani felicitas, ut omnes peraeque virtutis amore flagrarent: sane neque dominio, neque pactis ullis, indigeremus, quia et nihil habentibus nihil tamen, quod ad conservandam suaviterque transigendam vitam pertinet, esset nobis futurum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam seipsum, amaturus, eique ultro facturus esset omnia quae sibi ab altero fieri cupit: quid opus esset dominio inter amicos, quorum omnia communia sunt? Enimvero, quum pro praesente rerum humanarum indole vix sperandum sit, aliquam multitudinem virtutis adeo studiosam esse futuram, ut alterius utilitati non minus, quam suae, serviat: facile patet, 15) communionem positivam naturae hominum, qualis nunc est, non congruere, adeoque eos, 16) cur ab ea quoque discederent, causas non poenitendas habuisse. *)

Cur à
commu-
nitione et
iam po-
sitiva
disce-
dendum
fuerit?

*) Quicumque sane communionem hujusmodi aliquando observatam memorant, ii simul homines illos fuisse eximia virtute praeditos, posuerunt. Id sane jure dixeris de ecclesia Hierosolymitana. *Act. IV.* 32. Nec credibile fore suspicatos esse poetae, quod de communionem illa inter homines aerei saeculi retulerunt: nisi simul illos fingerent virtutis ac ho-
nes-

nestatis studiosissimos fuisse, qui, uti ait Ovid. *Metamorph. l. v. 90.*

vindice nullo,

Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebant.

Porro Scymnus Chius communem hujusmodi rerum omnium usum tribuit Scythis Nomadibus ultra Mæotin, sed eosdem simul vocat *τοὺς σκιδγαί, ἰσοθεῖτες, gentem piissimam.* Sed et à Pythagora institutam rerum communionem ex justitia, tamquam ex fonte, promanasse, tradit Jamblich. *vit Pythagor. segm. CLXVII.* Refrigescente itaque virtute, pietate, justitia, etiam communioni non esse locum, facile unusquisque intelligit.

§. CCXXXIX.

Ex quo simul patet, quomodo invecta sit rerum proprietates, et quot sint modi illam in certa re acquirendi. Res enim vel adhuc *extra dominium* est, vel jam *in alterius dominio* constituta. Si prius: tunc modos acquirendi cum Grótio vocamus *ORIGINARIOS*, quibus cum vel substantiam, in nullius dominio constitutam, adquiramus, vel quæ ei quacumque ratione accedunt, incrementa: priorem acquisitionem *OCCUPATIONEM*, posteriorem *ACCESSIONEM* adpellamus.

§. CCXL.

Sin res jam in alterius dominio sunt, tunc vel in plurium *communione* vel in *proprietate* singulorum. (§. CCXXXI. Priore casu res communes in proprietatem rediguntur per *DIVISIONEM* et *CESSIONEM*: posteriore per *TRADITIONEM*. Neque ullus est dominium acquirendi modus *DERIVATIVUS*, quin ad hos paucos quam comodissime referri possit.

§. CCXLI.

Quid occupatio? *OCCUPATIO* est adprehensio possessionis rerum nullius. *NULLIUS* vero esse dicuntur res, in quibus vel nequid res mini unquam alios usu istarum excludendi jus fuit, vel de quarum saltim domino nihil certi constare potest, vel in

In quibus denique possessor sese ultro jure alios usu earum excludendi abdicavit, quæ PRO DERELICTO HABITÆ dicuntur. Quum ergo in rebus nullius nulli sit jus alios earum usu excludendi: (§. XXXI.) consequens est, 17) ut quæ nullius sunt, merito cedant occupantibus, nec tamen 18) id intelligendum sit de rebus amissis, furtim vel vi surreptis, imminente naufragio jactis, per bruta ablatis, quæ neutro sensu res nullius dici possunt, quum et habuerint antea dominos, et hi dominio suo sese ultro numquam abdicarint. *)

*) Hinc recte de piscibus, à se in mari captis, philosophatur Gripus piscator apud Plautum *Rud. IV. 3. v. 30.* dum suos illos factos contendit, quod à nemine eorum usu jure excludi possit.

Ecquem esse dices mari pisces meum?

Quos quum capio, siquidem cepi, mei sunt: habeo pro meis.

Nec MANU ADSERUNTUR, neque illic partem quisquam postulat.

In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum, naufragio amissum, et à se mari extractum, dum ait:

In manu non est mea,

Ubi demissi rete atque hamum, quidquid hæsit, extraho.

Meum, quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Cui recte v. 42. obvertit Trachalio:

Quid ais, impudens,

Ausus etiam, comparare vidulum cum piscibus?

Eadem tandem res videtur?

§. CCXLII.

Quumque occupatio sit adprehensio possessionis rerum nullius, (§. CCXLI.) possessio vero detentio rei, cujus usu alios excludere statuimus: (§. CCXXXI.) facile patet, 19) occupationem animo et corpore simul fieri, et 20) nec solum animum sufficere ad rem occupandam, si alius suo jure uti velit, nec 21) solum adprehensionem sine animo alios usu rei excludendi: sæpe tamen 22) tacita hominum conventionem pro adprehensione haberi declarationem animi sibi rem ha-

Occupatio fit animo et corpore simul.

bendi, cum signis quibusdam, in sensus incurrentibus, conjunctam. *)

*) Sic adprehendisse videtur prædii possessionem, qui vacua possessione, non quidem singulas glebas circumambulaverit, *l. 3. §. 1. l. 48. D. et l. 2. C. de adq. vel amitt. poss.* sed titulum adfixerit, festucam è janua, cespitem ex agro, ramusculum ex arbore exciderit, simulque testatum præsentibus fecerit, se id animo prædium sibi tamquam suum habendi facere. Quam vero ex conventionem tacita hæc signa effectum habeant: ea sane non sunt arbitraria, adeoque is, qui jaculum immisit urbi à civibus desertæ, non magis videtur occupasse urbem, quam venator feram, quam jaculo petitam, nec occidit, nec vulneravit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum et Chalcidensium, de Acantho occupata inter se decertantium, illis urgentibus legati sui solertiam, qui quum se cursu à legato Chalcidensium superari animadverteret, jaculum portæ prior infixerit: his contra nitentibus, urbesque jaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum sibi vel ideo vindicantibus, quod à legato suo prius esset introita. Historiam habes apud Plutarchum. *Quest. Græc. XXX.*

§. CCXLIII.

Quum porro omnia, quæ nondum in ullius dominio sunt, possint occupari: (§. CCXLI.) 17.) perinde profecto erit, sive toti terrarum tractus; dominio vacui, à pluribus; sive res singulares à singulis occupentur. Et priorem quidem occupationem PER UNIVERSITATEM; posteriorem PER FUNDOS fieri, ait Grotius *de jure belli et pac. II. 2. 4.* Quia vero, qui totum occupavit, singulas quoque partes occupasse censetur: consequens est, ut in tractu terræ, à pluribus, veluti populo, per universitatem occupato, nihil omnino sit nullius, sed omnia, quæ illius ambitu continentur, si à singulis occupata non sint, ad populum universum, vel ad ejus rectorem, pertinere merito dicantur. *)

*) Hinc in aliquo terræ tractu singuli possunt res singulares tamquam sibi proprias possidere, quum tamen totum territorium sit populi vel reipublicæ. Dio Chrisostom. *in Rhodiaca XXI.* ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἢ τῆς πόλεως αὐτῆς κικλήσκοντο

ἡμεῖς νόμιμα ἐστὶ τῶν ἰαυτῶν. *Territorium est civitatis, at nihilominus tamen possidentium quisque rerum suarum dominus est.* Plura eam in rem veterum loca adcumulavit Grotius *de jure belli et pac. II. 3. 4.*

§. CCXLIV.

Hinc nemo negaverit, 23) VENATIONEM, PISCATIONEM, AUCUPIUM esse species occupationis non modo in locis desertis et dominio vacuis, verum etiam 24) in territoriis jam occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium aut volucrum multitudo, ut sufficere omnibus videantur: (§. CCXXXV. 9.) at 25) non injuria tamen populum, si qua iusta causa id suadere videatur, *) hæc animalia omnia, tamquam ἀβήστορα, sibi vindicare, (§. CCXLIII. 24.) vel 26) eadem summo imperanti, tamquam ἐξαιρέσει adsignare: eoque facto, 27) illum adversus amorem justitiæ agere, qui sibi jus venandi, jam ab alio acquisitum, temere adrogare non dubitet.

An feræ, pisces, volucres sint res nullius?

*) Plures hujusmodi causas, quamvis parum idoneas, adcumulavit Pufendorff. *de jur natur. et gent. IV. 6. 6.* Maximè momenti est illa, quod feræ, pisces et volucres non tam inexhausti ubique usus sunt, ut non metuendus sit tot specierum interitus, si venandi jus omnibus promiscue concederetur. (§. CCXXXV. 8.) Ex quo simul intelligere licet, cur nusquam terrarum homines venari et occidere prohibeantur animalia rapacia, truculenta, et humano generi noxia, quin alicubi præmia auferant, qui, oblati eorum unguibus vel capitibus, fidem faciant magistratibus, se hujusmodi animalibus purgasse provinciam.

§. CCXLV.

Ubicumque vero cuiquam venandi jus est: ipsa recta ratio satis unumquemque docebit, 28) venationem non pertinere ad animalia mansueta, quippe in dominio constituta, nec 29.) ad mansuefacta, quamdiu illa dominus possidet, vel animo recuperandi persequitur, vel se ea derelinquere nolle, luculentis quibusdam signis ostendit. *) Immo 30) ne ad feras quidem bestias, vivariis, piscinis, alveariis inclusas, sed 31) ad eas, quæ,

In quibus animalibus venatio nisi sit locus?

ut eleganter scribit Cajus, terra, mari, cælo capiuntur, l. 1. §. 1. D. de adq. rer. dom.

*) Sic vix venationis obtentu excusabitur, qui cervum, crepundiis ornatum, quantumvis fugitivum, ceperit, si de domino constet. Nec magis ferendum putem, qui dominum, persequentem examen, area sua excludit, ut illo ipse potiatur: licet id justum visum fuerit *jureconsultis Romanorum* §. 14. *Inst. de rer. division.* Quamvis enim domino sit facultas, alios usu rei suæ excludendi: is tamen qui sua reperiturus ædes nostras ingreditur, non re nostra utitur, sed suam repetit. Et qui magis justum sit, examen suum persequentem ædibus et area excludere, quam domo abigere vicinum, gallinas turbatas, et in aream nostram avolantes, repetiturum? Itaque æquissima lex Platonis *Lib. VIII. de legibus*: *Si aliena examina quis persequitur, atque æra pulsans apes delectatione ad se trahit: dæmnum resarciat.*

§. CCXLVI.

Ceterum quum in occupatione præter animum alios usu rei excludendi, opus etiam sit adprehensione corporali: (§. CCXLII. 19) consequens est 31) ut non sufficiat sola vulneratio feræ bestię, multoque minus 32) animus, illam, ex vulnere casuram, sibi vindicandi, sed 33) præterea requiratur, ut ipsa à venante eam persequente, vel viva capiatur laqueis, canibus, aliisque instrumentis venatoriis, vel jaculis conficiatur: 34) neutro autem facto, unicuique jus sit, vulneratam ab alio capiendi occidendive, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium redactam. *)

*) Sed ea in re magna semper fuerunt sententiarum divortia, et hinc leges gentium diversissimæ. De Trebatii aliorumque jurisconsultorum dissensu videnda est l. 5. D. de adq. rer. dom. Lex Salica *tit. XXXV. §. IV. seq.* ne excitatam quidem ab

Ad §. 245. in Scholio.

Jure consultis Romanorum. Fallitur, nam de alio casu loquuntur, nempe integrâ re et antequam occupationi cederet examen.

ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Longob. *Lib. I. tit. XXII. §. IV. et VI.* hoc casu capienti armum cum septem costis, reliquam prædam vulneranti addicit. Has similesque veterum leges collegit Puffend. *ibid. IV. 6. 10.*

§. CCXLVII.

Occupationis alteram speciem vulgo dicunt OCCUPATIONEM BELLICAM, qua personas æque ac res hostium, justo bello captas, ipso gentium jure capientium fieri contendunt. *l. 1. D. de adq. vel amitt. poss.* Enimvero quemadmodum occupationi locus est tantum in rebus nullius, (§ CCXXI. 17) res vero hostiles non aliter, quam per fictionem, *) personæ vero liberæ ne per fictionem quidem pro rebus nullius haberi possunt: (§. LXVIII. 17) ita 34) occupationem bellicam nec ad modos adquirendi originarios, nec 35) ad occupationem pertinere, sed 36) ex alio fonte, puta ex ipso belli jure, derivandam esse, facile intelligitur.

An huc
pertinet
at occupa-
tio
bellica?

*) Equidem Puffend. *de jur. natur. et gent. IV. 6. 14.* hanc fictionem ita explicat: *in bello res hostium in ordine ad alium hostem redduntur veluti dominio vacuæ: non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat hosti, quo minus eas res auferre sibi que habere possit.* Sed ubi res redduntur veluti dominio vacuæ, ibi nemini est jus alios earum usu excludendi. (§. CCXXXI.) Hosti autem salvum semper est jus hostem usu rerum suarum excludendi, nec ulli facit injuriam, dum pro servandis rebus suis, tamquam pro aris et focus, pugnat. Quis ergo, ejus res dominio vacuas esse dixerit? Quæ quum ita sint: hostis res suas ab hoste captas amittit, non quod jus ipsi deest excludendi hostem, sed quod viribus, quibus hostis reprimi posset, destituitur.

§. CCXLVIII.

Rectius huc refertur INVENTIO, quippe quæ et ipsa in adprehensione rerum nullius consistit. Itaque nullum quidem est dubium, 37) quin res, in nullius ad huc redactæ dominium, vel pro derelictis habitæ, inventori cedant, qui eas cum animo sibi habendi prius, Inven-
tio re-
rum nul-
lius,
mus

mus adprehendit , ac proinde 38) juri naturali non consentanea sit lex Stagiritarum , Bibliensium et Atheniensium : ἢ μὴ ἴδω , ἢ ἀνδρῶν *Quæ non posuisti , ne tolle , nisi de rebus amissis intelligatur.* Ælian. *Var. Hist.* III. 45. IV. 1. Diog. Laër. I. 57. nec minus 39) errent ii , qui rem inventam inventori , eique , qui eam tolli viderit , communem esse existimant : *) attamen 40) id jus non producendum sit ad res , quas populus sibi jure occupationis , per universitatem factæ , vindicavit , vel 41) summo imperanti , tamquam ἐξαιρέσειν τι , cessit. Quod eum jure potuisse , supra jam vidimus. (§. CCXLIII. 23.)

*) Inoleverat olim mos , id quod ab aliquo inveniretur in commune poscendi : quod fiebat formula IN COMMUNE , vel apud Græcos κοινὸς ἔργον , itemque κοινὸν τῷ ἔργῳ. De qua formula præter Erasmum in *adagiis* plura monent viri docti ad Phædr. *Fab.* V. 6. v. 3. Add. Plaut. *Ruden.* IV. 3. v. 72. seq. At quum , quæ nullus sunt , cedant occupanti , (§. CCXXI. 17.) nec in ejusmodi rebus ulli sit jus , alium usu earum excludendi : (§. CCXXXI.) is denique ; qui solis oculis rem usurpavit , nec adprehendit , tamen occupasse non dicatur : (§. CCXLII. 20.) hunc etiam partem prædæ poscere non posse , nisi id leges civiles vel mores ac consuetudines alicujus provinciae permittant , facile adparet.

§. CCXLIX.

Nec minus inde patet , 42) inventori cedere res , ab hominibus sanæ mentis sui que juris animo abdicandi Et pro dereli dominium abjectas , adeoque 43) et sparsa missilia , im-
ctishabi mo et 44) THESAUROS , quorum de prioribus dominis nul-
tarum , lo certo argumento vel indicio constat , casu fortuito in-
veluti ventos , nisi 45) et hos sibi vindicet populus vel sum-
thesau- mus princeps. (§. CCXLIII. 23.) Qua de re varias gen-
ti. tium leges recensuerunt Grot. *de jur. belli et pac.* II. 8.
7. Puffendorf. IV. 6. 13. et ibi Hertius. Eu. Otto *ad* §.
29. *Inst. de rer. divis.* 46.) Merito tamen rationem etiam
habendam domini soli , utpote quem fructus ex solo suo
quoscumque percipere , æquum est , *) ac proinde 47)
recte , et plane ex regulis æquitatis naturalis unum se-
missis thesauri , casu fortuito reperti , inventori , alte-
rum

rum domino soli adjudicasse Hadrianum. Spartian. in *Hadriano* Cap. XVIII. §. 39. *Inst. de rer. divis.*

*) Quod adeo verum est, ut hunc quædam gentes inventori plane præferendum putarint, veluti Hæbrei, *Matth. XIII. 44.* Selden. *de jure natur. et gent. sec. discipl. Hebr. VI. 4.* Syri, Græci, quin ex ipsis Romanis haud pauci. Philostr. *Vit. Appollon. Tyan. II. 39. de vit. Sophist. II 2.* Plaut. *Trinum. I. 2. v. 141. l. 67. D. de rei vid.* Ubi tamen inventori pars cedit, nihil interesse videtur, mercede conductus quis terram nostram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamvis enim mercenarii nobis operis conductis acquirant: id tamen justam habere rationem non videtur, si quis operas nobis non ad investigandos thesauros, sed ad cellam excavandam, vel simile opus, locarit. V. A. Cornel. van Bynkersh. *obs. II. 4.*

§. CCL.

Alter modus acquirendi dominium originarium est **ACCESSIO**, per quam jus ea, quæ substantiæ, nobis adquisitæ, antecedunt, incrementa similiter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res nostræ capiant vel ipsius naturæ beneficio, vel industria nostra vel natura industriaque nostra simul, accessio à jureconsultis accuratioribus in **NATURALEM, INDUSTRIALEM, ET MIXTAM** recte dispescitur. *)

Accessio quid et quotuplex?

*) Sic naturæ solius beneficio, debemus fœturam animalium, alluvionem, novam insulam, alveum derelictum. *Industriæ* nostræ novam speciem, rem rei nostræ adjunctam, adplumbatam, adferruminatam, intextam, adfusam vel admixtam, scripturam chartæ nostræ, picturam tabulæ nostræ illatam. Denique messem et auctumni dotes partim ubertati soli cœlique clementiæ, partim culturæ nostræ, adeoque et naturæ beneficio, et industriæ nostræ imputamus, ac proinde primi generis accessiones **NATURALES**; secundi **INDUSTRIALES**, tertii **MIXTAS** merito adpellamus. Quæ enim à nonnullis additur, **FORTUITA** ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

§. CCLI.

Quo ad **NATURALEM** accessionem attinet, vel tale, res

Funda-
menta
accessio
nis natu-
ralis.

res nostra capit incrementum, cujus de origine et priore domino nullo certo argumento constat, vel aliquid, quod jam in alterius dominio est, rei nostræ accedit. Priore casu, quum res illa, cujus de domino nihil certi constare potest, pro re nullius merito habeatur, (§. CCXLI.) nihil obstat, 48) quo minus hujusmodi incrementum cedat in accessionem rei nostræ, cui accessit, adeoque nobis adquiratur. At posteriore casu res habet dominum, qui alios usu rei suæ jure excludit: (§. CCXXXI.) atque inde merito inferimus, 49) hujusmodi rem, rei nostræ quacumque ratione adjunctam, nobis non magis adquiri, quam si ventus vehementior vestes lineas, à Titio in horto suo expansas, in aream nostram projecerit. *)

*) Nulla sane fingi potest ratio, quamobrem prior dominus, de quo satis constat, dominio rei suæ, adhuc exstantis, ac superstitis, excidere debeat, quum nec suo se dominio unquam abdicarit, nec illud facto ullo in alterum transtulerit, nec ob solam calamitatem dominio suo quisquam jure privetur. Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei casu quocumque adjunctæ, isti procul dubio adhuc jus est alterum rei usu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque, illo invito, huic adquiri non posse dominium, manifestum est.

§. CCLII.

Specia-
tim de
foetura
anima-
lium.

Ex his vero evidentissimis principiis (§. CCLI. 48. seq.) jam porro colligimus, 50) PARTUM cujus de origine non liquido constat, (quod plerumque fit in animalibus, immo et in hominibus, extra legitimum matrimonium natis) ventrem tamquam accessorium sequi, idque *legi naturæ* non absurde tribuere Ulpianum, l. 24, D. de statu homin. Id tamen 51) vix æquum videtur, si de utroque parente constet, *) nisi forte 52) ad procreanda animalia communibus sumtibus alatur dignioris sexus animal, veluti bos communis, vel 53) dominus equum admissarium vel bovem pro certa mercede vicinis locare soleat.

*) Hinc saltem in servis hoc casu passim obtinet *partitio ver-*

vernarum, ita ut primus domino ventris, alter domino servi patris cedat et sic servilem sobolem ambo domini per vires partiantur. Diximus ea de re *Element. Jur. Germ. l. 1. 30.* ubi id jus et apud Wisigothos et apud Alamannos, et apud Bojos obtinuisse, ex *lege Wisigoth. X. 1. 17.* Goldasti *rec. Alam. Tom. II. charta II.* et *Aventin. Anwal. Boio. Lib. VII. 13. 23. p. 708.* ostendimus.

§. CCLIII.

Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat nova insula, sive in mari, sive in flumine nata. Quum enim de dominio particularum terræ, quæ demum in insulam coaluerunt, constare non possit: (§. CCLI. 48.) consequens est, 54) ut insula cedat in accessionem maris vel fluminis, * ac proinde 55) si mare vel flumen in nullius dominio est, insula quoque sit nullius ac proinde cedat occupantibus: 56) sin vero, quod plerumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, ejusve rectorem pertinet: §. CCXLIII. 23.) is quoque insulam illam merito sibi vindicet. Denique quum res, cujus de dominio certo constat, non possit ulli per accessionem acquiri: (§. CCLI. 49.) fieri non potest, 57) ut dominus amittat agrum, quem flumen superius divergens, et inferius alveo suo junctum, insulæ formam redegit. Quod et Jcti agnoverunt *l. 7. §. 4. l. 30. §. 2. D. de adq. rer. dom.*

De novis insulis, si venatis sive factis.

*) Itaque nulla ratio est, cur vicinis prædiis, et quidem vel in utraque ripa, si insula in medio flumine nata sit, vel in alterutra, cui proprius est, accrescere debeat nova insula: quod tamen plerisque Jctis placuisse novimus §. 22. *Instit. de rer. divis. l. 7. §. 3. l. 29. l. 30. §. 1. D. de adq. rer. dom.* Particulæ enim terræ, à cujus prædio avulsæ sint, non constat: et magis probabile est, eas ab agris superioribus, quam à vicinis avulsas esse. Quin aliquando flumen particulas, quæ deinde in insulam coalescunt, è fundo abrasas, secum vehit, teste Seneca *natur. quest. IV. 9.* Sed fuit hæc sententia Casii Longini, quam deinde sectatores, ejus tamquam ex compacto probarunt. Aggen Urbic. *de limit. agr. p. 57.* Eam vero more suo exploserunt Proculiani, quorum antesignamus, Labeo apud Paulum *l. 65. §. 4. D. de adquiren. rer. dom. Si id,* inquit, *quod in publico innatum aut ædificatum*

est, publicum est: insula quoque, quæ in flumine PUBLICO nata est, PUBLICA esse debet.

§. CCLIV.

Necnon
de allu-
vione et
vi flumi-
nis.

Nec alia ALLUVIONUM, et terræ VI FLUMINIS avulsæ, ratio est. Quemadmodum enim, quo ad priorem attinet, de origine particularum, agro nostro paulatim adjectarum, certi quid constare non potest: (§. CCLI. 48.) ita nullum est dubium, 58) quin id quod agris nostris hoc modo accedit, nobis; 59) quod agro publico, viæve publicæ adjicitur, publico cedere debeat. *) Contra ea quum in vi fluminis de domino terræ avulsæ satis constet: (§. CCLI. 49) 60) ea jure naturali circa dominium nihil mutari, palam est, 61) nisi forte dominus terram hoc modo avulsam pro derelicta habere malit. Quod in civitatibus ex intermissa per tempus legitimum vindicatione colligi solet. §. 21. *Instit. de rer. divis. l. 7. §. 2. D. de adq. rer. dom.*

*) Et hoc fundamento nititur jureconsultorum et agrimensurorum distinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus, limitibus finiuntur, et *limitatos*, qui ad certum particularum pedumque numerum adsignantur. *l. 16. D. de adq. rer. dom. l. 1. §. 6. D. de flumin.* De qua agrorum differentia vid. Isidor. *Orig. XI. 13. Auctores de limit. p. 293. edit. Guil. Goesii*, Jo. Fr. Gronov. *ad Grot. de jure belli et pac. II. 3. 16. num. 1.* Quidquid enim inter agros limitatos et flumen interjacet, id vel publicum, vel alicui privato proprium esse, nemo non intelligit. Neutro autem casu agro limitato aliquid accedit.

§. CCLV.

In alvei
mutatio-
ne et in-
undatio-
ne.

Denique quo ad ALVEI MUTATIONEM attinet, si alveus derelictus, quantum constat, in nullius antea dominio fuit, ille 62) non potest vicinis, qui utrimque prædia habent, pro modo prædiorum adquiri, ut visum est jureconsultis Romanis *l. 7. §. 5. D. de adq. rer. dom.* sed, quia de fluminis cujus pars est alveus, dominio satis certo constat, (§. CCLI. 49.) 63. ille tamquam pars fluminis ejusdem erit, cujus flumen fuit: quemad-

madmodum 64) ex eadem ratione novus alveus, iterum derelictus, procul dubio non minus manet priorum dominorum, quam 65) ager INUNDATUS, si deinde aqua recesserit. *)

*) Aliud dixeris, si perpetua sit inundatio, ut jam mare sit, ubi Troja fuit. Tunc enim res extincta videtur, quæ nullum nobis usum præstat, nec præstare umquam potest. Non entis vero, ejusque, quod nullum hominibus usum præstat, nullum est dominium, nulla proprietas. (§. CCXXXV. 10.) Ex quo sane consequitur, ut durissima sit eorum conditio, à quibus ob agros, mari vel flumine jam pridem absorptos, tributa, vectigalia et pensiones exiguntur, nisi forte culpa et negligentia sua in restituendis aggeribus meruerint, ut ita mulcerentur, quamvis et hæc pœna satis immodica, immo durissima videatur. Quis enim tributis ac pensionibus oneret res, in quibus proprietas, ususfructus, possessio, et iter amissa sunt? l. 23. D. quib. mod. ususfr. amitt. l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. D. de adquir. possess. l. 1. §. 9. D. de itin. atque priv.

§. CCLVI.

Progredimur ad accessionem INDUSTRIALEM et MIXTAM, de qua subtiliter admodum philosophati sunt jureconsulti. Nos ita statuimus: si res utriusque voluntate junctæ sint, ne dubitari quidem potest, quin uterque fiat dominus pro rata, adeoque communitio positiva inducatur. (§. CCXXXI.) At hic de accessione, quæ altero invito facta, loquimur. Hic quum domino jus sit, omnes rei usu excludere: (§. CCXXXI.) procul dubio etiam prohibere potest, quo minus, quidquam rei suæ, se invito jungatur. Quum vero quod jungitur rei nostræ, vel eam inutilem aut deteriolem saltim, vel meliorem præstantioremque reddat, is vero, qui res nostras deteriores reddit, nos lædat: (§. CLXXVIII.) consequens est, 66) ut qui res nostras quacumque accessione industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad pœnam (§. CCXI. 119. seq.) teneatur

De accessione industriale axioma primum.

§. CCLVII.

Axioma Sin res accessione quacumque industriali ab alio me-
ta secun- liores præstantioresque redditæ sunt, tum multum in-
dum et teresse videtur, possintne res sibi invicem junctæ, si-
tertium. ne notabili dispendio separari, an non possint. Priore ca-
 dum et su, quum utriusque materiæ vel rei domino jus sit, alte-
 tertium. rum usu rei suæ excludendi, (§. CCXXXI.) id vero ali-
 ter exitum habere non possit, quam rebus separatis: con-
 sequens est, 67) ut eo casu res junctæ statim separan-
 dæ, suumque cuique tribuendum sit: 68) posteriore au-
 tem casu res junctæ alterutri addicantur, condemnando
 simul ad æstimationem rei alienæ alteri, quem re sua ca-
 rere oportet, *) pœnamque, si in mala fide sit, præst-
 andam. (§. CCXI. 119. seq.

*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad conservan-
 dam suaviterque transigendam vitam opus est, intervertit, is
 nos lædit. (§. CXC. 52.) Qui nos lædit ad satisfactionem te-
 netur. §. CCX.) Ea, quum eo casu, ubi factum infectum fie-
 ri nequit, in præstanda justa rei æstimatione consistat: (§.
 CCXII. 124.) consequens est, ut is, qui alterius rem inter-
 vertere, sibi que habere cupit, justam ejus æstimationem præst-
 are teneatur. Unde simul æquissimam esse patet regulam *παραβή-
 νων, neminem debere cum alterius damno sine ratione locuple-
 tiorum fieri velle.*

§. CCLVIII.

Nec non Quum vero posteriore casu res junctæ alterutri ad-
quar dicendæ sint, (§. CCLVII. 68.) consequens est, ut caus-
um et sam justam, cur alteruter alteri præfendus sit, esse
sequen- oporteat, (§. CLXXVII. 5.) Ea vero quum non alia
tia. esse possit, quam alterutrius rei præstantia, quam sæ-
 pius raritate et adfectione, quam usu, æstimamus: me-
 rito inde colligimus, 69) non semper procedere regu-
 lam: *accessorium sequi suum principale*: cujus absurdita-
 tem in pictura ipse Justinianus, et ante eum Cajus, ag-
 novit §. 34. *Inst. de rer. divis. l. 1. §. 2. D. de adquir.
 rer. dom. sed 70) res junctas addicendas esse illi, cujus
 res ob raritatem, adfectionem, operas, curam et cultu-*

ram majus pretium admittunt, *) eumque 71) alteri ad præstandam æstimationem damnandum, 72) nisi ei tanti non sit res sua, ut non pretium recipere, quam offerre alteri, malit.

*) Veteres jurisconsultos hic non certa aliqua ratione naturali niti, et hinc diversis admodum viis incedere jam observavit V. C. Jo. Barbeyrac. *ad Puffendorf. de offic. hom. et civ. l. 12. 7.* Primus confusa distinguere, ac in ordinem redigere conatus est vir acris et recte judicii, Christ. Thomas. dissertatione singulari, *de pretio adfectionis in res fungibiles non cadente, Hal. MDCC. l. 4.* ubi ad eadem principia *Cap. III. §. XXXVIII. seq.* doctrinas juris Romani de accessione industriali accurate examinavit.

§. CCLIX.

Hinc facile patet, quid sentiendum sit de SPECIFICATIONE, qua nova forma in alterius materiam introducit. Quum enim plerumque in materiam nulla cadat adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime cadat: (§. CCLVIII. 70.) 73) nova species merito addicenda fuerit specificanti, *) ad justam tamen pretii æstimationem, et si sciens dolo malo id fecerit, in pœnam condemnando: (§. CCLVI. 66.) Thomas, *dissert. laudata Cap. III. §. XLIII. sequent.* quamvis 74) ex eadem ratione omnino præferendus materiæ dominus, si hæc rarior, et pluris sit quam forma, quæ alterius opera accessit: e. gr. si quis ex alterius electro, vel ære Corinthiaco, signum vel vas confecerit, isque tunc 75) obligatus sit ad mercedem pro opera, si specificans in bona fide fuerit præstandam.

Quid
justum
sit circa
specifici-
tionem.

*) Nihil ergo solidi inest distinctioni, qua rem impeditissimam expedire voluit Justinianus §. 25. *Inst. de rer. divis.* possitne videlicet nova species ad materiam reduci, nec ne. Nulla enim est idonea ratio, cur priore casu dominus materiæ, posteriori specificans præferendus sit, maxime quum sæpe materia, demta forma, parum magni momenti futura sit. Vid. Puffendorf. *de jur. natur. et gent. IV. 7. 10.* Immo aliquando centuplo plus pretii inest speciei, quam materiæ, ex qua illa confecta est. Quis vero tum domino materiæ speciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci possit? At

quum

quum facilius præstetur æstimatio tabularum quam ipsius navis, ex illis confectæ, quis ideo tabularum domino navem adjudi et, quod hæc ad priorem materiam reduci possit? Sane hoc casu, si navis vetus alterius tabulis refecta sit, principium nostrum sequitur Julianus *l. 61. D. de rei vind.* quamvis procul dubio res in priorem formam reduci possit, etiam si nova navis ex alienis tabulis facta sit. *l. 26. pr. D. de adq. rer. dom.*

§. CCLX.

Circa Deinde accessionis industrialis species hæud postre-
ad junctio est ADJUNCTIO, quando rei nostræ aliena, sive per
tionem inclusionem, sive per adferruminationem, adplumbatu-
et spe- ramve, sive per intexturam, inædificationem, scriptu-
ciatim ram, picturamque adjungitur. Et quidem, quum inclusio
inclusio ita plerumque sit comparata, ut res junctæ facile,
nem, ad et citra notabile dispendium separari possint, eo vero
ferrumi- casu res separari, et suam cuique tribui, æquum sit: (§.
natio- CCLVII. 67.) nulla profecto ratio est, 76) cur non il-
nem, ad plumbabili, cujus auro gemma inclusa est, aurum; domino gem-
plumbamæ gemma reddi debeat. Nec 77) de adferruminatione,
intextu- adplumbatura, et intextura aliter sentiendum videtur, si
ram res citra notabile dispendium separari possint: alias 78)
merito præferri jungentem existimamus, quia alterius
materia raro pretium aliquod adfectionis admittit. * (§.
CCLVIII. 70.)

*) Accedit, quod sæpe incommodum futurum sit domi-
mo materiæ, si ea cum accessione retinere, pretiumque rei ad-
junctæ solvere jubeatur, maxime si res ista ob statum, æta-
tem, aliasque circumstantias uti non possit, ex. grat. si quis
plebeji vesti latum clavum: vel plurimum auri adsuisset. Res
sane tunc, quod ad usum attinet, vere deterior, id est, illi
inutilis facta est. Qui vero res nostras quacumque accessione
industriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta
re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si
dolo malo tale quid fecerit, simul ad pœnam tenetur. (§.
CCLVI. 66.)

§. CCLXIII.

Si quis ex aliena materia in suo solo bona fide

ÆDI-

ÆDIFICAVIT, et totum ædificium ex tignis ligneis constat : 79) nulla est ratio, cur, errore paullo maturius animadverso, solvi non possint tigna juncta, dominoque reddi. *) (§. CCLVII. 67.) Sin ex solido lapide quis ædificarit, vel tigna exempta inutilia futura essent domino : 80) æquissimum erit, ut ædificator, si justam æstimationem materiæ, pœnamque insuper ob dolum malum præstiterit, dominium ædificii consequatur, (§. CCLVII. 68 §. CCLVIII. 70.) Sin quis in alieno solo sua materia ædificarit, 81) ædificium, quod sine notabili dispendio solvi potest, itidem dissolvendum : (§. CCLVII. 67.) vel 82) domino soli, quod pretium adfectionis admittit, erit adjudicandum, (§. CCLVIII. 70.) nisi 83) ædificium plane inutile futurum esset domino soli quo casu ædificans, ædificio sibi retento, soli æstimationem, et si in mala fide sit, pœnam præstare tenebitur. (§. CCLVI. 66.)

*) Ratio enim, cur tignum junctum solvi vetuerint decemviri, ne scilicet urbes ruinis deformerentur, l. 6. D. ad exhib. l. 7. §. 10. D. de adq. rer. dom. l. 1. D. de tigno juncto, mere civilis est, et in recta ratione præsidium plane nullum reperit. Hinc multæ gentes, quæ non solido lapide, sed trabibus tabulisque ad exstruenda ædificia utebantur, ædificium hoc similibusque casibus dirui, tigna que avehi non modo siverunt, sed et legibus præceperunt, Vid. Jus. prov. Sax. II. 53. et quæ ea de re monuimus in *Element. jur. Germ. II. 3. 66.* Quibus jam addimus dispositionem legis *Longob. l. 27. 1*

§. CCLXII.

Minus difficilis est quæstio de SCRIPTURA ET PICTURA. Quum enim ea, in quæ nulla cadit adfectio alteri, in cujus rem illa cadit, relinquenda sint, (§. CCLVIII. 70.) et in scripturam picturamque adfectio plerumque; Circa in tabulam et chartam numquam cadat : consequens est, scriptura- 84) ut scripturæ tunc cartha, et picturæ tabula cedere ram et debeat, si scribens pingensque earum æstimationem præpicu- tate velit. *) Et si vel maxime nec scriptura, nec pictura- ram. ra adfectionem admittat, veluti si quis chartæ meæ res nugatorias inscripserit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit : 85) nihilominus tamen et hoc casu scriptor, pic- tor-

torque ineptus, re sibi accepta, ad pretium chartæ tabulæ præstandum tenebitur, ob axioma primum. (§. CCLVI. 66.)

*) Mirum ergo est, jureconsultos Romanos, quorum quidam id in pictura observarunt, non idem observasse in scriptura. Quasi magis ferendum sit, scripturam viri docti cedere in accessionem vilissimæ chartæ, quam Apellis aut Parrhasii absolutissimum opus cedere in accessionem vilissimæ tabulæ. Præterea dum inædificationi scripturam comparant jureconsulti: §. 23. *Inst. de rer. divis. l. 9. D. de adq. rer. dom.* itidem merito quæsieris, cur non eidem comparationi locus sit in pictura? itemque quæ similitudo fingi possit soli, cui alter ædificium, me invito, imposuit, et chartæ, cui aliquid inscripsit? Illo ægre, immo sæpenumero non sine maximo dispendio caremus: hanc nihil facimus, si vel æstimationem, vel tantundem chartarum ejusdem bonitatis, recipiamus. Poetica hæc est similitudo, à forma scribendi desumpta, ob quam et Latini scriptores EXARARE LITTERAS pro scribere dixerunt. Sed hujusmodi similitudo duarum rerum, non statim debet easdem circa utramque decisiones in jurisprudentia producere.

§. CCLXIII.

Denique, quod ad CONFUSIONEM materiarum liquidarum, et COMMIXTIONEM siccarum attinet, quamvis de utriusque discrimine subtiliter admodum disputent jureconsulti, *l. 23. §. 5. D. de rei. vind.* res tamen eodem redit. Si enim 86) res utriusque voluntate vel confusæ, vel commixtæ sunt: materia communis, ac proinde inter utrumque pro quantitate qualitateque materiæ dividenda erit. (§. CCLVI.) Sin, altero invito, facta sit confusio vel commixtio: tunc 87) materia nullius usus confundenti miscentive erit adjudicanda, isque damnandus alteri ad æstimationem pœnamve, si in dolo malo versatus sit, præstandam, (§. CCLVI. 66.) Si tamen 88) alter partem materiæ, quam pretium accipere velit, nullum est dubium, quin communionem, in quam initio invitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiæ communis denegari nequeat.*)

Circa
confu-
sionem
et com-
mixtio-
nem.

*) Nam et subsequuta adprobatio pro consensu est, quamvis

vis minus, quam jussus et consensus, imputetur. (§. CXII. 51.) Hinc, si ex fortuita confusione vel συγχύσει metallorum nostrorum, et aurifabri insignis prodisset materia quale fuit, quod olim post incendium Corinthiacum primum visum ajunt, æs Corinthiacum: nihil profecto nobis obstare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura esset; si nobis consentientibus esset confata, (§. CCLVI.) adprobatio autem pro consensu sit: (§. CXII. 51.) nulla profecto ratio est, cur non et ob adprobationem fiat communis, ut partem pro rata nobis possimus vindicare.

§. CCLXIV.

Denique nec aliis principiis opus est circa **SATIONEM** et **PLANTATIONEM**, quas supra ad **ACCESSIONES MIXTAS** retulimus. (§. CCL.) Nam 89) plantæ et arbores, antequam coaluerunt, procul dubio citra notabile dispendium separari, adeoque à domino jure vindicari possunt, (§. CCLVII. 67.) Contra 90.) illæ, quæ jam coaluerunt, nec non 91) sementa in agro sparsa quum commode separari à fundo non possint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino soli adquiruntur, præstita æstimatione tum arborum seminumve, tum impensarum in culturam factarum, (§. CCLVIII. 70. sequent.) nisi 92) posteriore casu soli dominus messem pro justa pensione ei, qui agrum suum consevit, relinquere malit. *)

Circa
acces-
siones
mixtas,
satio-
nem et
planta-
tionem

*) Cujus rei justas ac idoneas causas habere potest dominus agri. Ut ecce, si agrum alter male coluerit, maleque conseverit, ut messem parum ubere n expectare liceat. Tunc sane domino inutilis esse posset messis, adeoque pro illo militaret axioma primum. (§. CCLVI. 66.)

§. CCLXV.

Postremo quod ad **ARBOREM** in confinio positam attinget, is qui illam plantat, in id consentit, ut ramorum pars super vicini aream propendeat: et vicinus, qui, dudum alterum usu areæ suæ excludere posset, id non facit, itidem in id consentit. Quum ergo accessio, utriusque consensu facta, rem reddat communem: (§. CCLVI.)

Circa
fructus
arboris
in confi-
nio po-
sitæ.

Aa

CCLVI.)

CCLVI.) consequens est, 93) ut arbor talis sit utri-
que communis, pro indiviso quidem, quamdiu stat
in confinio, pro diviso, simul ac eruta est, ac
proinde 94) priore casu fructus et folia, 95) poste-
riore ipsa ligna pro rata inter utrumque vicinum meri-
to dividantur. *)

*) Hanc simplicitatem majores nostri prætulere juris Ro-
mani subtilitatibus de alimentis, quæ per radices attrahant ar-
bores, ipsamque paulatim mutant earum substantiam. l. 26. §.
2. D. de adq. rer. dom. Germanicæ enim originis gentes magis
ramorum, quam radicum, habuisse rationem, ostendimus in
Elem. jur. Germ. II. 3. 69.

CAPUT X.

*De Derivativis domini acquisitionibus, quæ vivo priore
domino fiunt.*

§. CCLXVI.

Semel adquisito dominio, aliquando mutatio quædam
Transi-
tio ad
adquisi-
tiones
deriva-
tivas.
contingit, ut alius in re quadam acquirat vel pro-
prietatem, vel dominium, quum antea horum nihil ha-
beret. ADQUISITIONES nos supra DERIVATIVAS adpellavi-
mus. (§. CCXL.) Jam quum res, in qua proprietatem ad-
quirimus, antea *communis*; in qua dominium primum
consequimur, antea alicui *propria* fuerit: quoties ex re
communi partem nostram accipimus propriam, toties DI-
VISIONEM, quoties totam soli adquirimus, CESSIONEM; *)
quoties denique res alterius propria, eo volente in nos-
trum dominium transit, TRADITIONEM fieri dicimus.

*) Paulo latius quidem alias patet vocabuli CESSIONIS
notio, ut omnem juris vel actionis translationem in alterum sig-
nificet. Enimvero quum tunc fere sub *traditione* compre-
hendi possit, hic paulo arctioribus limitibus circumscribimus
significationem vocabuli, ut sit *translatio juris ac domini, plu-
ribus communis, in unum ex sociis, reliquorum consensu,
facta*. Hinc si e. gr. coheredes nomen aliquod hereditarium to-
tum in unum ex coheredibus transcribunt, CESSISSE illi hoc
nomen dicuntur.

§. CCLXVII.

§. CCLXVII.

Omnibus his casibus id, quod antea nostrum fuit, vel totum, vel pro parte, nostrum esse desinit, et in alterius dominium vel proprietatem transit: id quod vocamus ALIENATIONEM, eaque si ex anteriore adquirentis jure proficiscitur, NECESSARIA; si de novo, consentiente utriusque voluntate, decernitur, VOLUNTARIA adpellatur. *) Utraque vero efficit, ut alius in alterius locum, adeoque et in jus circa illam rem, et onera cum illa conjuncta succedat. Sic et alienatio, quæ à nulla circumstantia suspendit translationem dominii, PURA; quæ suspendit CONDITIONALIS dicitur.

Per eas fit alienatio
vel necessaria,
vel voluntaria,
vel pura, vel
conditionalis.

*) Sic e. gr. necessaria est alienatio rei communis, quæ fit, socio ad divisionem provocante, quia socio, urgenti divisionem, in ea jam antea jus fuit. Necessaria item alienatio rei alicui oppignoratæ, quippe quæ itidem fit ob jus, creditori in illa re antea constitutum. Contra voluntaria est alienatio ædium, quas is, qui alibi Lares positurus est, vendit, et in quibus nemini omnino quidquam juris est. Ita explicanda est divisio, quam et Romana jurisprudentia agnoscit. l. 1. D. de fund. dot. l. 2. §. 1. D. de rebus eorum, qui sub tut. l. 13. l. 14. D. fam. erisc. et alibi passim.

§. CCLXVIII.

Quum ergo voluntaria alienatio, aliter, quam utroque consentiente, fieri ac intelligi non possit: consentire vero liceat in alienationem tum PRÆSENTEM, ut dominium nostrum in alterum, vivis nobis, transferatur, tum FUTURAM, ut quis post fata demum nostra possessionem rerum nostrarum omnino consequatur, denique ille consensus in futuram alienationem vel VERUS sit, vel ex FINE et INTENTIONE hominis colligatur: *) ex prioris successio testamentaria; ex posteriore intestatorum derivari solet. Jam de alienatione præsentis, sequente capite de futura erit disserendum.

Eaque vel in præsens vel in futurum.

*) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quando post mortem demum bonorum nostrorum possessio ad he-

redes omnino devolvitur. Id si fit, nobis vivis id VERE volentibus, voluntas hæc vocatur *testamentum*, ipsaque successio *testamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatam voluisse, est hæc *successio ab intestato*. Jam utrique successioni obstare videtur, quod nemo possit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri hoc modo posse à vivo, quia nec jus nec dominium in heredes vivos transferat, nec à mortuo, quia hic, quod ipse non habeat, in alium transferre nequeat. Unde et testamentificationem juris naturalis esse negant plures viri doctissimi, veluti Meril. *Obs. VI. 25.* Thomas. *Not. ad tit. Instit. de testament. ordin. p. 173.* Gothofr. de Coccei *diss. de testament. princ. Part. I. §. XXII. sequent.* Quorum argumenta si vera morientium voluntati, i. e. testamentis, obstant, multo magis obstabunt præsumptæ, ex qua successionem ab intestato repetunt, adeoque tota illa, quam hic inculcamus, ALIENATIO FUTURA *videtur fore* erit. Sed uti facile largiamur, hæc argumenta penitus evertere testamentificationem, qualis jure Romano prodita est: Vid. *exerco. nostr. de testam. jure Germ. arct. lim. circumscripta §. III.* ita non obstant dispositionibus de futura successione omnibus. Et de his vero quousque secundum rectam rationem porrigantur, capite sequente dicemus.

§. CCLXIX.

Ad proprietatem à communione fit transitus per DIVISIONEM, (§. CCLXVI.) quæ est adsignatio partis, cuius sociorum ex toto positive communi competentis. Quid divisio, et cur ad eam cujus provocare liceat? Quum enim socius usu rei communis alios omnes præter socios excludere possit: (§. CCXXXI.) consequens est, 1) ut unusquisque sociorum usum rei, pro parte ad se pertinente, petere, adeoque 2) ad divisionem provocare possit; quin ut 3) eo minus audiendi sint reliqui, hanc divisionem impedituri, quo minus præsentis generis humani conditioni convenit positiva communio. *) (§. CCXXXVIII.)

*) Quum enim communio illa consistere tantum possit inter homines eximia virtute præditos, ac proinde refrigerante charitate ac justitia, statim una oblangescere illam oporteat: (§. CCXXXVIII. *) qui fieri potest, ut nostris temporibus diu duraret communio? Quis sociorum non invidet socio? quis rem com-

communem tam diligenter curat , ac propriam ? quis non alterum , aliquid , in rem communem quod sit , acturum , non impedit ? quis reliquis partem lucri intervertere non studet ? Inde mille jurgia , ceu ex instituto adversus communionem Platonicam demonstravit Aristot. *Polit. II. 2.* Ut adeo recte Romani societatem ac communionem matrem dixerint discordiarum , ac proinde cuivis sociorum dederint facultatem ad divisionem provocandi. *l. 77. §. 2. D. de legat. 2.*

§. CCLXX.

Res porro communis vel DIVIDUA est facile , vel INDIVIDUA , quæ vel ob rei naturam , vel legibus aut moribus obstantibus , in partes scindi non potest. Provocante ergo socio ad divisionem rei , sua natura *dividua* , 4) nihil est æquius , quam ut tot fiant partes , quot sunt socii , resque sorti divisorie committatur. *Individua* , *dividua* autem res 5) vel uni sociorum , qui solvendo est , plurimumve licitatur , quemve ætas , vel sors reliquis prætulit , relinquenda , ceterisque præstita æstimatione , satisfaciendum , vel 6) optimis conditionibus vendenda , pretiumque inter singulos pro rata dividendum , vel 7) ejus denique usus singulis per vices concedendus est. *)

Quomodo fiat, sive res dividua, sive individua sit?

*) Sic sorti rem in dividunda Palæstina commisisse novimus Hæbreos , eamque in partes scidisse , quod provincia ratione tribuum esset dividua. Contra inter fratres coheredes sæpe contingit , ut unus prædium individuum , vel volentibus reliquis , vel sorte adjudicante , certo pretio emat , et ex reliquis partem quisque pretii accipiat. Quin eodem casu sæpe contingit , ut si nullus coheredum tam sit bene numatus , ut reliquis satisfacere posse videatur , prædium extraneo optimis conditionibus vendant , pretiumque inter se dividant. Denique alternum rei communis usum , quem alicubi vocant *die Mutschirung* , aliquando fratribus illustribus placuisse , observant Diether in *Contin. Thesauri Besol. voce Mutschirung. p. 417.* Wehner. *Obs. pract. ibid. p. 370.* Exemplum insigne in domo Saxonica habes apud Muller. in *Sæchss. annal. p. 203.*

§. CCLXXI.

§. CCLXXI.

Ceterum quum in re communi vel par omnium jus sit, vel alter altero plus minusve juris habere soleat: (§. CCXXXI.) facile patet, 8) divisionem vel **ÆQUALEM** vel **INÆQUALEM** esse, et 9) in priore omnes ad partes æquales, 10) in posteriore ad inæquales vocari. Quia vero ipsa naturalis hominum æqualitas id ab unoquoque exigit, ne in iis, quæ jure perfecto pluribus competunt, præ altero prærogativam sine justa causa adfectet: (§. CLXXVII. 5.) nemo non intelligit, 10) divisionem in dubio in æquales partes fieri debere, nec 11) quemquam sibi poscere debere præcipuum, nisi jus suum luculenter probare possit. *)

*) Tale jus poscendi *ἐξ αἰτίας τῆς* potest alicui competere ex lege, ex pacto, et ex ultima prioris possessoris voluntate, non autem ex majore vi et potentia, quam tamen, tamquam justam prærogativæ inter dividentes causam, admitere videtur *Hobbesius, de cive III. 15. seq.* quamque ipse satis incommode vocat *sortem naturalem*. Enimvero sic nulla foret ratio, cur non æquissima dici possit divisio à leone facta apud *Phædr. Fab. I. 5.* qui prædam partiturus inter venationis socios:

Ego, inquit, primam tollo, nominor quia leo:

Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi:

Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia:

Malo adficietur, si quis quartam tetigerit.

Sic totam prædam sola improbitas abstulit.

Hanc divisionem quisquis æquam et justam dixerit: ne illum et *Hobbesii sortem naturalem* probaturum, confidimus.

§. CCLXXII.

Ad §. 271.

Hobbesius. Nihil tamen in *Hobbesio* reperi, quia aliter sortem naturalem explicat *Hobbesius* dicto loco, neque in jure continetur, sed effectus est potentiæ, seu libertatis naturalis v. *Wolf.* jus gent. c. 8. §. 88 2. in scholio. Hoc ideo notandum quia infra lib. 2. §. 84. iniquam inde conclusionem elicit, nempe dominos vi domini jus vitæ, et necis in servos habere.

§. CCLXXII.

Sed hæc quidem regulæ ad communionem PERFECTAM pertinent. Præter illam et IMPERFECTA datur, quoties nulli sociorum in re communi jus perfectum est. (§. CCXXXI.) An et in divisione rerum imperfecte communi est observanda? Quum vero ita res ex alterius benevolentia pluribus fiat communis : consequens est, 12) ut tunc in hujus arbitrio sit, æquales partes facere, an 13) pro qualitate meriti uni plus, alteri minus tribuere malit, *) injustissimaque proinde 14) sit querela ejus, qui alterum minoris meriti hominem sibi æquiparatum esse, clamat, *Matth. XX. 12*, vel 15) qui ipse sibi de suis meritis judicium temere adrogat, vel 16) beneficia, uni vel alteri concessa, ad exemplum trahenda existimat.

*) Et hæc est illa *justitia distributiva* vel *διανεμητική*, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectoris. Grot. *de jur. bell. et pac. I. 1. 8. 1.* qui et hanc justitiam non semper observare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Aristotelis doctrinam esse ex eorum genere, quæ sæpe locum habent, non semper, recte observat *num. II.* Nec Grotii sententiam evertit. Puffendorf. *de jur. nat. et gent. I. 7. 9.* quippe qui loquitur de distributione eorum, quæ pluribus bene merentibus jure perfecto, veluti ex pacto vel promisso, debentur. Tunc verum omnino est, quod scribit Arrian. *Epict. III. 17.* *Νίμος ἕτος φουκός, τὸν κρείττονα τὸ χείρονος πλέον ἔχει, ἢ τὸ κρείττον ἴσθι.* *Ea naturæ lex est, meliorem in eo, quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* At in iis quæ ex sola benevolentia proficiscuntur, vix hæc naturæ lex urgeri potest: nec de injuria conqueri poterant veterani, quos idem Hadrianus se invicem in balneo defricare jusserat, qui aliquot diebus ante unum ex illis, membra marmoribus atterentem, servis et sumtibus donaverat, Spartian. *Hadr. Cap. XVII.* quia beneficia non sunt ad exemplum trahenda.

§. CCLXXIII.

Si res communis uni sociorum à reliquis tota attribuitur, ea vocatur CESSIO. Quare, eam ita unus in re-cessio quo-

rei com- quorum omnium locum succedat: consequens est, 17)
munis? ut et in eorundem jura circa eam rem, nec non 18) in
onera et incommoda, cum illa conjuncta, succedat. (§.
CCLXXII.) Quin ex eodem recte intulerunt jurecon-
sulti Romani, 19) easdem omnino exceptiones opponi pos-
se cessionario, quibus adversus cedentem locus fuisset
futurus l. 5. C. de hered. vel act. vend.

§. CCLXXIV.

Obliga- Quum denique, sive *dividatur* res communis, sive
tio so- uni sociorum tota *cedatur*, id videatur agi, ut ii, qui
cium rem per divisionem vel cessionem accipiunt, ejus domi-
ad evic- nium, adeoque facultatem, alios rei istius usu exclu-
tionem dendi, consequantur: (§. CCXXXI.) per se patet, 20)
socio utroque casu socios efficere debere, ut ei, in quem res
præstan- translata est, illam habere liceat, adeoque 21) illos
dam. huic ad præstandam evictionem, et, 22) si ab alio
jure et sine culpa possessoris evicta sit, ad omne dam-
num resarciendum obstrictos esse, 23) dummodo suas
portiones salvas habeant, et 24) alteri res titulo onero-
so obvenerit.*)

*) Ita doctrina de EVICTIONIBUS, quæ et in traditioni-
bus locum invenit, ex ipsa æquitate naturali fluit, quamvis ei
multa, non tam de novo adstruxerit, quam illustrationis causa
addiderit jus civile, quæ ad ejus formam, et effectum pertinent,
ex. gr. dum requirit, ut quis suo nomine rem in alterum trans-
tulerit, ut possessor litem auctori in tempore denunciaret, ut
res ex causa contractum antecedente, et quidem non vi majore,
sed jure, evicta sit, cetera. Hæc omnia enim ex iisdem,
quæ præmissimus, principiis prono alveo fluere, nemo non in-
telligit.

§. CCLXXV.

Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus, qui
Trad- jus et animum alienandi habet, dominium in alium, il-
tio quid lud ex justa causa accipientem, transfert. *Dominium*, di-
et an ad co. Quamvis enim jus Romanum ipsam rem, ejusque
transfe- possessionem, transferri jubeat, nec prius ullum fere
fendum jus in illa re nasci patiatur: l. 20. C. de pact. vix ta-
domi- men

men probabile est, hanc subtilitatem probare jus nature et gentium, *) ut recte observant Grot. *de jure belli et pac.* II. 6. I. 2. II. 8. 25. et Puffendorf. *de jure natur. et gent.* IV. 6. 9. quum ipsis fatentibus jureconsultis, nihil tam convenientis sit naturali equitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. §. 40. *Institut. de rer. divis.* l. 9. D. *de adquir. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25) omnem voluntatem domini de dominio rei suae in alterum transferendo, sive expresse declaratam, sive ex certis signis elicitam, pro traditione esse, dominiumque in alterum valide transferre.

*) Immo ne ipsi quidem Romani idem, olim promiscue exegisse videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi, Ulpian. *tit. XIX.* 7. veluti praediorum provincialium. *Simplic. inter rei agrar. script.* p. 76. Res mancipi plene alienabantur per aes et libram, ita, ut facto nexu et mancipio illico transiret dominium. Varro *de lingua Lat.* IV. Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc invaluit, ut dominium sine traditione, vel possessionis, datione non transiret, ex quo rerum mancipi et nec mancipi, dominiique Quiritarii et bonitarii discrimen sustulit Justinianus *l. un. C. de nudo jure Quirit.* toll. et *l. un. C. de usucap. transform.*

§. CCLXXVI.

Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei suae in alterum transferendo pro traditione sit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. CCLXXV. 25.) consequens est ut 26) perinde sit, sive quis absens rem verbis litterisive intervenientibus, sive 27) praesens de manu in manum, sive 28) per inductionem in rem, sive 29) per longam brevemque manum, sive 30) adhibito certo symbolo. inter homines alicujus provinciae recepto, (§. CCXLII. 21.) tradat. *) 31) Ut nihil obstet, quo minus et jus sive traditione, sive quasi traditione in alium transferri possit.

*) Equidem traditio illa symbolica ne ipsi quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex *l. 1. §. pen. D. de adq. poss.* l. 9.

§. 6. *D. de acquirend. rer. dom. l. 74. D. de cont. emt.* At multo acutiores hæc in re fuerunt Germanicæ originis gentes, quæ in traditionibus et investituris res fere quascumque pro arbitrio, at præcipue tamen festucam, baculum, culmum, cæspitem, arbusculam, chirothecam, et similes res adhibebant. Vid. *Element. nostra jur. Germ. II. 3. 74. sequent.* Quo et SCOTATIO Danica pertinet, c. 2. *X. de consuetud.* de qua ex instituto *Strauch. Amœnit. jur. can. ecl. V. et Gundlingiana Pari. VII. diss. IV.*

§. CCLXXVII.

Quum vero dominus tantum tradere possit, qui jus alienandi habet: (§. CCLXXV.) consequens est, 32) ut nullus futurus sit effectus traditionis, ab eo factæ, qui vel propter legem, vel ob conventionem, vel aliam quamcumque causam, alienare nequit, 33) multoque minus valitura sit traditio, à non domino facta, quum, quod quisque jus non habet, illud in alium transferre nequeat. *) 34) Ut contra perinde sit, sive ipse dominus rem tradat, sive ejus voluntate, mandato vel approbatione alius.

*) Attamen hujusmodi traditio, alteri ignorantæ facta, hunc facit bonæ fidei possessorem, donec verus dominus superveniens rem suam vindicet. Hunc vero, quid circa rem restituendam observare, quos fructus retinere, quosve restituere oporteat: multis repertis regulis, ostendere conantur *Grot. de jure belli et pac. II. 10.* *Puffendorf. de jur. natur. gent. IV. 13. 6. sequent.* Nos infra suo loco ea de re agemus ex instituto, (§. CCCXII. sequent.) et omnia redire ostendemus ad duas regulas: I) Bonæ fidei possessorem tantisper, dum de vero domino non constat, loco domini esse, ac proinde iisdem juribus uti, quibus dominus uteretur. II.) Supervenienti domino eundem rem exstantem una cum fructibus exstantibus, et si res non exstet, tantum, in quantum factus sit locupletior, restituere teneri.

§. CCLXXVIII.

Traditione (§. CCLXXV.) ipsa res unumquemque monebit, 35) non ex intelligi causam, quæ ad transferendum dominium suffi-

ficiat, adeoque 36) non transire dominium, si cui res ex commodato, deposito, locato tradatur, multo minus 37) si tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio revocabili. 38) Immo ne quamlibet quidem justam causam sufficere, si is, cui res traditur, alteri ex pacto non satisfecerit.*

omni
causa
trans-
fertur
domi-
nium.

*) Ubi enim ita fit alienatio, ut alter aliquid præstet: ibi *conditionalis* est alienatio. Quæ quum translationem domini suspendat: (§. CCLXVII.) consequens est, ut, altero non præstante id, quod promisit, non transferatur dominium, adeoque invalida sit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri statuebant, quam soluto pretio, vel satisfactione alio modo præstita. §. 41. *Inst. de rer. divis.* Hinc illa Varronis *de re rust. II. 2. Grex venditus dominum non mutat, nisi sit æs adnumeratum.* Quintiliani *Decl. CCCXXXVI. Quo jure vindicare potes eam rem, cujus pretium non dedisti?* Tertull. *de penitentia cap. VI. Ineptum est, pretium non exhibere: ad mercem manum emittere.*

§. CCLXXIX.

Præterea traditurum rem suam, id animo alienandi transferendique domini facere debere, diximus. (§. CCLXXV.) Ex quo patet, 39) nullam esse traditionem, ab infantibus, furiosis, mente captis, similibusque personis, quæ quid rei geratur, non intelligere præsumuntur, factam: nec 40) per eam transire dominium, si dominus commodandi, deponendi, oppignorandi similive consilio rem alicui dederit: quin 41) posse sibi unumquemque in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare, eoque casu 42) tantum transmitti, quantum is, qui alienat, transmittere voluit.

Nec
semper
quis eo
animo
et con-
silio rem
tradit.

§. CCLXXX.

Ex quo facile intelligitur, 43) unde natum sit **DOMINIUM MINUS PLENUM.** Quum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cujus effectus inter duos dominos inæqualiter divisi sunt: admodum probabile est, illius originem repetendam esse à traditione cum ex-

Origo
dominii
minus
pleni.

inmo ceptione, vel reservatione partis cujusdam domini facta. Quo facto, 44) binos dominos ejusdem rei esse oportet, quorum alteri 45) jus acquiritur utilitatem omnem ex re percipiendi, aliosque fructuum utilitatumque usu et perceptione excludendi; alteri 46) facultas vel circa dispositionem de illa re concurrendi, vel aliquid exigendi ex quo de agnitione domini constet, nascitur.*)

*) Posteriorius *dominii minus pleni* genus jureconsulti medii ævi vocarunt *DIRECTUM*, prius *UTILIS*: minus eleganter quidem, sed vocabulis jam semel in schola ac foro receptis. Unde his repudium dare intempestivum videretur. Posses tamen alterum dominum *SUPERIOREM* vel *MAJOREM*, alterum *INFERIOREM* vel *MINOREM* vocare, exemplo Romanorum, qui patremfamilias *herum majorem*; filiosfamilias *heros minores* adpellabant. Plaut. *Capt. III. 5. v. 50. Trinum. II. 2. 53. Asinar. II. 2. 66.*

§. CCLXXXI.

Quum ita comparatum sit dominium utile, ut major dominus sibi facultatem aliquam, vel circa dispositionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione domini constet, exigendi, reservet: (§. CCLXXX.) Ejus variaz species. 46.) consequens est, 47) ut, quamvis innumera esse possint domini minus pleni genera, et 48) res hic præcipue redeat ad conventionem partium: tamen 49) si quis sibi à possessore rei traditæ stipuletur fidelitatem, et servitia, et ne res sine suo consensu alienetur, inde nascatur *FEUDUM*, 50) si canone annuum, in agnitionem domini solvendum; *JUS EMPHITEUTICUM* *) si denique 51) solarium, pro superficie in solo, nobis reservato, præstandum, *JUS SUPERFICIEI*: quæ præcipua et apud plerasque gentes notissima sunt domini utilis genera.

*) *JURIS EMPHITEUTICARII* exemplum *Genes. XLVII. 26. sequent.* reperit Josephus *Antiquit. Jud. II. 7.* quamvis agros Ægyptiorum censuales potius factos esse, existimet Hert. *ad Puffendorf. jus natur. et gent. IV. 8. 3.* Sed si in eo ponit discrimen agrorum emphyteuticorum et censiticorum, quod in

illis possessori utile, in his plenum dominium competat: luculenter sane probari potest, dominii partem competiisse Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Josephi Patriarchæ *Genes. XLII. 23. Vos hodie agrosque vestros Pharaoni emi.* JURIS SUPERFICIARII exemplum illustre atque insigne est apud Justin. *hist. XVIII. 5.* De FEUDORUM origine certant viri docti, et adhuc sub judice lis est, quamvis commune Europæis fere omnibus factum sit hoc institutum. Ceterum multa alia esse apud originis Germ. gentes dominii minus pleni genera ostendimus in *Elem. jur. Germ. 2. 33. seq.*

§. CCLXXXII.

Si 52) non res ipsa ejusve dominium, sed usus aliquis, traditur, ei, qui hunc accipit, in re aliena acquiritur SERVITUS, et quidem 53) si is usus ad utentis personam vitamque restringitur, PERSONALIS, si 54) ipsi utentis prædio, adeoque et omnibus in illo successoribus, ejus conceditur, REALIS VEL PRÆDIALIS. Quum ergo omnibus his casibus tantum juris transferatur, quantum transferri is, qui alienavit, voluit: (§. CCLXXIX. 42) sequitur, 55) ut et hic res redeat ad conventionem partium, adeoque 56) juris mere positivi sint tantum non omnia, quæ juris auctores de servitutibus satis subtiliter constituerunt. *)

Quid
servi-
tus, quid
que cir-
ca eam
justum.

*) Quo pertinent doctrinæ notissimæ, quod servitus consistat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo: quod sit individua, quod causam ejus esse oporteat perpetuam, quod quia utendum fruendum sit salva rei substantia, ususfructus ne in area quidem subsistat: quod insigne sit discrimen inter usumfructum, usum, habitationem, operas servorum, quod quædam hujusmodi jura non usu et capitæ deminutione amittantur, quædam non amittantur. Omnia enim hæc ita comparata sunt, ut nec recta ratio ea abscisse exigat, nec quidquam obstet, quo minus pactis et conventionibus mutari, aliterque definiiri possint.

§. CCLXXXIII.

Aliquando res ita traditur à domino creditori, ut salvum quidem tradenti sit dominium, creditor tamen rem in securitatem crediti possideat: tunc 57) consi-

Quid
jus pig-
ti-

pignoris et hypothecae, si creditori jus pignoris in re quadam sine traditione constituitur, id *HYPOTHECAM* vocamus. Quemadmodum ergo 60) prioribus casibus creditori fas est, rem opignoratam, non soluto debito, non modo retinere, verum etiam 61) distrahere, et ex pretio, quæ sibi debentur, deducere, ita 62) posteriore idem in hypotheca possessionem in securitatem crediti persequi, et illam tunc itidem, usque dum nomen expungatur, retinere, vel distrahere licet.

§. CCLXXXIV.

Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. CCLXXV.) ACCIPERE vero aliquid videmur vel *VERE*, quoties consensum nostrum quod rem traditam nostram fieri velimus, vel verbis, vel factis testamur, vel *EX PRÆSUMPTIONE*, quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum. Similiter et *TRADI* res potest, voluntate transferendi vel expresse declarata, vel ex certis signis elicita. (§. CCLXXV. 25.) Quale certissimum signum in primis suggerit finis et intentio ejus, qui quid adquisivit, adquisitumque tanta cura servavit ac tuitus est. *)

*) Adquirentium vero suaque magna cura administrantium hominum finis atque intentio semper est, non modo ne sibi quid desit, sed et ut suis bene sit, maxime se mortuis, et nulla re amplius indigentibus. Unde Euripides *in Medea* v. 1098.

Οἷσι δὲ πένθησιν ἐν εἰσῆσι
Γλυκερὸν βλάστημα, ἰσορῶ μιλίτη
κατατροχόμενος τὸν ἀπανταχρόνον
πρῶτον μὲν ὄπως θείψαι καλῶς,
εἰς τὴν θ' ὀπίθην λάψαι τιμνοῖς.

Sed quibus in ædibus est liberorum

Dulce germen eos video curis

Confici omni tempore,

Primum quidem, quo pacto bene ipsos educent.

Et unde VICTUM relinquunt liberis.

Et

Et in Iphigen in Aulide. v. 917.

Δαὸν τὸ τίηται, καὶ φέρε φίλτρον μέγα,

πᾶσιν τε κείνῳ ὄσθ' ὑπεγράμμεν τίμων.

Res est vehemens parere, et adfert ingens desiderium.

Communeque omnibus est, ut LABORENT PRO LIBERIS:

Si liberi desint, reliquis cognatis, necessariis ac amicis nos magis consultum velle, quam extraneis, ipsa experientia satis superque docet.

§. CCLXXXV.

Quum itaque cuius, rerum suarum domino, liceat, easdem in alios transferre, (§. CCLXXXV.) eaque translatio fieri possit quibuscumque conditionibus: (§. CCLXXXVII.) consequens est, (63) ut fieri etiam possit ea lege, ut aliter quidem dominium, at possessionem usumque demum post tradentis mortem consequatur. Quæ quidem voluntas, quum et vere declarari, et ex fine adquirentis, tamquam signo certissimo, elici possit, neutro vero casu vera et expressa alterius acceptione opus sit: (§. CCLXXXIV.) (64) priore casu illa TESTAMENTI vel ULTIMÆ VOLUNTATIS nomine venit; (65) posteriore SUCCESSIONIS AB INTESTATO genuinum ac solidissimum fundamentum est. De utraque jam ex instituto erit agendum.

Transi-
tio ad
succes-
sionem
ex testa-
mento
et ab in-
testato.

C A P U T XI.

De Derivativis acquisitionibus per successionem ex dispositione defuncti, et ab intestato.

§. CCLXXXVI.

TESTAMENTUM ex conceptu jurisconsultorum est solennis declaratio voluntatis de universa hereditate, omnique jure, quod testator tempore mortis habiturus est, post ejus mortem in alium transituro. Ideoque vivo testatore nihil juris in heredem transit, immo ne spes quidem tam certa, ut ea decollari non possit: sed testatori, dum anima est, prius consilium damnare, rescissisque ac ruptis prioribus tabulis, vel novas facere, vel intestato decedere licet. *)

Quid ju-
recon-
sultis
testa-
men-
tum?

*) Hinc

*) Hinc notissima juris axiomata: voluntatem hominis esse ambulatoriam usque ad mortem: ultimas tantum ceras ratas esse debere, quæ morte firmantur, vel, uti Quinctil. *Decl. CCCVIII.* loquitur, *illud tantum valere testamentum, post quod nullum testamentum sit*: ac proinde neminem paganum cum duobus testamentis decedere posse, et quæ sunt ejus generis alia. *l. 4. D. alim. leg. l. 32. §. 2. D. de donat. int. vir. et ux.* Quin eo usque porrigitur hæc testamentum mutandi licentia, ut illam nec clausula derogatoria, nec adjecto prioribus tabulis jurejurando, sibi adimere posse testatorem, contendant. *l. ult. D. de leg. 2. Grot. de jure belli et pac. II. 13. 19. Leyser. Medit. ad Pand. spec. XLIII. n. VI. et VII.*

§. CCLXXXVII.

Enimvero hujusmodi testamentum non esse juris naturæ, facile unusquisque intelligit. Quamvis enim solemnitates actui tam serio, totque exposito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiatur recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid vel-
 le in illud tempus, quo velle non possit, et dominium rerum suarum tum demum in alium translatum cupere, quando ipse non amplius earum sit dominus. Quod sane tam à recta ratione alienum est, ut ipsi Romani non nisi meris fictionibus *) tantam contradictionem tolli posse, faterentur.

Tale non esse juris naturæ probatur argumento primo.

*) Quum enim nec testator, de rebus suis disponens, aliquid cum herede agat, nec heredi, quando acquirit, cum testatore quidquam sit negotii, adeoque neutro casu jus aliquod ab illo ad hunc transire possit: plura fingenda fuerunt à jureconsultis, in fingendo ingeniosissimis, ut *ἀντίφατα* hæc consistere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem esse momentum testamentificationis cum momento mortis; idem quoque esse momentum mortis cum momento additionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotrahebant. *l. 1. C. de Sacros. eccl. l. 54. D. de adq. vel amitt. her. l. 193. D. reg. jur.* Porro hereditatem jacentem non esse nullius, sed defuncti personam representare. *§. 2. Inst. de her. inst. l. 31. §. ult. D. eod. l. 34. D. de adq. rer. som. Ant. Dadin. Alteserra de Fict. jur. tract. IV. Cap. II. p. 143. illustr. Jo. Gottofr. à Cocceis de testam. princ. Part. I. §. XXIV. scq.*

§. CCLXXXVIII.

Accedit, quod vix excogitari possit ratio, cur superstitibus mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quæcumque eorum sit conditio, vix interesse possit, Dio an Theon eorum bonis fruatur: *) immo sæpe ex odio atque invidia magis, quam ex vero amore, profiscantur suprema illa morientium judicia, ut mortuorum saltim his casibus magis interesse videatur, exitum non habere voluntates suas, quam illas à superstitibus religiose servari Vid. Diss. nostr. de testamentifact. jure Germ. arct. lim. circumsc. §. V.

*) Hinc eleganter Seneca de Ben. IV. 11. Non quidquam cura sanctiore componimus, quam QUOD AD NOS NON PERTINET. Quemadmodum enim gravissimus hic auctor suprema illa hominum judicia ad homines pertinere negat, ita eodem sensu Quintil. Declam. CCCVIII. illa vocat voluntatem ultra mortem. Quum ergo jura ne vivum quidem alteri quidquam stipulari patiantur, nisi stipulantis intersit, §. 4. Institut. de inutil. stip., qui, quæso, fieri potuit, ut iidem Romanorum jureconsulti ratas esse vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non interesset? Immortales equidem esse hominum mentes, quod urgere animadvertimus celeberrimum G. G. Leibnit. nov. method. Jurispr. p. 16.) facile largimur, sed inde non sequitur, ut mentes, corporum vinculis exsolutæ, rerum olim suarum dominium retineant, multo minus, ut ulla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem aut Manes credis curare sepultos?
Virg. Æneid IV. v. 64.

§. CCLXXXIX.

Quum ergo jus naturæ vix probet testamentifactionem, qualem adhuc ex principiis juris Romani descripsimus, i. e. ut eam eleganter definit Ulpianus Tit. XX. 1. *mentis nostræ justam contestationem, in id solemniter factam, ut post mortem nostram valeat*: (§. CCLXXXVI. sequent.) consequens est, 1) ut et similes

mentis
dicen-
dum.

aliorum gentium mores non magis probet, adeoque 2) et Græcorum, barbarorumque testamenta ejusdem generis non magis sint juris naturæ ac gentium, quam illa Romanorum; *) ac proinde 3) nulla pœne gens magis simplicitati juris naturalis adcommodarit mores suos, quam Germani, *apud quos heredes successoresque sui cuique liberi, et NULLUM TESTAMENTUM.* Tacit. *de mor. Germ. Cap. XX.*

*) Similem enim testamentificationem, quæ in voluntate unilateralis consistit, et qua de eo, quod post mortem demum fieri debeat, disponitur, etiam apud Athenienses deprehendimus à temporibus Solonis: Plutarch. *in Solone p. 90.* apud Lacedæmonios à temporibus Epitadei ephori: Plutarch. *in Ægid. et Cleom. p. 797.* et apud alios Græcos, quos hac in re unum idemque omnes statuere, tradit Isocrat. *in Æginet. p. 778.* Exstant et testamenta similia Ægyptiorum veluti Ptolomæi Regis, apud Cæsarem *de bello civ. III. 20.* Hirt. *de bello Alex. Cap. V.* Atali Regis Pergamenorum: de quo Flor. *Hist. II. 20.* Hieronis Siculi, de quo Liv. *XXIV. 4.* denique ipsorum Hebræorum, de quorum testamentificatione videndus Selden. *de success. ad leg. Hebr. Cap. XXIV.* Sed eam non esse antiquam; verum magistrorum interpretamentis originem debere, cum aliis argumentis, tum et eo potissimum probari potest, quod ne vocabulum quidem, quo testamentum designarent, in sua lingua reperirent, ac proinde illud Græce adpellare coacti sint *קיוותיק*, id est, *διαθήκη.* Vid. Diss. nostr. *de testamentif. jure Germ. arct. lim. circumscrip.*

§. CCXC.

Quæ quum ita sint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus est Grotius *de jure belli et pac. II. 6. §. ultim.* illudque esse ait *alienationem in mortis eventum, ante eam revocabilem, rentento interim jure possidendi ac fruendi.* Sed uti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo testamentum adpellamus, sed multis modis falsa est: Ziegl. *ad Grot. II. 6. fin.* Puffendorf. *de jure natur. et gent. IV. 10. 2.* Illustr. Jo. Gottofr. de Cocceis *ibid. §. IV. sequent.* ita non sequitur, 4) ut ideo juris naturæ sit testamentifactio, quia illud jus non improbet alienationem in mortis eventum, ante eam re-

Nec non
de tes-
tamen-
to, quod
Grotius
com-
mentus
est.

VO-

vocabilem, cum retentione possessionis et ususfructus conjunctam.

§. CCXCI.

Attamen quum argumenta, quæ adhuc explicavimus, omnia testamentifactionem quidem Romanam penitus evertant, at non proinde obstant dispositionibus omnibus de futura successione: (§. CCLXVIII. *) merito jam quæritur, quænam illæ sint, quæ jure naturæ adprobentur? Responsum cape. Non aliæ quam pacta, quibus vel homines morientes ipsam possessionem cum dominio rerum suarum in alios transferunt, vel sani illis jus succedendi in casum mortis attribuunt. Quum enim, quod nostrum est, non modo in præsens, sed et in futurum alienare liceat: (§. CCLXVIII.) 5) licebit etiam de substantia nostra, sive in præsens, sive in futurum mortis eventum, in alterum transferenda, pacisci. *)

Qualis dispositio de hereditate jure naturæ licita?

*) Et hinc antiquissimi mortalium vix aliter de bonis suis, quam hoc modo disponebant. Sic Abrahamus liberis destitutus, bona sua destinaverat Eleazari procuratori suo, *Genes. XV. 3.* procul dubio per mortis causa donationem, seu pactum aliud successorium. Idem deinde, mortua Sara uxore, susceptis è Kethura liberis partem bonorum suorum vivus et sanus per donationem inter vivos contulit, reliqua omnia Isaaco dedit *Gen. XXV. 5. 6.* sed et Cyrum morientem, præsentem Cambysi, filio natu majori, regnum, alteri natu minori, Tanaoxari, Medorum, Armeniorum et Cadusiorum satrapias tradidisse refert Xenoph. *Cyrop. VIII. 7. 3.* Divisionis et donationis, inter liberos à parentibus, imminente morte factæ, mentionem fieri videmus. *Gen. XLVII. 22. Deut. XXI. 16. 17. I. Reg. 1. 35. Syrac. XXXIII. 24.* et apud Francos huc pertinent exempla apud Marculf. *Form. I. 12. II. 7.*

§. CCXCII.

Quum ergo cuilibet liceat de substantia sua in alium sive in præsens, sive in futurum mortis eventum transferenda pacisci: (§. CCXCI. 5) consequens est, 6) ut nihil causæ sit cur juri naturæ refragari existimemus pacta successoria. *) 7) Ut potius illa jure optimo maxi-

Pacta successoria quæ valeant?

mo valere debeant, sive reciproca sint, sive ex uno tantum latere obligatoria: itemque 8) sive acquisitiva, sive conservativa, sive renunciativa: nam 9) dispositiva paciscentes quidem, non vero eum, cujus de hereditate disponitur, obstringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de suo pactus est. (§. CCLXXXI. 5.)

*) Illa equidem non probat jus Romanum, sed bonis moribus adversari, plenaque tristissimi eventus esse, clamat *l. ultim. C. de pact.* sed ratio de voto captandæ mortis non in hæc pacta magis cadit, quam in mortis causa donationes, quas tamen Romani jure valere patiuntur. Neque tristissimus ille, quem Roma aliquando vidit, eventus argumento est, bonis moribus repugnare hæc pacta successoria, quum nec testamentum, nec ullum aliud institutum humanum, ita comparatum sit, ut abuti illo non possint homines improbi.

§. CCXCHL.

Præterea quum traditionum ea sit indoles, ut unusquisque sibi in re sua jus aliquod, quod non transferatur, excipere ac reservare possit, adeoque eo casu tantum transmittatur, quantum is, qui alienat transmittere voluit: (§. CCLXXIX. 4r. sequent.) sequitur, 10) ut in arbitrio domini sit, possessionemne simul in heredem pactitium transferre velit, an jus tantum, hereditatem se mortuo occupandi, itemque 11) utrum jus irrevocabile, an revocabile dare malit, *) denique 12) pure, sub conditione, an in diem; 13) exasse, an pro parte, alterum sibi heredem dicere malit: ut adeo 14) non sit *naturalis pagna* causæ testati, et intestati, uti sibi persuasit Pomponius *l. 7. D. de reg. jur.*

*) Sic jus irrevocabile in filios è Kethura transtulerat Abrahamus, *Gen. XXV. 6.* revocabile contra in Pyræum Telemacus apud Homerum *Odyss. P. v. 77.*

Πάσαι δ' αἰετ' ἰδμεν, ὅπως ἔσται τὰδ' ἔργα,

Ἐμν' ἐμὲ μνηστῆρες ἀνθρώπων ἐμυγάροισι,

Λάβουσι δ' αὖτις, πατρῷα πάντα δάσουλαι

Ἄυτῶν ἔχουτ' ἄσπετόν, ἢ παυρέμεν, ἢ τίνα τῶνδε.

Ἐὶ δὲ κ' ἴω τῶνδε γένον, καὶ κῆρα φυλώσω,

Δὴ τότε μοι χαιρέτω φέρον πρὸς δώματα χαιρών.

*Pireæ , incertus quoniam rerum exitus harum est,
 Si tacite incautum stolidi me forte necare
 Morte proci poterunt , et opes vexare paternas:
 Hæc ego te malo , quam eorum quempiam , habere:
 Sin ego eos justa meritos adfecero clade:
 Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.*

§. CCXCIV.

Quum præterea aliquid accipi possit non modo vere, sed et ex præsumptione , quoties ex ipsa rei indole non potest non judicari , alterum rem , quam quis traditurus est , non adspernaturum : (§. CCLXXXIV.) consequens est , 15) ut jure naturæ perinde sit , præsens quis consensum declaret , an ob absentiam rem accipere verbis nequeat , quum regulariter vix verendum sit , ne molestata alteri futura sit illa liberalitas , *) maxime si lucrosam esse constet hereditatem , illi destinatam. 16) Ut tamen inter utrumque casum id intersit , quod priore validum et irrevocabile jus nanciscatur heres , nisi facultatem revocandi dominus diserte sibi reservarit : 17) posteriore ante sequutam acceptationem semper sit revocandi licentia ; itemque 18) quod qui consensum declaravit heres , acceptam semel hereditatem repudiare nequeat, 19) is , cujus consensus præsumitur , eam sibi delatam suo arbitrio vel adire vel repudiare possit.

An heres accipere teneatur destinatam sibi hereditatem.

*) Totam hanc doctrinam mirifice illustravit perillustris academiæ nostræ cancellarius , Musarumque mearum amantissimus collega , Jo. Petrus à Ludewig , dissertatione erudite scripta de *differentiis juris Romani et Germanici in donationibus , et barbari adnexus , acceptatione*. Hal. MDCCXXI. ubi nec naturam atque indolem donationis , nec jus Justinianæum , nec canonicum , nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque signis factam requirere , non sine magno rerum insignium adparatu demonstravit , omniaque , que obverti poterant , argumenta solide profligavit , ut mirum non sit , quosdam levioris armaturæ milites vellicare hoc vallum , quam justa oppugnatione evertere , maluisse.

§. CCXCV.

Si ergo vere velle potest rerum suarum dominus , ut il-

Funda- illæ , se mortuo , in alterum transferantur : (§. CCXCI. sequent.) nulla sane ratio suadere videtur , ut voluntati ex ejus fine et intentione præsumptæ non tantumdem , ac certis verbis signisve expressæ , tribuatur. (§. CCLXVIII.) Jam supra vero ostendimus , finem atque intentionem aliquid adquirentium , suasque res administrantium , non esse , ut illæ , se mortuis , quasi pro delictis habitæ cuivis occupanti cedant : sed ut suis , quos amat , quorumque felicitate delectatur , prosint. (§. CCLXXXIV.) Ex eo vero merito colligimus , 20) successionem eis præ reliquis deberi , quorum in gratiam mortuus bona sua præcipue adquisiverit , servaritque tanta cura ac sollicitudine.*)

*) Quod adeo verum est , ut nulla re magis angi ac veluti excruciaci soleant homines , quam si , se mortuis , bona ad homines sibi parum probatos perventura , sciant , jamque

Stet domo captus cupidus superstes,

Imminens lethi spoliis , et ipsum

Computet ignem.

Ut verissimum sit , quod ex Pindari *Olymp. X.* huc retulit Puffendorf. *de jure nat. et gent. IV. 11. 1.* *πλῆτος ἰ λαχόν ποιμίνα ἱπαντῶν ἀλλότριον θύσανοντι συγκριώτατος.* *Divitiæ , sortitæ dominum adscititium alienum , morienti sunt odiosissimæ.*

§. CCXCVI.

De ea
axioma-
ta.

Quia tamen hoc non est officium , cum obligatione perfecta conjunctum , adeoque species potius humanitatis , quæ personarum ac necessitudinum habet rationem , ac proinde cognatis plus , quam extraneis , tribuit : (§. CCXX. 21.) merito statuimus , 21) cognatos extraneos omnes à successione excludere , et 22) ex ipsis cognatis remotioribus præferendos esse propiores : 23) horum denique plures ejusdem lineæ ac gradus , simul ad hereditatem merito vocandos.*)

*) Quamvis enim non semper verum sit , cognatos cognatis , quam extraneos , esse cariores , immo potius fratrum quoque gratia aliquando rarior videatur : tamen , quum si eadem fuisset defuncti sententia , nihil illi obstitisset , quo minus de

he-

hereditate sua disponeret, aliique, quem magis amabat, eam relinqueret, (§. CCXCI. 5.) ille vero sine ejusmodi dispositione decedere maluerit: non potest non existimari, eum bona sua non invidisse cognatis, quos ipsa veluti naturalis adfectio ad successionem vocat. Ceterum propior aliquis judicandus est non modo *ratione gradus*, verum etiam *ratione lineæ*. Adfectionem enim maximam cadere in lineam descendentem, et, hac deficiente, in ascendentem: denique neutra superste, in collateralem, recte observavit Aristot. *ad Nicomach. VIII. 52.* Hinc nepotes quamvis secundo gradu propiores sunt parente, proavus, quamvis tertio gradu, propior fratre, cetera.

§. CCXCVII.

Quum ergo ex ipsis cognatis remotiores excludantur à propioribus, (§. CCXCVI. 22.) vix autem ulli propiores cuiquam existimari possint, quam liberi parentibus: 24) hi merito reliquis omnibus in hereditate parentum præferuntur, et quidem 25) sine sexus et 26) ætatis discrimine. *) Quod enim quibusdam locis masculi feminis, primogeniti natu minoribus, præferuntur: illud, quia inter æquales inæqualem divisionem ponit, ex lege civili, vel pacto, vel alia dispositione, adeoque non ex jure naturæ esse, facile intelligitur. (§. CCLXXI. 10. seq. et *)

Successio liberorum.

*) Si tamen res in se individua sit: non est dubium, quin ea ceteris paribus primogenito ea lege jure relinquatur, ut reliquis fratribus sororibusque satisficiat. (§. CCLXX. 5.) Talis res individua quum præcipue sit imperium vel regnum, in eo insignis primogenitorum prærogativa esse solet. Eleganter Cyrus apud Xenoph. *Cyrop. VIII. 7. 3.* *Δὲ καὶ τὴν βασιλείαν μὴ ἢ ἐν σαφηνίσαντα καταλιπεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀμφίλογος γενομένη πράγματα ὑμῖν παράσχει. ἐγὼ δὲ νῦν φιλῶ μὲν ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὁμοίως, ὡ παιδὲς τὸ δὲ πρεβλεύειν, καὶ προγαῖναι, ἐφ' ὃ, τι ἂν κειρὸς δοκῆ ἔχειν, εἴτο προστάτω τῷ πρώτῳ γενομένῳ καὶ πλείονα κατὰ τὸ ἄνω ἐμπέζω.* *Est autem mihi declarandum hoc quoque, cui regnum relinquam, ne id relictum in ambiguo, negotia vobis facessat. Complector equidem, filii, pari utrumque vestrum benevolentia: verum et consilio providere, et ducis officio fungi, quacumque in re tempus et usus postulet, eum jubeo, qui NATU MAJOR est, et usum rerum majorem de consentanea quadam ratione*

ba-

habet. Quamvis ergo par regum in liberos adfectio esse possit: ita tamen regni indoles exigere semper visa est, ut filius filii, et inter hos maximus natu minoribus, in imperio præferretur, adeo ut hoc *νομισματων προς πάντων ανθρώπων*, tamquam lege inter omnes homines constitutum esse, contendat Herodot. *Lib. VII. p. 242.* et si quid contra fiat, id contra jus gentium factum esse dixerint veteres. Vid. Justin. *Histor. XII. 15. XXIV. 5. Lib. XL. 9.*

§. CCXCVIII.

Patri regulariter soli legitimi succedunt, matri et illegitimi.

Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito præferantur, §. CCXCVII. 24) idque ex præsumta parentum voluntate colligi posse videatur: (§. CCXCV. 20.) consequens est, 27) ut certo etiam consistere debeat, esse aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum esse possit, nisi ex juxta matrimonio: inde porro colligimus, 28) patri liberos tantum legitimos, etiam postumos, non illegitimos, et vulgo quæsitos; 29) matri omnes promiscue succedere: quamvis 30 et illegitimis patrem prospicere posse dispositione sua, nemo temere sit negaturus.

§. CCXCIX.

Nepotes quoque modo succedunt cum liberis primi gradus?

Præterea ex eadem voluntate parentum (§. CCXCV. 20) colligi posse videtur, 31) successionem descendentiæ non modo ad primi, sed et ad ulteriorum graduum liberos, porrigi: adeoque 32) nepotes neptesque non minus, quam filios filiasque, ad hereditatem admitti, et quidem, 33) non solum si inter homines esse desierint primi gradus liberi, verum etiam, 34) si illi cum his concurrant: ut adeo 35) æquitati naturali quam maxime consentaneum esse videatur jus repræsentationis, quo liberi ulteriorum graduum locum parentum suorum subeunt, eorumque portionem accipiunt. *)

*) Et hoc est fundamentum successionis liberorum primi gradus *in capita*; ulteriorum *in stirpes*. Hanc vero æquitati naturali quam maxime consentaneam esse, vel inde patet, quod alias, si in capita omnes succederent, superstitium libe

torum conditio per fratris vel sororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura esset æqualitas. Nam si pater esset centenarius, liberosque haberet quatuor, singuli acciperent viginti quinque aureos. Jam finge, unum ex his quatuor liberis, turbato naturæ ordine, ante patrem decessisse, relictis ex se nepotibus septem. Tunc sane, si singuli succederent in capita, unusquisque acciperet decem aureos: atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amisissent aureos quadraginta quinque, nepotesque septem ob præmaturum parentis obitum tantundem lucrati essent. Quum vero non possit ulla reddi ratio, cur mors fratris superstites fratribus vel sororibus aliquid ex paterna hereditate diminuere, nepotibusque ex eo aliquid adjicere debeat: nulla quoque reddi potest ratio, cur æqualiter utrique admittendi sint in capita.

§. CCC.

Ex eadem porro regula, quod ex pluribus cognatis propiores præferendi sint remotioribus, (§. CCXCVI. 22.) fluit, 36) nepotes, etiamsi soli sint, merito tamen præferendos esse et avi parentibus, quamvis gradu prioribus, et ejusdem fratribus et sororibus, quamvis gradu paribus. Propiorem enim aliquem judicandum esse non tantum ratione gradus, sed et maxime ratione lineæ, jam supra observavimus, (§. CCXCVI. *) Ceterum 37) nepotesne æquitas naturalis hoc casu in capita, an in stirpes ad hereditatem avitam vocet ex iis, quæ ad superiorem paragraphum in scholio notavimus, intellectu non admodum difficile videtur.

Quomodo si soli existant?

*) Nulla enim et hic reddi potest ratio, cur ob præmaturum parentum excessum unius stirpis deterior, alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri tamen oporteret, si nepotes soli superstites in capita admitterentur: Finge enim centenarium amisisse quatuor filios, at ex primo unum, ex secundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor nepotes superstites esse: si filii supervixissent, singuli accepissent viginti quinque aureos, tantundemque quisque ad filios transmisisset. At si jam, iis præmortuis, nepotes in capita admitterentur, singuli acciperent decem, adeoque unus nepos ex primo filio jacturam faceret aureorum quindecim, duo ex secundo quinque: tres porro ex tertio quinque, quatuor reliqui ex quarto quindecim lu-

erarentur. Quod quum absonum sit, absonum quoque est, nepotes hoc casu in capita succedere.

§. CCCI.

Successio adscendentium

Quum deficiente linea descendentium, proxima sit, altera in qua adscendentium, vel progenitorum series describitur: (§. CCXCVI. *) merito inde colligimus, 38) his luctuosam liberorum hereditatem præ aliis deferri, *) et 39) ita quidem ut propior gradu excludat remotiores, 40) ejusdem gradus simul admittantur, nec hic 41) jus naturæ justam suggerat rationem, cur inter plures ejusdem gradus secundum lineas partienda sit liberorum hereditas: ut adeo 42) hæc similiaque jure civili definienda videantur.

*) Quod adeo rectæ rationi videtur consentaneum, ut quum lex divina ad successionem primum vocet filios, his deficientibus filias, tum fratres, et postea patruos: parentum autem nullam habere rationem videtur, Num. XXVII. 8. seq. Philo tamen *de vita Mosis Lib. III. p. 689.* illud ex recta ratione supplendum esse moneat. πάντι γὰρ ἔσθαι, ὑπολαβάν, ὅτι πατέραι ἀδελφῶν ἡμῶν κληροῦν ἀδελφίδῶ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφείλετο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς. ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ νόμος φύσει ἐστὶ κληρονομήσθαι τὸς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τότε κληρονομήσθαι, τὸ μὲν ἀπενυλαῖον καὶ παλιμφομεν ἡσυχασον, ἵνα μὴ πατέραι καὶ μήτερος προσδεύεσθαι δευῶσι τὰ καὶ ἀνυμφοῖς τέκνοις ἀπαγαγόντα πένθη, πλάγιαι δ' αὐτοῖς ἐνάλλοι τοῖς θείοις ἐπίδοι, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων φορέσονται, καὶ τὸ πρόγοντος, καὶ τὸ μὴ τὴν δόξαν ἀλλοτριωθῆναι. Sultum enim foret, credere, patruo concedi hereditatem fratris filii, ut patris cognato: ipsi vero patri eam auferri. Verum, quia lex naturæ jubet filios parentibus heredes succedere, non parentes filiis: (ubi jus naturæ à Philone procul dubio pro naturæ ordine accipitur,) hoc, ut ominusum et piis votis contrarium, tacuit, ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus et luctu inconsolabili: oblique tamen ipsos vocavit ad jus, quod permittit patruis, ut et decorum servaretur, et bona manerent in familia. Nec aliter philosophantur Talmudici, quorum doctrina de successione adscendentium accurate exposuit Seldenus *de success. in bona def. ad leges Hebr. Cap. XII.*

§. CCCII.

Denique ex eadem, quam sæpius laudavimus, regula, (§. CCXCVI. 22.) sequitur, 43) ut, deficientibus etiam adscendentibus, ex linea obliqua, vel collateralis proximi gradu proximi ad successionem esse videantur, nec 44) ratio ulla suadeat, ut inter collaterales locus sit juri representationis, *) multoque minus, 45) ut vel duplicitas vinculi, vel 46) bonorum origo discrimen faciat. 47) Ut plures ejusdem gradus et hoc casu hereditatem inter se æqua lance dividant: nec 48) quidquam intersit, quomodo in hujus arbitrio fuerit, si remotiores facultatibus suis beare nolisset, heredem alium dicere.

Successio collateralium.

*) Quomodo enim successio iis præ reliquis debeat, quorum in gratiam mortuus bona sua præcipue adquisivit, tantæ cura ac sollicitudine servavit, (§. CCXCV. 20.) et experientia doceat, amorem erga descendentes remotiores, si non vehementiorem, saltem non minorem esse solere, ac erga propiores: recte inferre nobis videmur, avos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex præsumpta eorum voluntate eos in parentum suorum jura succedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collateralis adfectionem fere singulis gradibus decrescere, ac proinde non sequi, ut e. g. fratris filius eodem loco sit apud patrum, ac fratrum filios cum fratribus in successione concurrere debere, nulla ratio suadet.

§. CCCIII.

Et huc usque successionem cognatorum agnoscit recta ratio. Quia tamen hæc omnia magis juris naturæ permissivi, quam præceptivi esse, facile unusquisque intelligit: nemo facile negaverit, 49) multa hic permissa esse legislatoribus, ut et de plerisque casibus dubiis certi quid statuere, et 50) leges suas reipublicæ fini atque utilitati accommodare possint. (§. XVIII. 36.) Atque inde facile reddi potest ratio, 51) cur et conjugii supers-

Multa hic relicta arbitrio legislatorum.

titi prospectum velint legislatores, et 52) in nullo pœne juris articulo magis discrepent diversarum provinciarum, quin et municipiorum, leges et statuta, quam in hoc de intestatorum successione.

§. CCCIV.

Quandoquidem perro totum hoc succedendi jus ex voluntatè præsumta nascitur, (§. CCLXXXV. 65.) is vero cujus consensus præsumitur, hereditatem suo arbitrio vel adire, vel repudiare potest: (§. CCCXIV. 19.) nemo non videt, (§. 53) jus naturæ ignorare heredes necessarios, *) adeoque 54) neminem esse heredem ab intestato ipso jure, sed 55) talem fieri consensu, sive per verba, sive per facta declarato.

An heredes quidam necessarii?

*) Idque et inde demonstratur, quod rationem, ob quam jurisconsulti Romani heredes quosdam *necessarios*, alios *suos et necessarios*, alios *voluntarios et extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim hæc heredum qualitas et differentia præcipue ad heredes testamentarios, quos jus naturæ ignorare diximus, (§. CCLXXXVII. seq.) pertinet, quia ab intestato nullas succedit servus, heres necessarius. Deinde testamentum Romanis erat instar legis privatæ. Testatorem autem legem quidem ferre posse existimabant suis, id est, servis et liberis, quibus veluti in obsequio relicta erat gloria, non autem extraneis, potestati testatoris non subjectis. Hinc illos heredes dicebant *necessarios*, hos *voluntarios*. (*Element. sec. ord. Inst. §. DLXXXV. seq.*) Enimvero quam hæc omnia ignoret jus naturæ: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum est, quam quod certissimum.

§. CCCV.

Heres Ceterum, ubi quis semel succedere alteri statuit, niquomodo hil æquius est, quam ut, qui in locum succedit, etiam domo in jura illius ac onera successisse censeatur. (§. CCLXVII.) functio Ex quo consequitur, 56) ut heres, sive ex vera dispositione defuncti, sive ex præsumta ejusdem voluntate succedat, omnia ejusdem jura, quæ morte non extincta sunt, adquirat, at 57) nec conqueri possit, si et ejusdem

cedat?

obli-

obligationibus, quantum bona sufficiunt, satisfacere cogatur.

*) Non ergo in solidum. Quum enim non alia causa sit, cur heras, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, præstare, et nomen illius expungere teneatur, quam quod bona ejus consequutus est: nulla excogitari potest ratio, cur ultra vires hereditatis teneatur. Præterea rigor ille juris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes succedit, nititur fictione, quod heres cum defuncto pro una persona habeatur. *l. 22. D. de usucap. l. 14 C. de usufr. Novell. XLIII. præf. Ant. Dadin. Alteserra de Fiction. jur. trac I. Cap. XX. p. 48.* Quam fictionem quam ignoret jus naturæ, illud etiam id, quod inde consequitur, ignorare manifestum est.

CAPUT XII.

De Juribus et officiis, quæ ex dominio oriuntur.

§. CCCVI.

DOMINIUM est jus alios omnes rei alienjus usu excludendi. (§. CCXXXI.) Alios vero dum excludimus rei usu, ipsi, nobis solis ea utendi jus esse, contendimus. Inde 1) primum oritur domini effectum, LIBERA de re sua DISPOSITIO; id est, rem quibuslibet usibus adhibendi, immo et abutendi, suoque lubitu alienandi facultas. Deinde, cujus rei usu alios excludere possumus, illam eo animo detinemus, adeoque 2) inter effecta domini est etiam POSSESSIO. Denique et tunc alios rei nostræ usu excludimus, quando ab alio possessam repetimus. Rem vero suam, ab alio possessam, repetere quum idem sit, ac VINDICARE: consequens est, 3) ut inter nobillissimos domini effectus etiam sit jus rem à quocunque VINDICANDI. *)

Triplex
dominii
effectus.

*) Omnia hæc domini effecta agnoscit jus Romanum. Quod enim Cajus *l. 2. D. si à par. quis man. scribit, iniquum esse, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem*, id ad LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita et ex jure POSSIDENDI, soli domino competente, colligit

Paullus l. 3. §. 5. *D. de adq. vel amitt. posses. plures eadem rem in solidum possidere non posse, et contra naturam esse, ut quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris: quin non magis eamdem possessionem apud duos esse posse, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel, in quo ego sedeo, tu sedere videaris.* De REI VINDICATIONE, quippe præcipua, quæ ex dominio nascitur, actione, omnia nota ac pervulgata sunt. Hinc inter διὰ τὴν παράδοσιν est, quod dominus tigni, illud tamen junctum vindicare non possit. §. 29. *Inst. de rer. divis.*

§. CCCVII.

Quum ergo, cui LIBERA rerum suarum DISPOSITIO, est, gaudeat facultate, illas quibuscumque usibus adhibendi: (§. CCCVI. 1) consequens est, 4) ut et ex ipsa earum substantia, et 5) ex accessionibus atque incrementis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. CCL. sequent.) omnem utilitatem capere, ac proinde 6) et omnem fructus suos facere, et vel consumere eosdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoscumque transferre possit. Quin quum sæpe ingenii sollertia et diligentiore cultura amplificari possint fructus, et annui proventus: 7) nihil impedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo utiliore reddere possit, *) dumne alteri hoc ipso jus suum intervertat.

Hinc domino est facultas omnem fructus suos facere, et vel consumere eosdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoscumque transferre possit. Quin quum sæpe ingenii sollertia et diligentiore cultura amplificari possint fructus, et annui proventus: 7) nihil impedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo utiliore reddere possit, *) dumne alteri hoc ipso jus suum intervertat.

*) Soli domino hanc facultatem competere, argumento esse potest jus usufructuarii, usuarii, commodatarii, conductoris, quod quia in re non propria, sed aliena sese exserit, hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu suo non complectitur, quantumvis nemo horum sit, quin jure gaudeat, fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis potest esse facultas fructus percipiendi, at facultas rei, e. g. fundi faciem immutandi soli domino propria est, nec eam sibi vindicare potest usufructuarius, commodatarius vel conductor, nisi permittente domino.

§. CCCVIII.

Quumque et abutendi facultas sit domino, (§. CCLVI. 1.) id est, rem utendo consumendi, vel rem
et

et fructum disperdendi : Donat. *ad Terent. Andr. prol. v.* 5. consequens est, 8) ut et destruere domino liceat rem, dominio suo subjectam, et 9) eandem corrumpere, modo 10) id non fiat eo consilio, ut alius inde detrimentum capiat. *) Quamvis enim talis rerum nostrarum, quæ aliis prodesse possent, corruptio amori humanitatis repugnet, et jus alterius imperfectum lædat : (§. CCXVII. 11.) non tamen ideo justitiã expletricem violat, qui, jure suo usus, rebus suis abutitur, easve, nulla urgente necessitate, corrumpit.

Item-
que rem
suam
destru-
endi et
corrumpi-
endi.

*) Si quis enim eo consilio rem suam corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum lædendi, ac sequuto eventu alterum reipsa lædit. Quum vero primum et absolutum juris naturalis præceptum violet, qui alterum lædit: (§. CLXXVIII. 8.) consequens est, ut et contra jus naturæ agat, qui res suas corrumpit, ut alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti sui veneno inficientis, ut vicini apes inde perirent. Quintil. *Declam. XIII.*

§. CCCIX.

Quia denique libera illa disponendi facultas, quam domino competere diximus, jus etiam alienandi complectitur : (§. CCCVI. 1.) facile intelligitur, 11) dominum et dominio suo sese abdicare, et 12) illud in futurum alienandum, tum 13) in præsens, sub quacumque conditione in

---

Ad §. 380.

Et jus alterius imperfectum lædat. Hoc sufficit ut neque corrumpere, neque destruere queat. Felice t. 4. c. 10. Princ. jur. nat. Abusus enim non in dominio neque in jure continetur, sed effectus est potentiæ, seu libertatis naturalis v. Wolf. jus gent. c. 8. §. 882. in scholio. Hoc ideo notandum quia infra lib. 2. §. 84. iniquam inde conclusionem elicit, nempe dominos vi dominii jus vitæ, et necis in servos habere.

in alium transferre, et quidvis alteri commodi concedere, quin et 14) jus qualecumque alii in re sua concedere, ac proinde 15) dominium utile, usumfructum, hypothecam, pignus, suo arbitrio constituere alteri posse, dummodo 16) ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmior dispositio obstet.

§. CCCX.

Quandoquidem porro et possessio inter effecta domini est: §. CCCVI. 2.) facile patet, 17) dominum et adprehendere rei suæ possessionem, et 18) eam adversus quemcumque tueri, ideoque 19) et vim vi repellere posse. 20) Nihil quoque interesse, sive quis ipse per se, sive per alium possideat; immo 21) semel acquisitam possessionem procul dubio et solo animo ab absente retineri tantisper, dum alius eam nondum adprehendit.*)

*) Possessio enim est detentio rei, cujus usu alios excludere statuimus. (§. CCXXXI.) Quandiu ergo alios excludere rei usu statuimus, tamdiu rei nondum pro derelicta habuimus. (§. CCXLI.) Ergo rem hujusmodi non est nullius, nec adeo nulli jus competit eam occupandi. In qua re vero nulli jus occupandi est, ejus ergo possessionem procul dubio et absens solo animo retineo.

§. CCCXI.

Denique quum et jus vindicandi inter effectus domini sit: (§. CCCVI. 3.) fieri non potest, 22) quin hoc jure nostro uti possimus adversus quemcumque rei nostræ possessorem, nec 23) quod ad rei restitutionem attinet, quidquam intersit, bona fide, an mala, ille rem nostram detineat, itemque 24) notus ille nobis, an ignotus sit, quia ab eo non ob factum aliquid rem reposcimus, sed rem, in quam nobis jus est, repetimus. Præterea quum 25) rem suam vindicare et repetere, non sit eam de novo redimere: facile patet, dominum, rem suam vindicantem, non esse ad restituendum pretium obstrictum, quamvis 26) æquitas non patiatur, ut ille cum

Jus denique vindicandi.

cum alterius damno fiat lucupletior, (§. CCLVII.) et impensas necessarias ac utiles, à possessore in rem erogatas, restituere detrectet. *)

*) Quo procul dubio pertinent etiam impensæ, sine quibus ne ipse quidem dominus rem suam à raptoribus recuperaturus fuisset, maxime si eo animo rem redemit possessor, ut eam domino restitueret. Puffendorf. *Jur. natur. et gent. IV. 12. 13.* ad quem locum elegans exemplum ex Famiani Strada. *Decad. I. de bell. Belg. Lib. VII. ad ann. MDLXXII.* attulit Hertius. Quum enim Antuerpienses mercatores merces pretiosissimas plusquam centum millium, ab Hispano milite in urbe Mechiliniensi direptas, exsoluto XX. millium pretio, redemissent; domini illas, reddita ea summa receperunt, quippe non minore dispendio res suas recuperaturi, si vel maxime jure experire voluissent.

§. CCCXII.

Quum vero is, cujus res ipsa in dominio est, etiam accessiones et fructus omnes inde redeuntes, jure sibi vindicare possit: (§. CCC.VII. 4.) merito quæritur, an bonæ fidei possessor omnes accessiones, omnesque fructus, ex re aliena perceptos, quin et omne lucrum, domino, rem suam vindicanti, restituere teneatur? Nos paucis rem ita concipimus. Qui bona fide justoque titulo rem possidet, quamdiu de vero domino non constat, factitate gaudet, omnes rei, à se possessæ, usu excludendi. Qui vero hoc jure gaudet, 27) eum loco domini esse, (§. CCXXXI.) ac proinde 28) iisdem jurebus, ac ipsum dominum, frui, nemo dubitaverit. At quia tamen non est verus dominus, qui rem alienam bona fide possidet, 29) nulla sane ratio est, cur cum veri domini damno velit fieri lucupletior, quemadmodum 30) nulla ratio est, cur dominus fructus non extantes, quos cura industriaque sua non produxit, sibi vindicare velit. *)

*) Accessio enim naturalis, cujus de dominio non constat, pro re nullius habetur, (§. CCXLI.) adeoque cedit occupanti. Quum ergo fructus occupaverit bonæ fidei possessor,

Ee

qui

qui eos, omni adhibita cura et cultura, produxit: huic cur isti eripiendi sint, nulla est ratio. Et hinc non absurde jus Justinianum ait: *naturali ratione placuisse, fructus: quos PERCEPIT, bonæ fidei possessoris esse pro cultura et cura.* §. 35. *Inst. de re divis.* Nec alia ratio est fructuum civilium. Quia enim itidem, dum percepti sunt, de vero eorum domino non constitit, et dominus interea rei, ex qua provenerunt, nullam curam habuit: ii quoque ad bonæ fidei possessorem merito pertinent, quamdiu, verus dominus non supervenit.

§. CCCXIII.

Accessiones
et fructus de
bentur
domino,

Quum ergo neuter debeat cum alterius damno fieri lucupletior: (§. CCCXII. 20 sequent.) consequens est, 31) ut domino vindicanti rem suam, etiam restituendæ sint accessiones, quippe quarum de domino jam constat, adeoque 32) etiam fructus exstantes, et pendentes, recte petat dominus, *) 33) deductis tamen prius impensis, in illos factis, quia dominus fiet locupletior cum bonæ fidei possessoris damno si fructus quorum curam nullam susceperit, sibi vindicare non dubitaret.

*) Concedit id Grotius *de jure belli et pac. II. 8. 23. et II. 10. 4.* sed non nisi de fructibus naturalibus. Enimvero quum et industriales sint fundi accessio, et talis quidem, cujus de domino jam satis constat: vix excogitari potest ratio, cur eos sibi vindicare velit bonæ fidei possessor. Impensarum tamen restitutionem nullo colore detrectare potest dominus, quia alias peteret fructus, quos cura atque industria sua non produxit. (§. CCCXII. 30.) Unde Hebræi *σκληρὸν καὶ ἀνθρώπινον ἄνθρωπον*, *durum et austerum hominem*, loquutione proverbiali descriperunt, *θερίσθη, ὅρα ἐν ἰσραὴλ, καὶ συνάγουλα, ἅθρο ἔ διασπείσθη, qui metat, ubi non severit, cogatque, ubi non sparserit.* *Matth. XXV. 24. Luc. XIX. 21.*

§. CCCXIV.

Perceptiet con-
sumti b. f. pos-

Quumque accessio naturalis, cujus de domino non constat, tamquam res nullius occupanti cedat, neque de fructibus civilibus aliud sit statuendum: (§. CCCXII. *) consequens est, 34) ut fructus percepti

ti merito relinquendi sint bonæ fidei possessori, qui culturam et curam adhibuit, nisi 35) iis factus sit locupletior. *) (§. CCCXII. 29.)

*) Sequuntur hoc principium jureconsulti in hereditatis petitione. l. 25. §. 11. et §. 15. l. 36. §. 4. l. 40. §. 1. D. de hered. petit. Contra in rei vindicatione fructus perceptos indistincte addicunt bonæ fidei possessori, nec quidquam interesse putant, locupletior iis factus sit, necne. l. 4. §. 2. D. fin. regunt. l. 48. pr. D. de adq. rer. dom. Sed ratio discriminis plane civilis est, nec ex recta ratione potest derivari. In hereditatis enim petitione, tamquam universali iudicio pretium succedere dicitur in locum rei, non in iudiciis singularibus. Jus naturale autem hæc procul dubio non distinguit: ac proinde æquissimum est, perceptos fructus, quibus quis locupletior factus, indistincte vero domino restitui. Quod et in foro hodie observari, testatur Stryk. *Us. mod. Digest. VI. 1. 12.*

§. CCCXV.

Ex iisdem regulis, quod bonæ fidei possessor pro domino est, nec tamen cum alterius damno fieri debet locupletior, (§. CCCXII. 27. 29.) inferimus, 36) eum, si rem bona fide consumsit, non magis domino ad restitutionem obligatum esse, quam 37) si res apud eum casu perierit: teneri tamen eundem, 38) si rem nullo, vel minore pretio adquisitam, carius vendiderit, quia sic cum alterius damno fieret locupletior, si lucrum sibi retinere vellet: contra 39) cessare hanc obligationem, si dominus jam rei suæ æstimationem fuerit ab alio consequutus; partim quia tunc bonæ fidei possessor locupletior quidem factus est, sed non cum domini damno, partim quod dominus non de lucro captando, sed de damno vitando certare debet.

An b. f. possessor rei consumptæ, percurtis, vel alienatæ, actionem præstat?

§. CCCXVI.

Quia denique hæc omnia tantum ad bonæ fidei possessorem pertinent: contra malæ fidei possessores nec loco domini sunt, nec illo colore, quod de vero domi-

Quid malæ fidei possessoris?

essor
restituere
re teneatur?

no sibi non constiterit , uti possunt , adeoque omnes rationes , cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant , cessant : facile patet , 40) eos abscisse ad restitutionem non modo rerum exstantium , sed et justii pretii consumptarum et alienatarum , multoque magis 41) ad fructuum omnium , quos vel perceperunt , vel percipere saltem potuerunt , aestimationem præstandam , esse obligatos , simulque 42) casum omnem ferre debere.

*) Quamvis enim casus nemini imputetur regulariter : (§. CVI. 27:) ea tamen regula non valet , si per agentem steterit , quo minus tale quid contingeret , (Ibid. num. 31.) quia tunc non casus , sed simul culpa adest . Jam malæ fidei possessor poterat ac debebat rem suam domino restituere , idque si fecisset , per eum stetisset , quo minus res apud se periret . Itaque et casum ferre tenetur . Unde recte jureconsulti prædonem et furem casum ferre debere ajunt , *quia semper in mora sint . l. 8. §. 1. D. de conduct. furt.*

§. CCCXVII.

Effectus
dominii
aliquando
res
trunguntur
per
leges
et
viles.

Et hæc quidem sunt jura , quæ ex rerum dominio pronò veluti alveo fluunt . Quum vero juris civilis sit actiones indifferentes saluti cujusque populi et reipublicæ attemperare , (§. XVIII. 36.) reipublicæ autem plerumque expediat , ne quis re sua male utatur : (§. 2, *Institut. de his qui sui vel alieni jur. sunt* , non mirum est , 43) dominium aliquando arctioribus limitibus circumscribi à rectoribus civitatum , ac proinde 44) aliquando liberam dispositionem , aliquando 45) jus possessionem adprehendendi , aliquando 46) jus vindicandi dominis vel plane adimi , vel non nisi cum aliqua restrictione concedi . *)

*) Sic animadvertimus , leges civiles liberam rerum dispositionem adimere pupillis , furiosis , prodigis , minoribus . Eadem legatarium , quantumvis dominum , rei legatæ possessionem adprehendere non patiuntur , et adversus eum , qui suo arbitratu illam occupavit , heredi dant interdictum QUOD LEGATORUM *tot. iii. D. quod legat.* Denique notum est , eum , cujus tigna alter junxit , quamvis dominium materiæ non amittat , non tamen tigna juncta posse vindicare per le-

leges XII. tabularum §. 29. *Instit. de rer. divis. l. 7. D. de adquir. rer. dom.* Adeo nullus fere est dominii effectus, quem semper, et ubique omnibus salvum et integrum esse patiuntur leges civiles, si aliud exigere videatur salus reipublicæ, quam sibi supremam legem merito statuunt imperantes, iis in rebus, quæ ad jus naturæ permissivum pertinent. Quum enim juri naturæ permissivo unusquisque recte renunciaret: (§. XIII. 10.) ei etiam renunciare potuit populus, qui in civitatem coaluit, eique re ipsa renunciavit, dum summæ potestatis legibus voluntatem suam submittit.

§. CCCXVIII.

Quumque et domino, tum inter vivos, tum mortis causa, de rebus suis disponere liceat, (§. CCLXVIII.) Aliquando et tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum is, do per qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXIX. 42.) facile patet, 47) etiam pacto et dispositione prioris domini restringi posse dominii effectus, *) et tunc 48) plura priorum sibi adrogare non posse possessorem, quam à priore domino accepit, nisi 49) is, cujus in favorem restrictionum. illa facta est, ultro juri suo renunciaret, vel 50) is plane in rerum natura esse desinat, vel 51) jus suum ex justa causa amittat.

*) Ita aliquando dispositione prioris domini arctioribus limitibus circumscribitur jus omnem utilitatem è re sua percipiendi, si alteri in illa ususfructus, servitus, antichresis constituitur. (§. CCLXXXII. sequent.) Aliquando libertas disponendi, destruendi, alienandi domino eripitur, si illi tantum dominium utile conceditur, (§. CCLXXXIX. sequent.) vel si res fideicommisso oneratur, cetera. Constituto porro usufructu, etiam jus possidendi, quod domino alias denegari non potest, restringitur, quemadmodum dominio utili alicui concessio, domino superiori vel directo nec rem possidendi, nec, quod ad dominium utile attinet, vindicandi jus est.

§. CCCXIX.

Et hactenus quidem de JURIBUS, quæ ex dominio oriuntur, quantum satis est, diximus. Quum vero correlata sint JUS et OBLIGATIO, ac proinde, posito jure, Domi- num ne po-

minem ponatur obligatio : (§. VII.) consequens est, 52) ut
 in usu quot sunt effectus domini ratione domini, totidem aliis
 rei suæ incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo domi-
 injuria no LIBERA esse debet de rebus suis dispositio: (§. CCCVI.
 impedi- I.) 53) INJURIAM illi faciunt, qui eum in disponendo,
 re, vel ei fructibusve percipiendis impediunt, * 54) DAMNUM ve-
 dam- ro dant, qui quid rerum ejus fructuumque et accessio-
 num in num corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius fe-
 ferre de bere. licitatem perfectionemque pertinet, alteri intervertere
 vel corrumpere non dubitat, eundem procul dubio læ-
 dat, (§. LXXX.) nemo autem lædendus sit: (§.
 CLXXVIII. 8) merito inferimus, 55) nemini per im-
 pedimentum liberæ dispositioni ejus objectum faciendam
 esse injuriam: 56) nemini damnum dandum, ac proin-
 de 57) si quid ejus generis factum sit, auctorem inju-
 riæ damnive merito et ad resarciendum damnum, et ad
 pœnam teneri.

*) INJURIAM enim et Jcti Romani non solum vocant
 omnem contumeliam, verbis, vel factis alicui illatam, verum
 etiam illud factum, quod quis alterum re publica vel sua uti
 prohibet, vel in re aliena sibi liberam quamdam dispositionem
 adrogat. Hinc injuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cujus
 domum vi introit, *l. 5. pr. D. de injur.* qui quidem prohibuit
 in mari piscari, vel everriculum, quod Græce *καγών* dicitur,
 ducere, vel in publicum lavare, vel in cavea publica sede-
 re, vel in quo alio loco agere, sedere, conversari non passus
 sit, vel qui nobis RE NOSTRA UTI non permiserit. *l. 13. §.
 7. D. eod.*

§. CCCXX.

Necejus Quandoquidem deinde et possessio ad effectus do-
 posses- minii vel jura domini pertinet: (§. CCCVI. 2.) conse-
 sionem quens est, 58) ut nostrum sit rem quemque suam quie-
 directe, te possidere pati, neque 59) cuiquam invito possessio-
 vel indi nem vel directe, vel indirecte, eripere. 60) Ut, si quem
 recte in tale quid fecisse probari possit, ille tamquam lædens,
 terverte non solum ad omne damnum resarciendum, sed ad pœnam,
 re. quam commeruit, subeundam obstrictus sit. (§. CCXI.)

§. CCCXXI.

DIRECTE quis alterius possessionem intervertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandestinam. Posterius factum vocatur **FURTUM**, prius, si in re mobili admittatur, **RAPINA**, sin in immobili, **VIS** vel **VIOLENTA DEJECTIO**. **FURTUM** ergo est ablatio clandestina rei alienæ, inscio et invito domino, et lucri faciendi causa *) facta: **RAPINA** ablatio violenta rei alienæ mobilis, invito domino, et lucri faciendi causa, facta; vis denique dejectio alterius violenta de possessione rei immobilis.

Directe
id fit per
furtum,
rapi-
nam, de
jectio-
nem vio-
lentam.

*) Si enim contumeliæ causa quid auferatur, erit **INJURIA**, sin, ut res corrumpatur; **DAMNUM**. Sic apud Homerum *Iliad. A. v. 214.* Minerva Chryseida Achilli auferri ait *ὄβριος κύρνα, contumeliæ causa.* Injuria ergo fuit, non furtum vel rapina. **Damnum** potius dedisse, quam furatus esse dicitur, qui, ut ait Horatius, *Serm. I. 3. v. 116.*

Teneros caules alieni fregerit horti.

Denique verum furtum procul dubio fecit Cacus, qui

*Quatuor à stabulis præstanti corpore tauros,
Avertit, totidem forma superante juvenas,
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis, raptos saxo occultabat opaco.*

Virgil. *Æneid. VIII. v. 207. sequent.* Ceterum quamvis veteres et rerum immobilium furtum fieri posse statuerent: (vid. *I. §8. D. de usurp. et usucap. Gell. Noct. Att. XI. 18. Plin. Hist. nat. II. 68. Gronov. Observ. I. 4. p. 42. seq.*) incommoda tamen, nec admodum recepta est hæc vocabuli notio, adeoque ab illa merito abstinemus.

§. CCCXXII.

Sed et **INDIRECTE** interverti potest alterius possessio, si quis verbis factisque fraudulentis efficit, ut alter possessione sua excidat, id quod **DEFRAUDATIONEM** vocamus. Quum ergo et hoc modo quis lædatur, nec tamen quod sibi quisque fieri non vult, id alteri facere debeat: (§. **CLXXVII. 6.**) per se patet, 61) non mino-

Indirecte
per
defraudationem.

re

re quam fures vel raptores, crimine se obstringere, qui verborum insidiis alterum rebus suis emungunt, *) vel 62) termino moto, falsorum ponderum et mensurarum usu, aliisque hujusmodi factis dolosis, ex alterius patrimonio quidquam avertere non dubitant.

*) Conveniunt enim hæc crimina sine, dum et fur, et raptor, et defraudator id agunt, ut alios rebus suis spolient. Conveniunt causa impulsiva, puta dolo malo. Conveniunt effectu, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior est, quod amicos maxime sub amicitiae specie circumvenit, ac proinde multo difficilior nobis ab eo, quam à fure vel raptore, cavemus. Recte ergo hæc crimina conjungit incomparabilis morum magister, Euripides, in *Helena* v. 909. dum scribit: *Μισῶ δὲ θεὸς τὸν βίαν, τὰ κλέψαι δὲ κλέψαι κελύφα πάντας, ἐν ἰσ ἀπραγίας. Ἰσθὺς δ' ἰσ πλοῦτος ἐστὶν ἀδίκου τῆς ὄψης. Odit Deus vim, et parva laqueare quemlibet possidere jubet, non rapto vivere. Repudianda injusta et turpis opulentia.* Ad quam injustam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quo quis alios dolo malo emunxit, nemo negaverit.

§. CCCXXIII.

Postremum, quod domino in re sua competit, **JUS VINDICANDI** non potest non producere obligationem, **REM ALIENAM VERO DOMINO RESTITUENDI**. Ex ea vero colligimus, 63) unumquemque, ad quem res aliena etiam sine crimine pervenit, operam dare debere, ut illa in domini potestatem redeat, *) adeoque 64) rem istam non occultandam celandamque, sed 65) indicium ejus publice faciendum esse, ut dominus, ostensis domini argumentis, eam repetere possit: *Deut. XXII. 1. seq. l. 43. §. 4. D. de furt.* multoque magis 66) promptum esse debere possessorem, ad rem restituendam, si ipse Dominus eam requirat, vel publice per præconem jacturam suam denunciet. Ubi tamen utroque casu 67) ipsa æquitas suadet, partim, ne illa restitutio bonæ fidei possessoris impensis fiat, partim, 68) ne hic ex re aliena fiat locupletior. (§. CCCXII. 29.)

*)

*) Attamen et hæc obligatio, ad rem vero domino restituendam, non semper locum potest habere, quum aliquando ipsa *recta ratio* illam restitutionem dissuadeat, aliquando *leges civiles* possessorem ea restituendi obligatione solvant. Prioris exemplum dabit furiosus repossens gladium, à se depositum, de quo Seneca *de Benef. IV. 10.* Cicero *de offic. I. 10. III. 25.* Similia exempla attulit Ambrosius *de offic. I. ult.* Ad posteriorem exceptionem pertinet USUCAPIO et PRÆSCRIPTIO. Eam enim ignorare jus naturæ, tam certum videtur, quam quod certissimum. Nam tempus, quod in sola relatione consistit, dominium suapte natura nec dare cuiquam, nec adimere potest, Quumque jam supra ostenderit, non aliter transire in alterum dominium rei nostræ, ac per traditionem: facile patet, nec quemquam sine facto domini illud acquirere, nec ipsum dominum istud sine facto suo amittere posse. Itaque legibus civilibus originem debent usucapio et præscriptio, quæ utramque bono publico introduxerunt. *l. 1. D. de usurp. et usuc.* partim *ut finis esset sollicitudinis et periculi litium*, Cic. *pro Cæcin. Cap. XXVI.* partim ut homines negligentiores ad res suas eo maturius vindicandas impellerentur, si meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem esse, animadverterent. Quamvis ergo vere scripserit Isocrates *in Archidam. p. 234.* *ἴτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίαις, καὶ τὰς κοινὰς ἢ ἐπιτροπῆς πόλεως χεῖρες, νομίαι καὶ πάλαιαι ἀπαρτὲς ἔστω νομισαί,* possessiones sive privatas, sive publicas, præscriptionis longi temporis et confirmari, et patrimonii loco habendas esse, persuasum esse omnibus: non tamen sequitur, ut quod persuasum est pluribus, illico pro juris naturalis præcepto habendum sit. Quod ideo monere visum est, ne quis miretur, nos in explicanda doctrina de dominio nullam plane usucapionis et præscriptionis rationem habuisse.

§. CCCXXIV.

Ceterum, 69) si non adpareat verus dominus, qui rem repossat, illa nullius esse intelligitur, (§. CCXLI.) ac proinde 70) merito cedit bonæ fidei possessori. *)

Ff

Præterquam si verus (§. dominus non adpareat.

Ad §. 324.

Et quamvis ii. Varia est etiam eorum opinio, quidam

(§. eodem 17) *Et quamvis* ii, qui id sibi negotii credunt solum dari, ut hominum conscientias consiliis et præceptis regant, suadere soleant, ut res, quorum de dominio non constat, in pauperum usum dispensentur: 71) non tamen ideo injustus dici poterit, qui jure suo usus, rem illam, moraliter dominio vacuum, sibi retinere statuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Consu. Flandr. Lib. II, num. 1.*

*) Accedit quod solus dominus gaudet jure, alios rei suæ usu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat: nulli alii talis excludendi facultas est, ac proinde nihil obstat, quo minus bonæ fidei possessor rem sibi retineat. Enimvero quia ple-risque locis res dominio vacuas alicujus momenti sibi vindicat populus vel princeps: (§. CCXLII. 22.) per se patet, bonæ fidei possessorem iis locis, ubi hujusmodi jus inolevit, res alienas, quarum de dominio non constat, offerre civitatum rectoribus, ab iisque *μὲν* exspectare debere. Grot. *de jure belli et pac. II. 10. 11.*

CA-

---

dam enim existimarunt posse rem inventam juste ab inventore retineri uti hic Heinneccius. Communis vero opinio fert, cum præmissa diligenti inquisitione minime comperiat dominus, tunc tribuendam esse pauperibus, aut in pias causas erogandum, ut habet etiam regia part. 6. tit. leg. pen. et hæc placet. Covarr. de restit. p. 3. §. 1. n. 2. quia cum facta est diligens inquisitio, et dominus non apparet, ratio naturalis dictat, rem esse vertendam in utilitatem domini, cujus ea præsumitur mens, ut si ei non possit propria res restitui, ut expendatur in ejus utilitatem, et commodum, quod ita fit, quippe pro anima, et merito suo erogatur.

HEIN

CAPUT XIII.

De rerum, in dominio constitutarum, commercio.

§. CCCXXV.

EX quo à communione negativa discessum, dominum-
que introductum est: homines res utiles ita sibi vindicare cœperunt, ut deinceps nemini earum usum concedere cogentur, sed eas sibi detinere, suisque seponere usibus possent. (§. CCXXXVI.) Ex eo vero id consequi oportuit, 1) ut non eædem omnium facultates essent, sed 2) alii quibusdam rebus abundarent, quibus alii indigerent maxime: adeoque 3) alter vel ex alterius adparatu, vel ejusdem opera id, quod sibi deerat, supleret. Immo, quum non omnia proferat omnis tellus: *) 4) ipsa necessitas homines coegit, ut ea, quibus abundarent, quæque sua arte ac opera produxissent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipsi carerent, sibi acquirerent. Quod dum fecerunt, COMMERCIA inter se instituere dicti sunt.

Cur rebus plurius indigere homines cœperint?

*) Huc pertinet elegans observatio Virgilii. *Geor. I. v. 54.*

Hic segetes, illic veniunt felicitus uvæ:

Arborci fetus alibi, atque injussa virescunt

Gramina: nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

India mittit ebur, molles sua tura Sabæi?

At Chalybes nudi ferrum, viroaque Pontus

Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?

Continuo has leges æternaque fœdera certis

Imposuit natura locis: quo tempore primum

Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem.

Quibus genuina sunt, quæ latius idem poeta cecinit *Lib. II. Geor. v. 109. sequent.* quæque observavit Varro *de re rustica I. 23.* et Ovid. *de arte am. IV. v. 758.* et in primis Seneca *Epist. LXXXVII.* qui adducto illo laudato Virgilii loco ex libro *Georgicon secundo*, addit: *ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos COMMERCIMUM, si invicem alius ab alio aliquid peteret.* Eandem commerciorum originem urget Arist. *Nicomach. V. 8. Polit. I. 6.*

§. CCCXXVI.

Jam equidem si omnes homines virtutis studio tene-

Necessitas
commercii.

rentur, non esset profecto, quod ullus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipse abundet, indigis liberaliter sint elargienda? (§. CCXXI. 23.) Enimvero, quum jam pridem refrixerit amicitiae amor, eoque saeculo vivamus, quo *virtus laudatur, et alget*: 5) de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo sola humanitate et beneficentia, sed perfecta obligatione, ad rerum utilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosve operis suis juvandos, obstrictus esset.

§. CCCXXVII.

Illud aliter insti-
tui non potuit,
quam per con-
tractus.

Itaque per COMMERCIIUM intelligimus communicationem rerum operarumve necessariarum atque utilium cum aliis earum indigis, non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero per commercia vel operæ præstentur, vel dominium et possessio transferatur, ea vero obligatio nemini inscio ac invito sit extorquenda: (§. CCCXX.) 59) consequens est, 6) ut commercium requirat utriusque consensus. Eum porro duorum consensum de rebus necessariis operisque, inter se non ex sola humanitate, sed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTUM vocare soleamus; facile intelligitur, 7) commercia non aliter, quam intervenientibus contractibus, explicari posse. *)

*) Recte hoc observavit Isocrat. *Except. adversus Callimach. p. 742.* Συνθυμῶναι τοσαύτων ἔχει δύνειμιν, ὥστε τὰ πᾶσα τῆ βίης καὶ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθυμῶν ἔσθαι. Τούτους γὰρ πιστεύουσι, ὡς ἀλλήλους ἀφινεόμεθα, καὶ ποριζόμεθα, ὡς ἕκαστοι τυγχάνομεν διόμενοι, μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμῶς ἀν' αὐτοῖς ποριζόμεθα, καὶ τὰς ἰδίαις ἔχθρας, καὶ τὰς κοινὰς πολέμους διαλυόμεθα· τούτω μίση κοινῶ πάντες ἀνθρώποι διατελέομεν χροόμενοι. *In pactis tanta vis est, ut pleraque res tum Græcorum, tum barbarorum, ex pactis et conventis transigantur. His enim freti convenimus, et COMMERCIA agitamus. Per hæc inter nos contrahimus: per hæc cum privatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc uno, tamquam communi bono, homines omnes uti non desistimus.*

§. CCCXXVIII.

Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumve necessariarum cum aliis, earum indigis, consistant, eaque communicatio non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex jure perfecto proficiscatur: (§. CCCXXVII.) 8) rarius profecto continget, ut quis res operasque suas cum aliis gratis communicare vel possit, vel velit, sed unusquisque potius 9) aliquid sibi ab altero rependi volet, quod ipsi tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque 10) qui res suas operasve inter se commutare volunt, non possunt non eas inter se comparare, eaque comparatio 11) non aliter fieri potest, quam quantitate, per quam æqualitas obtineretur, rebus operisve singulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operisve attributa, secundum quam illæ inter se comparari possunt, sit PRETIUM: consequens est, 12) ut commercia et contractus plerique sine rerum pretio vix intelligantur. *)

*) Hinc eleganter Græci non modo pacta et contractus, verum etiam commercia vocarunt *συμβολάς, σύμβολα, συμβόλαια* et *συμβόλαια πινανικά*, ἀπὸ τῆς συμβάλλαν, à comparando vel conferendo. Qui enim res operasve inter se commutati sunt, ii eas inter se comparant, dum suæ quisque rei vel operæ certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter se habeant. Sic e. gr. si ponamus, rationem auri ad argentum esse undecuplam: utrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius est, quam metalla ista inter se, servata æqualitate commutare. Ceterum plerosque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus dividuntur in ONEROSOS, quando æquale utrinque onus est, BENEFICOS, ubi alter alteri se ad aliquid gratis præstandum obstringit, et ALEAM CONTINENTES, in quibus ita dominatur fortuna, ut quod præstatur, alter modo gratis, modo titulo oneroso accipiat.

Quod
est vel
vulgare,
vel emi-
nens.

§. CCCXXIX.

Comparatio illa instituitur vel inter res operasque singulas: vel adsumitur communis quædam mensura, quæcum reliquæ res operæque omnes comparantur. Si prius fit: 13) inde oritur **PRETIUM VULGARE**, quod singulis rebus operisque tribuimus. Sin posterius: 14) **PRETIUM** hoc vocatur **EMINENS**, quia illo omnia, quæ in commercio sunt, tamquam communi quadam mensura, æstimamus: *) quale apud nos est pecunia. In utroque vero 15) procul dubio requiritur æqualitas rei operæve et pretii.

*) Hinc recte Aristoteles *Nicom. IX. 1.* nummum definit: κοινὸν μέτρον. πρὸς δὲ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ὃ μετρεῖται: *communem mensuram, ad quam omnia referuntur, quaque mensurantur omnia.* Unde recte nummo omnia venalia esse dicuntur, quæcumque sunt in commercio. Id tantum reprehensione dignum, quod homines et ea, quæ non sunt in commercio, nummis æstimare et vendere solent, veluti justitiam, pudicitiam, ipsamque conscientiam. Et hoc ipsum est, in quod invehuntur Poetæ. *Serm. II. 3. v. 94.*

Omnis enim res,

*Virtus, fama, decus, divina humanaque pulcris
Divitiis parent: quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiensve etiam et rex,
Et quidquid volet.*

Propert. III. 10.

Aurea nunc vere sunt sæcula, plurimus auro

Venit honos, auro conciliatur amor.

Auro pulsa fides, auro venalia jura.

Aurum lex sequitur, mors sine lege pudor.

Similia passim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap. CXXXVII.* et olim apud Menandrum, cujus elegantissima hæc superest sententia de divite:

Εὐξαι δὲ, τι βόλαις, πάντα σοὶ γινώσκται,

Ἀγροὶς, δινίαις, θεράποντες, ἀργυρώματα,

Φίλοι, δικάζαι, μάρτυρες, μίνον δίδω.

Αὐτὸς γὰρ ἕξαι τὸς θεὸς ὑπαίτας.

Opta modo, quidquid volueris: omnia evenient:

Ager, domus, medici, supellex argentea,

Amici, iudices, testes: dederis modo.

Quin et deos ipsos ministros facile habebis.

§. CCCXXX.

§. CCCXXX.

Et initio quidem pretium tantum VULGARE hominibus innotuisse, vel inde patet, quod eminens sine plurimum consensu constitui non potuit. At vulgare quisque rebus operisque suis suo arbitrato imposuit. Quum tamen id eo fine ac consilio fiat, ut illis quisque ea, quæ sibi desunt, comparare possit: (§. CCCXXV. 3.) consequens est, 15) ut in imponendo rebus operisque pretio ratio habenda sit aliorum, à quibus aliquid acquirere cupimus, adeoque 16) tanti æstimanda sit res operæ nostræ, ut, hos eas tanto pretio comparare sibi vellet, probabile sit. *)

Quomodo vultur de finientium sit?

*) Nam si fingamus, Arabes thus et aromata sua tanti æstimare, ut pro centenis frumenti medimnis non nisi unam drachmam dare velint, nec ipsi pro thure et aromatibus frumentum accipient, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii sibi comparare poterunt aromata, adeoque impediuntur hoc modo commercia, quorum tamen causa inventum est rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat esse media, qualis est finis: consequens est, ut pretium ita definiendum sit, ut commercia intercedere possint inter homines, adeoque in illo constituendo ratio haberi debeat aliorum, à quibus et ipsi aliquid acquirere volumus.

§. CCCXXXI.

Quum itaque tanti æstimandæ sint res operæque nostræ, quanti eas alterum, à quo quid acquirere cupimus, sibi comparaturum, probabile est: (§. CCCXXX. 16) facile unusquisque intelligit, 17) pretium rerum aliquando intendere alterius necessitatem et indigentiam, 18) aliquando rei ipsius raritatem: immo 19) rationem etiã habendam esse artificii, 20) ipsius rei præstantiæ, 21) operæ et expensarum, in illam factarum, 22) periculi ejus causa subeundi, 23,) denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque ejusdem generis *παραβολήν*.

Quarumnam circumstantiarum in eo definiendo habenda sit ratio?

*) Verum quidem est, non ea semper, quæ maxime nec es-

saria sunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente divina providentia, ut illa, quibus non facile caremus, ubique obvia sint, et illa tantum, quæ nec corpus, nec natura desiderat, difficilius rariusque reperiantur, uti recte philosophatur Vitruv. *Architect. VIII. præf.* Attamen si necessitas cum inopia conjuncta est, e. gr. si magna ubique est frugum sterilitas, pretium earum magis magisque intendi, ipsa satis docet experientia. Ac proinde tunc vere evenit, quod ait Quintilianus *Declam. XII. In magna inopia, quidquid emi potest, vile est.* Exemplum insigne vidit Ægyptus in septennali illa sterilitate *Genes. XLVII. 14. seq.*

§. CCCXXXII.

Obverti nobis posset, solere homines suis rebus attribuere pretium immensum, vel multo majus certe, quam quod alter sibi illas comparare velit, sive auctor illas faciat pretiosas, sive raritas, sive factum insigne, quod illæ nobis revocant in memoriam. Enimvero quom nos jam de officiis, in commercio observandis, agamus, in hoc vero pretii illius ordinariæ non habeatur ratio, sed tantum in damnis resarciendis: * (§. CXCII. 125.) facile intelliges, 24) cur id pretium regulam nostram non evertat.

Quid
pretium
adfectio
nis?

*) Affectio enim ista ita comparata est, ut in alterum transire nequeat, adeoque et nihil hunc movere possit, cur rem illam sibi ideo majore pretio comparare velit, quod ea possessori jucundum quid in memoriam revocarit. Sed id ordinariæ tantum verum est. Alioquin enim contingit aliquando, ut in commercio ne id quidem pretium plane insuper habeatur, 1) si communis sit rei affectio ob auctorem vel artificem, à quo confecta est, vel ob insignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidixæ signum, vel elaboratior Apellis vel Parrhasii tabula, quia omnium adfectionem mereri videbantur, majori, quam vulgari, pretio veniebant. 2) Si major sit adquirentis, quam possidentis affectio, e. gr. si res mea alterius rem insigniter reddere possit meliorem, ac proinde is optet, uti, ille apud Horat. *Serm. II. 6.*

*O si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc deformat agellum!*

§. CCCXXXIII.

§. CCCXXXIII.

Quum vero commercia ideo inter homines instituantur, ut alter ex alterius adparatu, vel ejusdem opera, id, quod sibi deest, suppleat, (§. CCXXVI. 3.) et pretium quoque non ob aliam causam excogitarint homines, quam ut in commutandis rebus ac operis æqualitas obtineretur, (§. CCCXXVIII. 11.) non potuit non sæpius contingere, 25) ut nec semper alteri, superesset quod deesset alteri, et 26) sæpe alter id, quod alter dare vellet, adspernaretur, et 27) ipsarum rerum, quas inter se permutare vellent, tam lubrica atque incerta esset æstimatio, ut non posset non alteruter damni incurrere periculum, quin et 28) aliquando ipsæ res commutandæ tam magnæ molis essent, ut nec commode in loca dissita transferri, nec in itinere commode custodiri possent. Quæ incommoda, quum aliter evitari non possent: 29) ipsa demum necessitas invexit pretium aliquod eminentens, quod et reciperetur ab omnibus et in quo mutua inter rem et pretium ratio facillime posset reperiri. *)

*) Id ipsum observavit Paullus J.C. l. 1. pr. de contr. emt. dum emtionis venditionis originem ita describit: *Origo emendi vendendique à permutationibus capit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium: sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut, quod alteri superest, alteri desit. Sed quia non semper et facile conveniebat, ut, quum tu haberes, quod ego desiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia est, cujus publica ac perpetua æstimatio difficultatibus permutationum æqualitate quantitatis subveniret, eaque materia, forma publica percussa, usum dominiumque non tam ex substantia prebet, quam ex quantitate, nec ultra MERX utrumque, sed alterum PRETIUM vocatur.* Similia habet Aristotel. Ethic. ad Nicom. V. 8. et Pol. I. 6. quæ loca erudite exposuit Jac. Perizon. de ere gravi §. II. p. 6. seq. quemadmodum Paulli testimonium Duren. Disp. annivers. I. 6.

§. CCCXXXIV.

Idem finis nummi, vel pretii eminentis, id exegit,

Gg

30)

Ejus re-quisita. 30) ut materia, nec nimis rara, 31) nec vulgo obvia, 32) nec usu ac pretio destituta, *) nec 33) difficulter in quasvis partes divisibilis, 34) nec justo fragilior, 35) nec quæ difficilius custodiri, vel 36) ægre in quemvis locum transferri posset, eligeretur: quia si rara nimis esset, non sufficeret hominibus: si vulgo obvia, nullius pretii esset: si pretio destitueretur, non reciperetur ab omnibus: si non in quasvis æquales partes dividi posset, non obtineretur in commercio æqualitas: si fragilior esset, vel usu detereretur, possessores paulatim redderentur pauperiores: denique si nec commode custodiretur, et difficulter in quemvis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia, ante inventum nummi usum, difficiliora reddidisse, diximus. (§. CCCXXXIII.)

*) Quare recte observavit Aristoteles *Nichomacheor V. 8.* nummum esse *εἶον ἰσχυρῆτον, καὶ δ᾿ αὖ τὸ νόμισμα φερόμεν εἶναι λαβεῖν, veluti fidejussorem, quem qui secum ferat, quævis venalia accipere posset.* Hinc vero præclare colligit Puffendorf. *de jure nat. et gent. V. 1. 13.* uti nemo fidejussorem accipiat, nisi virum spectatæ fidei, et locupletem, in vili autem homine parum cautionis, esse putetur: ita pro re ubique occurrente, putata pro manipulo terræ aut arenæ, neminem rem suam permittaturum, quæ ipsi magno labore ac industria fuerit comparata.

§. CCCXXXV.

Cur ad id adhibita metallalia no-
bilia? Quæ virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretiosiora cadant, puta aurum, argentum, et æs: 37) hæc metalla huic usui adhiberi, et inde 38) nummos variæ quantitatis ac ponderis cudi, plerisque gentibus cultioribus commodissimum visum est. Quin 39) si quibus alii materiæ qualicumque pretium aliquod eminentis attribuere placuit: id, vel urgente necessitate et pecuniæ inopia, factum est, eo consilio, ut cives, defuncti periculo, pro pecunia illa *συμβολικῆς* solidum nummum reciperent, vel 40) pecunia ista tantum in una gente functa est pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diversasque gentes conciliandis, fuit idonea.

*) Sic Cartaginiensibus pro nummo erat nescio quid, pel-
li-

liculæ exiguæ illigatum, et publicæ obsignatum, *Æschin. dial. de div. Cap. XXIV. p. 78. edit. Petri Horrei*, Lacedæmoniis pondus ferri, et quidem inutilis. *Idem ibid. p. 80. Plutarch. Licurg. p. 51.* Aliis gentibus pro auro argento et ære conchas, *Leo Afric. Lib. VII.* aliis grana et baccas, aliis massas salis, adhibere placuit. *Puffendorf. de jure natur. et gent. V. l. 13.* De corio, papiro, plumbo, aliisque rebus, in calamitate publica, maxime obsessis urbibus, pro pecunia expensis, ut recentiora, nostrique ævi exempla prætermittamus, videndus *Polyæn. Stratagem. III. 10. 1. et ibi Masuic. p. 274. Senec. de benef. V. 14.* Enimvero, uti quisquiliæ illæ, quibus barbari pro nummis utuntur, non nisi minutis commerciis inter cives ejusdem reipublicæ explicandis idoneæ sunt: ita moneta *συμβολικῆ*, in calamitate publica adhibita, vere est loco tesserarum, vel chirographarum, quæ summi imperantes, defuncti periculo, parata pecunia se redempturos, pollicentur. Ita enim apud *Polyænum* *Timotheus* persuasit mercatoribus, ut ipsius sigillo pro numismate uterentur, *ἀπαλλασσομένους δὲ τὴν σφραγίδα καὶ τὸ ἀργύριον λαμβάνειν, et ut reddentes sigillum, argentum reciperent.*

§. CCCXXXVI.

Quamvis vero pretium nummi definire sit summi imperantis, ceu infra suo loco pluribus demonstrabimus: tamen, uti in pretio vulgari ratio habenda est aliorum, à quibus quid acquirere cupimus, (§. CCCXXX. 15.) ita facile 41) pecuniæ quoque tale adsignandum esse pretium, quod alias gentes, quibuscum nobis commercia sunt, non adspernaturas probabile est, adeoque 42) sequendam esse rationem unius metalli ad aliud, quam pleræque gentes vicinæ cultiores probare solent, nisi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium habere audeant, vel ipsi insigne detrimentum pati velimus. *)

Quantum pretii statuentium sit nummis?

*) Si enim nummis nostris pretium justo majus statuimus, aut exteri nobiscum commercii quid habere dubitabunt, aut mercium suarum pretium, pro ratione valoris interni monetæ nostræ, intendent. Sin minore pretio nummos nostros expendimus, quam gentes vicinæ: nihil certius continget, quam ut nummi nostri prohi ad vicinos migrent, eorumque loco jactentur

Sed et hodie idem institutum servant Laponæ, Samojedæ, populique Asiæ, Africæ et Americæ quamplurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod et invento pridem nummo, et Græci et Romani diutissime non alio contractu, quam permutatione uterentur. De Græcis notissimum est exemplum apud Homerum *Illiad. v. v. 482.* de Romanis videndus Plinius. *Hist. nat. XVIII. 3. XXIII. 1.*

§. CCCXXXVIII.

Est ergo PERMUTATIO rei nostræ pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri possit, primum, ut neutra res æstimetur certumve ei statuatur pretium: deinde ut utriusque pretii ineatur ratio: sequitur, 47) ut permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, posterior ÆSTIMATORIA, et hinc 48) illa donationi reciprocæ; hæc 49) emptioni venditioni quodammodo similis sit, *l. 1. C. de permut. l. 1. §. 1. D. de contr. emt.* quamvis, 50) priorem ideo diversum à permutatione negotium esse, statuat Puffend. *de offic. hom. et civ. I. 15. 8.* quod in ea, ut æqualitas observetur, necessum non sit: quum tamen 51) nec in permutatione *simplici* observanda sit æqualitas. *)

*) In hac enim uterque contrahentium rem non suam, sed alienam; non justo, quod alii statuerent, pretio, sed ex adfectione sua, æstimat, adeoque nulla est rerum, sed adfectionis tantum, æqualitas. Quoties enim major est acquirentis, quam possidentis adfectio, toties et in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. CCCXXXII. * 2.) Exemplo esse potest commercium Glauci et Diomedis apud Homer.

Illiad. §. v. 236. permutantium arma armis.

Χρυσὴν χαλκῶν, ἑκάτομβοι ἑννεαβοίων.

Aurea æreis, centena novenariis.

De qua permutatione eleganter Maximus Tyrius *Dissert. Plat. XXIII.* οὐδὲν γὰρ αὐτῆ τῷ λαβόντι χρυσοῦς πλέον, οὐτε τῷ ἀλλάξαντι ἰ χαλκοῦς ἑκατόν, ἀλλὰ ἀμφοτέροις καλῶς ἔχα ἑκάτερον ἐν τῷ αἰσῶ τῆς ὕλης, ἰσοστασίῳ τῆ γνώμης δοθέντα. *neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui æs traditum est. Verum cum utroque præclare actum: quum illa materie inæqualitas æqualitate propositi, quo alter dedit alteri, compensata esset.*

§. CCCXXXIX.

Quid
justum
circa
permutatio-
nem
simpli-
eem?

Quia ergo permutatio SIMPLEX donationi reciprocae quodammodo similis, nec in ea necessario observanda est æqualitas : (§. CCCXXXVIII. 47. 51.) facile intelligitur, 52) neutrum contrahentium de læsione coqueri posse, nisi 53) alterius vis, vel dolus accesserit, (§. CCCXXII. 61. CCCXXI.) nec 54) ob læsionem irritum esse contractum, præterquam si is, qui rem pretiosiorē viliorē permutat, non gaudeat libera de rebus suis disponendi facultate, (§. CCCXVII. seq.) *si vel maxime* 55) res ipsa, quam quis hoc modo jactavit, ita sit comparata, ut non sine turpitudine possit alienari, nisi forte 56) in pari turpitudine ipse quoque accipiens verse-
tur. *)

*) Hinc dubitari posset, an in foro rata futura fuisset permutatio Jacobi et Esau, quorum hic *ἀγοράσιμος*, seu *primogenituræ jura*, pro pulte turpiter vendidit. *Genes. XXV. 29. seq.* Quamvis enim reprehensione dignissimus sit Esauus qui prærogativam, sibi à Deo O. M. concessam, flocci fecit, ac ille proinde ab Apostolo jure vocetur *βέβηλος*, *Hebr. XII. 6.* tamen non minus turpiter egisse dixeris Jacobum, qui ex fame fratris fructum capturus, eum hoc insigni jure defraudavit. (§. CCCXXII. 61.) Quod enim Esauus sine crimine vendere non potuit, id nec sine noxa à fratre potuit frater, cujus potius erat fratrem ab ea stultitia absterere, non ejus abuti stultitia. Sed multa ejus generis ob rationem typicam admiranda sunt, quæ, si ad regulas rectæ rationis exigantur, *vix defendas.*

§. CCCLX.

Ad §. 339.

Si vel maxime. I. e. non rescinditur permutatio causa læsionis, quamvis maxime res ita sit comparata, ut non sine turpitudine possit alienari, quia tunc accipienti nihil obest. Ceterum non erit valida permutatio si turpitudine utrumque contrahentem premet, vitium enim tunc utrumque est. Eadem utitur locutione infra. §. 402.

Ibid. in scholio.

Vix defendas. Quia quasi flagitiosa videntur proprie
sump-

§. CCCXL.

Contra ea, quod ad *ÆSTIMATORIAM* attinent permutationem, quum in ea utriusque pretii ratio ineatur, (§. CCCXXXVIII.) fieri non potest, 57) quin utrimque observanda sit æqualitas, et 58) neuter alterum lædere debeat, neque adeo 59) rata sit permutatio, si alteruter circumventus sit, nisi 60) tam levis momenti sit læsio, nulla ut ejus ratio habenda videatur. *)

Quid
circa æs
timato-
riam?

*) Pretium enim rerum *vulgare* est duplex, *LEGITIMUM* alterum, alterum *CONVENTIONALE*, quorum illud lege vel superiorum arbitrato, hoc conventionem vel consensu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum sit, et veluti in puncto consistat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore casu læsus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii salvam non habet, posteriore alicujus momenti esse oportet damnum, ob quod negotium subsistere non debeat in foro humano. *Quid enim interest*, inquit Seneca *de benefic. VI. 15. quanti sit res, quum de pretio inter e mentem et vendentem convenerit? Pretium cujusque rei pro tempore est. Quum bene ista laudaveris, tanti sunt, quanto pluri venire non possunt.* Hinc in civitatibus animadvertimus, tantum ob læsionem enormem, qualis jure Romano est, quo contrahens ultra dimidium pretii læditur, contractus rescindi. *l. 2. C. de resc. vendit.*

§. CCCXLI.

At 61) non res tantum permutabant homines: sed et operas vel pro operis, vel pro aliis rebus, sive promittebant, sive sibi stipulabantur. Unde 62) nati contractus *DO UT FACIAS, FACIO UT DES, FACIO UT FACIAS*, quorum eadem est natura atque indoles, ac permutationis, ut adeo

Con-
tractus
do ut fa
cias, fa-
cio ut
des, et
facio ut
facias.

sumpta, sed figurata sunt ex Div. Aug. de Doctr. Christ. lib. 3. c. 12. vid. not. supra §. 107. ubi alia Scripturæ exempla ita accipienda esse præmonui.

adeo 63) dubitari non possit, quin et hi sint vel SIMPLICES, vel ÆSTIMATORII, (§. CCCXXXVIII.) et hinc 64) omnia, quæ de permutatione SIMPLICE et ÆSTIMATORIA diximus, (§. CCCXXXIX. seq.) etiam de hisce contractibus sint observanda. Aut enim operæ ad rem operasve alterius certo æstimantur pretio: quod negotium *pactum reddendæ vicissitudinis* non ineleganter vocat Ammiam. Marcell. *Histor. XVI.* 10. aut sine ætimatione rei operarumve aliquid pro re vel operâ fit daturve. *) Ubi 65) priore casu servanda æqualitas, et damnum alicujus momenti resarciendum est: 66) posteriore omnis querela de læsione quantacumque merito cessat,

*) Tale fuit promissum Agamemnonis apud Homerum *Iliad. Lib. X. v. 120. seq.* qui Achilem Briseidis jactura offensum placaturus, ejus operas contra Trojanos redimere volebat oblati septem tripodibus, decem auri talentis, lebetibus viginti, duodecim generosissimis equis, septem feminis pulcherrimis, inter quas et Briseis, vi abducta, addito promisso, deleta Troja, Achillem non modo prædæ maximam partem averturum, sed et unam ex filiabus, quam ipse electurus esset, uxorem ducturum, cum dote septem urbium. Ex quo patet, sæpe aliquem sibi stipulatum ab altero esse operas inæstimabiles, et pro iis promississe, quidquid alteri quam gratissimum fore existimaret, nulla habita ratione æqualitatis.

§. CCCXLII.

Sunt et alii contractus, quibus ante nummum inventum commercia explicari poterunt, nimirum omnes gratuiti, quibus id egerunt homines, ut quæ sibi jure imperfecto, vel ex amore humanitatis et beneficentiæ, debebantur, in posterum jure perfecto deberentur. Talis est contractus COMMODATI. Quum enim ad officiositatem obstricti simus: (§. CCXXIX. 48.) obstricti etiam sumus, ad rei nostræ non fungibilis usum alteri, qui eo indiget, cum obligatione restitutionis præstandum, id est, ad rem COMMODANDAM. *) Quum vero, refrigerante amore, sperari vix queat, alterum id sua sponte facturum: (§. CCCXXXVI. 67) ipsa necessitas homines adegit ad inveniendum contractum, quo alii ad
rei

Contractus
commodati.

rei suæ usum iis hoc modo præstandum jure perfecto obligarentur.

*) Itaque **COMMODATUM** nobis est obligatio perfecta ad usum rei nostræ, alteri suo conditione restitutionis in specie gratis præstandum. Ex eoque patet, jure naturali commodatum vix differre à precario, inter quæ tamen jure civili aliqua differentia est. Facile etiam inde decidi poterit quæstio, utrum commodatum à solo contrahentium consensu, an à rei traditione suam substantiam capiat? Quamvis enim jure naturali et solus consensus de usu rei, alteri præstando, obliget: (§. CCCXXVII. 6.) nondum tamen *commodatum* est, quia is, cui hoc promissum, ad rem, quam nondum accepit, in specie restituendam nondum est obligatus, sed *pactum de commodando*. Inter hæc vero rei ipsa discrimen esse, vel inde patet, quod ex *commodato* obligatur commodatarius ad restituendam, ex *pacto* autem de *commodando* promittens vel commodaturus, ad rei usum præstandum, adeoque diversæ obligationes ex illis negotiis nascuntur.

§. CCCXLIII.

Quia ergo gratis, at sub conditione eam in specie restituendi, rei usus præstatur: (§. CCCXLII. *) commodatarii est, 68) rem non modo non aliis usibus, quam ad quos eam concessit dominus, adhibere, sed et 69) eandem summa cum sollicitudine ac diligentia servare: ac proinde 70) usu finito, vel domino eam revocante, eam in specie reddere, simulque 71) omne damnum, culpa sua datum resarcire, 72) non autem præstare casum fortuitum, nisi illum ultro in se receperit: *) (§. CVI. 27) nec 73) impensas in eam factas repetere, nisi tantæ sint, ut mercedem, pro ea locata solvendam, excedant.

Officia
commodatarii.

*) Primus equidem Grotius *de jure belli et pac. II. 12. 13.* distinguit, res ne apud dominum similiter peritura fuisset, an non, et posteriore saltim casu damnum à commodatario ferendum esse, existimat, cujus sententiam etiam sequuntur Puffendorf. *de jur. natur. et gent. V. 4. 6.* et Mornac. ad *I. I. C. commod.* Enimvero, quum casus fortuiti et eventus, à sola providentia divina profecti, nemini imputentur: (§. CVI. 27.) si sane nec commodatario imputari possunt. Nec obstat lex di-

vina *Exod. XXII. 14. seq.* Neque enim illa aliter intelligi potest, quam de culpa commodatarii interveniente. Vid. Jo. Clerici *Comment. in Exod. p. 110.*

§. CCCXLIV.

Deinde humanitatis amor unumquemque obligat, ut alterius res pro virili sua parte servare studeat. (§. CCXVI. 4.) Quum vero et id tantum ab altero jure imperfecto exigere possimus : 74) sæpe nostra interest, ut rerumstrarum, apud alios depositarum, custodiam, ex obligatione perfecta præstandam, nobis stipulemur: eoque consilio 75) inventus est contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res nostras, depositarii fidei commissas, gratis custodiendas, et, quandocumque nobis placuerit, in specie restituendas.*)

Con-
tractus
deposi-
ti.

*) Eo contractu veteres nihil habuere sanctius, quia deponens summam fiduciam in depositarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari potest turpius, quam amicam ab amico amicitia obtentu falli ac decipi. (§. CCCXXII. *) Hinc insignis depositi religio non modo apud Hebræos, de quibus *Exod. XXII. 7. sequent.* et Joseph. *Antiq. Jud. IV. 8. 38.* verum etiam apud Græcos, et reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum VI. 87. et Juvenalem *sat. XIII.* qui ideo v. 15. *sacrum* vocat *depositum*. Hinc non mirum, dira quævis veteres prædixisse illis, qui depositum abnegare non dubitent, quin et eosdem infamia notasse, nec minore pena, quam fures, dignos judicasse. Quædam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium in *Gundlingianis Part. II. dissert. VIII.*

§. CCCXLV.

Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. CCCXIV. 75.) patet, 76) depositarium teneri ad accuratam rei depositæ custodiam: nec 77) eam vel involuero aut vinculis exuere, vel 78) sine domini consensu usibus suis adhibere posse: 79) re vero consentiente domino mota, depositum in aliud contractus genus, veluti in mutuum, vel commodatum transire. Denique 80) depositarium obligatum esse ad rem domino, quandocumque illam re-

Officia
deposi-
tarii.

pos

poscit, restituendam, nisi aliud suadeat recta ratio: (§. CCCXXIII. *) ac proinde §1) non modo ad æstimationem præstandam, verum etiam in pœnam merito condemnandum esse, qui depositum, in primis miserabile, *) sciens, dolo malo, abnegaverit.

*) Quia enim in imputatione ratio habetur circumstantiarum: (§. CXIII. §2.) merito hoc facinus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus est, qui non modo conceptam de se spem amici turpiter destituit, et amicum sub amicitia et fidei obtentu decipit, (§. CCCXXII. *) verum etiam ad ficto addere afflictionem non dubitat. Et hoc ipsum graviter urget Hecuba adversus Polymestorem, qui Ilio exciso, Polydorum, Priami filium, occiderat, ut auro deposito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub.* v. 1210. sequ.

§. CCCXLVI.

Denique idem humanitatis amor merito impellere unumquemque deberet, ut alterum, non minus, ac seipsum, ope juvaret. (§. CCXVI. 4.) Quum vero ne id quidem certo ab altero expectare liceat: §2) opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad negotia nostra, quæ ipsi commisimus, gratis et diligenter expedienda. *) Quem contractum §3) MANDATUM vocari videmus, quemadmodum §4) is, qui negotia, sibi non commissa, ignorante domino, gratis ultroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

*) Vera ergo ac solida est observatio Noodtii *Probabil. I. 12.* mandatum olim non perfectam produxisse obligationem, sed ex amicitia humanitatisque legibus obstructum fuisse mandatarium, ad negotia, suæ fidei commissa, diligenter curanda: cuius autem fidei symbolum fuisse *manus dationem*, qua alter alteri rem committere solebat. Unde et ipsum contractum MANDATI nomen accepisse, probabile est. Isidor. *Orig. IV. 4.* Exempla oblatae mandataris dextræ dabunt Plaut. *Captiv. II. 3. 82.* ubi adolescens:

Hæc per DEXTERAM tuam, te DEXTERA retinens manu

Obsecro, infidelior mihi ne suas, quam ego sum tibi.

Et Terent. *Heaut. III. 1, v. 84.*

Cedo DEXTERAM : porro te idem oro , ut facias , Chre-
me. Olim ergo totum hoc negotium solo pudore magis , quam
legibus , continebatur , donec , tepescente paulatim caritate ,
ipsa necessitas suaderet , ut in contractum deduceretur hoc ne-
gotium , et sic mandatario perfecta imponeretur negotium dili-
genter expediendi obligatio. Quod et de reliquis contractibus
gratuitis est observandum.

§. CCCXLVII.

Quum ergo mandatarius : negotium alienum , fidei
sue COMMISSUM , suscipiat , (§. CCCXLVI. 82.) quid
Manda-
tarii of-
ficia.
vero , et quantum alii committere quis velit , in domi-
ni arbitrio positum sit : facile patet , 85) mandantem
vel certis limitibus circumscribere mandatarium , vel
86) ei liberam potestatem , omnia suo arbitrato agen-
di , dare , vel saltim 87) per modum consilii ei suggere
re posse , quid fieri velit. Ubi 88) primo casu manda-
tarium fines mandati transilire non posse , 89) altero
eundem dolum tantum præstare , 90) tertio vero man-
datum etiam per æquipollens recte expedire , nemo est,
quin intelligat. Sed et 91) omnibus his casibus mandata-
rium ad rationes administrationis vel gestionis reddend-
as , 92) omnemque diligentiam præstandam , obliga-
tum esse , vel ex ipsa hujus negotii natura ac indole col-
ligimus. *)

*) Eo pertinet insignis locus Ciceronis *pro Q. Rosc. Cap. XXVIII.* *Quid recipis mandatum , si aut neglecturus , aut ad commodum tuum conversurus es ? Cur mihi te offers , ac meis commodis obstas ? Recede de medio : per alium transigam. Suscipis onus officii , quod te putas sustinere posse : quod minime videtur grave tuis , qui minime ipsi leves sunt. Ergo idcirco turpis hæc culpa est , quod duas res sanctissimas violas , AMICITIAM et FIDEM. Nam neque mandat quisquam fere , nisi amico , neque creditur ei , nisi quem fidem putat. Perditissimè est igitur hominis , simul et amicitiam dissolvere , et fallere eum , qui hæsus non esset , nisi credidisset.*

§. CCCXLVIII.

Sed et NEGOTIORUM GESTOR , dum negotium alte-
Nec non
negotio-
rius , sibi a nemine commissum ulro et gratis susci-
pit,

pit, (§. CCCXLVI. 84. 93) hoc ipso facto suo *) se obligat tum ad utiliter gerendum, tum 94) ad omnem, quam negotium admittit, diligentiam præstandam, adeoque 95) etiam ad reddendas rationes, et 96) damna omnia, si qua ejus dolo vel culpa data sint, resarcienda.

*) Qui facti auctor et causa est, ei omnes ejus effectus merito imputantur. (§. CV. 22.) Quum ergo auctor hujusmodi administrationis sit negotiorum gestor, qui alterius negotia, nemine committente vel urgente, ultro suscipit: (§. CCCXLVI. 84.) ei etiam merito imputantur omnia, quæ ex administratione rerum alienarum consequuntur. Atqui consequentia administrationis sunt rationum redditio et damni, dolo vel culpa dati, emendatio. Itaque negotiorum gestor ad reddendas rationes, damnaque, sive dolo malo, sive culpa sua, data resarcienda obligatus est. Atque ita nihil attinet, obligationem hanc ex consensu quodam ficto vel præsumto cum jureconsultis derivare, quum negotiorum gestor facto suo se ad hæc omnia tacite quidem, at vere tamen obstrinxerit.

§. CCCXLIX.

Et hi quidem sunt contractus, qui et nondum invento eminenti rerum omnium pretio, locum habuerunt, et de quibus id unum adhuc monemus, quod, quum tribus postremis contractibus se quis obliget ad aliquid gratis dandum faciendumque, non vero, ad damnum in alterius gratiam devorandum, 97) in illis nemini officium suum damnosum esse oporteat, adeoque 98) et commodans commodatario impensas non modicas, (§. CCCXLIII. 73.) et 99) deponens depositario quascunque necessarias, et 100) mandans mandatario, et 101) dominus negotiorum gestori necessarias et utiles restituere, simulque hi omnes 102) damna, quæ commodatarius, depositarius, mandatarius et negotiorum gestor sine culpa sua propter rem negotiave aliena senserunt, *) resarcire teneantur.

*) Dicimus, ea damna esse resarcienda, quæ mandatarius

prop-

propter negotium alienum senserit. Non enim sufficit, eum occasione suscepti negotii aliquid damni causa fortuito passum esse: quia quum casum nemo præstet, eum nec mandans præstare tenetur. Hinc si mandatarius, dum mandatum expedit, à latronibus spoliatus, vel difficile morbo implicatus fuerit: damnum, quod divina providentia ita dirigente, passus est, imputare non poterit mandanti. *Nam hæc magis casibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet*, inquit Paullus l. 26. §. 6. D. *mandati*. Vid. Grot. *de jure belli et pac.* II. 14. 13. Aliud tamen statuendum esse putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum causa, peregre abire jussus est, quem, quia in obsequio ei gloria relicta erat, merito indemnem à republica præstandum esse, censent. Vid. Huber. *Æconom.* ad l. 26. D. *mand.* Puffend. *Jur. nat. et gent.* V. 4. Hentz *de lyris* II. 10.

§. CCCL.

Progredimur jam ad alterum genus contractuum, qui invento demum nummo locum habere potuerunt, quales præcipue sunt EMTIO VENDITIO et LOCATIO CONDUCTUS, qui invento demum nummo locum habuerunt, emtio, venditio, et locatio. *Illu* est contractus de re pro certo pretio tradenda. *Hæc* contractus de usu rei vel operis pro certa mercede præstandis. Quemadmodum vero PRETIUM EMTIONIS est æstimatio ipsius rei pecuniaria, ita MERCES vocatur æstimatio pecuniaria usus rei, vel operarum: ex iisque definitionibus patet, 103) emtionem venditionem et locationem conductionem semper hodie requirentem et locutionem conductionem semper hodie requirentem pecuniam numeratam, 104) eoque ipso hos contractus à permutatione, et contractibus *do, ut des, do ut facias, facio ut des, et facio ut facias* distingui: *) 105) inter se ipsos tamen illos maxime convenire, et omnia fere communia habere.

*) Quamvis enim permutatio æstimatoria emtioni venditioni, quodammodo similis sit: (§. CCCXXXVIII. 48.) reipsa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutatione æstimatoria res pro re detur. Unde facile patet, quid sentiendum sit de veteri Sabinianorum et Proculianorum controversia, pretiumne in emtione venditione in sola pecunia numerata, an et in aliis rebus consistere possit? de qua præter viros doctos ad §. 2. *Institut de emt. vend.*

vend. videndus V. C. Gottof. Mascov. de sect. Sabin. et Procul. IX. 10. l. seq.

§. CCCLI.

Quum ergo EMTIONE VENDITIONE id agatur, ut res tradatur pro certo pretio: (§. CCCL.) consequens est, (106) ut emtori æque, ac venditori, rem seu mercem notam esse oporteat, ac proinde (107) non modo venditor ejus qualitates, vitia, oneraque, quæ in oculos, sensusque reliquos non incurrunt, emtori indicare, *) verum etiam (108) pati teneatur, ut hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret: ut adeo (109) rerum, quæ ad gustum veneunt, venditio non prius perfecta sit, quam facta sit degustatio, (110) rerum reliquarum, quæ exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio, quum, si de ullo, sane de hoc contractu oneroso verum sit, quod dixit Euripides *Cyclope vers. 137, εἴμιπρόληψαι πρῆσαι*, *Luce contractibus convenit*.

*) Sunt vitia et qualitates, quæ incurrunt in oculos, quæque indicari supervacuum esset, quum, si quis in re fallitur, is cæcitatæ suæ ac negligentæ pœnam merito ferat: quo pertinet lis M. Marii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de offic. III. 16*. At leges Romanæ, ut homines sibi invicem hoc officium eo certius præstarent, statuerunt, ut in venditionibus ea etiam, quæ nota essent venditori, vitia dicerentur, isque reticentiæ pœnam ferret, qui quidquam dissimularet. Nam, quum ex duodecim tabulis satis esset, ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret: à jureconsultis etiam reticentiæ pœna est constituta. Quidquid enim est et prædico vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Cic. *de offic. III. 26*. qui et alibi *Cap. XII*. disputat, si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum advexerit in Rhodiorum inopia et fame, summaque annonæ caritate, si idem sciat, complures mercatores Alexandria solvisse, navesque in cursu frumento onustas, petentes Rhodum, viderit: dicturusne id sit Rhodijs, an silentio suum quam plurimo venditurus? De qua quæstione videndi etiam Grot. *de jure belli et pac. II. 12. §. sequent. Puffendorf. jur. natur. et gent. V. 3. 4.*

§. CCCLII.

Ex eodem patet , 111) in emtione venditione æqualitatem servandam rei et pretii , (§. CCCXXIX. 15.) adeoque 112) læsionem omnem merito esse emendandam , sive illa 113) alterutrius dolo ac vi , sive iusto errori *) debeat originem , quamvis 114) et hic merito repetendum sit , quod supra monuimus , læsionem alicujus momenti esse debere , quum et hic pretium non consistat in puncto , sed latitudinem aliquam admittat , nimisque calidum videatur , ob quodlibet levissimum damnum negotium rescindere , litibusque infinitis portam veluti aperire. (§. CCCXL. *)

Neuter
in hoc
contrac
tu læ
dendus.

*) Si nimirum inculpabilis , invincibilis vel involuntarius sit error. (§. CVII. 32.) Alias enim si quis rem nec satis exploratam , nec visam , certo pretio emit : error nocere debet erranti , nisi venditor illum dolo circumvenit , (quod Labanem Jacobo , uxorem ementi , fecisse novimus : *Genes. XXIX. 23.*) quia merito pœnas dat erroris , qui nisi nimis supina fuisset negligentia , non errare potuisset. Hinc recte Germani de hominibus , tam supine negligentibus , jactant adagium : *Wer die augen nicht aufthut , der thue den beutel auf.*

§. CCCLIII.

Disputari solet de PERICULO ET COMMODO REI VENDITÆ , nec tunc traditæ , statim ne illud ad emtorem transeat , simulac de re et pretio conventum , an ante traditionem penes venditorem maneat ? Equidem , quid jure Romano ea de re cautum fuerit , nemo ignorat : nec quisquam à nobis exiget , ut de ratione istius decisionis multa hic dicamus. Nobis de jure naturæ nunc sollicitis , extra omnem dubitationis aleam positum videtur , 115) casum ferre dominum : (§. CCXI. *) at nec minus certum esse arbitramur , 116) non esse merum casum , qui ex alterius mora vel culpa provenit , adeoque , qui facto suo alteri damnum dedit , ad illud resarciendum omnino esse obligatum. (CCXI. 1.) Ex quibus sequitur , 117) ut , quia emtor jure naturæ sine

Quem
penes
sit peri
culum
et com
modum
rei ven
ditæ an
te tradi
tionem.

ne

ne traditione fit dominus, (§. CCLXXV.) periculum, perfecta emtione venditione, statim transeat ad emtorem, nisi 118) venditor vel in mora tradendi, vel culpæ alicujus reus sit. *)

*) Similis fere, sed paullo obscurior, est philosophia Puffendorffii *de jur. natur. et gent.* V. 5. 3. distinguentis, utrum certus traditioni dies præfixus sit, nec ne, et, si præfixus sit, illene jam elapsus sit, nec ne. Æquissimum enim illi videtur, ut ante elapsum terminum res sit periculo venditoris: elapso vero termino, ob moram eadem emtori pereat. Enimvero, quum emtor jure naturæ et sine traditione fieri possit dominus, et, elapso termino, non semper venditor in mora sit, sed aliquando et penes emtorem culpa illa esse possit: nos generatim emtori periculum attribuimus, cujus in arbitrio fuisset, rem emtam, soluto pretio, statim accipere. Sin vero ille ex sua parte adimplevit contractus leges, vel eas implere paratus est: venditor qui in mora tradendi est, periculum merito sustinet, sive certus traditioni terminus præfixus fuerit, sive non fuerit.

§. CCCLIV.

Quum ergo emtor sine traditione statim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. CCCLIII. 117) Juris Romani dis- consequens est, 119) positio anæqui- ut vera quidem sit doctrina juris tati naturali reconsultorum de periculo rei venditæ, sed ea cum reliquis juris Romani principiis male cohæreat, quia, conveni- dominium sine traditione ad emtorem transire, negant, 120.) niat? Ut quum domino jus sit et fructus, et accessiones commodaque reliqua ex re sua percipiendi, (§. CCCVII. 4. sequent.) eidem etiam commoda rei venditæ competant. 121) Ut tamen id tunc demum procedat, si emtor venditori de pretio quocumque modo satisfecerit; *) siquidem alias simul haberet rem, simul pretium, adeoque cum alieno damno sine justa causa fieret locupletior. (§. CCXLVII.

*) Satisfecisse autem de pretio videtur, non solum, qui illud repræsentavit, sed et, cujus fidem sequutus est venditor, v. gr. usuras sibi in singulos annos stipulatus. Hinc quamvis

simplicissimum contractuum genus videatur illud, quando, soluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. si *Græca fide* inter se mercantur homines, quod commercii genus solum in republica sua tolerare voluit Plato *de Leg. Lib. XI.* pro hac tamen rerum conditione vix sperandum est, id semper fieri posse, et ipsa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den credit*, quam rei pecuniæque commutatione, constare.

§. CCCLV.

Quando venditori sit periculum? Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpæve alicujus reus est, res merito perit: (§. CCCLIII. 118.) facile unusquisque intelligit, (121) emtorem à periculo immunem esse, si venditor, illi offerenti pretium, vacuum rei venditæ possessionem tradere vel nolit, vel non possit, itemque (123) si probeatur, venditoris culpa, vel negligentia factum esse, ut res vendita, vel tota, vel pro parte, periret.

§. CCCLVI.

Venditor emtori debet evictionem. Emtio venditio porro fit eo consilio, ut res pro certo pretio tradatur, (§. CCCL.) et animo quidem, dominium in alterum transferendi. (§. CCLXXVIII. 35.) Quum vero, qui rei dominium titulo oneroso, veluti pro certo pretio, in alterum transtulit, ad præstandam evictionem sit obligatus: (§. CCLXXIV. 124.) etiam venditor emtori tenebitur ad præstandam EVICTIONEM, si res ab hoc ex causa contractum antecedente evicta sit, non autem (125) si post venditionem demum aliquid evenerit, cujus causa quis re sua privaretur, nec (126) si casu, vel vi majore, res ei sit erepta. *)

*) Sane et quæ vi majore contingunt, casu contingere videntur. Quandoquidem ergo casum, perfecto jam contractu emtionis venditionis, fert dominus: (§. CCCLIII. 117.) etiam, re vendita casu vel vi majore sibi erepta, damnum devorare, nec à quoquam petere evictionem potest. Ceterum nullum est dubium, quin quemadmodum alia pæcia, quæ huic con-

tractui accedunt, rata esse oportet: ita et convenire inter se possint emtor et venditor, ne quid evictionis nomine præstetur, sed res sit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adjicit Sagaristio apud Plaut. in *Persa IV. 4. v. 40.* Prius dico: hanc MANCUPIO nemo tibi dabit, jam scis? DO. Scio.

§. CCCLVII.

Quia porro emtio venditio est contractus, (§. CCCL.) contractus vero duorum consensum requirit: (§. CCCXXVII. 6.) facile patet, 127) in emtione venditione omnia redire ad consensum, adeoque 128) ei vis pacqualiacumque pacta, modo non improba ac fraudulenta recte ta, adjici posse, veluti 129) ADDICTIONEM IN DIEM, 130) LEGEM COMMISSORIAM, 131) PACTUM DE RETROVENDENDO, 132) itemque PROTIMESIOS, 133) de EVICTIONE non præstanda, 134) de PENA in casum penitentiaæ præstanda, et si qua sunt ejus generis alia. *)

*) Definitiones horum pactorum ex ipso jure civili nota sunt: ADDICTIO IN DIEM est pactum de emtione venditione vel perficienda, si intra certum diem nemo plus obtulerit, vel jam perfecta rescindenda, si quis intra istud tempus plus, nec prior emtor tantumdem obtulerit. LEX COMMISSORIA pactum, quo venditor, rem ineptam fore, cavet si pretium ante certum diem non solvatur, Exemplum est apud Corn. Nep. in *vita Attici Cap. VIII.* PACTUM DE RETROVENDENDO conventio de re vendita, pretio ante vel post certum diem, vel quandocumque restituto, venditori reddenda. Qualis est venditio apud Liv. XXXI. 13. et Julium Capitolin. in *Marco Cap. XVII.* Pactum *προτιμήσιος* conventio de re iturum venali venditori potissimum ejusve posteris tantumdem pretium, quod alii offerunt solventibus, vendenda. Reliquorum pactorum natura et indoles ex ipsis vocabulis facile intelligitur.

§. CCCLVIII.

Ex eodem axiomate colligimus, 135) licere venditori in venditione sibi aliquid EXCIPERE, 136) utriusque vero contrahenti CONDITIONEM quamcumque, quæ nec non

ditiones honestati bonisque moribus non repugnat, itemque 137) dies. DIEM, ante quem res tradenda, pretiumve solvendum sit, adjicere, *) quin 138) et ita convenire, ut pretio ab emtore nondum soluto, dominium tantisper penes venditorem maneat, vel 139) ut emtor, pretii parte sub usurarum lege secum retenta, de evictione securus præstetur, 140) ut accessoria cum re principali veniant, 141) ut fixa vineta quædam tollere liceat, 142) ut res vendita venditori pro certa mercede locetur, cetera.

*) Quin et ipsa venditio ad certum diem ita fieri potest, ut circumdato tempore, pactione definito, res vendita ad venditorem ejusve heredes revertatur, nec emtor reposcere possit pretium. Exemplo Anglorum, sæpe prædia sua hac lege vendentium, id probant Puffendorf: *de jur. nat. et gent.* V. 5. 4. et ibi Hert. p. 69.

§. CCCLIX.

Præterea et id inde inferimus, 143) quod, quamvis Emtio emtio venditio alioquin requirat æqualitatem, (§. per auct. CCCLII. III.) utriusque tamen contrahentis consensu tionem, conveniri possit de ejus generis emtionibus venditionibus, sub has ta, per aversio nem spei. quæ ob inæqualitatem quantamcumque non rescinduntur. Tales sunt 144) AUCTIO, quando pretium non à venditore indicatur, sed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145) EMTIO SUB HASTA, quippe quæ nihil aliud est, quam auctio solemnior, et auctoritate publicâ instituta, 146) EMTIO PER AVERSIONEM, quando res disparis pretii, vel incertæ mensuræ, non singulatim, sed conjunctim, æstimatæ, emuntur: denique 147) EMTIO SPEI, quæ et ollam fortunæ, similiaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex eventu demum certa futura, certum pretium solvit. In quibus contractibus omnibus quum æqualitas non requiratur: (num. 143.) consequens profecto est, 148) ut neuter contrahentium hic de læsione conqueri possit, nisi vel dolus alterutrius intercesserit, vel de re, quam eventus offert, à contrahentibus non fuerit cogitatum. *)

*) Et inde decidenda erat lis inter juvenes Milesios, qui jac-

jactum retis emerant, et piscatores Coos, qui illum vendiderant, et postea mari extraxerant tripodem aureum. Equidem utrisque sibi hunc insperatum thesaurum adserentibus, neutris eum addixit Apollo, absurdeque pronunciauit:

Ἐνγορε Μιλήτιος, τρίποδος ἀγε φίλον ἰσώλας;

Τὴ σοφίη πάντων ἀγώτος; τὴς τρίποδ' ἀυδῶ.

De tripode ex Phæbo queris, Milesia pubes?

Huic tripodem addico, cui sit sapientia prima.

Laert. I. 28. Val. Max. IV. 1. Sed satis constat, tripodem, si de domino non constiterit, fuisse piscatorum. (§. CCCXXIV. 69, 70.) Obstabat profecto contractus, cum adolescentibus Milesiis initus, quippe qui sibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitauerant, sed pisces, quos capturi essent, fuerant stipulati. Conf. l. 8. §. 1. *D. de contr. emt. l. 1. §. ult. et l. 12. D. de act. emt.*

§. CCCLX.

Alter contractus, qui invento demum nummo vel pretio eminente, locum inter mortales habuit, est LOCATIO CONDUCTIO. (§. CCCL.) Quamvis enim jure Romano in locatione prædiorum rusticorum, quippe fructuosorum, etiam pars fructuum, quam *quantam* vocant, *) vento mercedis vice fungatur, l. 21. *C. loc. cond.* sic vero hic contractus, etiam ante inventum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen est ratio, cur non potius ad contractum DO UT RES referri possit illud negotium, quum tunc rei usus non cum nummo, tamquam pretio eminente, sed cum pretio vulgari fructuum comparatur, adeoque contingere possit, ut, quia fructuum non eadem semper æstimatio est, sed illa pro sterilitate ubertateque anni modo intenditur, modo remittitur, uno anno locator, altero conductor, lædatur.

Locatio etiam conductio, invento demum pretio eminente, locum habuit.

*) Si enim prædii dominus sibi pro mercede partem quantum stipuletur: id negotium societatis naturam induere, ex ipsa societatis definitione, quam infra dabimus, satis constabit. Ceterum locationem prædii fructuosi pro parte quantum fructuum à locationis conductionis natura plane degenerare, vel inde patet, quod quum hæc sit contractus onerosus, in eoque requiratur æqualitas, (§. CCCXXIX, 15.) hic tamen illa vix

obtineri possit. Nam si mihi pro prædii usu in sexennium, in singulos annos stipuler triginta medimnos tritici, totidemque siliginis: fieri potest, ut in hujus anni ubertate, vilescenteque annona, merces sit mediocris, et usui prædii proportionata, insequente anno ob sterilitatem difficultatemque annonæ immodica. Et hinc jam antea monuimus, locationem inductionem, semper requirere pecuniam numeratam. (§. CCCL. 103.)

§. CCCLXI.

Officia
locato-
ris.

Quia ergo locatio conductio est contractus de rei usu vel operis pro certa mercede præstandis: (§. CCCLI.) consequens est, (149) ut locator conductori debeat rei usum operasve conventas præstare, adeoque, (150) si vel illius culpa, vel casu, contingat, ut conductot re uti, vel ipse operas promissas præstare non possit, merito etiam pro rata cesset promissa merces, *) immo (151) locator aliquando ad id, quod interest, possit conveniri, idemque sit dicendum, (152) si locator conductorem, nondum finita locatione, sine justa causa expellere non dubitarit.

*) Hanc æquitatem omnes veteres agnoverunt, veluti Sesostris, Rex Ægyptiorum, qui, si cui de agro vis fluminis aliquid abrasisset, pensionem pro rata minui jubebat. Herodot. *Lib. II. p. 81. edit. Steph.* Nec minus æquitatem ea in re servabant Romani, teste Polybio *Histor. VI. 15.* et in his Cæsar, teste Suetonio *Cap. XX.* Attamen intellectu facile est, hic quoque damnum intelligi, non modicum, sed gravius, quum sæpe illud majore commodo et maxime in prædiis fructuosius, plerumque unius anni sterilitas ubertate alterius pensetur, et incivile sit, lucro quovis frui velle conductorem, damnum vero etiam levius illum ferre nolle.

§. CCCLXII.

Itemque
conduc-
toris.

Similiter et conductoris est, (153) mercedem conventam justo tempore solvere, (154) re, quam utendam accepit, quippe aliena, et in specie reddenda, boni viri arbitrato uti, (155) damnum sua culpa da-
tura

tum resarcire, nec 156, rem, nondum finito locatio-
nis tempore, deserere, nisi justæ causæ, veluti hostium
incurtio, metus pestis, similesque casus conductori id
consilii extorqueant. Quum enim à locatore jure exigat,
ut res ipsi integra et salva tradatur, ut indemnis præ-
tetur, neque ante tempus expellatur: (§. CCCLXI. 150.
sequent.) æquissimum est, ut quod ipse sibi vult vel
non vult fieri, id et alteri faciat, vel non faciat, (§.
LXXXVIII. 54. sequent.) maxime quum et in hoc con-
tractu, tamquam oneroso merito servanda sit æqualitas.
(§. CCCXXIX. 15.)

§. CCCLXIII.

Ceterum quum consensu constet hoc negotium, (§.
CCCXXVII. 6.) facile patet, 157) huic quoque con- De pac-
tractui adjici posse qualiacumque pacta, quæ bonis mo- tis huic
ribus haud repugnant. *) 158) Eum tum pure, tum contrac-
sub conditione, tum in diem, recte iniri. Quumque tui ad-
consensus etiam tacitus verus consensus sit: merito in- jectis et
de colligimus, 159) jure optimo maximo valere etiam re-
RELOCATIONEM TACITAM, si, elapso tempore, neuter loca-
contractui renunciarit: et tunc 160) æquissimum esse, tione ta-
ut iisdem legibus et conditionibus facta intelligatur re- cita.
locatio, quas uterque contrahentium antea in ipsa loca-
tione probavit.

*) Hinc sæpe iis legibus locantur prædia, ut in negotio
isto parum ex natura locationis conductionis supersit. Hinc lo-
cationes perpetuæ. Hinc irregulares, quibus simul dominium
et periculum in conductorem devolvitur, qualem cum Sau-
seio contractam esse narrat Alfennus Varus *lege elegantissi-*
ma 31, D. locati, præclare illustrata à V. A. Corn. van Byn-
kershock *Obs. VIII. 1. sequent.* Nec absimilis est contractus,
Germanis non ignotus, quem SOCIDÆ vocant, de quo post
Taboris *singularem disserti.* nos quoque diximus *Elem. Jur.*
Germ. II. 14. §. 105.

§. CCCLXIV.

Et hi quidem sunt contractus, quos invento de Inter
mum pretio eminente, locum habere cœpisse, dixi contrac-
mus.

tus, qui mus. Sequuntur illi, qui et nondum invento nummo, et et ante, illo jam invento, locum habere potuerunt. Eorum fam- et post miliam ducit contractus MUTUI, per quem intelligimus inven- præstationem rerum fungibilium, ea lege factam, ut tum tantundem quandoque in eodem genere restituatur. *) num- Quum enim non solum pecunia, sed et quælibet res cum lo fungibilis, credi hoc modo possit: manifestum est 161) habuerunt hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, est mu- tamquam communem rerum mensuram, invexerunt, lo- tuum. cum habuisse, et hodie esse frequentissimum.

*) RES vero FUNGIBILES vocamus, quas adnumerare, admetiri, et adpendere solemus. Earum vero hæc indoles est, 1) ut nullus illarum sine abusu, vel consumptione usus sit, itemque 2) ut solutionem recipiant per functionem, tam in genere, quam in specie. l. 2. §. 1. D. de reb. cred. id est, ut si debeam centum aureos, solum sibi esse fateatur creditor, sive eosdem, quos mihi adnumeravit, sive centum alios ejusdem generis, reddiderim. Ex quo simul patet, quid nobis sit REM REDDERE IN EODEM GENERE, nempe tantundem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero nova sequitur rerum fungibilium proprietas, nempe 3) quod in iis tantundem sit idem, nec 4) eæ res (uti recte observavit Thomas. diss. de pretio adfect. in res fungib. non cad.) recipiant pretium adfectionis, nisi sint rarissimæ, et tantundem in eodem genere non facile reperitur. Sic quamvis Romæ vinum Falernum esset res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis vinum Opimianum annorum centum, cujus meminit Petron. Arbit. Satyr. Cap. XXXIV.

§. CCCLXV.

In debi- Quum itaque in mutuo ea lege debitori præstetur torem res fungibilis, ut tantundem quandoque in eodem ge- transfer- nere reddatur: (§. CCCLXIV.) consequens est, 162) tur rei ut debitori detur facultas rebus illis, sibi creditis, abu- creditæ tendi, adeoque 163) creditor se jure debitorem alios- que usu rerum illarum excludendi abdicarit, illudque domi- sub conditione tantundem recipiendi in debitorem trans- nium. tulerit. Quum vero jus illud, alios usu rerum exclu- dendi, sit dominium: (§. CCXXXI.) inde porro colligi- mus.

mus, 164) mutuum esse alienationem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino transire.

*) Notum est, quos fluctus in simpulo moverit Alexius à Massalia, id est, Claudius Salmasius, ut jureconsultos, hanc thesin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela ejus, ex jure civili deprompta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo insigniora in illum detorserunt Wissenbachus, Fabrotus, aliique viri doctissimi, ut causa hodie perorata videatur. Sed hæc fundamenta ostendunt, nec rectam quidem rationem refragari jureconsultorum sententiæ, vel Salmasio favere. Verum quidem est, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam sibi salvam esse cupit, dum, ut tantumdem in eodem genere reddatur, cavet: at specierum traditarum et dominium, et periculum ad debitorem procul dubio transit, ceu ipse demum Salmasius, ad incitas redactus ab adversariis, facti coactus est.

§. CCCLXVI.

Ex eadem definitione colligimus, 165) debitorem obligatum esse ad tantumdem, non modo ratione quantitatis, sed et qualitatis reddendum, adeoque 166) si pecunia fuerit credita, ejusque valor internus postea vel auctus, vel imminutus fuerit, merito rationem habendam esse temporis, quo contractus initus est, atque hinc sorti tantum decedere debere, quantum postea valoris nummo accessit, vel tantum accedere, quantum pretii nummo decessit. Præterea 167) debitorem non debere in mora solvendi esse, nec 168) eum ab hac obligatione, vel rei fungibilis, quam à creditore accepit, interitu, vel ullo casu fortuito liberari. *)

Debito-
ris obli-
gatio.

*) Quum enim dominium rei fungibilis creditæ transferatur in debitorem, (§. CCCLXV. 164.) casum vero ferre teneatur dominus: (§. CCXI. *) fieri non potest, ut debitor liberetur, si v. gr. vinum sibi creditum in acetum abiisse, pecuniamve creditam furto subtractam esse, vel alio casu interire, conqueratur. Multo minus ergo debitorem, qui solvendo non est, excusabit paupertas, si vel nequitia sua dispendiderit bona, vel otio torpens fucorum instar, alienis o-
pibus vivere, et res, ab alio non sine sudore partas, turpiter abligurire non dubitarit. Est enim hoc hominum genus pes-

tilentissimum, et ad nefanda quævis facinora perpetranda profligatum, siquidem fieri non potest, ut aliena non adpetant, qui dilapidarunt sua. Quo pertinet oratio Catilinæ apud Salust. *Catil. Cap. XX.*

§. CCCLXVII.

AN USU Ceterum, quamvis hic contractus sua natura non
RÆ JURE minus, quam commodatum, sit gratuitus: mos tamen,
NATURÆ tepescente jam caritate hominum, invaluit, ut credi-
LICITÆ? tores sibi præmium aliquod pro sorte concessa à debitoribus stipularentur, quod, si in parte sortis quota singulis annis, mensibusve præstanda, consistit, USURA vel RÆGENUS adpellatur, quamvis posterius vocabulum sæpenumero in malam partem pro mordacibus usuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiatur. De his vero usuris vetus hæc, et à multis viris doctissimis agitata est quæstio, easne à debitoribus recte sibi stipulentur creditores, an jus naturæ illis refragetur? *)

*) Non est quod hic verbosius agamus de hujus controversiæ, quæ superiore sæculo in Belgio recrudit, historia. Otium nobis fecerunt celeberrimus Noodtius *de fenore et usuris I. 4. seq.* Martinus Schook. *Exercit. var. p. 430. sequent.* et Thomas. *Not. ad Lancelloi. IV. 7. not. 275. p. 2024. sequent.* qui postremus et occasionem hujus controversiæ, et alterutrius sententiæ patronos, diligenter recenset. Fatendum tamen est, plerosque viros doctos, qui de hac quæstione scrip-

---

Ad §. 367. in Schol. et §. 368.

Qui de hac quæstione scripserunt, magis de jure divino positivo, quam de naturali esse sollicitos. Quæstio de usuris, etsi tot agitetur concertationibus inter Catholicos et Protestantés auctores, neque adhuc consopita, ac decissa sit, tamen jure naturæ, de quo tantum hic agimus, eas improbari contra Heineccium evinci potest. Nam si contractus mutui gratuitus, est uti hactenus jura voluerunt, contra hujus naturam, essentiamque erit

om-

scripserunt , magis de jure divino positivo , quam de naturali,
 Kk 2

omnino adstipulari usuram et retributionem quaecumque , veluti pretium ac stipem contractus hujusmodi: ita enim non amplius gratuitus erit , neque contractus ille , qui constitui intelligitur. Quare mutuanti deficit titulus , quo innixus accessionem sortis consequi possit. Præterea si dominium plenum transfertur in mutuatarium , sicuti nunc omnes jurisconsulti consentiunt , res mutuata mutuanti fructus ferre nequit : quoniam fructus rei ab ipsius tantum domino percipi possunt , aut ab eo cui ipse cessit , quod hoc in casu non fit , cum mutuatarius mutuatae rei usum , ac proventus habeat ; præsertim cum res fungibilis infrugifera natura sua , adeoque incapax ferendi fructus mutuanti. Postremo quia æqualitas , et justitia omni contractui essentialis per usuram evertitur. Nam contra justitiam omnino est , ut mutuans , finito mutuo , accipiat rem et pretium , contributionemque usus ipsiusmet rei , quæ non amplius sua est , et quæ perit mutuatario contractu durante. Mutuatarius etenim obstrictus manet ad restitutionem rei , ad pretium usus ipsius rei , deinde ad casus omnes in se ferendos : dum interea mutuans rem salvam , tectamque habet , simulque ipsiusmet rei fructus , proventusque expiscatur: quod non minus justitiæ regulis , quam caritati repugnat. Adeo ut ob hanc turpitudinem , quæ in ejus materia reperitur , nempe propter inæqualitatem inter datum et acceptum , et tituli vacuitatem juræ naturæ sit contractus hujusmodi , ut de re turpi , irritus.

Ad objecta respondes. Nullius momenti est , quod excipiunt usurarum patroni , uti hic Heineccius 1. injustum in primis non esse cum aliis res gratis non communicare , sed mercedem aliquam propter has exigere. Nam hoc verum esset , cum agitur de contractibus onerosis , minime vero de gratuitis , quoniam contra gratuiti contractus naturam est , mercedem accipere velle. Ita enim mutuans , adstipularet sibi à mutuatario gratitudinem , atque animi recognitionem , deinde rem et pretium ipsius-

fuisse sollicitos, adeoque hujus juris studiosos non multum utilitatis ex plerorumque lectione capturus.

§. CCCLXVIII.

siusmet usus rei, quod non solum ab æquitate et justitia, sed à lumine naturali et ratione recedit quam longissime. 2. Speciem aliquam præfert aliud quod obijciunt, scilicet mutuatarius sæpe sæpius insigne lucrum in re mutuata facit, dum creditor interea re sua caret, et sæpius non sine damno et incommodo, neminem vero cum alterius jactura locupletiolem fieri oportere. Verum mutuatarii lucrum omnino incertum est, infortuniis, atque eventibus, periculisque fere infinitis obnoxium: unde inconveniens prorsus erit injustumque, quod mutuans hoc titulo incerto, et dubio certum tamen lucrum sibi per fœnus seponat. Quod si mutuans incommodum, damnique hujus contractus causa patiat, non incongruum erit, ut in contractus stipulatione lucro cessante, vel damno emergente prius demonstrato, hujusmodi compensatio conveniatur. 3. Denique nihil etiam dicere juvat, quod maximum periculum subit, qui debitori res suas ea lege concedit, ut iis ad arbitrium uti possit: adeoque non absurdum sit debitorem ab eo mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere. Si quidem cuique liberum est dare mutuum vel non: ad stipulanti vero hunc contractum nulla jam potestas recusandi pericula, quæ ab eodem contractu minime separari possunt: ideoque injustum erit, ac penitus inhumanum, immo absurdum, horum causa obolum repetere velle, quoniam idem esset, ac stipem exigere contractus stipulationis causa.

Ceterum usura non tantum à jure naturæ ac principis rationis respuitur, uti hactenus monstratum est, sed etiam lege divina positiva dicente Christo in Evangelio Lucæ c. 6. v. 35. *mutuum date nihil inde sperantes.* Quæ postea expresse damnata ac proscripta fuit Ecclesiastico etiam jure, sicuti constat ex Concil. Vien. sub Clem. V. et ex toto titulo Decretal. de usuris, et ab

§. CCCLXVIII.

Enimvero quum I) injustum non sit , cum aliis res non gratis communicare , sed mercedem aliquam exigere ; (§. CCCXXVIII. 8.) deinde II) alter , at-

Quod
adfir-
man-
dum.

omni populo civili ac bene constituta republica sub gravissimis poenis in fœnore malum provisum , unde Covarruv. Var. lib. 3. c. 1. à nm. 5. 7. probat jure naturali, Divino , Pontificio et Regio usuras esse prohibitas. Nec nobis negotium facit Deuteronomii locus cap. 23. quo utitur Heineccius hic , et alii plures ad probandum conventiones usurarias permissas fuisse Israelitis inter extraneos , nihil vero juri naturæ adversum umquam Judæis licuisse. Quibusdam enim placuit eum locum ita esse intelligendum , ut usura Judæis minime fuerit permissa , nec licita etiam erga alienigenas : sed tantum dissimulatione quadam ea permissio processerit , et concessa fuerit Judæis ad majus malum effugiendum ob duritiam et avaritiam eorum , sicuti et eis permissus est libellus repudii , atque ita hunc sensum probarunt cum Div. Thoma. 2. 2. q. 78. art. 1. Aliis autem hac in re visum est inibi usuras permitti non erga omnes alienigenas , et externos , sed tantum erga eos quibuscum bellum juste gerebant , quoties ab hoste accipitur usura in compensationem damni injuste , et inique lati , vel ubi bona ab hoste possessa sunt ipsius mutuantis , aut ad eum pertinent v. Covarruv. l. c. Fleuri Institut. Ecclès. p. 3. c. 13. Almici 3. 23. 24. Werenk. num. 166. Sunt autem vero qui locum Lucæ ita denique intelligant : *non defraudantes* , et ibi de mutuis officiis agi , ne alterum spe concepta beneficentiæ fraudent , quod ad liberalitatem , et caritatem pertinet , nec de usuris loqui , neque eas usquam prohibitas , nisi in mutuo pauperi dato , non diviti vero , vel ei qui pecuniam industria fructuosam reddere valeat , et ita alios Scripturæ textus accipiunt. In quam sententiam cum proclives videat graves vi-

ros

terius rebus abutens, aliquando insigne lucrum faciat: creditor vero interea re sua, sæpe non sine damno et incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiolem fieri oporteat: (§. CCLVII.) præterea III.) maximum periculum subeat, qui debitori res suas ea lege concedit, ut iis abuti possit, adeoque non absurdum sit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. CCCXXI. 22.) rectissime inde colligere nobis videtur, 169) rectæ rationi in se non repugnare pactum usurarium, cum eo initum, qui ex pecunia nostra lucrum insigne facere potest: *) et quamvis 170) usuræ quantitas definienda sit pro ratione lucri, quod probabiliter ex sorte capere posse videtur debitor: tamen 171) non iniquum esse, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniæ, similibusque circumstantiis, intendi, (§. CCCXXI. 22.) ceu exemplum *fœnoris nautici* ostendit.

*) Cui doctrinæ frustra alii obvertunt, 1) nummum esse rem sterilem, adeoque inde usuras, quasi *τόνον*, seu fætum, non posse exigi. Est enim nummus res sterilis physice, non civiliter, quia sæpe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Matth. XXV. 16. 17. 2.)* Commodatum esse gratuitum: ergo et mutuuum tale esse debere. Comodans enim, rei non fungibilis usum alicui concedens, minus incommodi ac periculi sentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem trans-

---

ros Antonius Genuensis definitionem aliquam Ecclesiæ cupiebat *Elem. Christ. Theol. lib. 4. c. 5.* Quapropter consulas velim Scipionis Maffei *Dell' Impiego del Danaro libri tre* doctrina, et methodo absolutissimum opus, Romæ iterum anno 1746. excussum, ubi litteras encyclicas Bened. XIV. hac super re datas affert, simulque ingenue fatetur, mercedem reposci minime licitum esse ex vi tantum mutui, nisi damni, aut reciprocæ utilitatis vel altera ratio, et titulus accedat, interim tamen hoc est quod quærimus.

trasfert. 3) Ipsum Deum usuraria pacta prohibuisse *Exod. XXII. 25. Lev. XXV. 37. Psalm. XV. 5. Luc. VI. 34. seq.* Conventiones enim usurarias Deus tantum proscripserat ex publica Hebræorum eatenus, ut Israelita ab Israelita illas exigere non posset: eas autem inter Israelitas et extraneos diserte permiserat *Deut. XIII. 19. 20.* Jus naturæ autem inter contribules et extraneos nihil statuit discriminis. Conf. Jo. Selden. *de jure nat. et gent. VI. 10.* Jo. Cleric. *ad Exod. XXII. 25. p. 112.*

§. CCCLXIX.

Alter contractus ejus generis est PIGNUS, per quod intelligimus obligationem ad rem creditori in securitatem crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non traditur, sed tamen creditori in illa constituitur jus, illam, si nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod inter creditorem et debitorem intercessit, HYPOTHECA adpellatur. Denique si placuerit, ut fructus rei, in securitatem crediti traditæ, creditor *vice usurarum* percipiat: conventio hæc PACTI ANTICHRETICI nomine venit.

Quid pignus, hypotheca, Pactum Antichreticum?

§. CCCLXX.

Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172) rem oppignoratam debere esse in bonis debitoris, adeoque 173) Qui fraudem animadversione dignissimam esse ejus, qui rem alienam, veluti commodatam, depositam, locatam, pignori supponit. 174) Creditoris esse, pignore, si usu detentius fieri possit, non uti, sed 175) illud non minore diligentia, quam res proprias, custodire, et 176) soluto debito, debitori restituere. Denique, quum regulariter casum ferat dominus: (§. CCXI. *) consequens est, 177) ut et pignoris periculum penes debitorem maneat, isque, 178) pignore casu fortuito pereunte, ad solvendum, quod debet, nihilominus sit obligatus. *)

*)

Ad §. 369.

Creditori vice usurarum. Usurarum loco proventus rei intelligendus.

*) Jure equidem Germanico mediæ ævi, casu intereunte pignore, debitor ab obligatione solvendi debitum liberatus erat. Jus prov. Sax. III. 5. *Stirbt ein pferd, oder ein vieh in der versatzung, ohne jenes schuld, der das under ihm hatte, beweiset er das, und thut auch dazu scheweren, er gilt es ihm nicht, er hat aber sein geld verlohren, da es ihm vor versatz stunde, ihr gelubde stunde dann anders.* Quibus gemina sunt in Spec. Suev. c. CCXLIII. Aliquando et pacto speciali cavebatur, ut periculum esset penes creditorem, quale est apud Pontan. *Histor. Dan. Lib. IX. ad ann. MCCCCXI.* Sed uti id ex singulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris consequeretur, fluebat, de quo nos *Elem. jur. Germ. Lib. II. 11. §. 319. seq.* ita rationes nostræ in ipso paragrapho additæ non ferunt, ut hæc juri naturali attribuamus.

§. CCCLXXI.

Deinde ex HYPOTHECÆ definitione (CCCLXIX.) colligimus, 179 (eam vix consistere posse in rebus mobilibus, quas debitor, inscio creditore, facile alienare, et in extraneum transferre posset, sed 180) in immobilibus maxime, veluti fundis, ædibus, urbibus et territoriis: *) nec non 181) in universitatibus rerum mobilium diffusioribus, quæ non æque facile è loco in locum transferuntur, veluti bibliothecis numerosioribus, immo 182) etiam in juribus, si inde insignis utilitas ad possessorem redundare possit. 183) Quidquid vero hoc modo opignoratam sit creditori, in eo illi jus merito durare, in quemcumque res ipsa translata sit: quum alias sine effectu futura esset hypothecæ constitutio.

Quid circa hypothecam?

*) Addimus hæc ob verba Puffendorffii *de jur. nat. et gent. V. 10. 16. Inter eos, qui in libertate naturali invicem vivunt, nudæ hypothecæ sunt inutiles. Nam ubi ultro debitor solvere renuerit, vi utique et armis erit invadenda possessio hypothecæ. Atqui etiam citra adsignationem hypothecæ inter tales que libet bona debitoris invadere licebat.* Sed non desunt exempla hypothecarum hujusmodi et inter liberas gentes constitutarum, qualia collegit Hert. *ad hunc locum p. 738. seq.* qui et ad rationem Puffend. eleganter respondet, posse hujus hypothecæ insignem usum esse, si urbs ita opignorata ad tertium pervenerit. Ceterum facile largimur, non temere contentas fore liberas gentes hujusmodi simplice hypotheca, sed saltem sibi sti-